

M MIKSZÁTH H KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 7.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

7. KÖTET

REGÉNYEK
És
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK

VII.

1895

1987

MIKSZÁTH KÁLMÁN
SZENT PÉTER ESERNYŐJE

1957

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

Lektor:
RUBINYI MÓZES

Magy. i. t. 3.
69,127/Tt.

© Akadémiai Kiadó, 1957

A költőnő Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrínszky Lászlóné Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1957. május 24. Példányszám: 15.400
Terjedelem: 205 (A/5) fv + 12 melléklet

42618/57 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

SZENT PÉTER ESERNYŐJE

1895

ELSŐ RÉSZ
A LEGENDA

VISZIK A KIS VERONKÁT

Özvegy tanítóné halt meg Halápon.

Mikor tanító hal is meg, szomjasan maradnak a sírásók. Hát még mikor az özvegy megy utána? Nem maradt annak a világon semmije, csak egy kecskéje, egy hizlalás alatt levő libája és egy kétéves leánygyereke. A libának még legfeljebb egy hétig kellett volna híznia, de úgy látszik, ezt se várhatta be a szegény rektorné asszony. A libára nézve meghalt korán, de a gyerekre későn. Annak meg se kellett volna születnie. Bár akkor vette volna magához az Úristen, mikor a szegény urát. (Istenem, micsoda szép hangja volt annak.) A kis poronty az apja halála után született, de nem későre, egy vagy legfeljebb két hónap múlva. Megérdemelném, hogy a nyelvemet kivágják, ha rosszat mondanék. Se nem mondok, se nem gondolok.

Jó, becsületes asszony volt — de mire való volt már neki ez a vakarcs? Könnyebben ment volna a másvilágra, ha magával vihette volna a terhet, mintsem hogy itt hagyja.

Aztán meg nem is illett, Isten bűneül ne vegye.

Hiszen uramfia, egy nagy káplán fiuk volt már a tanítóéknak. Az bizony jó fiú, kár, hogy nem segíthette még anyját, mert maga is csak káplán volt eddig valami igen-igen szegény plébánosnál, messze Tótországban, hanem most, vagy két hete, úgy verik a hírek, önálló plébános lett egy Glogova nevű falucskában, valahol a selmechányai és besztercei hegyek között. Van is olyan eleven ember a faluban, Kapiczány János uram, aki ökörhajcsár korában megfordult ott egyszer, hogy azt mondja, utálatos egy fészek.

Ím most, mikor már egy kicsit talán segíthette volna a pap fiú, kellett meghalnia a kántornénak.

De hát biz azt föl nem támasztjuk többé semmiféle lamentációval, ennélfogva csak azt akarom elmondani (becsületére legyen nemes Haláp községének), hogy tisztességesen temették el a jó lelket. Elég pénz ugyan be nem gyűlt a temetési költségre, még a kecskét is el kellett adni, hogy kiteljen, hanem a lúd megmaradt, de minthogy kukorica nem maradt hozzá, tehát lesoványodék, lassú pihégése helyett visszatért rendes lélegzetvétele, lomha járását a nagy hasa miatt fölcserélte hajdani fürgeségével, szóval, menekedék a közeli halál elől, éppen egy másik lénynek a bekövetkezett halála által. Isten bölcs végzése mikor életet olt is, életet menthet, mert higgyétek meg nekem, hogy a mennyei jegyzőkönyvekben éppen úgy be vannak jegyezve az okatlan állatok, mint az okos állatok, s gond vagyon ezekre talán éppúgy, mint a királyokra és hercegekre.

Isten ő szent felsége mindenestre jó, bölcs és hatalmas — de bíró uram se csekélység. Elrendelte legott a temetés után, hogy a csöpp leányzó (Veronka a keresztnéve) soros legyen a falusi gazdáknál, s a tizedes vigye mindennap más-más portára, hol is illendő ellátásban részesítendő.

— És meddig fog ez így tartani, bíró uram? — kérdék a tanácsbeliek aggódva.

— Míg nem méltóztatom másképp intézkedni — felelte Nagy Mihály kurtán.

Így is volt a dolog vagy tíz napig, amikor aztán egyszerre híre ment, hogy Billeghi Máté és Koczka Ferenc uraimék Besztercebányára viszik eladni a búzájukat (mert-hogy azt mondják, arrafelé még nem oly okosak a zsidók, mint minálunk).

Kapott a jó alkalmon Nagy Mihály.

— No, ha oda viszik a gabonájukat, akkor hadd vigyék el a gyereket is, a pap bátyjának Glogovára. Arra esik valahol az a Glogova.

— Dehogy esik arra, dehogy — ellenveték ezek.

— Arra kell esnie, punktum — döntötte el a bíró.

Szabódtak, okoskodtak ökelmeik, hogy így-úgy, nagy kitérő és nagy alkalmatlanság az úton, de meg kellett lenni. Ami parancs, parancs. Egy szerdai napon föltettek a zsákok tetejére a Billeghi uram szekeren egy kosarat és abba a

Veronkát, meg a libát, mert az mint örökség vele jár. A felső-
vég fehérnépjei pogácsát, marcifánkot sütöttek az árva kis
jószágnak az útra a borzasztó idegen világba és teleraktak
egy szeredást aszalt körtével, szilvával, és mikor a nehéz
szekér megindult, még meg is siratták a parányi gyereket,
aki nem tudta, hova viszik, miért viszik, csak azt látta,
nagy mosolygással, hogy a cocók megindulnak és ő nem
mozdul egy zsák tetejéről, a kosárból, de a házak, kertek,
mezők és fák idebb jönnek.

GLOGOVA RÉGEN

Glogovát nemcsak Kapiczány uram látta, e sorok írója maga is járt benne. Sovány, kietlen vidék az, kopár hegyek között fekszik egy szűk völgyben meglapulva a falucska.

Messze, messze innen sehol sincs még jóra való országút sem, nemhogy vasút lenne. Most újabban úgy tetszik, jár valami kávémasina Beszterce és Selmechánya között, de az se érinti Glogovát. Ötszáz esztendő kell ahhoz, hogy Glogova ott legyen, ahol a civilizált vonalba eső falvak vannak.

A talaj agyagos, terméketlen és makacs. Azt mondja, hogy ő csak bizonyos növényeket hajlandó táplálni, például zabot, krumplit, a többire nem vállalkozik, — de ezeket is úgy kell kicsalni az anyaföldtől úgyszólván erőszakkal.

De nem is anya ez a föld, inkább *anyós*. Tele van a belseje kövekkel, s csúnya repedések, árkok hasogatják meg, amiknek a szélein fehér fű (árvaleányhaj) teng, mint az elaggott anyóka állán ősz szőrszálak.

Túlságosan öreg-e a föld? De hiszen nem lehet öregebb, mint a többi. Csak hamarább kiélte magát. Lent az aranykalászos rónaság csak fűszálakat növesztett sok ezer év óta, itt pedig óriás tölgyek és cserfák nőttek. Nem csoda, hogy előbb fáradt ki.

Szegénység, nyomor van itt és mégis valami báj, valami édes poézis. A csúnya viskókat megszőpítik a hatalmas sziklák, amelyek rájuk néznek. Szinte nem illenék é szép sziklákat elrontani cikornyás kastélyokkal, melyeknek tornyai eltakarnák őket.

Boróka- és bodza-illat tölti meg a levegőt. Egyéb virág nincs itt. Legfeljebb egy mályvarózsa virít némely kertecs-

kében, ki fehéren, ki veresen. Mezítlábos kenderhajú tót leány öntözgeti egy köcsögből.

Szinte még most is előttem van a kis tót falu az 1873-ik év óta (amikor benne megfordultam), látom házikóit, a kerteket bevetve lucernával, beültetve kukoricával, közbül egy-egy szilvafa, alátámasztva rudakkal. Mert a gyümölcsfák megteszik a magokét. Mintha összebeszelnének : »Tápláljuk a szegény tótockákat«.

Mikor ott voltam, éppen a pap halt meg, annak a hagyatékát vettük fel a szolgabíróval. Nem volt valami sok dolgunk ; kopott bútorok és rossz reverendák maradtak utána.

A falubeliek megsiratták az öreg papot.

— Jó ember volt — mondák —, de nem tudott gazdálkodni. Az igaz, hogy nem is igen volt miből.

— Hát mért nem fizetik jobban a papjukat? — hánytá szemükre a principálisom.

Egy nagy varkocsos tót felelt, hetykén feljebb tolva hasán a tüszőt :

— Nem a mi szolgánk a pap, hanem az Úristen szolgája. Mindenki fizesse a maga szolgáját.

A hagyaték fölvétele után, míg a kocsis befog, átmenünk egy percre az iskolát megnézni, — mert a szolgabíró előszeretettel játszotta magát férférfiúra.

Alacsony, ütött-kopott házacská volt az iskola, természetesen zsuppal fedve — zsindelyig csak maga az Isten vitte fel Glogován ; de az ő háza is csak szerény volt, torony már nem jutott rá ; azt egy harangláb helyettesítette idelent.

A tanító az udvaron várt bennünket. Ha jól emlékszem, Majzik Györgynek hitták. Robusztus erős ember volt, java férfikorban, értelmes, okos arcú, egyenes, igaz beszédű. Egyszer re rokonszenvet költött az emberben.

Bevezetett a gyerekekhez, az iskolás lányok ültek balról, a fiúcskák jobbról, szépen megfésülve. Mind felálltak nagy sustorgással és éneklő hangon kiáltották :

— »Vitajtye panyi, vitajtye!« (Legyetek üdvözölve, urak!)

A szolgabíró egy-két kérdést intézett a csinos, pufóképű gyerekekhez, akik roppant megbámultak bennünket kerekre nyitott diószínű szemekkel. Valamennyinek diószínű

szeme volt. A kérdések persze nem voltak nehezek, hogy hány az Isten, miképpen híják ezt az országot s több ilyenek — a gyermekeknek mégis némi gondot, fejtörést okoztak.

De a principális nem volt szigorú ember, barátságosan veregette meg a tanító vállát :

— Meg vagyok elégedve, amice.

A tanító meghajtotta magát és hajadon fővel kísért ki bennünket az udvarra.

— Csinos gyerekek — mondá ott künn a szolgabíró kedélyesen —, de honnan van az, domine fráter, hogy mind olyan egyforma képűek?

A glogovai mester egy kissé zavarba jött, aztán őszinte kedélyesség öntötte el egészséges, piros képét.

— Hát az onnan van, tekintetes uram, mert nyáron az összes glogovai férfinép elszéled le az alvidékre mezei munkákra, és ilyenkor olyan magam vagyok itt egész őszig, mint az ujjam. (Csintalan mosoly jelent meg az ajkai körül.) Méltóztatik érteni?

— És hány éve van itt? — kérdé erre a szolgabíró élénkebben.

— Tizennégy éve, kérem alásan. Látom a kérdésből, hogy méltóztatik érteni.

Ez a kis párbeszéd maradt meg emlékemben egész mai napig Glogováról. A kocsira ülve elismételgettük és mindig neveltünk rajta. A szolgabíró otthon sokáig beszélt a társaságokban, mint valami kedves csemegét.

Rá vagy két hétre híre jött, hogy egy fiatal káplánt kaptak oda papnak a glogovaiak. Valami Bélyi János nevűt. A szolgabíró, jól emlékszem, megjegyezte :

— Legalább a mester nem lesz már egyedül nyaranta.

AZ ÚJ PAP GLOGOVÁN

Az új tisztelendő úr beköltözött. Egyetlen fakó szekeren hozták haza papjukat a glogovaiak. A szekér elé két kajlaszarvú tehénke volt befogva. Útközben meg is fejte őket az egyházi, Szlávik Péter, egy köcsögbe és megkínálta a fiatal papot.

— Nagyon kitűnő a tej — mondá —, kivált a Bimbó teje. Az fölséges, mintha valami almázia volna.

Az új pap holmija kevésből állott ; egy festetlen deszkaláda volt az egész, egy csomag ágynemű, továbbá két bot és pipaszárak, összekötve madzaggal.

Útközben a falvakon egyre kötekedtek a glogovaiakkal :

— Hát nem tudtak kendtek külön fogatot összeállítani a papjuknak?

Mi tűrés-tagadás, a glogovaiak restelték a dolgot s inkább a fiatal pap rovására vágták :

— Ej no! Elég jó az. Ezt a holmit bizony egy üszőbornyú is elhúzná.

De ha nem hozott fölös számú javakat Glogovára tisztelendő Bélyi János, bizony ott se talált egyebet, csak a dűledező parókiát — az előbbi pap rokonai minden holmit elvittek, csak egy kutyát hagytak, a néhai plébános kedvencét, amely csak olyan kutya volt, mint a többi, alakjára, szőrére nézve, de szerencsétlen természete miatt bizonyos népszerűtlen külön állást kezdett most elfoglalni ; ugyanis a pákosztaságából kifolyólag déltájban sorba járta az egész házsort, bepislantván a konyhákba, mivelhogy a megboldogult urának szokása volt, hogy minden napra más-más gazdához invitáltatta magát ebédre és a kutyáját is magával vitte.

A kutya, névszerint Visztula (no, ugyan kár volt olyan messze menni folyamnévért, mikor itt a határon keresztül foly a csillámló Bjela-Voda), keservesen kezdte tapasztalni,

hogy a pappal együtt ketten többet értek, — pedig azelőtt kutyafilozófiával azt gondolta, hogy a tisztelendő úr fogyasztja el előle az enivalót. Úgy ám, de ő adta a tekintélyt és befolyást! Most már kikergették Visztulát a konyhából, mielőtt valami műveletbe foghatott volna, sőt el is páholták néhány napján.

Szóval, nagyon cudar, sovány állapotban volt, mikor az új pap megérkezett s mikor az egyházi megmutogatta neki új otthonát, a négy csupasz falat, a labodával benőtt kertet, az üres istállót és ólakat.

A szegény fiatal pap elmosolyodott.

— És ez mind az enyém?

— Mind, mind, amit itt lát. Még ez a kutya is — mondá Szlávik Péter némi kedélyességgel.

— Miféle kutya ez?

— Ez bizony a megboldogult tisztelendő hagyatéka. Őutána maradt. Már agyon is akartuk volna ütni a szegény alkalmatlan párát, de senki se meri, mert azt mondják, hogy hátha az égből nézi az öreg tisztelendő s kísérteni jön miatta.

A kutya szeliden, szomorúan, szinte könnyörgő szemekkel látszott az új papra nézni. Lehet, hogy a reverenda látása hozta ilyen melankolikus hangulatba.

— Megtartom magamnak — mondá a fiatal pap s lehajolt és megveregette a sovány állat hátát. — Legalább lesz valami eleven teremtmény a közelemben.

— Hát az bizony jó lesz — humorizált az egyházi. (Mert nagy élvezet parasztnak pappal évelődni.) — Az embernek kezdeni kell valahol. Úgy is lehetne, hogy előbb az őrizni valót szerzi meg, azután az őrzőt. De így is jó az, tisztelendő úr.

Mosolygott, olyan rokonszenvesen tudott mosolyogni, mint egy leány. Maga is belátta, hogy az öreg Visztulára nem vár nagy hatáskör, valóságos magánzó lesz a kutyatársadalomban.

Azalatt egyre többen-többen gyülekeztek az udvarra, menyecskék, akik messziről nézték és azt mondták : »Istenem, milyen fiatal és már pap«. A férfiak egészen közel mentek hozzá és kezet fogtak vele. :

— Az isten hozta! Itt jó dolga lesz.

Egy öreg anyóka közbe kiáltott :

— Holtig itt lehet nálunk!

Az idősebb asszonyok egyike így szólt :

— Csinos egy ember. Derék anya volt, aki szülte.

Egyszóval tetszett az új pap mindenkinek, nyájasan, szépen beszélgetett az idősebb emberekkel egy kicsikét, majd azt mondta, hogy el van fáradva és átment a tanítóhoz, mert a tanítónál volt lakása addig az ideig, míg valami állapotba hozza a plébánialakot, s míg a jövedelmek befolyanak.

A tanítóhoz már csak a főbb emberek kísérték el, egyházi dolgokban bennfentesek, Szlávik Péter, Gongoly Mihály, a glogovai nábob, és a molnár, Klincok György.

Ezektől tudakozta ki azután behatóbban a hívságos földi körülményeket és feljegyeztette a jegyzőkönyvébe, hogy némi számítást csinálhasson.

— Hány lélek van a faluban?

— Nem sok híja van az ötszáznak.

— Mit fizetnek ezek a papnak?

A derék férfiak elsorolták hűségesen, mennyi a párbér, mennyi fa jár, hány véka rozs, mennyi a »zlevka«.*

A fiatal pap mind szomorúbb, szomorúbb lett...

— Bizony kevés — mondá lehangoltan. — Hát mennyi a stóla?

— No, az bizony elég nagy — felelte a mindenben versatus Klincok György —, temetés után, az a halottól függ, az esküvő díja pedig olyan, amicsodás az összekötendő pár (mert ilyenkor gavallér az ember), hanem a keresztlevél kivételéért egy pengő forint jár... Az már valami.

— És mennyi esküvés van évenként?

— Hja, az a krumpli mennyiségétől függ. Sok krumpli, sok lakodalom. A termés határoz. De négy öt mégis akad.

— No, az kevés. Hát haláleset mennyi van?

— Hja, az a krumplitermés minőségétől függ. Rossz, beteges krumpli ha terem, sok halál van, jó krumpli mellett nincs halandóság. Senki sem bolond ilyenkor. Nem mondom egy-kettőt mégis agyonüt évenként egy-egy lefűrészelt fa

* Zlevkának híják azt a bort, ami a papnak jut a szőlősgazdától, s ami egy közös edénybe összeöntve, különös italt képez.

az erdőben. Vagy szerencsétlenség történik, valaki felfordul a szekérével egy árokba és szörnyethal. Jobb esztendőkből azonban nyolcra is tehető a halálesetek száma.

— Csakhogy az nem a papé mind! — mondá a glogovai nábob, megigazítva kevélyen a hátul fésűre szedett copfját.

— Hogy-hogy? — kérdé a pap megütközve.

— Egy része a lakosságnak nem kerül soha a temetőbe. Főlfalják télen a farkasok, anélkül, hogy bejelentenek a parókián.

— A másik része pedig nyáron idegen országrészekben adja be a kulcsot — tódítá Klincsok György —, és csak egy irka-firka jön róluk a bíróhoz.

— No, ez ugyan rossz kilátás, de hát a parókia földjei? Mennyi földje van a parókiának?

De már erre aztán egyszerre akart beszélni mind a három. Klincsok György hátrahúzta az előtérből Szlávik Pétert s maga állott oda az Isten szolgálja elé.

— Föld? Hogy mennyi föld van? Amennyit csak parancsol. Ha száz hold kell . . .

— Mit, száz hold! Ötszáz hold! — kiáltá lelkesülten Klincsok. — Földet csak nem vonunk meg a papunktól!

A pap arcán valami örömféle kezdett derengeni, amit azonban nem tűrhetett sokáig a gonoszlelkű Szlávik.

— Mert tetszik tudni, úgy van az, hogy a glogovai határ még mai napig is tagosítatlan. Rendes telekkönyv nincsen; volt valami összeírás a földekről, de 1823-ban elégett a község ládája és vele az összeírás. Mindenkié annyi hát a határból, amennyinek a megműveléséhez elég igavonó és kézi ereje van. Ki-ki szántja a magáét, s ha évek folytán elromlik, elárkosodik, összehasadozik a földje, keres magának más szántani való területet. A fele határ mindig gazdátlanul áll, persze a rosszabbik fele, amelyikben nem érdemes babrálni.

— Értem — sóhajtott fel a pap —, ebben a felében van a parókia földje.

Vékony kilátások voltak ezek a jövőre nézve. De csak mégis megnyugodott apránként, ha aggodalmak szorongatták, leöblítette őket egy imádsággal. Az imádság volt a dominiuma, örökké termő földjével; minden percben mindent kaszáhat

Uj Idők

Szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap

Szerkeszti Herczeg Ferenc

I. évfolyam.

1895. március 15.

15. szám.

Írta: MIKSAÉTH KÁLMÁN. — Illusztrálta: NEOGRÁDY ANTAL.

Özvegy tanítóné halt meg Halápon.

Mikor tanító hal is meg, szomjasan maradnak a sírásók. Hát meg mikor az özvegy meg utána? Nem maradt annak a világon semmije, csak egy kecskéje, egy hizlalás alatt levő libája és egy két éves leánygyereke. A libának még legfeljebb egy hétig kellett volna híznia, de úgy látszik ezt se várhatta be a szegény rektoróné asszony. A libára néve meghalt korán, de a gyerekre későn. Annak meg se kellett volna születnie. Bár akkor vette volna magához az úristen, mikor a szegény úrát, Istenem, micsoda szép hangja volt annak! A kis poronty az apja halála után született, de nem későre, egy vagy legfeljebb két hónap múlva. Megérdemelném, hogy a nyelve-met kivágják, ha rosszat mondanék. Se nem mondok, se nem gondolok.

Jó, becsületes asszony' volt — de mire való volt már neki ez a vakarcs? Könnyebben ment volna a másvilágra, ha magával vihette volna a terhet, mintsem hogy itt hagyja.

Aztán meg nem is illet, isten bűneül ne vegye. Hiszen uramfia, egy nagy káplán fiuk volt már a tanítóéknak. Az bizony, jó fiu, kár, hogy nem segíthette még anyját, mert maga is csak káplán volt eddig valami igen igen szegény plébánosnál messze Tótországhan, hanem most, vagy két hete, úgy vetik a hírek, öndülő plébános lett egy Glogova nevű falucsukában, valahol a selmecbányai és besztercei hegycék között. Van is olyan eleven ember a faluban, Kapitzány János uram, a ki ökörhajását

korában megfordult ott egyszer, hogy azt mondja, utálatos egy lészék.

Im' most, mikor már egy kicsit talán segíthette volna a pap fiu, kellett meghalnia a kántornának.

De hát biz azt jól nem támasztjuk többé semmiféle lamentációval, emélelogva csak azt akarom elmondani (becsületére legyen) nemcs Halap községének, hogy tisztességesen temették el a jó lelket. Elég pénz ugyan be nem gyűlt a temetési költségre, még a kecskét is el kellett adni, hogy kiteljen, hanem a lud megmaradt, de mint ahogy kukorica nem maradt hozzá, tehát lesóványodék, lassú pilégése helyett visszatért rendes lélekzetvétele, lomha járását a nagy hasa miatt föleserítte hajdani fűrgeségével, szóval menekedék a közeli halál elől, éppen egy másik leánynek a bekövetkezett halála által. Isten böles végzése mikor életet ölt is, életet menthet, mert higyjétek meg nekem, hogy a mezei jegyzőkönyvekben éppen úgy bevannak jegyezve az oklatan állatok, mint az okos állatok s gond vagyion ezekre talán épp úgy, mint a királyokra és hercegekre.

Isten ő szent felsége mindeusentre jó, böles és hatalmas — de bíró uram se csekélység. Elrendelte legott a temetés után ő kigyelme, hogy a csópp leányzó (Veronka a keresztnevei soros legyen a falusi gazdánál) s a tizedes vigye befűrendben mindennap más-más portára, hol is illendő ellátásban részesítendő.

— És meddig fog ez tartani bíró uram? — kérdeék a tanácsbeliek aggódva.

Szent Péter esernyője
első nyomtatott szövege
(Uj Idők, 1895)

Szent Péter esernyője

írta

Mikszáth Kálmán

Neogrády Antal rajzaival

Budapest

Légrédy Testvérek kiadása.

A regény első kiadásának címlapja
1895

rajta, amire szüksége van : türelmet, reményt, vigasztalást, megelégedést. Lassan hozzálátott a lakása rendbehozásához, hogy végre egyszer a maga ura lehessen. Csak egy káplán tudja, hogy mit jelent az. Szerencsére a szomszéd faluban, Kopanyicán, egy iskolatársát fedezte fel. Urszinyi Tamás volt ez, nagy brontes ember, nyers, egyenes szavú, de jószívű. Urszinyi segíté némi kölcsönnel.

— Glogova kutya fészek — mondta Urszinyi. — Hja, biz az nem a nyitrai püspökség, de ki tehet róla? Sovány nyáj, sovány pásztor. Ki kell állani. Dániel még rosszabb helyen volt az oroszánokkal. Ezek végre is csak birkák.

— Akiken nincsen gyapjú — jegyzé meg a tisztelendő nevetve.

— Még az is van, de neked nincsen hozzá ollód.

Kevés napok alatt bebútorozta magát a kölcsön vett pénzzel és egy szép őszi délutánon beköltözött végre a saját parókiájába. Micsoda boldogság volt az, a saját házában járnunk, rakosgatni, s milyen édes álom esett tulajdon ágyában — azokon a vánkosokon, amelyeknek tollúját még az édesanyja fosztotta. Úgy elgondolkozott, hosszan elábrándozott ezen : lefekvés előtt megolvasta a gerendákat, hogy el ne felejtse, miről fog álmodni.

Nem is felejtette, nagyon szépről álmodott. Szülőfaluja rétjein pillangót kergetett, fészket szedett, ürgét öntött, pajkos leány- s fiú-pajtásokkal, össze is kaptak a Szabó Palival, jól el is naspángolta volna a Palit, éppen emelte már a vesszőjét, amikor megzörögött valaki az ablakot kívülről.

A pap felriadt, összerezte, s kezdte az édes álmat kitörölgetni a szeméből. Reggel volt már, a nap besütött.

— Mi az? — kiáltá.

— Nyisd ki az ajtót, Jankó!

Jankó! Ki szólítja őt Jankónak, te-nek, magyarul? Mintha a pajtások valamelyike volna, akikről csak az imént vált meg az álomban.

Kiugrott az ágyból hirtelen és az ablakhoz szaladt :

— Ki van odakünn? Ki szólít?

— Én volnék, a Billeghi Máté uram, otthonról. Gyere ki, Jánoskám, azaz hogy tessék egy kicsit kijönni, tisztelendő úr, hoztam valamit.

A pap sietve rángatta fel ruháit. Szíve lázasan dobogott. A rossz hír előszelét talán már megérezte gyöngéd lelke. Kinyitotta belülről a pitvarajtót és kilépett az eresz alá:
— Itt vagyok, Billeghi Máté uram. Mit hozott kegyelmed?

De Billeghi uram már akkor nem volt ott, hanem künn az úton állott, a zsákokkal megrakott szekere mellett s a kosarat kötözgette le, melyben a kis Veronka ült és a lúd. A lovak, a Sármány és a Fecske, bágyadtan eresztették le fejüket. A Sármány szeretett volna egy kicsit ledőlni, próbálta is, de a kocsirúd miatt nem tehetette. Amint féloldalra billent, érezte a hámszelepeit bőrébe vágódni, s a lóbecsület nem engedi, hogy addig kényelembe helyezkedjék, míg a hámszelep rajta van. Nagy dolognak kell annak lenni, hogy a fölzserszámozott ló lefeküdjék. A lóban nagy kötelességérzet van.

Billeghi Máté most megfordult és észrevette a papot a küszöbön.

— Hopp, Jankó. Jaj, de megnőttél! Ejnye, de nyurga legény lettél. De elcsodálkozna az anyád, ha élne. Az ördög vigye el ezt a kötelet, ugyancsak erős görcsöt csináltam rajta.

A pap egy-két lépést tett előre a szekér felé, hol Billeghi uram még mindig a kosár leoldozásán fáradozék. A szó »ha anyád élne«, egyszerre a homlokára zuhant, mint egy éles kő, feje zúgni kezdett, lábai megtagadták a szolgálatot.

— Anyámról beszél kegyelmed? — dadogta sápadtan.
— Anyám meghalt?

— Letette szegény lélek a kanalat. De ímhol (kivevén zsebéből a fanyelű bicskát, elnyisszantotta vele a kötelet) a húgocskád, vagy uram bocsáss, mert olyan kurta eszem van, mint a csirkének, mindig elfelejtem, hogy a tisztelendő úrral beszéllek... elhoztam a tisztelendő úrnak a húgocskáját. Hová tegyem le?

S ezzel leemelte a kosarat, melyben a gyermek aludt szép csendesesen, nyugodtan a liba mellett. A liba úgy vigyázott rá, mintha valami pesztonka lenne, kergetvén el mellőle örökké izgó-mozgó nyakával jobbról-balról a legyeket, amelyek szívesen szálltak a leányka piros szájacskájára, mint a mézre.

Az őszi nap elaggott fénye beragyogta a kosarat és az alvó gyermekeket. Máté gazda kérdőn függesztette vízszíni szemeit a papra, várta, hogy az szóljon valamit.

— Meghalt? — kérde aztán nagysokára. — Lehetetlen az. Nem éreztem meg.

A homlokához kapott és felkiáltott fájdalomosan:

— Senki, senki sem értesített. Ott se lehettem a temetésen!

— Magam sem voltam ott — mondá Billeghi uram. Talán vigasztalni akarta azzal, hogy ő se volt ott, aztán hozzátette jóakaratólag: — Isten őfelsége magához vette, az ő trónusához szólította. Nem hagy az itt egyikünket se. Ej ni, ezek a rusnya békák, hogy ráléptem az egyikre!

A paplak labodával, maszlaggal benőtt udvarán vígan ugráltak, cuppogtak a békák, melyek a templom lyukacsos, nedves fundamentumából járnak ki ide sütkérezni.

— Hova tegyem le a gyereket? — ismétlé Billeghi uram, de miután nem nyert választ, szép óvatosan leeresztette a kosarat az eszterhaj alá.

A pap le volt sújtva, érzéketlenül, megzsibbadt lélekkel állt ott szemeit a földre szegezve. Úgy érezte, mintha szaladna a föld a házakkal, a liceumkerítésekkel, Billeghi Mátéval, a kosárral együtt, és ő csak állna, egyre állna rajta, képtelen mozdulni akár ide, akár oda. A háttérből az Ukrica-erdő fenyvesei zúgtak, mintha valami csodálatos, szívet összefacsaró szózat szövődne a zúgás közé, az édesanyja hangjához hasonló. Reszketett és figyelt, ezeket a hangokat igyekezett különválasztani, s mikor már szinte sikerült egyet-egyet felismerni, megkülönböztetni, egy idegenszerű bűgös kettécsapta, magába mosta. Pedig csitt, csitt! Ni, most is az anyai hang szól ki az erdőből: Nevelj a gyermekeket, Jankó, Jankó!

De míg a túlvilági hangokat kapkodta János pap, Billeghi Máté uram megorrolta a szótlanságát, legalább egy barátgarast mégiscsak megérdemelne, ha egyebet nem (barátgarasnak a »köszönöm«-öt hívják arrafelé).

— Ha már így van, így van — szólott őkigyelme bosszúsan és megsuhintotta az ostorát. — Az Isten áldja meg, tisztelendő úr! Gyí, Sármány!

János pap még mindig nem válaszolt, észre sem vette nagy fájdalmában, ami körülötte történik, a lovak már meg is indultak, mellettök gyalog Billeghi uram, mert dombnak megyen az út, lassú haragos mormogással, hogy ez se valami különös ám a világrendben, ha a kis csirkéből páva lesz, mert a csirke-állapotjára nem emlékszik. Fölérven a dombra, még egyszer visszapillantott, s meglátván a még mindig mozdulatlan kántorfiút, hogy mintegy nyugtatványozza magának az elvégzett kötelességét, rákiáltott:

— Aztán átadtam ám, ami átadni való volt!

Felocsúdott a kiáltásra, megrázkódott. Lelke visszavért a szomorú barangolásból. Mert messze barangolt az anyja után. Első dolga volt anyját fölkeresni, vele töltötte azt az időt még egyszer, amit már vele töltött azelőtt és azután vele töltötte képzeletében azt az időt is — amitől a távolság megfosztotta. Ott volt a haldokló ágyánál, térdepelve, imádkozva és amire akkor az anyja gondolt, ami mondani valója volt, utolsó sóhaját a levegő átvette, a szélnek odaadta, szél az erdő által kikiabáltatta: Neveld a gyermeket, Jankó!

Nem szükség a gyermeknek otthon lennie, hogy a haldokló szüle utolsó akaratát, vágyát megtudja. Papirosra nem kell azt tenni, nem baj, villámos drót ha el nem viszi, vannak arra különb erők, nagyobb erők.

Jánosnak az volt az első ösztöne, utána futni Billeghi uramnak, hogy álljon meg, beszéljen el mindent az anyjáról, amit tud, hogy élt utolsó két évében, hogy halt meg, miképpen temették el, mindent, mindent, de a halápi szekér már messze járt, s e percben a kosarat pillantotta meg, az lekötötte a figyelmét.

A kosárban kis húgocskája aludt. A fiatal pap még nem is ösmerte, sohasem látta a gyermeket. Apja temetésén volt utoljára otthon, anyja szekeret küldött érte, most senki se értesítette, a kis Veronka még nem volt akkor a világon, csak édesanyja leveleiből tudta, hogy van, s e levelek is oly szégyenlősek, oly szükszavúak voltak.

János odalépett a kosárhoz s megnézte a pufók, rokonszenves arcocskát. Van benne valami a mamából, gondolá, s amint nézte, nézte, tovább nézte, kezdett ez az arc nőni,

változni, s vibráló szemei elé egyszer csak vonásról-vonásra előpattant az anyai arc. Szent Isten, milyen csoda ez, milyen káprázat ez! Csak egy fél percig tartott az egész. Újra a kicsi gyermek volt. Oh! csak kinyitná a szemecskéit. Úgy szeretne volna János, ha kinyitná, de nem nyitotta ki, csak hosszú pillái serkedtek ki a két hasadékból, mint fekete selyem rojtok.

És most ezt nekem kell felnevelnem!? — tűnődött János, s végtelen melegség futotta el a szíve táját — és föl is fogom nevelni. De miből? Istenem, miből? Hiszen magamnak sincs mit ennem. Mihez kezdjek, mihez?

Mint ahogy eddig is, ha lelkét a csüggedés szállta meg és a tanácstalanság, az imádságra gondolt; most is azt tette, hogy átment a templomba imádkozni. Éppen nyitva volt az Isten háza, két öreg anyóka meszelte a belsejét.

János pap nem ment az oltárhoz, mert éppen ott pepeselt a két anyóka, hanem mindjárt kívül, a szenteltvíztartó mellett állt a Jézus alakja fából és plébából, előtte térdepelt le.

AZ ESERNYŐ ÉS SZENT PÉTER

Igen, a Jézus elé térddepelt le a pap. A Jézushoz fordult — a mi urunkhoz, a Jézushoz.

Milyen szerencse az emberiségre ez a Jézus, ez az isten, aki ember volt. Az Istenről nem tudom milyen, a Jézusról tudom. A Jézus ösmerősöm, és mindenkinek ösmerőse. Tudom, mit csinált, tudom, hogy gondolkozott, még az arcát is ösmerem. Nem az tölti el lelkemet megnyugvással, hogy ő uram nekem, de az, hogy ismerősöm.

Kétezer évnek előtte élt ezen a földön egy ismerősöm, milyen világokat összekapcsoló gondolat! Az akkori emberekből és az utánok valókból is por lett, a porból fű lett, a fűből tudja Isten mi lett, de ő, az én ismerősöm, mindig élt, mindig volt és mindig lesz.

Ha elutazom messze, idegen országokba, idegen népek közé, az arcok mások, az állatok is mások, a füvek is mások, az ég is más, minden más, már azt kell hinnem, kietlen, megborzasztó elhagyatottságomban és magányomban, hogy nem is ezen a világon vagyok többé, mikor egyszerre valamely emberlakta telep szélén élémbe bukkan egy kereszt és azon egy sebektől vérző pléhember, az én ismerősöm.

Ah, itt van ő! Még itt is itt van! És én nem vagyok többé egyedül és nem vagyok elhagyatva. Letérdepelek előtte akkor én is és elmondom neki, éppúgy, mint most ez a pap, hogy a szívemet mi nyomja.

— Segíts meg engem, Uram Jézus — e gondolatokat terjeszté eléje János pap. — Anyám meghalt, kis húgomat elhozták, nekem kell őt fölnevelnem. Szegény vagyok, gyámoltalan vagyok, sohase tudtam, hogy egy gyermekkel mit kell csinálni. Ah, adj mentő gondolatot, Jézus! S hajítsd le kimeríthetlen bőségszarudból az eszközöket, hogy őt

táplálhassam, gondozhassam. Tégy velem csudát, uram, Jézus.

A pléhre festett Istenfiú mintha hallgatná az ima szavait, az árnyék és a fénysávok, amik az ablakokból, a falakból őreá verődtek és őrajta rezegtek, mintha az ő arcának a nyilatkozásai volnának, mintha ő mosolyogna sok szenvedései közepett és integetne a fejével:

— Jól van, jól van. Mindent tudok. Majd közbeavatkozom.

Sokáig imádkozott így elmerülve, újra meg újra kezdve, észre sem vette, hogy ezalatt, mint ahogy őszkor gyakran megtörténik, a tikkasztó, szinte természetellenes meleg után hirtelen beborul az ég, fekete felhő jó, vihar keletkezik. Mikor kilépett a templomajtón, óriási záporosó zuhogott. A falu mögötti hegyekről szilaján nyargalnak le a vízzel megtelt patakok, s a barmok bögve szaladgálnak az utcákon.

Jánost a rémület fogta el.

— A gyermeket ott hagytam az eszterhaj alatt. Jaj, annak vége van!

Mint az örült rohant a lakóháza felé s igen elcsudálkozott a látványra, amely előtte kitarult.

A kosár ott állt még most is. A gyermek a kosárban ült és a lúd az udvarban szaladgált, s az eső zuhogott egyre, zuhogott az eszterhaj alá is, patakban folyt ott is az esővíz, de a gyermek szárazon maradt, sértetlenül, mert egy hatalmas, fakó, piros szövetű esernyő volt a kosár fölé borítva. Folt hátán folt volt már az esernyőn, az alján is alig lehetett felismerni az apró virágos csíkot, mely köröskörül futott, régi időknek divatja szerint.

A fiatal pap hálás szemeket vetett az égre, s fölkapván a gyermeket a kosárból, összecsókolta és bevitte az esernyő alatt a szegényes szobákba.

A gyermek szemei most ki voltak nyitva, kékek voltak és bámészan tekintettek a papra.

— No, ez nagy szerencse — mormogta a pap —, hogy ez a gyermek át nem ázott, úgy áthülhetett volna, hogy bele is hal, tekintve, hogy nem tudnék rá száraz ruhácskát adni.

De honnan kerülhetett föléje ez az esernyő? Megfoghatatlan! Glogován nincsen esernyője senkinek.

A szomszéd házakban a parasztok barázdákat ástak az udvarokon, hogy azokon a víz lefolyjon. A tisztelendő úr sorba kikérdezte.

— Nem látták-e, hogy volt valaki a gyermek mellett?

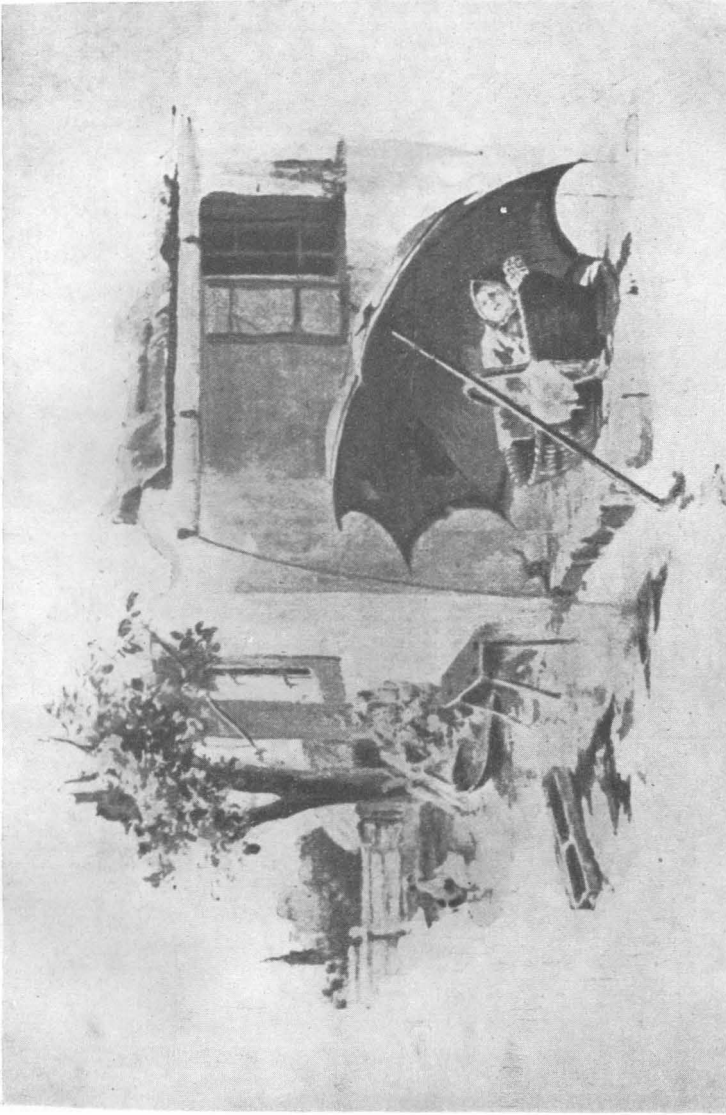
A gyermeket látták, de mellette tudtukkal senki sem fordult meg.

Az öreg Adamecz Mátyásné, ki a mezőről menekült haza, lepedőt borítva a fejére, látta, hogy valami vörös gömbölyű éppen akkor ereszkedett alá az égből. Kővé változton át mindjárt, ha nem úgy van (már tudniillik Adameczné mondja), hogy a Szűz Mária maga eresztette le azt a számat az árva védelmére.

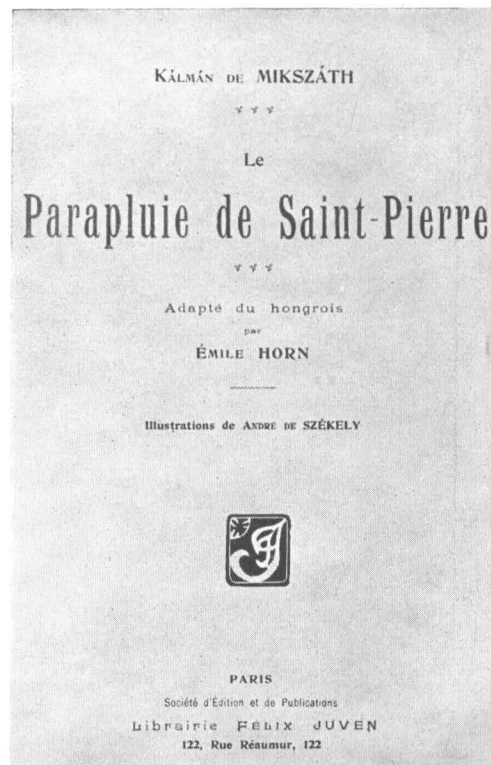
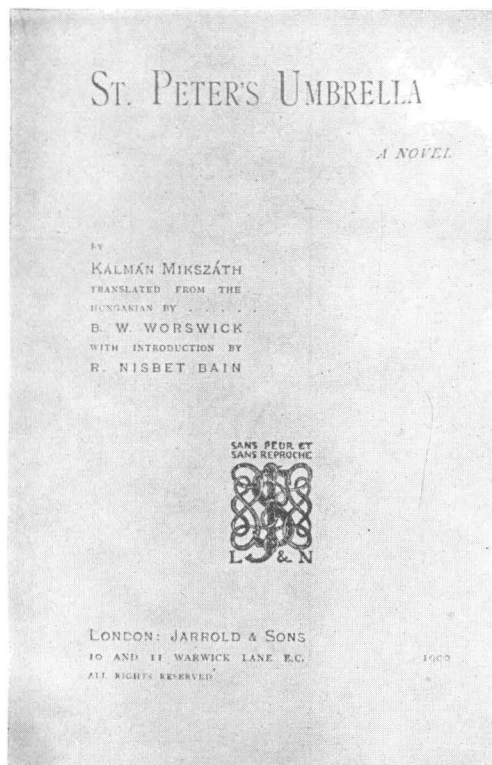
Ostoba fecsegés az Adamecznéé! Adameczné szeret felhörpíteni a garatra, nem csoda, ha többet lát, mint kellene. A múltkor nyáron is, Péter-Pál éjszakáján megnyílt előtte a menny, hallotta énekelni az angyalok seregét s látta őket, amint processzióval járulának Isten ő szent felsége elé, ki karbunkulus trónján ült. Ott ment a processziós népség között az ő harmadéve elhalt unokája, Plachta Jankó is gyolcs gatyácskájában, veres mellénykéjében (melyet maga Adameczné varrt annak idején), s a közelebbi évtizedben elhalt glogovaiak közül is megpillantott néhányat, amint ott lépkedének a mennyei énekszó mellett, lassan, ünnepélyesen, szakasztott azokban a ruháikban, amelyekben eltemetteének.

Képzeltetni, hogy Péter-Pál napja után, mihelyest a látomány híre szétment, mennyire kapós volt a szent özvegy: sorba jövének hozzája, kiknek elhalt kedveseik vagynak a föld alatt, ha nem látta-e azokat fent az égben? Hát az én lányomat? Hát az én apuskámat? Hát az én szegény uramat?

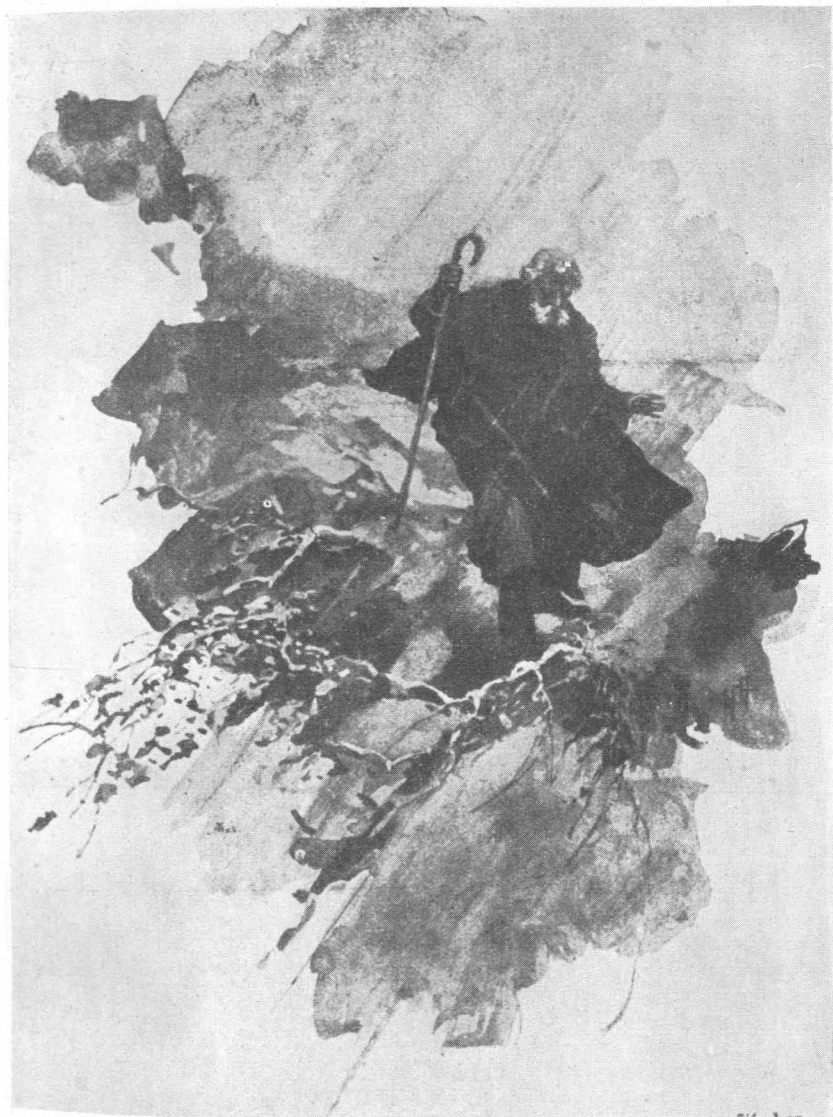
Hitték, mert van benne valami észszerű, hogy Adamecznének többet megmutatnak a mennyei hatalmak, mint akit más anya szült. Mivelhogy az Istenben boldogult apjával, Flinta Andrással, aki nagy tolvaj hírében állott, valóságos csuda történt. Midőn a glogovai temetőből országútnak szakítottak el egy darabot most nyolc éve, felásták a sírját, hogy újba tegyék át, s megnézvén az öregot, csodálkozva látták, hogy szakálla nőtt a sírban, noha halálakor, őt tanú bizo-

»A gyermek a kosárban ült...«
Az angol kiadásból

Az angol (1900) és a francia (1904) kiadás címlapja

»Hát persze, hogy a Szent Péter volt!«
Neogrády Antal rajza (1895)

MIKSZÁTH KÁLMÁN

PYHÄN PIETARIN
SATEENVARJO

I.

SUOMALAINEN KUSTANNUS-O.Y. KANSA

A finn kiadás borítéklapja (1912)

nyítja, szép tisztára megborotválta Gundros Tamás, a tehénpásztor.

Hát, hogy az öreg Flinta most az égben van, az annyi, mint kétszer kettő, s ha ott van őkigyelme, amilyen ravasz imosztor volt, bizony nyitva hagyja némelykor az ajtót egy kis bekukkanásra az ő Agnisa leányának. . .

Igaz ellenben, hogy Kvapka Pál, a harangozó, mást állít. Kvapka Pál azt mondja, hogy mikor a vihar kitörésekor a felhők ellen harangozott, amint egy picinyt hátrafordult, egy vén zsidóforma alakot látott cammogni az úton a parókia irányában, s annak a kezében volt az a piros, óriás vászontányér, melyet a tisztelendő úr a kosáron talált. Kvapka természetesen nem sokat ügyelt a dologra, mert álmos is volt, a szél is verte képébe a port, csak úgy homályosan emlékszik, de amire emlékszik, arra esküt is merne tenni (pedig Kvapka Pál szavahihető ember).

Ezt a zsidóforma alakot mások is látták. Öreg volt, hosszú, őszhajú, meghajlott hátú, a fogantyújánál malac-fark módjára kunkorodó bot volt a kezében. A Pribilék kútjánál a szél lekapta a kalapját a fejről, s egy akkora fehér kopaszszágot lehetett a fejbúbján látni, mint egy kantár-karika.

— Akármilyen legyek — mondotta az egyházi (ő látta így, kalap nélkül) —, ha nem úgy nézett ki, mint a templomi képek között a Szent Péter. Szakasztott olyan volt, csak éppen a kulcsok hiányoztak a kezéből.

A Pribilék kútjától átcsapott egyenest a Stropov István lucernásának, ahol is a Krátkiék kajla tehene, mely oda beszabadult, fel akarta öklelni az öreg zsidót, mire az a botjával megütötte, s azóta a tehén (kérdézzék meg kendtek a Krátki-familiától) tizennégy icce tejet ad naponkint. Azelőtt istenes volt, ha négyet adott.

A falu legvégén meg is szólította a molnár szolgálóját, hogy merre visz az út Lehotára. Az Erzsi leány megmondta neki, mire megindult a kitaposott gyalogúton fel a hegynek. Úgy rémlik most utólag Erzsinek, hogy aligha ott nem volt feje körül, amint ment, a fénykarika is. . .

Hát persze, hogy a Szent Péter volt! Miért is ne lett volna? Hiszen eleget járt, eleget csütlött-botlott itt azelőtt

Krisztus urunkkal. Maradt is annyi krónika az itt viselt dolgairól, hogy a századik emberöltő is meséli még. S ami egyszer nem volt lehetetlen, másodszer is megtörténhetik. Fülből fülbe szállott a csodás hír a faluban, hogy a pap kis hűgocskájának egy vászonsátrat küldött le az Úr a nagy felhőszakadás óráján, hogy meg ne ázzék. Magát az öreg Szent Pétert szalasztotta le az árvák és gyámoltalanok gondviselője.

Bezzeg lett erre jó dolga a gyermeknek. Legott divatba jött. A falu öreg asszonyai nekigyürkőztek: nosza, hamar kalácsot dagasztani, tejbekását főzni, mákos patkót sütni, hogy a kis jövevénynek vihessék. Alig győzte a tisztelendő úr az ajtót nyitogatni, napközben olyan sűrűn hordták hótiszta szakajtókendőkkel betakart tálakban a sok finomabbnál finomabb elemőzsiát. János pap ámult-bámult, amint egyre jöttek.

— Jaj, lelkem tisztelendő úr, egy kis nyalánkságot hoztam. Azt hallottuk, hogy a kis húga megjött, hát azt gondoltam, hogy jól fog neki esni egy-két ízes falat. Bizony lehetne különb is, de hát aminő telik szegény embertől. A szívünk kitűnő, lelkem tisztelendő úr, de a listünk bizony nem mundliszt, az a zsvány molnár megégette egy kicsit, már azt a részét legalább, amit el nem lopott belőle a gyehennára való. Szabad a kis angyalkát meglátni? Jaj, azt mondják, hogy valami remek jószág.

A tisztelendő úr hogyne engedte volna meg, hogy sorba odajáruljanak a csepp Veronka elé, simogassák, becézzessék, összefalják-nyalják. Némelyik még a lábacsáját is megcsókolta.

A pap gyakorta elfordult, hogy észre ne vegyék hívei a könnyeket, amik elérékenyülésében a szeméből kiszivárogtak, s amellet a lelkiismeret is mardosta, szemrehányásokat tett magának:

— Mennyire félreismertem ezeket az embereket. A kerek világon nincsen jobb nép, mint a glogovai, s hogy szeretnek! Bámulatos, mennyire szeretnek!

Öreg uzsonna táján előjött Adameczné is, aki pedig nem sokba nézte eddigelé az új tisztelendőt, s aki azon a réven, hogy az apja szakálla kinőtt a holta után (ami által

némileg a szentek közé keveredett), joggal vélt avatkozni az egyház dolgaiba.

— Tisztelendő atyuska — mondá —, a gyermekhez valami gondviselőné kellene.

— Hát az bizony kellene — szólt a pap elgondolkozva —, de szegény az eklézsia.

— Szegény az ördög — pattant fel Adameczné —, mert lelke nincs. Nekünk pedig van lelkünk. S végre is a tisztelendő úr nem tudja a leánykát sem felöltöztetni, sem megmosdatni, sem a haját befonni. S aztán az enni kér napközben is, a kántornál nem lehet kosztolni egy gyermekkel. Itthon kell főzteni, szent atyuskám. Azt én mondom, az öreg Adameczné. A harangozó meg jó arra, hogy takarítson, de mit értene az a mamlasz egy gyerekhez.

— Igaz, igaz, de hol vegyem. . .

— Hol vegye? Hát nem vagyok én itt? Engem az Isten is papszakácsnének teremtett, minthogy már énbennem a gyanú meg nem botlik.

— Igen, igen — ötölt-hatolt a pap —, de honnan vegyem én a fizetését?

Adameczné a csípőjére ütött két oldalról a két tenyerével.

— Hagyja ezt kettőnkre, édes lelkem; énrám, meg az Istenre. Majd megfizeti ő azt nekem az atyuska helyett. Még az este beállok a szolgálatba s elhozom magammal az edényeimet is.

A pap egyre nagyobb bámulatba gurult. Hát még Urszinyi, mikor estefelé átjött látogatóba, s a pap elbeszélte neki a mai nap történetét, az Adameczné ajánlatánál összecapta a kezeit:

— Az Adameczné? Az az öreg boszorkány? Fizetés nélkül? Hogy majd az Isten fizet meg érte? No, János, ilyen csoda még nem történt, hogy glogovai ember készfizető kezesnek az Istent fogadta volna el. Te valóban megbabonáztad ezeket az embereket.

A pap csak csendesesen mosolygott, s mély áhítat rezgett lelkében. Ő is érezte, hogy csuda történt. Hiszen minden olyan rendkívüli, olyan megfoghatatlan. De sejtette a változások forrását. Az ima, melyet a Jézushoz intézett a hideg temp-

lomi kövön térdepelve, meghallgatást nyert odafönt. Jézus beszédte a glogovaiak önző lelkét és mindeniknek a magából küldött. Jézus lehelete érzik ez emberek arcán, viselkedésén. . . Valóban csuda történt!

Az esernyőről forgalomba jött híreket részint nem hallotta, részint mosolygott rajtok. Igaz, hogy nem értette, miképpen került oda az esernyő, egy percig csudálkozott rajta, de aztán nem törődött vele s odatámasztotta egy szögletbe, ha a tulajdonosa jelentkeznék érte. Ámbár iszen összevissza nem ér öt garast.

Hanem a mai nap eseményei mindezzel ki nem merültek. Este villám gyanánt terjedt el a hír, hogy Gongoly Mihályné, a glogovai nábob neje belefűlt a Bjela-Vodába, mely a felhőszakadástól átkozottan megáradt. A szerencsétlen asszony át akart menni a padlón, hogy a túlsó parton rekedt libáit visszahozza. Vissza is hozta már a gúnárt meg egy fekete bóbítást a hóna alatt, de mikor újra átment a másik kettőért, valahogy megcsúszott a lába, s bepottyant a tajtékozva nyargaló folyamba. Uramfia, még reggel víz se volt benne, egy kecske is kiitta volna egyhuzomra s délre már őrült folyamhá dagadt, s a szegény asszonyt, senki sem lévén a közelben, örökre elnyelte. Keresték egész délután, hova lett, tűvé tettek érte csűrt, padlást, pincét, mikor aztán este Lehota mellett kivetette a víz a holttestét.

Ott bukkantak rá lehotai emberek, fölismerték, s lóháton nyargalt ide az egyik híradással Gongoly Mihályhoz.

A rémeset nagy izgatottságot keltett a községben. Az emberek csoportosan gyülekeztek egyes porták elé:

— Hja, az Isten bír a gazdagokkal is!

Klincsok György bezörgetett a paphoz is.

— Nagy temetése lesz holnapután.

A harangzó betért, egy kupica pálinkát remélve a hírért, a kántorhoz:

— No, kántor uram — mondá —, most szedje össze az eszét. Kővér halott van. Szép versek fognak kelleni.

Harmadnap csakugyan megvolt a temetés. Régen volt már ilyen Glogován. Gongoly uram a lehotai papot is elhozatta, hadd sirassa két pap, a koporsót Besztercéről hozták váltott lovakon, a keresztet elvitték Kopanyicára,

hogy az asztalos befesse feketére, fehér betűkkel ráírván a megboldogult nevét és vízbefúlásának napját. Rengeteg nép volt, hátha még szép idő lett volna, de amint már éppen megindult a pap teljes ornátusban a minisztránsokkal a halottas ház felé, hát egyszerre megint nagy záporosó kerekedék, mire vissza is szalasztotta Kvapkát.

— Menjen kend hamar és hozza el az esernyőt, az almárium mellé van támasztva.

Kvapka Pál bámész szemeket vetett a tisztelendőre. Tudta is ő, mi az az esernyő!

— Ej no — mondá a pap türelmetlenül —, azt a nagy vászonkarika-formát értem, amit a kis hűgom kosara felett találtunk tegnapelőtt.

— Most már értem.

A tisztelendő úr, nehogy megázzék, behúzódott a Majgó Péterék eresze alá, míg kisvártatva hozta az esernyőt a gyors lábú Kvapka, melyet őtisztelendősége, mindnyájok nagy bámulatára, kezének egyetlen mozdulatával kipecskelt szélesre, kerekre, hogy úgy nézett ki, mintha száz denevérszárny volna egymásba forrasztva. Aztán megfogván a nyelénél, felemelte a feje fölé s ment lassan, méltóságteljesen, anélkül, hogy ázott volna, az esőszemek haragosan cupogtak-kopogtak a furcsa alkotmányon, de a tisztelendő testéhez nem férhetvén, szép csendesen lefolytak róla.

A temetésen is mindenki az esernyőt bámulta. Erről suttogtak egymással az asszonyok és a férfiak.

— Ezt hozta Szent Péter!

Csak a kántor úr szép versei vonták el egy pillanatra a figyelmet, s feltört a zokogás itt-ott a gyülekezet közt is, amint a legérzékenyebb búcsúszavakkal szólaltatta meg a halottat :

Búcsúzom, búcsúzom felső, alsó szomszédomtól,
Lajkó Pál komámtól, Klincsok György sógortól.

Lajkó Pál egész házanépe sírni kezdett, Klincsokné elragadtatva felkiáltott :

— Istenem, hogy bírta ilyen szépre kigondolni.

Amely felkiáltás nagy animót öntött a kántorba, s följebb emelvén a hangját, még szebben, még érzékenyebben

szólongatta a halott nevében a többi ismerősöket és rokonokat. Nem maradt itt talán egyetlen egy szem se szárazon.

Alig hogy elkapták Gongolynét, még ki sem beszélhették magukat a falu öreg asszonyai a temetési pompáról, Gongoly özvegyeségéről és, uram fia, bocsásd meg nekik a fecsegésüket, hogy már a temetésen keresgélte volna héjaszemeivel a Tyurek Anna szép arcát, amiről a vak is megjósolhatja, hogy a Gongolyné híres »mentyék«-je* nem sokáig marad gazdátlanul, mondom, hogy alig józanodtak ki a sírásók a sok pálinkától, amit a torban bevettek, mikor már ismét új sírt kellett ásni. Gongolyné után meghalt a Srankó János, aki azelőtt is sokat settenkedett Gongolyné körül, mikor az még helyes menyecske volt. Most aztán, mintha összebeszéltek volna, együtt mentek. Szinte így várta már ezt az ember. Azelőtt is, beszéltek, némelykor a mezőn eltűnt a Gongolyné a rozsokba, aztán kis vártatva valahonnan csak előbukkant Srankó, és az is eltűnt a rozsokba. Oh, azok az istentelen rozsok! Olyan magasra megnőnek, hogy minden bolondságot eltakarnak!

Most is egymás után tűnt el a két árnyék a végtelen semmibe. . . Srankót meghalva találták a temetés után való reggelen az ágyban, úgy látszik, a halál »mennykőve«, a guta suhíntotta meg.

Srankó is jó módú ember volt, »mágnács«**, háromszáz birkája legelt a határban és sok földet szántott, neki is fényes temetés járt. De nem is volt fősvény a Srankóné, maga ment el tanítóhoz, paphoz s megrendelte, hogy minden úgy legyen, ahogy a Gongolyné temetésén volt. Kerül, amibe kerül, de a Srankó familia se kisebb, mint a Gongolyék.

Két pap legyen a temetésen, négy minisztráns gyerek fekete szoknyácskákban, folytonos harangozás. És a többi, meg a többi.

János pap megelégedetten bólintgatott a fejével.

— Meglesz, minden meglesz.

* Minden jó módú tót prémes mentét vesz a maga asszonyának, amely drága öltöny négy-öt generáción megmarad, s csak panyókára viselik a templomba, hívják pedig tótul »mentyék«-nek.

** A tizenkét leggazdagabb parasztot »mágnács«-nak nevezik a tótok, természetesen a mágnás szóból.

— És mibe kerül az egész? — kérdezte Srankóné. János pap kiszámította krétával, hogy mibe kerül.

— Úgy ám — szólt Srankóné —, de adja még hozzá tisztelendő uram azt a *pirosat is*, hadd lássuk, hogy azzal vajon mennyivel lesz drágább.

— Miféle pirosat?

— Hát amit a Gongolyné temetésén tartott a feje fölött. Gyögyörű volt az.

A pap meg nem állhatta, hogy el ne nevesse magát.

— Hiszen az lehetetlen! Oh, oh!

Srankóné megneheztelve pattant fel, hátraszegve a nyakát kevélyen.

— Miért volna lehetetlen? Az én pénzem is csak olyan, mint a Gongolyé. Hát nem úgy van?

— De édes Srankóné, hiszen akkor az eső esett; holnap pedig valószínűleg szép idő lesz.

Srankónét azonban nehéz volt leverni a lábáról a kapacitálással, ő maga jobban értvén a dialektikához, mint a tisztelendő.

— Hogy akkor az eső esett? Hát annál inkább hozhatja, lelkem szent atyuskám, a pirosat, mert legalább nem ázik a drága jószág. Aztán megérdemli a szegény boldogultam. Nem volt ám az érdemlenebb ember, mint a Gongolyné. Bíróviselt ember volt az én uram, az anyaszentegyházra is áldozott, most öt éve ő hozta azokat a tarka gyertyákat az oltárra Besztercebányáról, a nagy fehér oltárterítőt pediglen az ő testvérhúga slingelte. Hát meg kell lenni a veresnek.

— De csak nem tehetem magamat nevetségesnek, hogy esernyő alatt temessek derült napfényes időben. Hagyjon fel ezzel a hóborttal, Srankóné!

Srankóné azonban erre sírva fakadt, hogy mivel érdemelte meg ő azt a szégyent, hogy az Isten szolgálja megvonja azt a tisztességet, ami a holtak jár, s ami az élőknek is jól esik. Mit fognak mondani a faluban? Azt fogják mondani: »Srankóné még a tisztességes eltakarítást se adta meg az urának, belöketta a gödörbe, ahogy a koldusokat szokása.«

— Tegye meg, tegye meg, tisztelendő uram — könyörgött s míg a nedves szemeit törülgette a keszkenőjével, addig-addig morzsolgatta az ujjával annak egyik csücskét,

míg azon a bog kioldózott, s kihullott belőle egy tízforintos bankó.

Srankóné fölemelte a földről és odatette finom szerénységgel a pap asztalára.

— Ezzel még megtoldom, csak meglegyen a teljes pompa, kérem alássan.

Erre a jelenetre betört a konyhából Adameczné is kőtenyben, főzőkanállal, hozzácsatolván a maga kérését.

— Úgy, úgy, édes tisztelendő úr, a Srankó istenes ember volt. Nem igaz ám az a sok pletyka, amit róla beszélnek. De ha igaz volna is, akkor ez az igazság éppen a Gongolynét sújtaná — Isten nyugosztalja. Ha hát az egyiknél ott volt a szent esernyő, bátran ott lehet a másiknál is. Vagy már haragszik az Istenke eddig is s akkor mindegy, hogy egy kicsit jobban haragszik, vagy még nem haragszik és akkor most se fog megharagudni.

— Ugyan, ugyan, Adameczné, nem szégyenli magát ilyen ostobaságokat beszélni. Hagyjanak nekem békét az efféle babonákkal! Az egész kívánságuk egyszerűen nevetséges.

Hanem a két asszonyt ugyancsak nem lehetett lebeszélni. »Tudjuk mi, amit tudunk, minket a tisztelendő úr el nem ámít«, s addig-addig rimámkodtak, okvetetlenkedtek, míg végre beleegyezett, hogy Srankó Jánost is az esernyő alatt fogja temetni, hozzátévén :

— Ha addig el nem viszi a gazdája. Mert az tény, hogy valaki itt hagyta, s ha érte jó, oda kell adnom.

Adameczné jelentősegteljesen hunyorgatott Srankónéra :

— No, afelől nyugton alhatunk, aki azt elhozta, minden ezer esztendőben egyszer szokott megfordulni a planétánkon.

Valóban az esernyőért senki sem jelentkezett, úgy-hogy másnap, bár száraz, szép délután volt és egy csöpp felhő se mutatkozék a mennybolton, a fiatal tisztelendő úr mégis kinyitá az esernyőt a koporsónál s az alatt menve, kísérte a beszentelt koporsót a temetőbe.

Négy erős férfiú: Szlávik, Lajkó és a két brontes Magát testvér vitték vállukon a szentmihálylovat, melyen a koporsó nyugodott. Isten akarata úgy rendelé, hogy a kovácműhely tájékán az egyik Magát megbotlott egy kőbe

»A házasuló párok az esernyő alatt«
Az angol kiadásból

A holland kiadás borítéklapja

és leesett, mire megijedt az utána ballagó Lajkó Pál, meg-rázkódott, elveszté lélekjelenlétét, a szentmihálylova félrebillent, és a koporsó lezuhant a kövekre.

Nagyot reccsent, meghasadott, összetört, megvillant egy percre a slingelt szemfödő, majd később látható lett a halott is, aki a nagy rázkódás következtében felocsudván a tetszhalálból, mély lélegzetet véve, megmozdult és felsőhajtott :

— Istenem, hol vagyok?

Lón nagy ámulás, bámulás, népek csodálkozása, mire a kovácstól dunyhát, vánkosokat hoznának sebesen s ágyat vetvén egy az udvaron talált, vasalás alatt levő kocsira, oda tettek fel az Isten különös csodatétele által feltámasztott halottat, s átváltozván gyászmenetből Istent dicsérő processzióvá, templomi zsolozsmák éneklése mellett kísérték haza a szegény Srankó Jánost, aki már útközben annyira magához tért, hogy otthon mindjárt enni kért.

Egy köcsög tejet hoztak neki. A fejét rázta. Lajkó feléje nyújtotta a pálinkás butykost, mely a tor szempontjából meg volt töltve. Mosolygott.

E nevezetes eseménytől kezdődik voltaképpen az esernyő legendája, mely szállt, szállt, keresztül a fenyves erdőn, az égnek meredő sziklákon, mindig messzebb, messzebb, megnövekedve, fölfrissítve, újabb és újabb részletekkel meg-aranyozva.

Ha a sziklán egy mélyedést találtak, az a Szent Péter lába nyoma volt, s ha különös színű virág nyílt ki valahol a határban, oda a Szent Péter botja ért. Minden, de minden hirdette, hogy Szent Péter nemrég Glogován járt. Mégis nagy dolog az, atyafiak!

S magát az esernyőt a miszticizmus csodálatos fénye ragyogta be. A titokzatosság köde voltaképpen csak azt a körülményt takarta, hogy miképpen került a kis Veronka kosara fölé. De ez elég volt. A babona keresi a ködöt, a köd vonzza a babonát. Ezek ketten osztoztak meg a prédán, a rozoga esernyőn.

És híre ment messzire, amerre csak a Bjela-Voda folyik s egyszerű tót emberek mesélik a pásztortüzeknél, vagy a fonókban, ami fantáziájuknak imponáló, ami érdeklődésüket megragadja, a bámulatra keltőt, a rendkívülit. A népszerű

Szent Pétert, a mennyország kapusát látni vélik, amint elhozza az esernyőt, hogy a pap húgocskája meg ne ázzék. Vajon hogy ereszkedett le az öreg az égből? Bizonyosan ráült valami felhőre, az lehozta szépen s valamelyik hegyre letette.

Aztán elbeszélik az esernyő csodás erejét, hogy a holt ember felkelt, amint megpillantotta, és így száll a legenda mindig tovább, tovább, magával hömpölygetve a glogovai pap alakját és a kis hűgáét. (Hej, milyen legény lesz az, aki azt majd egyszer feleségül veszi!) S ha módos ember hal meg, még a tizedik faluba is elhózzák János papot a temetésre a dalmatikával és a szent esernyővel, amely immár ereklye lett. De nemcsak a temetésekre viszik, hanem gyóntatni is nehéz, reménytelen nyavalyásokat, néha két napi járóföldre, azzal a kikötéssel, hogy a Szent Péter esernyőjét borítsa a beteg fölé, amíg az gyón. Lehetetlen az, hogy ne használjon, vagy meggyógyul az ilyen beteg, vagy ha meg nem gyógyul, hát legalább üdvözülni.

A házasszó párok is, ha nagy parádét akarnak kifejteni, pedig azok mindig akarnak, azonfelül, hogy otthon a saját papjuk összeesketi őket, még ráadásul elzarándokolnak a glogovai parókiára, hogy ott az esernyő alatt még egyszer egymáséba kapcsolják a kezöket. És ez aztán az igazi. Kvapka harangozó tartja fejük fölött a szent vászongombát, amiért aztán az ő tüszőjébe is csordul néhány ezüst hatos. Ami pedig a glogovai papot illeti, ahhoz csak úgy dől a pénz meg az ajándék, mintha zsákból öntenék.

Eleintén eleget szabódott, de lassankint aztán maga is hinni kezdte, hogy a veres esernyő, mely napról napra fakóbb, vedlettebb, isteni eredetű lehet. Nem egyenesen az ő imádságára lón-e odateremtve a lányka védelmére, s nem ebből ered-e jólétének, vagyonának, melyért imádkozott, minden forrása?

»Uram Jézus — mondá azon a szomorú reggelen —, tégy csodát, hogy a gyermeket nevelhessem.«

S íme, a csoda megtörtént. Pénz, jólét, gazdagság árad az egyszerű rongyos esernyőből, mintha a mesebeli báránymesze volna, mely ha megrázza magát, aranyok potyognak a gyapjából.

Az esernyő híre a magas körökig is feljutott. Maga a besztercei püspök óméltósága is kíváncsi lett rá s maga elé

idézvén a papot az esernyővel egyetemben, miután megvizsgálta és elmondatta magának a történetét, ájtatosan keresztet vetett magára :

— Deus est omnipotens — mondá.

Ami azt jelentette, hogy ő is hisz az esernyőben.

Néhány hét múlva még többet is tett a püspök. Rendet adott ki János papnak, hogy az ereklyét ne magánál tartsa ezentúl, hanem a sanctuariumban, a templom holmija között helyezze el.

Mire János pap nyomban visszafelelt, hogy az említett esernyő voltaképpen a húgát, kiskorú Bélyi Veronkát illeti, és neki nincs joga azt elvenni, hogy a templomnak adja. Mihelyt azonban nagykorú lesz a lányka, semmi kétség, a templomnak fogja ajándékozni.

De nemcsak a papnak vált javára az esernyő, ki csakhamar igavonó barmokat szerzett be s nagy gazdaságot kezdett művelni, néhány év múlva pedig csinos kőházat építtetett, fogatot tartott, hanem Glogova községét is emelte. Nyarankint egész rajokban jártak a környékbeli fürdőből úri asszonyok, sokszor grófnék is (többnyire vén grófnék), hogy az esernyő alá állva, egy imádságot elmondhassanak, s ezek számára egy vendéglő is épült, szemben a paplakkal, a Csodatevő esernyőhöz címezve. Egyszóval Glogova szemlátomást emelkedni kezdett, a haranglábat a sok látogató miatt megrestellték a helybeliek s takaros ólomfedeles tornyot húztak fel a templomra, abba két új harangot hozatván Besztercéről. Srankó János a halál országából való visszatérése emlékeül egy gyönyörű Szentháromságszobrot faragtatott a templom elé. A nevelőnő (mert Veronka mellett kalapban járó nevelőnőt tartott idővel János pap) teleültette a pap udvarát georginákkal és fuksziákkal, aminő virágokat még glogovai szem nem látott. Minden megszépült, megcsinosodott (kivéven Adamecznét, mert az még csúnyább lett azóta), s angyira ment a glogovaiak dőlyfe, hogy vasárnaponként délután, mikor az emberek ráérnek össze-vissza fecsegni mindenfélét, immár azt kezdték feszegetni, nem jó volna-e egy kálváriát építeni Glogován, olyanformát, aminő Selmecen van, hogy a búcsús népek ide seregelve, koronkint pénzt és elevenséget hoznának önekik.

MÁSODIK RÉSZ

A GREGORICSOK

A TAPINTATLAN GREGORICS

Élt évekkel ezelőtt (tudniillik történetünk kezdete előtt) Besztercebánya szabad királyi városában egy Gregorics Pál nevű ember, akit közönségesen tapintatlannak neveztek, pedig egész élete arra volt bazirozva, hogy másoknak tessék. Gregorics Pál mindig a Népszerűség után futkosott, aki csinos kacér leány, s mindenütt a Kritikával találkozott, aki mérges arcú, vasvillaszemű boszorkány.

Gregorics Pál az apja halála után született, mégpedig a temetési naptól számítva kilenc hónapra, s már ezzel is bizonyos tapintatlanságot követett el a mamája iránt, aki különben igen tisztességes asszony volt. Ha néhány héttel hamarabb születik, sok kellemetlen pletykának ejti kútba a magvát. De erről végre is nem tehetett semmit Gregorics Pál; nagyobb baj volt az a többi élő Gregoricsnak, hogy egyáltalán született, az örökség most már többfelé ment.

A gyermek satnya volt, a többi Gregoricsok (a Gregorics Pál felnőtt fivérei) egyre a halálát lesték, de Gregorics Pál nem halt meg (hiszen azért volt tapintatlan embernek predesztinálva), hanem fölnevekedett, nagykorú lett s átvette vagyonát, melynek nagyrésze időközben elhalt anyjától maradt, ebben nem osztagoztak az első feleségtől származó gyerekek, pedig ez volt a sok, bár az apja után maradt örök-rész se mondható éppen jelentéktelennek, mert az öreg Gregorics jócskán gyűjtött a borkereskedésből. Akkoriban még könnyű volt e téren meggazdagodni azon a vidéken. Bor még volt, zsidók ellenben még nem voltak. Ma már az akkori borkereskedői kellékekből sok hiányzik, hanem a Garam vize, az még megvan.

Gregorics Pálnak szeplős arcot és veres haját adott a természet, amivel az a megkülönböztetés jár az emberi

szájakon, hogy a veres ember egy se jó. No, hát majd bebizonyítja Gregorics Pál, hogy ő jó lesz. A közmondások is csak öreg fazekak, amikben már egész nemzedékek főztek. Egyet ezekből a fazekakból Gregorics Pál is összetör. Olyan jó lesz, mint a falat kenyér. Olyan puha lesz, mint a vaj, amely egyformán engedi magát rákenni fehér és fekete kenyérré.

Elhatározta lelkében, hogy nagyon jó lesz, hogy nagyon szeretetre méltó lesz, és egész életcélja abban állott, hogy szeressék az emberek.

És ő jó is volt lépten-nyomon, de mit ért, ha valami gonosz dzsin, aki előtte járt, mindig úgy igazította fel az emberek esztét, hogy azok félszegen ítéljék meg a cselekedeteit.

Mikor hazajött Pestről (ahol a jogi tudományokat frekventálta), amint először megjelent a piacon és bement egy trafikba, finom havannaszivarokat vásárolni, mindjárt megindultak a beszercei nyelvek.

— A fickó harmincöt krajcáros szivart szí. Ohó! Hát így vagyunk? Hiszen ez egy kolosszális tékozló! — Majd meglássátok, hogy a szegényekházában fog meghalni! Oh, ha a szegény apja felkelhetne a sírjából és azt látná, hogy harmincöt krajcáros szivart szí. Uramisten! Az öreg szárított krumpliceveleket kevert a dohányja közé, hogy több legyen s kávéaljjal locsolgatta, hogy lassabban égjen.

Gregorics Pálnak a fülébe jutott, hogy a drága szivarjai megbotránkoztató feltűnést keltettek a városkában, mire rögtön rátért a rövid két krajcáros szivarokra.

Az embereknek ez se tetszett.

— Ez a Gregorics Pali voltaképpen egy közönséges knikker. Nagyobb kutya lesz ez még az apjánál is. Pfuj, de utálatos a fősvénység!

Gregorics Pál igen megrestellte, hogy őt knikkernek tartják, s a legelső alkalommal, midőn egy jótékony célú bálon megjelent (a tűzoltói egyesület bálján, melynek lady patronesse-e a főispánné volt, s melyen a meghívók szerint »felülfizetések elfogadtatnak«), húsz forinttal váltotta meg a két forintos belépti jegyet, gondolván magában: »Gregorics Pál be fogja nektek bizonyítani, hogy ő nem knikker«.

Hanem erre azután össze is bújtak legott a rendezők és kimondták:

— Gregorics Pál egy pökhendi tapintatlan ember. De valóban volt okuk a förmedésre.

Hallatlan szemtelenség az, hogy egy Gregorics rá mer licitálni a főispánra, egy báró Radvánszkyra.

Radvánszky tíz forintot ad a jegyért, Gregorics oda-dob huszat. Hiszen ez valóságos inzultus! Egy borkereskedőnek a fia! Milyen század ez, Istenem uram! Egy bolha nagyobb mer köhinteni, mint egy oroszlán. Milyen század! Milyen csodálatos egy század!

Akármibe kezdett a világon a szegény Gregorics Pál, az mind ellene fordult. Ha összeveszett valakivel és nem engedte magát, azt mondták rá, hogy »krakéler«, ha összeveszett és ő engedett, azt mondták rá, hogy »poltron«.

Eleinte, bár elvégezte a jogot, semmi foglalkozáshoz se nyúlt, néha kikocsizott vadászni a birtokára, mely egy mérföldnyire feküdt a várostól, ezt örökölte az anyja után, máskor elrándult pár napra Bécsbe, ahol egy bérháza volt, szintén az anyja után, abból állott az egész foglalkozása, ami valóságos megvetést idézett elő a munkás beszercei társadalomban.

— Gregorics Pál — mondák — egy földterhe. Egy szalmát nem tesz keresztbe egész heteken át. Minek él a világon az ilyen here?

Gregorics Pálnak ez is fülébe jutott s belátta, hogy az embereknek igazuk van, az életet nem szabad áthyenyélni. Úgy van, úgy, minden ember szolgálja meg azt a kenyeret, amit megeszik.

Gregorics Pál ajánlkozott, hogy ő is szeretné szolgálni a városát vagy a megyéjét az eszével.

No iszen, csak az kellett Gregorics Pálnak. Száz nyelv öltődött ki legottan a terve ellen. Mit? Gregorics Pál valami akar lenni? Itt nálunk? Hát nem szégyenli magát? Más szegény ember szájából kivenni a kenyeret, mikor őneki kalácsa van. Ami kis hivatalok itt vannak, hagyja meg ő azokat olyanoknak, akik rászorulnak.

Gregorics Pál belátta, hogy ez is igaz és lemondott a hivataloskodásról, a közügyekről, mindinkább visszavonult a férfitársaságokból s elhatározta, hogy megházasodik és családot alapít. Hiszen elég tiszteletre méltó szép hivatás ez is.

Kezdettt járogatni egyes házakhoz, ahol csinos lányok voltak, s hol őt mint jó partit, szívesen is fogadták, de az intrikus féltestvérei, akik mindig remélték, hogy a vézna, köhécselő emberke egyszer mégis meghal, minden szövődő viszonyát elrontották hallatlan ravaszsággal és cselekkkel (amikről érdemes volna egy külön beszélyt írni), úgyhogy Gregorics Pál annyi kosarat kapott egymásután, hogy elhíresült róluk az egész országországban. Később talán akadtak volna leánykák, akiket már nagyon nyomott a párta (mert súlyos dísz ám ez is egy kis idő múltán), de ezeket már a szégyen tartotta vissza. Hogyisne? Hozzámenni ahhoz a legényhez, aki már annyi leánynak nem kellett. Ki akar a kosarak királyának a királynője lenni? No, ugyan senki sem! . . . Szent András estéjén sok ólom megolvadt, sok ólom összekeményedett a Garam-menti udvarházakban, de bizony egyikből se bonyolódott ki a Gregorics Pál alakzata. Egy szó mint száz, ezeknek az ábrándos bakfiseknek nem kell Gregorics Pál. Poézis kell még őnekik és nem pénz. Lehet, hogy valami vénlány könnyebben nyúlna a gyűrűje után, azok fűr-gébbek. . . .

De a fiatal leányoktól nem egy ugrás a vénleányok ; az két ugrás : közbül a menyecskeké vannak. A vénleányok az utolsó stáció.

A bakfisek és a vénleányok két külön világ. Gregorics Pálról azt mondják a kis Karolinának, a bakfisnek, hogy vért köp, s erre a kis Karolin megijed, és a Gregorics Pál másodszeri látogatásánál már csak a szánalom van abban a kicsi, sebesen kopogó szívben, mely még tegnap a négylovas hintó láttára egészen más érzelmeket igyekezett oda bedisputálni. Ah, szegény Gregorics Pál! Vért köp a szegény Gregorics Pál! Milyen szerencsétlenség! Hiába rázza künn a szán elé fogott gyepplős ló a nyugtalan fejét, ma már nem szól olyan hetykén a csengettyűje. Hiszen a Gregorics Pál vért köp.

Ob, te kis bamba Karolin! Tudom, elhiszem neked, hogy csúnya, satnya ember ez a Gregorics Pál, de milyen gazdag, és végre is ő a saját vérének köpi — hát mi közöd neked hozzá?

Hidd meg nekem, hogy Rozália, aki mindössze tíz évvel járt előtted a »madamehoza«, már nem volna olyan édes kis mamlasz, mint te. Rozália már filozóf, és ha azt

mondának neki Gregorics Pálról, hogy vért köp, azt gondolná magában :

— Valóban, ő egy értékes ember.

Felkijáltana hangosan :

— Ápolni fogom.

És mélyen alul az agy fenekén, ahol azok a sugalmak vannak, amik még nem válhatnak szavakká, mert még nem is gondolatok, csak önző érzések lerakódott iszapja, mélyen alul már ott rejlenék a számítás :

Ha máris vért köp a Gregorics Pál, legalább hamarább lesz vele készen.

Ah, kis bakfisek, ti még nem ösmeritek az életet : a hosszú szoknyát már rátok adta az édes mama, de az eszetek még rövid maradt. Ne haragudjatok rám, hogy ezt a szemetekre vetem, de kénytelen vagyok, hogy az olvasó előtt megindokoljam, miért nem kapott közületek feleséget Gregorics Pál.

A dolog igen egyszerű. A kinyílt rózsa már nem tiszta ; méh fürdött a kelyhében, bogár hált már benne, de a feslő bimbó belsejében még egy porszem sincsen a földiekből.

Ezért kapott annyi kosarat Gregorics Pál a bakfisektől ; kezdte is belátni apránkint (mert mondom, igen jó ember volt), hogy csakugyan nem való neki a házasság : a bakfiseknek igazuk van, ha kifogásolják, hogy vért köp. A vér végre is valami egyébre való.

Elhatározta, hogy nem házasodik meg, hát oda se nézett többé a lányokra, csak a menyecskékre. Azok körül kezdte csapni a levét, a szép vérbélű Vozárynének Bécsből hozatta a bokrétákat, a délceg Muskulyi Mátyásnének a kertjében egy szép este ötszáz fülemilét eresztett el, amiket nagy fáradtsággal fogdosztatott össze valahol Erdélyben. Egy nagyenyedi madárkereskedő liferálta. Bámult a szép asszony, mikor vánkosain hánykolódott azzal a habtestével, hogy miért énekelnek ma éjjel olyan szépen a madarak ?

A menyecskéknek udvarolni, az egy reális mérték. A bakfisek se ítélik meg helyesen a férfit, a vénleányok se, mindeniknek ferde a nézőpontja, mindenik egy csalfa vesszőparipán nyargal, hanem a menyecskék, akik a tudás fája alól nézik, akik se nem álmodnak már, se nem türelmetlenek

többé, egészen higgadtan megmutatják, mennyit ér egy férfi. Az a helyes súly, amennyit a menyecskék előtt nyom valaki.

Gregorics Pál, mit tódjuk-fódjuk a szerencsétlenségét, nem sokra vitte a menyecskéknél sem. Mindenütt az asszony adott ki rajta, nem a férj, pedig az ember egyenesen a férjekre utazik, hogy ők toporzékoljanak a legvégén.

Nagyon, de nagyon unta már magát, nem tudva mihez kezdjen, mikor a szabadságharc kiütött.

Ott se vették be. Azt mondták, kicsiny is, vézna is, nem állja ki a hadi fáradságot, csak a sereget csúfítaná. De ő mindenáron tenni akart valamit.

A toborzó őrnagy, aki jó ismerőse volt, azt a tanácsot adta :

— Hiszen nem bánom, ha már éppenséggel velünk akar működni, válasszon hát valami veszélytelen foglalkozást. A hadjárat is sok irkafirkával jár. Beosztjuk valami irodába.

Gregorics Pál kevélyen, sértődve egyenesítette ki magát, mintha bagoly mimelné a pávát.

— Én a legveszélyesebb foglalkozást szándékozom kikeresni magamnak. Melyiket tartja annak, őrnagy úr?

— Kétségtelenül a kémszolgálatot.

— Hát kém leszek.

És Gregorics kém lett. Felöltözött amolyan peregrinus-félének (aminő elzüllött alakok akkoriban bőven voltak), s egyik tábortól a másikhoz járt, hasznos szolgálatokat téve a magyar hadseregnek. Még ma is sokan emlegetik öreg katonák a »vörös esernyős emberkét«, aki vakmerően tudott keresztülhatolni az ellenséges vonalokon, olyan bárgyú arcot vágva, mintha tízig se tudna olvasni. Keskeny madárképe, felgyúrt nadrágja, ócska, borzas, beütött cilinderje s a vörös, kampós nyelvű esernyője a hóna alatt feltűnővé tették. Aki egyszer látta, nem könnyen felejtette el. Egyszer pedig mindenki látta, mert örökké járt-kelt, mint az Orbán lelke. Kevesen sejtették, hogy mi lehet a dolga, de Dembinszky tudhatta, mert így nyilatkozott róla :

— A vörös esernyős emberke maga az ördög, de a jó ördögök családjából.

A lezajlott csaták után, a síri csöndes időkben újra visszatért Besztercére s valóságos embergyűlölő lett. Nagy,

ócska kőházából ki sem mozdult. Nem gondolt többé se szereplésre, se házasságra. Az történt vele is, ami az agglégényekkel rendesen, beleszeretett a szakácsnéjába. Egyszerűsíteni a dolgokat, egyszerűsíteni és folyton egyszerűsíteni. Ez a haladás, ez a bölcsesség. Ez volt az ő teóriája is már.

Egy asszony arra kell, hogy kiszolgálja az embert, egy pedig arra kell, hogy szeresse az ember. Ez tehát összesen két asszony. De miért ne lehetne ez a két asszony egy személyben is?

Wibra Anna nagy, tagbaszakadt fehérszemély volt, valahonnan Detváról, ahol a férfiak egy ölnél kezdődnek, akárcsak hatalmas erdők szálfái; az arca elég takaros, de azonfelül szépen szokott esténként dalolni, mikor az edényeket elmosogatta:

Tutaj szalad a Garamon,
Jankó pipál a tutajon.

Olyan lágy, behízelt hangja volt, hogy az úr behívatta egyszer a szobájába, leültette a bőrrrel bevont puha székbe. Soha életében nem ült még ilyenben.

— Tetszik nekem az éneklésed, Anka. Csinos hangod van. Itt bent dalolj, hogy jobban halljam.

Anka rá is gyűjtött egy melankolikus tót dalt, a »besorozott legény levelé«-re, aki elpanaszolja szeretőjének a viszontagságait:

Tudod-e rózsám, mi az én ágyam?
Jéghideg kővön terített köpeny,
Ez az én ágyam.
Így alszom én. De hogy eszem?
Ételem lóbul, italom hóbul,
Tudod-e rózsám, így élek én.

Gregorios Pált elérzékenyítette a dallam, háromszor is felkiáltott:

— Milyen gégéd van, Wibra Anna, milyen csodálatos gégéd van!

Aztán egyre közeledett ahhoz a csodálatos gégéhez és elkezdte a kezével simogatni, mintha csak a gégének különös alkotása érdekelné. Mindezt csendesen tűrte az Anka, hanem amint aztán, véletlenül-e, vagy igazán, lejjebb csúszott a

Gregorics Pál csontos keze, egyszerre elvörösödött s durcásan eltaszította.

— Ez nincsen benne a bérben, tekintetes uram.

Gregorics Pál is elvörösödött és rekedtes hangon mondá :

— Ne okoskodj, Anka. Ne légy ostoba!

De Anka okoskodott, felugrott és az ajtónak tartott.

— Ne fuss hát ki, te számár. Hiszen nem eszlek meg.

Anka rá sem hallgatott, kiszaladt a konyhába s becsukakozott, hiába jött ki Gregorics Pál utána s hiába ismételtette az ajtónál :

— Nem eszlek meg. Bizony isten, nem eszlek meg. No megállj, Ancsura, majd megbánod.

Ancsura másnap ki akart lépni a szolgálatból, de az úr kiengesztelte egy aranygyűrűvel és egy ígérettel, hogy egy ujjal se nyúl hozzá többé. Nem eresztheti el, mondta, mert nem tudna már hozzászokni másnak a főztjéhez.

Ancsának tetszett a dicséret meg az aranygyűrű és megmaradt.

— De aztán megtartsa ám az ígését a tekintetes úr, mert ha még egyszer legyeskedik, hát megrúgom.

Biz az, mi tűrés, tagadás, megint legyeskedett egy idő múltán. Ancsura megint el akart menni, de Gregorics Pál megint kiengesztelte egy aranycsatos kalárral, piros korálok-ból, aminőt a Radvánszky baroneszek viselnek a templomban, mely olyan szépen fogja magát kivenni izmos, fehér nyaka körül.

Olyan gyönyörű volt a kláris, hogy Ancsura ki se kötötte többé az incselkedések beszüntetését. Elég gazdag az úr, mit takarékoskodják ő neki?

Sőt még aznap délben, mikor a klárist megkapta, azt a diplomatikus kérdést intézte az öreg szatócsnéhoz, özvegy Botár Károlynéhoz, aki egy kis boltot bérelt a Gregorics-házban :

— Ugyan, nemzetes asszonyka, fáj-e nagyon az ember füle, ha kifúrják?

A szatócsné nevetett.

— Oh, te bolondos galagonya, csak tán nem akarsz fülbevalót viselni? Ej, Ancsa, Ancsa! Te rosszban töröd a fejedet, Ancsa!

Ancsa megnehezelt és nagymérgesen csapta be az ajtót, hogy egy negyedóraig rezgett, csilingelt a csengettyű.

Hát persze, hogy fülbevalót akart. Miért is ne akart volna? Az ő fülét is csak az az Űristen teremtette, amelyik a selyemszoknyás fehérnépekét. És napközben azt is megtudta, hogy a fülkifúrás egy bolhacsípésnél aligha fáj jobban.

Igenis, fülbevalót akart és most már ő volt rajta, ő türelmetlenkedett, hogy Gregorics Pál minél előbb *okvetetlenkedjék*. Hiszen lehet az ilyet *siettetni*. Minden Éva leánya kitalálja a módját. Csinosan, takarosán öltözködött, lángszínű selyempántlikát, kenderszöszke varkocsába, felhúzta a patyolat ingvállat, olyan finomat, mint a légyvesztő papiros, eldobta a kapcsos pruszlikot, amely az idomokat összehúzza, eltakarja, hanem úgy pőrén járt-kelt, férfiszemeknek veszélyesen, hogy azok még a mell pihegését is megláthassák.

Gregorics elég furfangos és ravasz lehetett kémnek az egész orosz és osztrák ármádiával szemben, de egy leány, ha csak együgyű detvai leány is, még százszor ravaszabb Gregoricsnál. A jövő vasárnap már arany fülbevalókkal jelent meg a templomban, ahol a legények és leányok, akik »granatéros«-nak nevezték egymás közt, nyomban össze-súgtak nevetgélve.

— Hm, a granatéros megbotlott valakibe.

S valóban néhány hét múlva már az egész város pletykázta a szörnyű eseményt, hogy Gregorics Pálnak viszonya van vele. »No lám, a vén kecske házi sót nyal.« Apró, pikáns szcénákat tudtak elbeszélni, amikben sok burleszk-komikum volt. A Gregorics Pál testvérei kiszínezve kürtölték a városban.

— Egy Gregorics és egy szolgáló! Szörnyűség! Ilyesmi tán nem is történt soha a világon!

Az idegenek vállat vontak (Ej, dehogy nem történt!) és csitígtatták a rokonokat:

— Semmi az. Szinte természetes. Hiszen sohase volt egy korrekt dolga se Gregorics Pálnak. De néktek így jobb is, legalább nem házasodik meg, és a nagy vagyon rátok marad.

Mi volt igaz belőle, mi nem, biztosan megállapítani nem lehet, de az tény, hogy a hírek szép lassacskán elaludtak s csak évek múlva éledtek fel ismét, mikor azok, akik a komor

Gregorics-házba behatoltak, egy piciny fiúgyereket láttak játszadozni a gyepes udvaron, egy ott legelésző báránkával.

Kié ez a fiú? Mit keres az itt? Hogy került a Gregorics-udvarba? Néha maga Gregorics is játszott vele. Aki a bezárt kapu kulcslyukán benézett, láthatta, hogy a külön Gregorics hasán egy vörös öv van, s abból két spárga-szár ágazik ki gyepplőnek, amit a kis fickó fog, egy ostorkát tartva a másik kezében.

— Gyí, te Ráró!

És a vén számár poroszkált neki a hámban, aprózta, ficánkolt, meg futni kezdett, néha-néha el is nyerítette magát.

S azóta még elvonultabb lett, csak ritkán lehetett őt látni, végigcsámpáskodni a piacon (mert mind a két lába balláb volt, amint egy gúnyolódó megjegyezte), kopott, különös ruhájában, melyhez kém korából volt szokva, a vörös esernyővel a hóna alatt, mely télen, nyáron, esőben, száraz időben mindig vele volt, s melyet sohase tett le az előszobában, ha látogatást tett valahol, hanem magával vitte és a kezében tartotta folytonosan. Sokszor megtörtént, hogy figyelmeztették: »Tegyé le, bácsi, az esernyőjét«.

— Nem, nem — ellenkezett ő —, megszoktam, úgy megszoktam, hogy a kezemben kell lennie; anélkül nem érzem magam jól. Becsületemre mondom.

Sok szó volt arról, miért ragaszkodott úgy az esernyőjéhez? Megfoghatatlan az! Ej, hátha ereklye? — Valaki mesélte (gondolom a telekkönyvi iktató, Pazár István, aki honvéd volt), hogy ebben az ócska esernyőben hordozgatta volna Gregorics Pál a fontos sürgönyöket és jegyzékeket annak idejében, mert az esernyő nyele üres egy helyen. Hát biz az igaz is lehet.

A többi Gregoricsnak, kik az örökséget várták, szemet szúrt a gyanús kis fiú a Gregorics-ház udvarán, s addig-addig fürkésztek, míg megtalálták a privoreci katolikus anyakönyvben. (Privorecen volt a Gregorics Pál falusi birtoka.) »Wibra György törvénytelen«-nek volt bejegyezve, anyja Wibra Anna. Csinos kis fattyú volt, csupa tűz, csupa élet, bele lehetett abba szeretni idegen embernek is.

GYANÚS JELENSÉGEK

A kis Wibra Gyuri szépen növekedett, erőteljes, hatalmas fickó lett belőle, olyan mellkassal, mint a dob. Gregorics Pál nem győzte mondogatni :

— Hol vette ezt a mellkast? Az ördögbe, hol vehette?

Neki, a szűkmellűnek, a mellkas imponált legjobban, a Gyuri egyéb tehetségei alig érdekelték. Pedig ugyancsak talentumos fiú volt; az öreg nyugalmazott professzor, Kupeczky Márton, aki naponkint órát adott neki az elemi tanulmányokban, lelkesedéssel beszélt Gregoricsnak :

— Nagy tehetség, higgye meg, Gregorics úr. Nagy ember lesz belőle, Gregorics úr. Mibe fogad velem Gregorics úr?

Gregorics boldog volt ilyenkor, nagyon szerethette a fiút, bár nem mutatta. Gregorics mosolygott ilyenkor és így szólt :

— Hát egy szivarba fogadok és úgy veszem, mintha már elvesztettem volna.

A legfinomabb szivarjaiból kínálta meg az öreg professzort, aki igen szeretett fogadni és fecsegni.

— Nekem még nem volt ilyen geniális tanítványom, higgye meg, Gregorics úr. Csupa középszerű kölykökkel vesződöm egész életemben. Ezekre vesztegetem a tudományomat. Elég szomorú érzés, higgye meg, Gregorics úr. (S nagy szomorúságát egy csipetnyi burnóttal enyhítette.) Úgy vagyok velük, Gregorics úr — mint az állami pénzverő. Hallotta már, Gregorics úr? Mit, hogy még nem hallotta? Hát egy nagy darab arany veszett el a minap a pénzverőben. Keresik, nem találják. Nosza, nagy vizsgálat kerekedik, s kisül, hogy a nagy darab aranyat vigyázatlanságból belevegyítették a rézkrajcárokba. Hát ez az. Hiszen ért engem, Gregorics úr? Az én szellememet néhány generáción át csupa

tökfilkóba töltögetem. Denique, most a vége felé akadok egy igazi talentumra. Hiszen ért engem, Gregorics úr.

Gregorics Pált pedig nem kellett sarkantyúzni; ő már magától is némi túlzott hajlamokat táplált a Wibragyerekek iránt, s közel jártak a valósághoz azok, akik, talán csak a többi Gregoricsok szepegtetése céljából, egyre jóslgatták: »Az lesz a vége, hogy elveszi Wibra Annát és adoptálja a fiúcskát«. Maga Kupeczky is azt beszélt: »Az lesz a vége. Ki fogad velem, hogy az lesz?«

Az is lett volna; Gregorics Pál maga is erre gondolt, az lett volna — valljuk meg — a korrekt eljárás is, de Gregorics sokkal jobban szerette a kis Gyurit, hogysen korrekt mert volna lenni.

Az események logikus folyása elé két különös körülmény vágódott. Az egyik az, hogy Wibra Anna leesett egyszer a létráról és kitornte a lábát, úgy, hogy egész életére sánta lett, s kinek kellene egy sánta szolgáló?

A másik körülmény még jobban facsarította el a különö szívet. A kis Gyuri megbetegedett egy ízben, elkékült, görcsei voltak, a hideg rázta, azt hitték, meghal. Gregorics félredobott minden álszemérmert, odaborult a gyermek ágyacskájára, zokogva csókolta arcát, szemeit, a hidegülő kezét, s először szólította a szíve hangján:

— Mi bajod van? Mid fáj, édes fiam?

— Nem tudom, bácsika — nyöszörögte a gyermek.

Valami csudálatos volt e percben égne meredt gyér vörös hajával az öreg Gregorics, látta a gyermek kínját, halálos szenvedését, és az ő vézna teste is érezte a kínokat, tagjai rángatózni kezdtek; szíve összetört és a titka kiesett belőle.

Megragadta a doktor kezét:

— Az én fiam ő. Hallja-e, az én fiam. Egy szakajtó aranyat adok, ha megmenti.

Az orvos meg is mentette, meg is kapta a szakajtó aranyat, amint azt Gregorics a veszély percében megígérte. Igaz, hogy a szakajtót nem a doktor választotta, hanem Gregorics fonatta külön a zólyomi tótokkal.

A fiút meggyógyította a doktor, de Gregoricsot beteggétette. Gregorics lelkebe nagy gyanút öntött, mert a fiú betegségénél mérgezési tüneteket állapított meg.

No iszen, éppen az kellett Gregoricznak, hogy örökké
töprengjen, tépelődjék. Hogyan történhetett ez? Nem ettél,
szívecském, valami ártalmas gombát?

Gyuri a fejét rázta.

— Nem ettem, apabácsika. (Ez volt az új cím. Az »apát«
fölvette, de a régi »bácsikát« el nem hagyta.)

Hát akkor mit ehetett? Az anyja is váltig találgatta.
Talán ez, talán az? — Meglehet, az ecet volt megromolva
az ételben. (Mit is főztünk csak azon a napon?) De az se
lehetetlen, hogy a rézedény volt tisztátlan. Gregorics
keserűen rázta a fejét.

— Ne beszélj bolondokat, Ancsura!

Gregorics mást gondolt, nem közölte gyanúját, de ott
volt a legtitkosabb gondolatai közt, furkálta, emésztette,
álmát, étvágyát rontotta. Gregorics testvéreire gondolt.
Azoknak a keze ez. Az örökségért kinyújtott kéz ez.

Most már örökre vége volt a terveinek: adoptálni
a fiút, megadni neki a nevet és a vagyont.

— Nem, nem. Az életébe kerülhetne, megölnék, ha az
útjukba állítanám. Tehát nem állítom az útjukba.

Reszketett a gyerekért, de nem merte szeretni többé.

Megállapított egy új rendszert. A védelem taktikáját.
És ez kegyetlen és bolond taktika volt. Ráparancsolt a föl-
ébredt fiúra, hogy szólítsa őt ezentúl tekintetes úrnak és
ne szeresse többé.

— Az csak afféle tréfa volt — mondá —, hogy apádra
játszottam magamat. Megértetted-e?

A fiúcska szemeiből kibuggyantak erre a szóra a könnyek.

Az öreg Gregorics reszketett, lehajolt, lecsókolta a
könnyeit és a hangja véghetetlenül szomorú volt.

— El ne mondd senkinek, hogy megcsókolalak. Mert
nagy veszedelem érne, ha megtudnák.

Valóságos óvatossági hóbortba esett. Kupeczkyt oda-
vette a házhoz, és annak éjjel-nappal ügyelnie kellett a
fiúra s minden ételt előbb megkóstolni. Ha a fiú kiment a
zárt kapujú házból, előbb levetkőztették otthon, a bársony-
zekét meg a csinos lakcipőket lehúzták róla, hadd szalad-
gáljon odakünn mezítláb, rongyosan (külön ócska, pizs-
kos ruhát szereztek be erre), hadd kérdezzessék a városban :

— Kié ez a kis csirkefogó?

S hadd felelgezzék, akik tudják: »A Gregorics szakácsnéjéé«.

Sőt, hogy teljesen eláltassa a rokonokat, a Mari testvére, férjezett Panyókiné egyik fiacskáját felkarolta, hogy ő fogja oskoláztatni. El is vitte Bécsbe a Teréziánumba, tartotta úri fényvel, hercegek, grófok gyermekei közt, a többi unokaöccsöknek is egyre küldözgette az ajándékokat, úgyhogy a Gregoricsok, akik sohase szerették Pál öccsüket, kezdtek vele apránként kibékülni.

— Nem rossz ember — mondogatták —, csak nagy számár.

Magát a kis Gyurit, mikor megjött a latin iskolák sora, elküldték messze eső országrészekbe, Szegedre, Kolozsvárra, ahova a rokonok ármánya el nem érhet. Ilyenkor Kupeczky is eltűnt a városból nagy titokban. Pedig bizony kimehetne akár dobszóval, a kutya se kérdezné, hova megy.

Kétségkívül volt valami túlzás e roppant elővigyázatban. De hisz éppen a túlzások képezték a Gregorics Pál alapjelmét. Örökké a határmezsgyén járt. Ha valami bátor dolagra adta magát, merészebb volt az ördögnél, s ha megszállotta a félelem, ezer rémet látott elősuhogni minden szögletből. A szeretete is túlzott volt a Gyuri iránt, a félelme is túlzott volt a Gyuri miatt, de erről ő nem tehetett.

Míg a fiú szépen fejlődött és kitűnő sikerrel végezett osztályt osztály után, azalatt a vörös esernyős emberke kezdte a fekvőségeit eladogatni. Azt beszélte, hogy egy nagy birtokot vett Csehországban. Ennek a vételárához el kellett adnia a bécsi bérházát, nemsokára aztán valami cukorgyárat épített a cseh birtokán, mire vevőt kezdett keresni a privoreci jószágára. Akadt is rá mindjárt egy gazdag kassai kereskedő. Volt mindebben valami rejtélyes, titokzatos, hogy a kis vörös emberke most öreg korában ilyen nagy változásokba ereszkedik. Egy szép napon a besztercei házát is átíratva Wibra Annára. És a kis emberke olyan víg volt, olyan fürge, meglegedett volt, mint azelőtt soha. Újra járt a társaságokba, érdeklődött, fecsegett, kellemesztette magát, felváltva ebédelgetett a testvéreinél, célzásokat ejtve el itt is, ott is. »Hiszen nem viszem el a hátamon a másvilágra, amim van.« Újra

látogatni kezdte az asszonyokat, akiknek hasztalanul udvarolt fiatal korában, azonfelül gyakran utazott el kopott esernyőjével a hóna alatt, melyet soha el nem hagyott, hetekre, hónapokra. A városban már nem igen törődtek ezzel: »Bizonyosan a cseh birtokaira ment az öreg«.

Ezekről a cseh birtokokról keveset beszélt, pedig kívált a testvérek sok érdeklődést mutattak. Egyik-másik ajánlkozott is, hogy szeretné egyszer elkísérni, mert még nem látta Csehországot stb., de Pál úr mindig ki tudott siklani a kérdések alól, s egyáltalában nem látszott sokat foglalkozni elméjében ezzel a birtokával.

Amit annál is inkább megtehetett, mert nem volt őneki egyéb cseh földje, csak amennyit a körme alatt hozott egyszer Karlsbadból, ahol a veséjét gyógyíttatta. Az egész csehországi birtok csak a rokonok számára volt kigondolva.

Gregorics Pál egyszerűen pénzzé fordította mindenét, hogy egy bankba tehesse és odaadhassa a fiának. Egy bankutalvány lesz az öröksége, egy darabka papiros, amit senki se lát, amit a mellény zsebébe eltehet, s mégis gazdag ember lesz belőle. Szépen, okosan volt kigondolva. Nem is a cseh birtokaira utazgatott tehát, hanem azokba a városokba, ahol Gyuri tanulgatott az ő öreg mentorával.

Ezek voltak az ő boldog hetei, az egyedüli verőfény életében, amikor szabadon szerethette a gyereket, akiből csinos, sugár termetű diák lett, első eminens az osztályban s jellemre, magaviseletre is kiváló társai közt.

Az öreg hetekig ott maradt egyhuzamban »Mátyás városában« (ahogy Szegedet nevezik), s kigyönyörködte magát a Wibra Gyuriban. Gyakorta lehetett őket látni sétálgatva a tiszaparton, s amint Kupeczkyvel meg a Gyurival tótul beszélgetének, minden élő lélek megfordult a csodálatos hangok hallatára, hogy miféle szerzet, a babiloni torony melyik megkompolyodott nyelvű építőmunkásának a származékai?

Gregorics ilyenkor csak a fiúnak élt. Az utolsó leckeóra után ott várta már az iskola kapujában s a fiú szeretettel futott feléje — pedig a gonosz nebulók, kikről azt hinné az ember, hogy az eszük a pige-játékon és a labdán kívül nem vet más világi dolgokra, eleget csúfolódtak vele a vörös emberke miatt. Azt beszélték, hogy az maga a pokolbeli

sátán, ő készíti Wibra Gyuri penzumait, ő önti fejébe egy varázsmondattal a feladott leckét, könnyű így első eminensnek lenni. Volt olyan gézengúz is, aki mennyre-földre esküdözött, hogy a rejtélyes öregnek lólába van, ha a csizmáját leveti. A rongyos vörös esernyőnek is, melyet mindig magával hordott, valami varázslatos tulajdonságot képzeltek, olyanformát, mint az Aladin lámpájáé lehetett. Parocsányi Pista, aki a legjobb verselő volt a klasszisban, egy disztichont is írt a vörös esernyőre, melyet gyakran szavaltak az első eminens bosszantására az irigyei. De meg is kapta érte Parocsányi a honoráriumot Wibra Gyuritól, olyan nyaklevest, hogy orrán, száján vér buggyant ki.

A Gyuri fiút ezentúl bosszantani kezdte a rongyos vörös ernyő, mely nevetségessé tette osztálytársai előtt az »apabácsit«, s egy nap maga is előhozta Gregoricsnak :

— Bizony vehetne már, apabácsika, egy új esernyőt.

Az öreg úr furfangosan mosolygott :

— Micsoda? Talán nem tetszik neked az esernyőm, te mizi-mázi?

— Kinevetik érte az apabácsikát, higgye meg. A diákok már verset is írtak rá.

— Mondd meg, kis cselédem, a diákoknak, hogy nem mind arany, ami fénylik, ezt eddig ők is tudják, de tedd még hozzá, hogy némelykor arany lehet az is, ami nem fénylik. Majd egyszer megérted te ezt. Majd, ha nagy leszel.

Elgondolkozott egy darabig, szórakozottan piszkálta a csillámló fővenyt az esernyő nyelével, s aztán hozzátette : »Ha majd tied lesz az ernyő«.

Gyuri egy kedveskedő grimaszt csinált a mozgékony ajkszögleteivel és arcával.

— Köszönöm szépen, apabácsika. Már látom, hogy a névnapomra szánta . . . de csak nem a megígért póni helyett?

És csintalanul kacagott. Mire az öreg is nevetni kezdett, megelegedetten simogatva négy-öt szőrszálból álló bajszát. Volt az ő nevetésében valami ravaszkas, jelentőségteljes, mintha *befelé*, a saját lelkének nevetne.

— Nem, nem, a pónit megkapod. De biztosítlak, hogy egyszer majd hozzád kerül az esernyő, és jó lesz a felhők, esők ellen.

Milyen makacsság! gondolta Gyuri. Ezek az öreg urak úgy ragaszkodnak a megszokott tárgyaikhoz és túlbecsülik őket. A Havránék professzor úr is negyvenegy éve faragja a tollakat egy és ugyanazon penicillussal, csak a nyelet és pengét változtatta azóta néhány ízben. Hanem egy epizód a Gyuri fejébe is szeget ütött, s végképp abbahagyta a kísérleteket az esernyő ellen. Egy nap a »Sárgára« csónakáztak. A Sárga egy piciny sziget, mely a Maros és a Tisza összefolyásánál képződött, s ahol a fölséges halpaprikást főzik a szegedi öreg halászok. Az ifjabbja már nem tud deákul. Pedig ez az egyetlen étel, aminek a főzéséhez szükséges a deák nyelv, már természetesen a kecségén, harcsán, a paprikán és a tiszavízen kívül. Így vagyon ez feljegyezve Márton híres szakácskönyvében, s voltaképpen oda céloz, hogy *asszony halpaprikást nem tud főzni*, vagy pedig nem lehetetlen, hogy a szegedi halászok régi hármás regulájára vonatkozik, melyet a halpaprikások főzésénél idők kezdete óta szem előtt tartottanak: »habet saporem, colorem et odorem« (Megvan az íze, színe és illata).

Hát mondom, a Sárgára rándultak ki, Kupeczky, Gregorics és Gyuri. Amint már a parthoz ért volna a lélekvesztőjük, valami bolygnak nekiment és félrebillent. Az éppen felállni akaró Gregorics megtántorodott, elveszté egyensúlyát, fel-esett a csónakban, s ijedtében kiejtette az esernyőjét, úgy-hogy az egyenesen a vízbe pottyant, s az ár szépen csendesen vinni kezdte lefelé.

Gregorics felkiáltott: »Jaj az esernyőm!« Arcán síri sápadtság ömlött el. Szemeiből a rémület beszélt. A két evezős mosolygott, az öreg Ördög Márton fitymálva jegyzé meg, áttolva pipáját a másik agyarára:

— Nem nagy kár érte, nemzetes uram. Nem volt az már való, csak a *búzaembernek* a kezébe. (Búzaember a rongyokból felöltöttetett báb, aki a verebek elijesztésére van hivatva a búzák között.)

— Száz forint annak, aki visszahozza! — hörögte kétségbeesetten.

Az evezősök összenéztek, a fiatalabbik, a Börcsök Jancsi kezdte a csizmáit lehúzni:

— Igazán nem tréfál az úr?

— Itt a száz forint — szólta lelkendezve Gregorics, kihúzva fekete bőrtárcájából a százas bankjegyet.

Börcsök Jancsi, a szegedi »superek« egyik csinos példánya, Kupeczky felé fordult.

— Nem bolond ez az úr? — kérdezte a maga lassú tempójában, mialatt az esernyő csendesen ringott a víz felületén, s ment egyre tovább a lusta magyar Nilus bordás hátán.

— Nem, nem — felelte Kupeczky, kit szintén csodálkozásba ejtett a Gregorics különös ragaszkodása az esernyőhöz. — Nem éri meg, domine spektabilis, becsületemre mondom: nagy bolondság...

— Hamar, hamar — lihegte Gregorics.

Most még csak egy kételye támadt Börcsök Jancsinak:

— Nem hamis az a bankó, nemzetes uram?

— Nem, nem, csak hamar, hamar!

Börcsök Jancsi már ekkorra lehúzta a csizmáit, levetvén a mándlit, egy szempillanat alatt beugrott a vízbe, mint egy fürge béka, s elkezdett az esernyő után úszni; Ördög Marci nem győzte utána kiabálni:

— Nagy számár vagy, Jankó! Mit csinálsz, Jankó? Szállj ki, Jankó! Ne kínozd magad ok nélkül.

A megijedt Gregorics hozzáugrott, magánkívül megragadta egyik kezével a nyakravalóját és fojtogatni kezdte.

— Ne kiabáljon, mert megölöm . . . mindjárt megölöm. Tönkre akar tenni?

Ördög Marci nagy flegmával vette mindezeket.

— No, hát mi légyen ez? Csak nem akar az úr megfojtani? Eressze el a kendőmet!

— Hagyja hát a legényt az esernyő után úszni.

— De mikor arra való a tyúk, hogy oktassa a csirkét — mentegetőzött Ördög Marci. — A víznek nagy itt a sebje, utol nem éri az esernyőt, de minek is, mert eljön magától egy félóra múlva a »Sárga« túlsó partján, minthogy karikára fordul meg a víz a sziget körül. Egy félóra alatt kiterítik a halászok túl a nagy ólmos hálót, s az úrnak az esernyője beleszalad egész bizonyosan, még akkor is, ha valami nagy hal lenyeli addig. Legfeljebb kivesszük a hasából.

Úgy is lett, ahogy a vén halász mondta, az esernyő belekerült a hálóba, s nagy volt öröme Gregoricsnak, mikor újra

kezében tarthatta kedvenc jószágát. Egész jó szívvvel fizette ki a száz forintot Böresök Jánosnak, habár csakugyan utol nem érte az esernyőt, még tetejébe megajándékozta gazdagon a halászokat is — kik telekürtölték másnap a várost a különös történettel, hogy egy bolond vén ember száz forintot adott az esernyő kihúzásáért. Ilyen kövér harcsa se volt már a Tiszában réges-régen. Találgatták szerte az irigy »fisérek« meg a piaci kofák.

— Talán aranyból volt az esernyő nyele?

— Volt ördögöt. Fa volt a nyele.

— Talán a vászna lehetett nagyon finom?

— Ostobaság! Van is száz forintot érő vászon a világon.

Piros kanavász volt, az is rongyos, foltos.

— No, hát akkor nem is úgy volt az.

— Pedig biz az úgy volt.

Maga Kupeczky is megszólta érte Gregoricsot a Gyuri előtt, nagy bizalmasan :

— Fogadni mernék rá, hogy az öregnek a kobakjában eltört valami sróf.

— Szeszélyes ember, de jó ember — mentegette Gyuri.

— Ki tudja, milyen emlékek kötik az esernyőjéhez?

GREGORICS PÁL HALÁLA ÉS HAGYATÉKA

Az eset egyébiránt csak később, évek múlva nyert jelentőségében, mikor már senki sem emlékezett rá, mikor már Gyuri is elfelejtette, Kupeczkynek pedig éppenséggel nem juthatott többé eszébe, mert az öreg mentort arra a villámként lecsapott hírre, amit a sürgöny hozott egy napon Besztercebányáról, hogy Gregorics Pál meghalt, egyszerre kilelte a hideg, maga is ágyba feküdt, és így szólt zokogó tanítványához :

— Meghalok, Gyuri. Érzem, hogy meghalok. Gregorics tartotta bennem a lelket. Azaz én tartottam a lelkemet az ő kedvéért, de mostan kieresztem. Végem van. Nem tudom, mi lesz belőled, szegény fiú! Gondoskodott-e rólad Gregorics? De énrólam nem gondoskodott. Hiába minden, érzem, hogy meghalok. Fogadni mernék.

És megnyerte volna a fogadást, mert az öregre csakugyan olyan leverőleg hatott a Gregorics halála és a későbbi hírek, hogy soha többé fel nem kelt az ágyból. A temetésre hazautazott Gyurit egy hét múlva értesíté a gazdasszonya, hogy a mentor is meghalt, küldjenek temetési költséget.

De mi volt a Kupeczky halála a Gregoricséhoz képest? A vén molyra csakugyan nem volt többé szükség, jól tette, hogy elment, nem igen vette azt most észre senki. Szépen, szerényen vonult el a másvilágra, ahogy illik, míg élt, se zavart sok vizet. Itt volt, elment, punktum. Hanem Gregorics Pál ezt a dolgot is cifrán csinálta.

Éppen zöldcsütörtökön történt, hogy az öreg úgy déltájban gyomorgörccsökről kezdett panaszkodni, nagyon elsápadt és nagy fájdalmakat érzett, lefeküdt, melegített zabzsacszkókat kért a gyomrára. Ancsura behozta a zabot és megigazgatta a vánkosait. Gyomorgörccsei csillapodtak egy

kissé, de rettenetes bágyadtság fogta el, egész estig aludt.

Este felnyitotta a szemeit és így szólt:

— Add ide, Ancsura, az esernyőmet, tedd ide a fejem alá. Így ni, most már jobban érzem magamat.

Egy picinyt elaludt ismét, de csakhamar felriadt eltorzult arccal

— Borzasztó álmodtam, Ancsura. Azt álmodtam, hogy ló lettem s elvittek a vásárra. Eljöttek a bátyáim, az unokaöcsém és alkudtak rám. Én pedig szepegtem, hogy melyik vesz meg. A Boldizsár bátyám felnyitotta a szájamat, megnézte a fogamat és így szólt: »Nem való ez már sem mire, csak a bőre ér öt forintot«. Amint így alkudoznak felettem, odajön egy kaszás ember, megveregeti a lapockámat. Jaj, még most is fáj tőle az oldalom. Érzem, Ancsura, itt veregetett meg. »Enyém a ló — mondá —, én megveszem.« Ránéztem a kaszás emberre, hát a halál volt. De a kötőféket nem adom — ellenkezett a gazdám. »Úgy se baj — hagyta rá a kaszás ember —, majd hozok én mindjárt egy kötőféket a szomszéd boltból, várjon rám, mindjárt jövök.« Erre ébredtem fel, Ancsura. Borzasztó ez!

A rőt hajszálai égnek álltak s a halántékán halálos verejték gyöngyözött. Ancsura egy kendővel törülgette.

— Ostobaság, higgye meg, hogy ostobaság. Az álom nem az égből jön, hanem a gyomorból.

— Nem, nem — nyögdecsele a beteg —, érzem, hogy végem van, érzem. Csak annyi időm van, Ancsura, míg az a kötőféket elhozza. Ne vigasztalj engem, nem szeretem az üres fecsegéseket, hanem adj hamar tintát, papírost, egy sürgőnyt teszek fel a fiúnak, a Gyurinak, hogy rögtön jöjjön haza. A gyereket bevárom. Igen, bevárom.

Odatoltak neki egy asztalt, s gyorsan, erőteljesen leírta egy papírra: »Jöjj gyorsan haza, az apabácsika haldoklik, valamit át akar neked adni. Anyád.«

— Azonnal vigye az inas a sürgőnyt!

Nyugtalan volt, míg az inas haza nem jött. Háromszor is kérdezte. Végre hazajött, de rossz hírrel. A táviró-hivatal már be volt csukva, nem lehetett a sürgőnyt feladni.

— No, semmi az, majd feladjuk reggel. Az úr ügyis csak képzelődik, nem lesz semmi baja, hanem annyira ideges, hogy nem szabad felbosszantani. Mondja csak odabent, hogy a sürgöny elment.

Ez a hazugság megnyugtatta, egészen megkönnyebbült. Kiszámította magának, hogy mikorra jöhet meg a fiú. Holnapután délre bizonyosan itt lesz.

Csendesen aludta át az éjet, reggelre fölkel, nagyon sápadt volt, nagyon gyenge, de feljárt, tett-vett, rakosgattott a fiókjában, régi emlékei közt. Ancsura azt gondolta magában: »Főlöské a sürgönyt elküldenem, nem lesz semmi baja, már most is jobban van, egypár nap alatt helyre jön«.

Egész nap csetlett-botlott, délután bezárkózott az írószobájába, megivott egy üveg tokaji aszút és folytonosan írt. Ancsura egyetlen-egyszer kérezkedett be hozzá, megtudni, nincs-e valamire szüksége?

— Nincs.

— Nem fáj-e valamije?

— Az oldalom fáj, az a hely fáj, ahol a kaszás ember megveregedett álmomban. Odabenn fáj valami.

— Nagyon fáj?

— Nagyon.

— Ne küldjek orvosért?

— Ne.

Estefelé elhívatta a közjegyzőt, Sztolarik János urat. Nagyon víg volt, mikor a közjegyző jött, még nevetett is. Leültette és még egy üveg tokajit hozatott.

— A februári termésből, Ancsura.

Ez még az apjától maradt rá, a híres borkereskedőtől, abból az évből való bor volt, amikor kétszer szüreteltek Tokajban: egyszer februárban, egyszer októberben. Csak a királyok isznak olyat.

A »februári termés« az előbbi évben korán beállott tél miatt künn volt a tókéén egész tavaszig. Képzeltetni, hogy a megtepedt szőlőnek micsoda sajtáságos finom és erős leve lett. A megboldogult Gregorics »Lebensretter«-nek nevezte ezt az italt, váltig mondogatván: »Ha az öngyilkos két kupicányit iszik meg belőle az aktus előtt, ha nőtlen, nász-

nagyot fut keresni, ha nős: prókátort«. (Vagy nősülni, vagy válni akar, de meghalni nem.)

Koccintottak az erős essenciával.

Gregorics a nyelvével csettentett.

— Pokoli jó. Ebből ivott keresztapám a születésem napján. Ez volt a kezdet, most én is ezzel szegem be a véget.

Azután újra koccintottak. A közjegyzőnek is ízlett a bor. Gregorics úr egy bepecsételt iratnyalábot húzott ki a zsebéből:

— Ebben a végrendeletem van, Sztolarik úr. Azért hívtam, hogy átadjam megőrzés végett.

A kezeit dörzsölte és nevetett:

— Lesz benne cifra dolog is.

— Korán van ez még — jegyzé meg Sztolarik úr, átvéve az iratot. — Minek siet úgy?

Gregorics úr bágyadtan mosolygott.

— Azt már én jobban tudom, mint ön, Sztolarik úr. De igyék még egy kupicával, igyék még. Hagyjuk a halált. Az most a kötőfékre alkuszik. Érdekesebb az, Sztolarik úr, hogy miképpen jutott az én apám ehhez a borhoz. Az egy igen csinos dolog.

— Kíváncsi vagyok rá, Gregorics úr.

— Hja, az én apám nagy selyma volt. Furfanggal dolgozott, ahol az egyenes út nem használt. Valamit én is örököltem ebből a furfangból. De az nem az igazi. Ami egyébiránt úgyis mindegy. Egy nábob lakott Zemplénben, egy nagyon gazdag gróf, aki amellet nagy számár volt. Azaz, hogy csak jó szívű ember volt, szívesen okozott másoknak örömet. Hát iszen éppen azért volt nagy számár. Az apám borokat szokott vásárolni tőle, s ha jó vásárt csináltak, mindig megkínálta ebből a nektárból egy liliputi pohárával. Mint szenvedélyes borkereskedő, természetes, hogy egyre molesztálta a grófot, adjon el belőle vagy két akót, de az hallani se akart róla: »Ferenc császárnak sincs annyi pénze, hogy azt megvehesse«. Hát egyszer, amint éppen ily áldomást innának a lebensretterből, csak elkezd az én megboldogultam sopánkodni: »Oh, de felsőges nedv, oh, de remek jószág, jaj ha a szegény beteg feleségem ebből ihatna napon-

ként, ha csak egy gyűszűnyivel vagy két hétig, tudom, helyrejönne». Mire elérzékenyült a nemes gróf és legott hívatta a pincemesterét, parancsolván: »Töltesse meg a Gregorics úr kulacsát a „lebensretter” hordóból«. Rá néhány napra vendégei jöttek a grófnak, csinos úri dámák, meg akarta őket kínálni a konty alá való tündérialból, jelenti azonban a pincemester: »Nincs már abból egy csöpp se«. — Hát hova tette? — riadt fel a gróf csodálkozva. »Mind belement a Gregorics kulacsába, még elég se volt«. Az öregem ugyanis egy három akós kulacsot csináltatott itthon a Pivák kádárnál (az öreg Pivák még ma is él és emlékszik rá), azt vitte el külön béresszekéren Zemplénbe, hogy ezen az úton jusson a borhoz. Hanem igaz-e, hogy nagyon jó? No, igyék még az útra, Sztolarik úr, egy kupicával.

Amint a közjegyző elment, behitta a Matykó inast.

— Eredj el rögtön a kolompárhoz és végy meg nála egy üstöt. Aztán keress nekem akármi pénzért két kőművest. De el ne mondd senkinek a világon, hogy miben jársz.

Hej, pedig éppen ez volt a Matykó gyenge oldala. Csak legalább meg ne tiltották volna. Akkor még talán lehetséges volna hallgatni.

— Gyorsan járj, gyorsan végezz! Itt legyen az egyik lábad.

Gyertyagyújtás előtt ott voltak a kőművesek is, az üst is.

Gregorics Pál behitta a két mesterembert a legfelsőbb szobájába és gondosan becsukta az ajtókat.

— Tudnak-e kendtek hallgatni?

A kőművesek összenéztek, gondolkoztak, végre felelte az idősebbik:

— Hát hallgatni csak tud az ember, hiszen mindjárt azon kezdi, mikor a világra kerül.

— És addig nem is nehéz, amíg beszélni meg nem tanul.

— Azután is meg lehet vele próbálkozni — mondá a fiatalabb kőműves —, ha érdemes.

— Hát érdemes. Ötven-ötven forintot kapnak, ha ma éjjel egy olyan nyílást építenek a közfalba, amiben egy üst elfér, és azt úgy elcsinálják, hogy nem lehet ráösmerni.

— Csak ennyi?

— Csakis ennyi. S azontúl minden esztendőben ötven-ötven forint jár ki a ház gazdájától, amíg hallgatnak a dolog felől.

A kőművesek újra összenéztek és felelte az idősebbik :

— Megcsináljuk. Hol kell a munkát végezni?

— Majd elvezetem.

Gregorics egy rozsdás kulcsot akasztott le a szögről, aztán elől eresztvén a munkásokat, kiment velük az udvarra, pedig terhére esett a járás.

— Jöjjenek utánam.

Végigment a kerten. A kert háta mögött állt a »Libanon«, egy kis kőházikó kétholdas telekkel, mely tele volt ültetve almafákkal. Fölséges zamatú almák termettek itt. Ezeknek a kedvéért vette meg a kis házat Gregorics az özvegy papnétól és a kis Gyurinak ajándékozta, mindjárt a nevére is írták. Míg itthon volt Gyuri, ő tanyázott benne Kupezckyvel, azóta lakatlan, elhagyatott.

A kis házikóba vezette Gregorics a kőműveseket, kijelölvén a helyet a közfalban, ahová a fülkét vájják, meghagyván nekik, hogy ha készen lesznek, jöjjenek el érte, hogy akkor elvihessék a katlant — annak a befalazásánál jelen akar lenni ő maga egész végig.

Éjfélre készen volt a lyuk. A kőművesek eljöttek és megkopogtatták az ablakot. Gregorics beeresztette őket. Már akkor a szoba közepén állt a katlan. Nem látszott a tetején semmi, csak fűrészpor, de azért szörnyű nehéz volt, alig bírta vinni két erős kőműves. Belül volt, ami volt.

Gregorics mindenütt a nyomukban ment. Aztán el nem mozdult addig, míg csak be nem építették, míg csak be nem malterozták.

— Ha holnap bemeszelteti az úr, az ördög se találna rá holnapután.

— Meg vagyok elégedve — mondá Gregorics Pál és kifizette nekik az ígért összegeket.

— Most már elmehetnek.

Az öregebb kőműves csodálkozni látszott, hogy ilyen könnyen eleresztik.

— Azelőtt másképp ment az efféle — mondá némi fitymálással. — Olvastam is, hallottam is ilyen dolgokról.

Azelőtt rendszeren kiszúrátták ilyen alkalmakkor a kőművesek szeméit, hogy ők se találhassanak többé oda, de az is igaz, hogy nem ötven forintot adtak érte, százszor annyit.

— Az még a régi jó világban volt! — sóhajtott fel a másik.

De Gregorics Pál nem állott velök többé szóba, bezárta a házikó erős tölgyfaajtáját, és hazament, lefeküdni.

Reggelre megint fölléptek a gyomorgörcsök, ordított, sokat szenvedett fájdalmában. A borostyáncsöppek és a hasára rakott mustárpapír csak pillanatnyira csillapították. Rettenetesen bágyadt lett és a szeme karikaiban valami tompa, kísérteies homály jelent meg. Nyögött, sziszegett és csak egyszer-egyszer mutatott érdeklődést a külső világ iránt.

— Jó ebédet készíts, Ancsura, jó ebédet. Mákos csík is legyen, mert a fiú megjön délre.

Egy félóra múlva újra odaszólt Ancsurának :

— Mézzel legyen a mákos csík, Ancsura, mert a fiú úgy szereti.

Maga számára savanyú vizet kért, folyton ivott, egyszerre felhajtott egy egész üveg savanyú vizet, nagyon jólesett neki, rettenetes belső forrósága lehetett.

Déltájban még erősebbek lettek a görcsök, s vért kezdett hányni. Ancsura megijedt, sírásra fakadt. Kérdezte, ne küldjön-e orvosért, vagy papért?

Gregorics a fejét rázta.

— Nem, nem. Én már készen vagyok. Mindenem rendben van. Csak még a fiút várom. Hány óra most?

Éppen a déli harang kondult meg a székes templomban.

— Ilyenkor jön meg a postakocsi az utasokkal. Eredj mondd meg a Matykónak, álljon ki a kapu elé, várja be a Gyurit, hogy behozza a táskáját.

Ancsura a kezeit tördelte kétségbeesésében. Bevallja-e, hogy a sürgönyt nem küldte el a fiúnak? Istenem, milyen nehezen várja.

Nem merte bevallani, inkább csak folytatta az alakoskodást, hogy jól van, kiküldi a Matyit.

De a beteg egyre türelmetlenebb lett :

— Vidd ki Matyinak a tülköt, Ancsura. (Egy óriási szarv lógott zöld zsinóron felakasztva a falon.) Fújjon bele, mikor a fiú megérkezik, hogy azzal is elébb tudjam.

Hát biz a szarvat is le kellett venni és kivinni, de Ancsura mostan még kevésbé merte megvallani a mulasztását.

A beteg elcsendesedett ezután, nem nyögött, nem szuszogott, hanem figyelt, föl-fölemelve fejét a párnákról és a fejéhez támasztott kopott esernyő nyelét megsimogatva a kezével, mintha enyhülést szerezne neki.

— Nyisd ki az ablakot, Ancsura, hogy meghalljam a Matykó tülkölését.

A kinyitott ablakon beözönlött a napsugár, s a lengedező szél mámorító akácillatot hajtott maga előtt. Gregorics beszitta, és a lelkének egy réges-régen eltompult érzékét még egyszer fölbirizgálta a napsugár és akácillat.

— Simogasd meg a homlokomat, Ancsura, a tenyereddel — lihegte alig hallhatóan —, hadd érezzek még egyszer asszonyi kezet a testemen.

Behunyta a szemét, míg Ancsura rajta tartotta kezét a halántékain, úgy látszott, mintha jól esne neki, hogy a feje pántok között van. Egy csepp forróság se mutatkozott a homlokán, még inkább hideg volt és száraz, nem volt meg a bőrnek a rendes nedvessége, szinte porzott, hámlott.

A beteg sóhajtott:

— Nem elég sima a kezed, nem elég... El van durvulva a kezed, Ancsura!

Azután hozzátette:

— Hanem a fiúcskáé, az olyan puha és olyan meleg...

Mosolygott bágyadtan és újra kinyitotta a szemét:

— Semmit se hallottál?... Pst! Mintha tülkölne a Matykó...

— Nem gondolom, semmit se hallok.

Gregorics ingerülten mutogatott kezeivel a másik szobába:

— Az a kutya óra zörög ott, az zavar, az bosszant. Állítsd meg, Ancsura, hamar, hamar...

Egy ósi óra ketyegett a szomszéd szobában a szekrény tetején. Szép óra volt, még a Gregorics apja vette, mikor

egy Szentiványit licitáltak Gömörben. Ébenfa előcsarnokot ábrázolt, két alabástromszloppal, aranyos lépcsősorompókkal, s az előcsarnokban egy nagy karikájú inga lóbálódzott az egyik faltól a másikhoz, tompa, recsegős ketyegéssel.

Ancsura egy székre állott, felágaskodván, megállította az ingát.

Ebben a pillanatban egy hörgő kiáltás hallatszott a beállott csendben, egy idéten, érthetetlen hang, mintha azt kiáltaná fuldokolva: »Hallom a túlköt, hallom«, aztán újra egy hörgés és egy zuhanás.

Ancsura leugrott és a hálósobába rohant. Már akkor minden csöndes volt, az ágy el volt öntve vérrel, s Gregorics ott feküdt meghalva, fehéren, nyitott, merev szemekkel. Egyik keze lelógott és az esernyőt tartotta görcsösen.

Így ért véget a szegény Gregorics Pál. A rokonok és szomszédok közt gyorsan híre futott a halálának. A városi orvos gyomorfekélyből származottnak mondotta a halálát. Valami olyat kotyogott latin szavakkal megtarkítva, hogy a gyomorfal átlukadt, innen a vérömlés, s ha előbb hívatták volna, segíthetett volna a dolgon. Boldizsár testvér csakhamar ott termett, valamint Gáspár is az összes gyerekeivel. Ellenben Panyókiné (szül. Gregorics Eszmeralda), a megboldogultnak legidősebb féltestvére, ki nyáron falun lakott, és csak estefelé értesült a szomorú esetről, kétségbeesetten ordított fel:

— Milyen csapás, milyen csapás, hogy nyáron kellett meghalnia! Mindig imádkoztam, hogy télen haljon meg és ne nyáron, s íme mégis most hal meg. Hát érdemes a mai világban imádkozni? Istenem, milyen csapás! Az a két tolvaj mindent ellop azalatt énelőlem.

Rögtön befogatott, nagy lóhalálában ment, csak éjjel ért oda, mikor már Boldizsár és Gáspár átkutattak, összehurkáltak mindent, átvéve teljesen az uralkodást, még az Ancsurát is kikergették. Hiába ellenkezett a jámbor lélek, hogy övé a ház, az ő nevére van írva, itt ő az úr.

— Csak a négy fal a magáé — feleselt vele Gáspár úr.
— Azt majd megkapja. Minden egyéb a mienk. Nincs itt semmi keresete egy tisztátalan életű személynek! Takarodjék innen!

A Gáspár fiskális volt és bőbeszédű ember, dehogyan bírt volna vele az Ancsura. Csak sírt, sírt, aztán vette a kendőjét, ládáját, batyuit és áthurcolkodott a Matykó anyjához, de előbb még a holmiját is átmotozták az istentelen Gregoricso, nem visz-e közte kincseket, takarékpénztári könyveket s más effélét.

Harmadnap eltemették Gregoric Pált. Sovány, szegényes temetés volt, senki se sírt, csak a szegény Ancsura, aki közel se mert menni a koporsóhoz a gonosz rokonság miatt, hanem csak úgy hátul ódalgott valahol. A fiú nem jött meg Szegedről. (Jobb is, hogy elkésett, mert talán még az udvarból is kilökdösték volna.) De ha hátul volt is az Ancsura, mégis csak őt nézték, szembetűnt mindenkinek; a nagy, úrias Gregoric-ház, mely őrája maradt, még sokkalta jobban, s amint véletlenül elejtette a könnyáztatott zsebkendőjét, a gyászgyülekezet valamennyi özvegy embere (köztük egy tanácsbeli is) rohant azt felemelni.

A leesett kendő volt a mértéke annak, hogy ő mennyit emelkedett az emberi véleményekben a mai nappal.

Harmadnap összegyűlt az egész rokonság Sztolarik közjegyzőnél, ahol a végrendeletet felbontották. Hát biz ez egy kicsit furcsa volt.

A magyar tudós akadémiának hagyott az öreg kétezer forintot.

Hagyott továbbá mindazon nőszemélyeknek, akiket jobban ismert, vagy akikhez eljárogatott valamikor, vagy akiknek udvarolt, egyenként két-kétezer forintot. S ilyen asszonyságot névszerint kilencet sorolt fel, a hagyományozott összeget pedig, húszezer forintot o. é.-ben odacsatolta készpénzben a végrendelethez, Sztolarik közjegyzőt bízva meg annak kiosztásával.

A rokonok lélegzetelfojtva hallgattak idáig, s Boldizsár testvér, vagy néha Gáspár testvér, az egyes tételeknél kifejezték megnyugvásukat egy fejbólintással, esetleg valamely ilyenforma közbeszólással:

- Hát ez is helyes.
- Méltányos.
- Isten neki.
- Jól tette.

Csak a Panyókiné vigyorgott gúnyosan, mikor a kilenc asszony neve elhangzott.

— Ah, no! De különös . . . de különös!

Boldizsár testvér, aki azt tartotta, hogy nem érdemes a kicsinységeken fennakadni (hiszen teljes életében bolond volt a megboldogult Pali), nagylelkűségét fitogtatva kiáltott fel:

— Tessék tovább olvasni, közjegyző úr!

A közjegyző kurtán felelte:

— Nincs tovább.

A csodálkozás felszisszenése hangzott. Egyszerre a végrendelethez rohantak.

— Az lehetetlen.

A közjegyző vállat vont:

— Pedig egy betű sincs több.

— De hát a többi vagyona? A csehországi uradalom?

— Arról nem végrendelezik. Én csak annyit olvashatok, amennyi írva van. Ezt az egyet beláthatják az urak.

— Megfoghatatlan! — hörögte Gregorics Gáspár.

— Az egészben az a különös — vélte Boldizsár —, hogy a szakácsnéjáról és annak a porontyáról nem emlékezik meg, pedig az egész világ belát a szita alá.

— Igen, igen — bizonyítja Gáspár —, ebben valami turpisság van.

A közjegyző sietett őket megnyugtadni:

— Az végre is mindegy az uraknak. Ami vagyontöbblet van, az mindenesetre a testvéreké.

— Igen, igen — jegyzé meg Gáspár —, ami az ingatlan illeti. De hol a készpénz? Mert sok, igen sok készpénzének kellett lennie. Félek, hogy ezzel valami suskus történt.

Panyókiné gyanakodva nézett a testvéreire.

A KAPZSI GREGORICSOK

A végrendelet tartalma csakhamar kiszivárgott az előkelő helyi körökbe és roppant megbotránkozást keltett az egyszerű patriarkális szalonokban, hol az öreg cseresznyefa zongora felett »Zrinyi Miklós kirohanása« van felakasztva, s hol a slingelt fehér kendővel beborított kis asztalkán üres belsejű ezüst gyertyatartók állnak fényességnek, köztük egy Pöstyénből hozott óriás pohár a pöstyéni fürdőépületek képeivel, s ebben a pohárban orgonavirág illatozik.

Ah, ezekben a kedves kis szalonokban valóságosan pezsegtek, forrtak a vélemények.

— Mégiscsak rettenetes, amit Gregorics csinált. Mindig tapintatlan volt, de hogy a halála után is így kompromittáljon tisztességes úri asszonyokat, akik ősz hajjal immár unokáikat ringatják (a fele legalább ilyen), az mégis hallatlan dolog.

A kilenc asszonyság erkölcsi pellengérré lett állítva. Az egész város róluk beszélt, egyik szájból a másikba ment át a nevük, s ha voltak, akik Gregoricsot szidták, olyan is akadt, aki így szólt:

— Végre is ki tudja, mi volt köztük! Gregorics nagy ördög lehetett fiatalabb korában.

Sőt azok is, akik föltétlenül elítélték Gregoricsot, ilyenformán okoskodtak: valami barátságnak mégiscsak kellett lenni, hogy megemlékezett róluk, de az eljárás semmi esetre se gentlemanlike, még akkor se, ha a legrosszabbat vesszük; sőt az esetben még nagyobb tapintatlanság.

— Olyan stikli ez — mondá a városi aljegyző (Vertány Mihály) —, melyért ki kellene a kaszinóból golyózni... azaz ki kellett volna. Azaz ki lehetne golyózni, ha még élne. Istenemre mondom, ha oda lesz írva a sírkövére, hogy nemes ember, a saját penicillusommal vakarom le.

A főlevéltárnok s egyszersmind a tűzoltóparancsnok, aki becsületbeli ügyekben húsz év óta dolgozott mint szakértő, egészen másképpen fogta fel az esetet.

— Egyszerű poltronság az egész. Mit az asszonyok? Az asszonyok csak harmincöt éves korukig számítanak. Ezek pedig mind a kilencen matrónák. Mit árt ezeknek egy kis indiszkrécio, vagy egy kis rágalom? A rozsdás acél-pengén nem hagy már a lehelet semmi foltot. A hernyót is csak olyan fáról szedegetik le, ugye, amelyiknek levele, virágja van, vagy még gyümölcse lesz, a kiszáradt fákon ott hagyják. Hanem igenis, a férjeket sértette meg Gregorics, gyávaságot követett el, mivelhogy poltronság, ha olyan ember sérteget, aki nem képes elégtételt adni. Márpedig Gregorics, bátran ki merem mondani, nem képes elégtételre. És ebben az egyben van elhibázva.

Magok a Gregorics-testvérek is jobban meggondolkozva, nagy csúfságot csaptak városszerte a megboldogultnak kilenc Flammejáról, mire mindjárt másnap reggel nagy dérrrel-durrall beállított a közjegyzőhöz Vozáry István, kinek a felesége szintén közte volt az örökösöknek, és kijelentette, hogy miután az ő nejének sohase volt semmi viszonya ama szemtelen Gregoriccsal, a kétezer forint hagyatékot el nem fogadja. Amint ennek a híre is szétszárnnyalt, rendre érkezének Sztolarikhoz a többi asszonyságok, hogy ők se fogadják el az örökséget, mert őknek se volt semmi viszonyuk Gregoriccsal. Sztolarik úr régen élvezett annyit, mint ezen a napon, mert valóban mulatságos volt e ráncosképű anyókákat látni, amint még egyszer kénytelenek fogatlanul, ősz haj-tincsekkkel, nagy pironkodva az erényeikről beszélni.

De még mulatságosabb volt a Gregorics-testvéreknek, megmaradván nekik ilyenformán a végrendelethez csatolt húsz ezres — már tudniillik kettőt kivéve, mert a tudós akadémia elfogadta az összeget, pedig neki sem volt semmi-nemű viszonya Gregoriccsal. De a tudós akadémia (a tizedik vén nénike) nem olyan szemérmes, mint a többi kilenc volt.

Ám a Gregorics-testvérek öröme csakhamar savanyúságra fordult. Sehogy se bírtak ráakadni a csehországi birtokra. Gáspár úr elutazott Prágába és ott nyomozott, de hasztalan. Már itthon is feltűnt, hogy sehol semmiféle nyomot nem talál-

tak az iratok közt a cseh uradalomról: adásvételi okmányt vagy csak valamely gazdasági levelet, amit a gazdatiszt írt volna. Megfoghatatlan volt ez. Boldizsár káromkodott: ilyesmi még elő nem fordult a világon. Sztolarik közjegyző humorizált:

— Az a bolond tenger csinálhatja a konfúziót, amit Shakespeare Csehországba tett; az nyelhetette el a Gregorics-birtokokat.

Tajtékoztak a dühtől, toporzékoltak, elzárással fenyegették Matykót és Ancsurát, ha ki nem vallják, hol vannak a cseh birtokok. Végre a hagyatéki tárgyalásnál ki is hallgatták erre a pontra nézve a két cselédet, hiszen a Matykónak tudni kell, együtt járt az úrral, mikor a cseh birtokaira utazott.

Matykó aztán vallott is, hogy a megboldogult ura csak idehaza híresztelte a csehországi utat, de voltaképpen Szegedre vagy Kolozsvárra jártak, hol a Gyuri fiú tanult.

Ah, a csalafinta Gregorics Pál! Hogy becsapta a szegény rokonait!

Nem volt most már nehéz kitalálni, miben sántikált a vén gonosztevő (de ki fogja annak a csontjait vetni még a föld is), miért tette alattomban pénzzé az összes fekvőségeit. Világos, hogy annak a fattyúnak akarta juttatni kéz alatt a bécsi ház és a földbirtok árát.

De hát odaadta-e? Azt már csak mégse tehetette, hogy egy tacsakóra százezreket bizzon. Hát akkor hová tette, kinek adta? Ez volt a nagy rejtély, amely után szimatoltak a Gregoricsok. A közjegyző, aki utoljára beszélt a boldogulttal, azt állította, hogy előtte egy betű említést se tett semmi pénzről; Ancsura mennyre-földre esküdözött, hogy egy árva garas pénze nincs, s maga is el volt keseredve, amiért üres kézzel hagyta őket. Bizony nem mondhat jót a boldogultról. Szerencsétlenné tette a szegény fiút, bőkezűen költött rá, míg élt, s most egyszerre kiapad a jólét forrása, az úrfiból, akinek mentort tartottak, leckét adó diák lesz, ha ugyan lesz, mert nem bizonyos, hogy a ház jövedelméből képes lesz-e őt az egyetemre küldeni.

— Ej — vélte Sztolarik —, hiszen ha az lett volna a célja, hogy a fiú kapja meg összes pénzét, nyíltan is neki

ajándékozhatta volna, az urak nem tehettek volna ellene semmit. Igaz-e, vagy nem?

Biz ez igaz volt, s éppen azért tűnt fel megmagyarázhatatlannak, rejtélyesnek az egész dolog. A bécsi házat eladta Gregorics száznyolcvanezerért, a privoreci hirtokot hetvenötezezerért, ami összesen egy negyedmillió forint. Uramisten, hát hova tette volna azt a rengeteg pénzt? Ha aranyra váltja, felolvasztja s kanállal ha eszi azóta, még akkor se bírta volna elpocsékolni, de Gregorics takarékos volt, a pénznek tehát meg kell lennie valahol. De hol? Meg lehetett ennek a találgatásában bolondulni.

Nem látszott ugyan valószínűnek, hogy a pénz Ancsuránál legyen, vagy a fiúnál, vagy Sztolariknál, aki Wibra Gyuri gyámja lett, a Gregorics-testvérek mégse mondtak le ennek a lehetőségéről, s kémeket fogadtak, akik titkon ügyeljenek az Ancsurára s elejtett szavait megvigyék, valamint Pesten is találtak egy ügyes fickót, aki az időközben jogásznak odakerült Gyurival barátságot kössön s életmódjából és szavaiból leszűrje a dolgok mibenlétét.

Gyuri azonban szegényesen élt, szorgalmasan hallgatta az egyetemi előadásokat, a »Hét Bagoly«-ban lakott, s egy kis olcsó vendéglőben étkezett a Képiró utcában, mely az »Első Április« címet viselte. E kis vendéglő jogászpublikumával egyike volt azoknak a specialitásoknak, melyeket különös falánksággal nyelt el a modern élet. Étlapján le volt festve egy kövér úriember, aki szóba áll az utcán egy sovány alakkal, s alattuk a következő párbeszéd vala lenyomatva

Soványi úr: Ugyan hol étkezik, bácsi, hogy ilyen pompásan néz ki?

Kövéri úr: Hát itt, az »Első Április«-ben.

Soványi úr: Ejnye, akkor én is oda megyek.

Ennek dacára azonban mégis rosszul főztek az »Első Április«-ben, s talán éppen e *felültető* párbeszéd által volt indokolt a vendéglő elnevezése »Első Április«-nek. Hja, a régi korcsmárosok őszinték voltak; még ha hazudtak is, olyan ártatlanul tették, hogy mindenki értse a csalafintaságot.

A Gyuri napi életéről valóságos bulletinek érkeztek Gáspár úrhoz: egy kávémérésben reggelizik, délelőtt az előadásokon van, délben megebédel az »Első Április«-ben, a

délutáni órákban egy ügyvédi irodában körmöl, este egy kis szalonnát vagy túrót vacsorázik, amit a szatócstól vesz, azután tanul egész éjjelig. Mindenki szereti, magasztalja, jeles ember lesz belőle.

A ravasz Gregorics Gáspár már szinte azt kezdte óhajtani, hogy bárcsak nála lenne a negyedmillió, s bárcsak elvennie idővel az ő lányát, a Minkát, aki most kezdett átformálódni rügyből bimbónak — lehetett vagy tizenegy éves.

Ostoba föltevés volt, — az Ancsuráék kezén nem lehetett a pénz, mert lett volna látszatja egyben-másban legalább a fiúnál. Ancsura bérbe adta az örökölt házat, s annak a béréből küldözgetett Sztolarik úr a Gyurinak harminc forintot havonkint.

A Gregorics-testvérek pedig megosztottak az asszonyok által visszautasított tizennyolc ezeren, meg azon a néhány százon, ami a Gregorics Pál bútorainak és mindenféle ingóbingóinak elárverezéséből befolyt, a többi vagyonnak pedig végképp nyoma veszett. Az egész város törte ezen a fejét s különböző ostobaságokat gondoltak ki. Beszéltek, hogy az öreg kiküldte a pénzt Klapkának, s — egyszer csak meglátsá- tok, visszahozza Klapka szuronyok alakjában. Olyat is locsogtak, hogy Gregorics Pálnak valahol a lopatai erdőségben egy tündérkastélya volt s abban egy szép asszonyt őrzött. S ha ő nem bírta volna evőkanállal se megenni a vagyonát aranyra felolvasztva, bezzeg egy szép asszony kávéskanállal is ki tudja azt szörpölgetni rövid idő alatt.

De a tereferék közül az a valóság ütötte meg a rokonok figyelmét legjobban, ami a kolompárostól jött ki, hogy Gregorics Pál a halála előtti napon egy nagy üstöt vétetett nála és azt ki nem fizette, tehát Gáspár úrnál jelentkezett a számlával.

Gáspár a homlokára ütött.

— Ezer villám, ez az üst nem volt a hagyatékbán.

Átnézte az árverési jegyzőkönyvet, hol az eladott tárgyak fel voltak írva, de üst elő nem fordult köztük.

— Nyomon vagyok — vigyorgott Gregorics Gáspár. — Az üstöt nem hiába vétette az én szerelmes öcsémuram. De hát miért vétette? Hogy valamit bele tegyen. S ez a valami az, amit mi keresünk.

Boldizsárral is közölte a gyanúját, Boldizsár ujjongott örömeiben :

— Az Isten ujja, testvér! Most már hiszem, hogy megtaláljuk a kincset. Pali valahová elásta az üstöt, hogy a pénzt elvonja tőlünk, és sikerült volna is, ha el nem követi azt a tökfilkóságot, hogy a katlan árával adós marad. De éppen az a szerencse az ilyen tényeknél, hogy a gonosztevő mindég elhibázza valamiben.

A kolompáros visszaemlékezett, hogy az üstöt Matykó inas választotta ki és vitte el, Gregorics Gáspár tehát meghívta egy nap a Matykót, megvendégelte, etette, itatta, szép szerivel kikérdezgetvén a boldogult utolsó napjait, beleszótta ravaszul az üstöt, amelynek az árát most kéri a kolompáros.

— Hát mi van ezzel az üsttel, fiam Matykó? Csakugyan az urad rendelte volna azt? Szinte hihetetlen! Mire való lett volna az neki? Félek, Matykó, hogy te magad jártál valami turpisságban urad számlájára!

Éppen csak az kellett a jámbor Matykónak, hogy az ő becsületében gázoljanak, felvágják ezzel a nyelvét, mint a szajkóét, elmondott sorjába mindent, hogy a tisztaságát bizonyítsa : a halála előtti napon azt parancsolta neki az úr : keríts nekem gyorsan egy üstöt és két kőművest. Elő is kerítette azonnal. Úgy estefelé történt a dolog. Az üstöt bevitte a Gregorics úr hálósobájába, a két kőművest ugyanakkor beeresztette az úrhoz. A két kőműves is látta az üstöt s tanúskodhatik rá.

— Ej no — mondá Gáspár úr vidáman —, szerencsés ember vagy Matykó. Hiszen ha tanúid vannak a dologra, akkor szüret, akkor a te becsületed olyan tiszta, mint a frissen szűrt tej. Én magam is visszavonom a szavamát. Ejnye, de sokért nem adom, fiacskám, hogy ilyen szépen kivágtad magadat a hínárból. No, igyál még ebből a bikavérből egy pohárral és ne haragudj a hebehurgya beszédemért, mert látod, indokolt volt a gyanú ; az üstöt sehol se találtuk az ingóságok között, s a kolompáros mégis az árát kéri, hogy azt mondja, te vitted el. De hát hova is tűnhetett volna?

A Matykó vállat vont :

— Azt az Isten tudja.

— És te nem láttad volna azután többé?

— Nem.

— Hát a kőművesekkel mi lett? Mit csináltak a kőművesek?

— Nem tudom.

Gregorics Gáspár gúnyolódva nevetett a Matykó szeme közé.

— Olyan vagy, mint a »Nemtudom János« a mesében, az is azt mondta mindenre, hogy nem tudom. Természetesen azt a két tanút se tudod, akik az ártatlanságodat bizonyítanák az üst-dologban. Hja, barátom, akkor aztán benne maradsz a mártásban.

— Csakhogy ösmerem ám az egyiket!

— Hogy hívják?

— Hiszen ha a nevét tudnám.

— Hát akkor mit ösmersz rajta?

— Három szőrszál van az orrán.

— Ostobaság! Hátha azóta lenyírta a három szőrszálat?

— Akkor is rátalálok az ábrázatáról, olyan, mint egy bagolyé.

— És hol szedted fel a két kőművest?

— A székes-templom falát tatarozták, onnan hittam őket.

Gregorics Gáspár mindent kiszedett a Matykó fejéből, ami értékes volt benne, s most már égett a föld talpa alatt, s legott nyakába vette a várost, nagy sebbel-lobbal keresni a kőművest, akinek három szőrszál van az orrán.

Nem volt nehéz ráakadni. Az első kőművesi körben, amint a három szőrszál felől tudakozódék, egyszeriben feleltek hárman is :

— Az bizony a Prepelicza András lesz. Annak a bajusza tette meg azt a nevezetes tréfát, hogy fölszaladt az orra tetejére.

Most aztán gyerekjáték volt megtalálni Prepeliczát, minden kőműves és téglát adogató gyerek tudta, hogy most Pestet építi. Valahol a Kerepesi úton dolgozik egy nagy házon.

Bizony nem sajnálta Gáspár úr a fáradságot legott kocsira ülni, és a fővárosig meg sem állva ott a tótok közt megkeresni Prepeliczát.

Éppen egy csigán húzták fölfelé a harmadik emeletre, mikor megtalálta. Gregoricsnak megborzongott a háta ijedtében. Jaj, ha most a csiga elszakadna!

— Hopp hó, Prepelicza! — kiáltotta utána. — Megálljon! Éppen magát keresem. Beszélni valónk van együtt.

— Jó, jó — felelte közömbösen a kőműves, a jöttet vizsgálva a magasból —, jöjjön hát fel, ha beszélgetni akar.

— Maga jöjjön le, mert sürgős a dolog.

— Kiáltsa fel, ide is meghallom.

— Az nem lehet, négyszemközt kell beszélnünk mindenáron.

— Jó vagy rossz? — firtatta Prepelicza a magasból.

— Nagyon jó.

— Nekem jó?

— Magának jó.

— No, ha nekem jó, este is jó lesz, várjon vele estig, akkor majd lejövök, de most a legfelső ablakot csinálom.

— Ne okoskodjék! Jöjjön le rögtön, Prepelicza. Nem bánja meg.

— Ej, azt se tudom, hogy kicsoda az úr.

— Hát majd mindjárt megüzenem.

S a legközelebbi csigával felküldött a magasba Prepeliczának egy ropogós tízforintost. Egy forintot kapott az, aki vitte.

Erre a vizitkártyára azon módon lecsapta Prepelicza a kalapácsot meg a malterozó kanalat az állványra, s a legközelebbi csigával lejött az anyaföldre, ahol Mózes és Krisztus óta is folyton történnek csodák.

— Parancsoljon velem a tekintetes úr.

— Kövessen!

— Akár a pokolba is, tekintetes uram.

— Olyan messzire nem megyünk — szólt Gregorics Gáspár mosolyogva.

S valóban csak a »Kakas« című korcsmába vitte, ahol bort hozatott, s barátságos koccintgatás közben így szólott hozzá nyájasan:

— Tud-e maga beszélni, Prepelicza?

Prepelicza elgondolkozott, hogy ugyan miről lehet szó, hosszan fürkészőn nézett az ismeretlen ember acélszürke, apró szeméibe, aztán így felelt óvatosan:

— Beszélni a szajkó is tud, uram.
— Én Besztercebányáról való vagyok.
— Úgy, no. Ott derék emberek laknak. Csakugyan, mintha már láttam volna az uraságát valahol.
— Az nyilván a testvéröcsém volt, akit látott — szolt közbe ravaszul Gregorics —, tudja az, akinél az üsttel volt az a titokzatos dolguk.

— Az üsttel! (Prepelicza szája nyitva maradt a meglepetéstől.) Az az öccse volt? Úgy hát értem. Azaz hogy... (zavartan kezdte vakarni a füle tövét) miféle üstről van szó? Uramisten, ha én minden katlant és serpenyőt eszemben tartanék, amit életemben láttam.

Gregorics el volt készülve egy kis alakoskodásra. Nem is hederített hát rá s megkínálta szivarral Prepeliczát, aki azt megnyálazta előbb, hogy lassabban égjen, aztán rágyújtott és a nagy, szögletes kőművesi ceruzájával egykedvűen dobolt az asztalon, mint egy olyan ember, aki véletlenül rájött, hogy eladó portékája van, s érzi, hogy megjött rá az igazi vevő. Most már csak flegma, minél több flegma, és a portéka ára mesésen megnövekszik.

Szíve hangosan dobogott. A fehér kakas, mely egy ráámában ott függött a zöldre mázolt boros asztal felett, megelevenedni látszott az ő káprázó szemeiben, s mintha közbe-közbe kukorékolna is egyet: »Jó napot, Prepelicza András. Kikirikí! Megtaláltad a szerencsét, Prepelicza András!«

— Hogy azt mondja, nem emlékszik az üstre, Prepelicza? Ej, ej! Hát olyan bolond embernek tart engem? Hát úgy nézek én ki? Egyébiránt jól teszi, Prepelicza, jól teszi, Magam is talán azt tenném. De ugye nem rossz ez a borocska? Hogy hordó-szaga van? Ej, uramfia, hiszen nem lehet neki ágy-szaga. Hozz még egy üveggel, fickó, aztán eredj a pokolba, hagyj magunkra! Hát igen, hol is hagytuk el? Izé, no. Azt mondta az imént, hogy a szajkó is tud beszélni. Helyes szó volt, igazi beszéd volt. Maga okos ember, Prepelicza. Mindenből látom, hogy emberemre akadtam. És én azt szeretem. Hamar megértjük egymást. Hát igen, a szajkó is tud beszélni, úgy értette, de csak ha a nyelvét föl vágják. Hát ugye, így értette?

— Űhüm — mondá a kóműves, s a három szórszál mozogni kezdett az orrán, amint nagy lélegzetet vett rajta keresztül.

— Azt is tudom — folytatta Gregorics Gáspár —, hogy a szajkó nyelvét bicskával szokták felvágni. De minthogy maga nem szajkó, Prepelicza. . .

— Nem, nem — hebegte Prepelicza szemérmatosan.

— Bicska helyett tehát e két bankóval vágom fel a nyelvét.

S ezzel két százast tett ki a bőrtárcájából maga elé.

A kóműves szeme mohón tapadt a csodaingerű két papírdarabra, a két meztelen kölyökre a szélein, búzakévév tart az egyik, könyvet a másik. Majd kidülledt a szeme Prepeliczának, úgy nézte, de azért leküzdötte magát és így szólt rekedtes, tompa hangon :

— Az üst nagyon nehéz volt. . . Borzasztó nehéz volt az üst.

Egyéb nem jutott eszébe, pedig keresett valami szót még, miközben egyre nézte a bankókat s azokat a kedves gyerekeket a bankókon. Neki is van otthon vagy hat darab, de azok nem olyan kedvesek.

— No, mi az, Prepelicza? — kérdé Gregorics csodálkozva. — Még mindig hallgat?

— Nagy kő lenne a lelkiismeretemen, ha beszélnék — sóhajtott a kóműves —, nagyon nagy kő lenne. Meglehet, el sem bírnám.

— Ostobaság! Ugyan ne beszéljen zöldeket! Kő, kő! Egész életében kövekkel dolgozik és most azon kezd síránkozni, hogy kő lesz a lelkén. Hát cipelje! Csak nem kívánja tán, hogy kétszáz forintot adjak és ne követ, hanem egy meleg cipót tegyek a lelkére. Ne legyen gyerek, Prepelicza!

Prepelicza elmosolyodott erre, de a piszkos, vörös kezeit tüntetve hátra rakta, annak jeléül, hogy nem akar a pénzhez nyúlni.

— Talán kevesli?

Egy hangot se felelt, mereven nézett maga elé és a haját borzolta, egy beteg kakaduhoz hasonlított, egy darab idő múlva felhajtotta fenéig a poharat s olyan erőteljesen vágta le az asztalra, hogy a talpa menten letört.

— De ha nagyon megfizetném? — vágott közbe Gregorics úr izgatottan.

Sztolarik úr kíváncsi lett.

— Mit nevez ön nagyon-nak? Mit szándékoznék érte adni?

— Hát adnék érte — s itt egyszerre fuldokló köhögés fogta el, vörös lett mint a skarlátposztó —, adnék érte tizenötezer forintot. Hm, az csinos összeg. Gregorics Pál ötezer forintért vette meg a papnétól. A földje két hold és meglehetősen kívül esik a piactól, három forintnál többet nem igen ér öle. A házikó értékét tegyük kétezerre. . . de ez már a maximum.

— Utcumque — mondta hangosan Sztolarik —, az ajánlat nem kedvezőtlen. Sőt, sőt. . . Hát tudja mit, Gregorics úr — tette hozzá hirtelen elhatározással —, én belemegyek a dologba a fiú érdekében, de előbb még írok neki és beszélek az anyjával is.

— De nekem sürgős a dolog.

— Még ma írok hát a fiúnak.

Gregorics úr nem erőltette tovább, nehogy gyanút keltsen, hazament, s harmadnap délután egy kis hordócska tokaji bort küldött Sztolariknak (a Gregorics Páltól örökölt borokból, melyeken megosztottak), kérdeztetvén egyszerűs mind, nincs-e még válasz Budapestről.

Sztolarik úr azt üzente, hogy minden órán várja a választ, és hogy köszöni a becses küldeményt, olyat is mondott még a Gregorics úr pincemesterének, aki a bort vitte, hogy reméli, simán lefolyik minden. Hogy a bor fog-e lefolyni, vagy valami egyéb, azt nem tudta a pincemester.

Alig hogy elment a pincemester, nyomban jött a levél (Gyuri beleegyezett az eladásba), Sztolarik úr éppen a segédjét akarta küldeni a hírrel Gregorics Gáspárhoz, midőn megnyílt az iroda ajtaja, és belépett rajta a pocakos Gregorics Boldizsár, szuszogva, mint egy túlságosan megtömött lúd, látszott rajta, hogy sietve jött.

— Tessék helyet foglalni, Gregorics úr. Mi jót hozott nekünk?

— Sok, sok pénzecsket hoztam — lihegte, még ki sem fújva magát.

— No, az éppen elkel a háznál.

— Meg akarom venni ennek az árvácskának azt a kis földcskéjét, a Libanont.

(Boldizsár úr híres volt a mézes-mázos beszédjeiről.)

— A Libanont? — kiáltott fel Sztolarik meglepetve s magában dörmögte a többit: Mi az ördög lelte ezeket? Majd fennhangon felelte: — Talán a bátyja számára?

— Nem, nem, a magam számára veszem. Nagyon alkalmas kis jószágocska, csinos, kedves, s az a fölséges kilátás, azok a pompás almafácskák.

— Igen különös... valóban különös.

— Miért volna olyan különös? — kérdé ez megütődve.

— Mert éppen van már rá egy vevő.

— Ah, csigavér! Nem engedjük neki! A rokon mégis csak rokon. És végre is többet adok érte, mint az a másik... .

— Azt bajjal hiszem — vélekedék a gyám —, az eddigi vevő tizenötezret kínál.

Boldizsárnak még csak a szemöldöke sem rándult meg.

— Nem tesz semmit. Én megadom érte a huszat.

Csak azután jutott eszébe, hogy biz az tizenötöt se ér, s nyugtalan kíváncsisággal fordult a gyámhoz.

— Tizenötezret kínál? Ki lehet az a bolond ember?

— Hát az bizony a Gregorics úr testvére, a Gáspár.

Mint mikor taglóval homlokon ütik az ökröt, úgy megtántorgott erre a névre Boldizsár úr s holthalaványan rogyott egy székre.

Ajkai mozogtak, de semmi hang sem jött rajtok, Sztolarik azt hitte, hogy szél érte az öreg urat, rohant ki eszeveszetten vízért, segítségért kiáltozva, de mire visszatért a szakácsnéval, aki ijedtében magával hozta a metéltnek való tésztagyúrmát is, már akkorra magához tért Boldizsár úr s mentőgetőzni kezdett.

— Elszédültem egy kicsit, sokszor vannak ilyen rohamaim, öreg vagyok már, s az emberi gépezet tökéletlen... Egyébiránt térjünk a tárgyra, hát igenis megadok húszezer forintot a Libanonért. Akár ki is fizetem most mindjárt.

Sztolarik elgondolkozott.

— Hja, nem lehet ám azt olyan gyorsan csinálni. Az árvaszék beleegyezése szükséges előbb. Még ma megteszem a gyámi előterjesztést.

Be is adta még aznap (hiszen a gyámfiú valóságos tennőt csinál), miközben váltig azon gondolkozott, vajon miért török magukat Gregoricsék a Libanon után. Valami okának kell lenni. Hátha aranyér van a Libanon gyomrában? Végre is nem lehetetlen. Hiszen az Árpád-házi királyok is itt turkáltak eleinte, nem Selmezbányán.

El is határozta, hogy mindjárt holnap közli a gyanúját Drotler István nyugalmazott bányamérnökkel, az amilyen nagy tudós, ha beleereszti fúróját a földbe, okvetlenül kivallja neki, mi lakik benne.

De mielőtt még elmegetett volna a mérnökhöz, másnap jött Gregorics Gáspár tudakozódni, van-e már levél. Sztolarik némi zavarban volt.

— A levél megjött... igen, igen, megjött a levél, de valami más is történt. Új vevő akadt, aki húszezer forintot ígér a Libanonért.

Valóságos mennykőcsapás volt ez Gáspár úrra.

— Lehetetlen — hebegte. — Csak talán nem a Boldizsár?

— De éppen a Boldizsár.

Gregorics Gáspár dühös lett, káromkodott, mint egy kocsis, ajka reszketett a felindulástól és a hadonászó botjával (minthogy éppen az ambituson történt a beszélgetés) leütötte a Sztolarikné öngyűlöletének egyik virágcserepét, melyben ritka szép hiacintus-példány virágzott.

— Oh, a gazember... a gazember! — sziszegte fogai közt.

S aztán bambán nézett maga elé a levegőbe, szinte egy negyedóra hosszáig, mialatt félig hallhatóan tűnődött:

— Hogyan tudhatta meg? Megfoghatatlan!

Pedig nagyon egyszerű volt. A jámbor Prepelicza könnyen megtudott annyit a besztecei illetőségű munkásoktól, hogy Gregorics Pálnak, akinél az üstöt falazták, több testvére is él még. Ha mármost az egyiknek megért a titok kétszázötven forintot, bizonyosan megad érte valamit a másik is, minélfogva Prepelicza András vasútra ült és felfereste Besztecebányán Boldizsár urat. Nincsen ebben semmi megfoghatatlan a világon. Hacsak nem megfoghatatlan az, hogy Prepelicza András nem számár ember.

— Oh, a gazember, a gazember! — hajtotta egyre szenvedélyesebben. — Nem lesz az övé, azért se lesz. Én veszem meg a Libanont. Huszonötezer forintot adok a Libanonért.

Sztolarik úr mosolygott, hajlongott, dörzsölgette a kezeit.

— Aki többet ad, azé lesz. Ha az én birtokom volna, állnám a múltkori szavamát tizenötezerre. Mert amit egy férfi kimond, az ki van mondva. Egy férfi szava vas. De miután a birtok egy gyereké, egy gyereknek az érdekeit nem szabad agyonnyomni, még az efféle vassal sem. . . Nem találja Gregorics úr, hogy ez egy igen szép mondás tőlem? — Gregorics Gáspár beösmerte a mondás szépségét, és újra meg újra szavát vette Sztolariknak, hogy neki adja a birtokot, tehát valóságosan megvasalva távozott.

De mit ért? Sztolarik úr még ugyanaz nap este találkozott a kaszinóban Gregorics Boldizsárral, s egy csöppet sem titkolta, hogy Gáspár úr ma megint nála járt és újabb ötezer forinttal ígért többet a Libanonért, mint ő.

Boldizsár úr ezúttal egy csöppet sem jött ki a sodrából.

— Legyen hát harmincezer forint.

S ez a bolondos licitáció így folyt napokig, hogy már az egész város kezdett figyelmes lenni rá, megőrültek-e a Gregoricsok — vagy pedig valami más fogantyúja van a dolognak?

Jött Gáspár, harminckét ezeret ígért, meghallotta ismét Boldizsár, ráígért háromezer forintot és így tovább, tovább, hogy már a hajuk szála kezdett égnek meredezni az embereknek a rettenetes vetélkedésnél. Az árvaszéki elnök szándékosan késleltette az eladási engedélyt: »Hadd nőjön a birtok értéke, csak hadd nőjön!«

És az nőtt is, egész ötvenezer forintig. — Ennyit ígért már Gregorics Boldizsár. És még tudja Isten, hol fognak az eszeveszett testvérek megállni. Ami pedig annál csodálatosabb, mert Drotler bányamérnök, ki a felmerült körülmények folytán csakugyan tett a Libanonon Sztolarik megbízásából fúrásokat, kereken kijelentette, hogy a beszercei föld gyomrában egy uncia arany sincs, arra meg mer esküdni, kivéven talán azt, amit az *asszonyi fogakon* beletemettek.

— De hátha kőszén van a Libanon alatt?

— Az sincs.

— Akkor hát valaki bolonddá tette a Gregoricsokat.

— Mindegy, akármi viszi őket! Az az egy bizonyos, hogy a Gyuri fiút nagy szerencse érte, amit illendő a gyámnak kihasználni az utolsó cseppig. A szőlőszemeket csak akkor dobják a törköly közé, mikor már semmi nedv nincs bennök, ki hallott olyat, hogy akkor hajtsák el, mikor még magoktól csepegnek?

Sztolarik úr tehát hagyta a versengést. A férfi szava ugyan vas, de az arany előtt a vasnak is be kell adnia a derekát. Itt pedig ugyancsak hullott az arany.

Már éppen azt várta, hogy a Boldizsár ötvenezer forintját hogy üti le Gáspár ötvenkettővel, mikor egyszerre meglepő fordulat következett be. Gáspárnak támadt egy ötlete. (Gáspár sokkal okosabb és furfangosabb volt.)

Gáspárnak ugyanis feltűnt, hogy Panyókiné, a harmadik testvér nem mozog. Honnan van ez, miért van ez? Hát ez csak úgy lehet, hogy Panyókiné nem tud semmiről, s Prepelicza András neki nem adta el a titkot. Prepelicza ebben is elárulta, hogy nagyon okos ember. Mert ha Panyókinénak is eladja vala a titkot, akkor az ő szerepe végképp lejár, így azonban a két férfi-testvér aknázáván ki az üst bel-sejét, örökös adófizetője lesz, hogy a harmadiknak ne szóljon.

Mindezt ekképp állítván fel elméjében Gregorics Gáspár, nagy ostobaságnak kezdte tartani, hogy ők ketten Boldizsárral az egész világ hahotájára szórják oda a vagyonukat a törvénytelen porontynak a Libanonért, s ezzel a harmadik testvér gyanúját is felkeltik. Az bizonyos immár, hogy akármelyikök szerzi is meg a Libanont, a másik bajt csinál neki az üst miatt. Nem volna-e tehát olcsóbb és célszerűbb, ha közösen vennék meg, közösen bontanák fel a kincset rejtő falat, s féken tartván a Prepelicza nyelvét, egész hallgatagon raknák zsebre a megboldogult Pál kincseit. No már bizony, százszor okosabb lenne.

Gáspár tehát egy szép napon megbékült Boldizsárral, és Sztolarik úr nagyot csodálkozott, mikor a rá következő napon benyitott hozzá Boldizsár úr és kijelentette, hogy visszaveszi a szavát a Libanon megvételére nézve, meggondolta

otthon, aludt rá egyet, egy kis számadást is csinált, és belátja, hogy ötvenezer forintot nem ér meg.

— Semmi az — felelte Sztolarik úr —, majd megveszi negyvennyolcért a Gregorics Gáspár.

Alig várta, míg találkozik vele, hogy legott felszólítsa a szerződés megkötésére. Gáspár úr azonban vállalt vonogatta.

— Ostobaság volt tőlem — mondá hanyagul. — Kipárolgott a fejemből, mint egy rossz álom. Köszönöm, kedves Sztolarik úr, hogy mindjárt akkor nem fogott szavamon, de most már bele nem megyek. Az ördögbe is, negyvennyolcezer forintért csaknem egy uradalmat lehet venni.

A gyám kétségbeesett. Azt hitte, hogy a hír feszítésével ő rontotta el a dolgot, érezte, hogy az egész város nevetni fogja ügyetlen sáfárkodását, s szemrehányással halmozza majd el Gyuri, ha felnő. Rohant tehát Boldizsár úrhoz s felajánlta a Libanont negyvenötért. Boldizsár azt felelte kurtán, a tokáját vakargatva:

— Hát bolondnak néz engem az úr?

Boldizsártól lóhalálában nyargalt Gáspárhoz:

— Nem bánom, no, tartsa meg a Libanont negyvenért.

Gáspár csendesesen rázta a fejét:

— Talán csak nem ettem maszlagot.

S most újra megindult a licitálás, de már *lefelé*, kínálta harmincötért, harmincért, huszonötért, míg végre sok mindenféle herce-hurca után valahogy rájok szóta tizenötezer forintért. Közösen vették meg s közösen írták a nevükre a telekkönyvben.

Aznap, amikor átvették a gyámtól a kis házikó kulcsát, bezárkóztak abba ketten, csákányokat vivén magukkal a köpönyegjük alatt (amint az a későbbi tanúvallomásokból kiderült), s természetes, hogy mindjárt akkor felbontották az üstöt rejtő falat, de hogy mit találtak az üstben, azt egész bizonyossággal sohasem lehetett megállapítani, bár éppen ez volt a főkérdés a Gregorics-pörben, mellyel egy évtizedig vesződött a besztercebányai királyi törvényszék.

A pör ugyanis akképpen kezdődött, hogy Prepelicza András egy pár hónap múlva megjelent a Gregorics test-

véréknél, s részt követelt a kifalazott kincsből azzal a fenyegetéssel, hogy különben mindent elbeszél Panyókinének.

A Gregoricsok dühbe jöttek, amint meglátták.

— Megcsaltál, gazember! Te is cinkosa voltál annak a megholt zsviványnak, aki ki akart fosztani a holta után — a fattyú kölyke javára. Azt akarta, hogy drága pénzen vegyük meg a kalyibáját. Azért tettetek ócska vasat és szegeket a katlanba. Jó, hogy ide jöttél. Majd mindjárt kikapod a részedet a kincsből.

Ezzel felkaptak egy-egy furkós botot s piff-paff, úgy elverték a jámbor Prepeliczát, hogy az rögtön futott az orvoshoz, hadd vegyen írásbeli mappát a hátát átszeldelő két vonalokról, aztán futott a Krekics János tyúkprókátorhoz, írjon egy gyönyörű panaszkodó instanciát magához a királyhoz Bécsbe a Gregoricsok ellen, akik egy Esztei kiszolgált káplárt merészkedtek így csúffá tenni. (Ha a király nem szégyenli — jegyzé meg Prepelicza a prókátornál —, én ugyan nem szégyenlem, mert ketten voltak ellenem.) Harmadik megtorlásul pedig nyomban fogadott egy szekeret (mert nem bírt gyalogolni az összetört csontjaival), s elvitette magát Varecskára, ahol Panyókiné lakott, elbeszélvén előtte egész őszintén mindent, elejétől kezdve egész végig.

Innen kezdődött aztán a roppant Gregorics-pör Panyókiné felperessége alatt, mely az egész felvidéket foglalkoztatta több mint tíz esztendeig. Egy légió tanút kellett kihallgatni, s az akták idők múltával hetvenhárom fontra nőttek. Panyókiné az üst létezését, befalazását és a két Gregorics rosszhiszeműségét bizonyította (többre nem bírta vinni), a Gregoricsok és ügyvédjeik ellenben a halott csalárdságát vitatták, aki szeget és ócska vasat rakott az üstbe, hogy őket bolonddá tegye és kifossa.

Minthogy a halottnak nem volt se ügyvédje, se protekciója, végre is ő maradt bent a csávában. De valószínű is, hogy ő csinálta a gonosz tréfát a szegekkel és ócska vasakkal; ő hagyta nekik örökül, furfangosan előre kieszelve a végzetes pört, mely csak akkor ért véget, mikor már mindegy volt, hogy ki veszti, ki nyeri, minthogy egyiknek se maradt semmi vagyona: az a hetvenhárom font papiros és öt-hat ügyvéd megette mindenüket.

A Gregoricsok rendre elhaltak (valamennyien szegénységben). Hírük is egyre halványodék, csak a prókátorok emlegették néha Gregorics Pált :

— Ej, az egy roppant eszű ember volt!

Hanem a vagyona hová lett, azt senki sem bírta eltalálni.

Azaz, hogy mégis! Örökölték a *mesék*. Ezek rendelkeztek vele szabadon, fogyasztották, gyarapították, tették ide, tették oda, ahova nekik tetszett.

HARMADIK RÉSZ

A NYOMOK

AZ ESERNYŐ KIBUKKAN

Sok esztendő elmúlt, sok tutaj ment át azóta a Garamon, sok megváltozott Besztercén, de minket az összes változások közül legjobban érdekel az a kis aranybetűs táblácska a Gregorics-ház folyosóján, melyen ez van felírva: »Wibra György köz- és váltóügyvéd«.

Megy a világ, megy, megy . . . a kis Gyuri fiúból hírneves ügyvéd lett. Bölcs megyei urak kérik véleményét, ha a tanácsban ül, muskátlis ablakoknál szép leányfejecskék mosolyognak, ha az utcán jár. Igazán csinos ember és sok esze van. S mi kell a világon egyéb? Fiatal, egészséges — nyitva előtte az egész jövődő. Lehet abból valaha még talán követ is.

De ily messzire nem járnak előre a kisvárosi fantáziák. Ők csak egy garádicsot lépnek. S mi lenne az az egy garádics, ha nem az: hogy kit fog elvenni a Wibra Gyuri?

Hát biz ahhoz elmenne a Krikovszky Katka is, pedig a legszebb lány a városban; két kézzel kapna utána a Hupka Matild, pedig ugyancsak rátartós, gúnyoros jószág. Sőt talán a Biky Mariska se adna neki kosarat, habár nemes leány és ötvenezer forintja van. Nagyon olcsók mostan a leányok!

De Wibra Gyuri nem gondolt mindezekre, nagyon komoly volt és elmélyedő. Az ismerősei mintegy érezték, hogy valami más föl a fejében, mint a többi embernek. A rendes szokás az, hogy az ember megszerzi először a diplomát, azután irodát nyit, azután klienseket szerez, s a primitív fészek egyre tágul, míg egyszer a nagy tágasságtól olyan üresnek látszik, hogy okvetlen kell valakit belehozni. Egy szép női fejecske hiányzik, vagy szőke, vagy barna. Így csinálja ezt a többi fiatal prókátor, akinek az Isten fölviszi a dolgát.

Gyurinak esze ágában se volt. Mikor egyszer a Krikovszky-mama valami olyasféle kérdést tett, hogy mikor olvassuk

már nevét a hymenhírek között, valóságos méltatlankodással felelte. :

— Bocsánat, de én nem szoktam házasodni.

Valóban, csak egy rossz szokás, de egy olyan szokás, amelyik sehogy sem akar a divatból kimenni. Évezredek óta emberöltők után új emberöltők csinálják végig, panaszkodnak is miatta, vakarják a fejüket, hogy bolondot tettek, de okosabbá a világot mégse teszik. Amíg szép fiatal leányok nőnek, mindig valakinek nőnek . . .

Az irodája pompásan indult, a szerencse mindenünnen mosolygott feléje, de ő meglehetősen savanyú képpel fogadta. Dolgozott, hiszen dolgozott, de inkább megszokásból, mint ahogy az ember megmosakszik, megfésülködik mindennap, úgy végezte az ő ügyvédi teendőit. A lelke valahol másutt volt. De hol?

Ej, hát hová szokott jární ebben a korban a lélek?

Barátjai azt hitték, hogy tudják, s váltig unszolták ők is :

— Mért nem házasodol, »öreg«?

— Nincs pénzem.

— De hiszen éppen azért ; az asszony hozza a pénzt. (Ez a felfogás van a lateiner-világban.)

Gyuri a fejét rázta, szép férfias oválfeje volt, lelkes, borongós fekete szemekkel.

— Nem igaz. A pénz hozza az asszonyt!

Ah, milyen asszonyt akarhat ez! Valami nagyralátó terveket véltek lappangani benne.

— Mennykő nagy stréber a Wibra Gyuri. Sokat akar, valami nagyot akar.

Nem kellene neki ezek a szerény polgári leánykák! Talán egy Mednyánszky vagy egy Radvánszky baronesz kóvályog fejében. Egyszóval nagy stréber, olyan mint a vadszóló, magasra kúszik először és csak aztán kezd virágozni. Pedig ha most nősülne is, emelkedhetnék. Lám, a futópaszuly együtt kúszik a virágaival . . .

Mind bolond beszéd ez. Nem volt Wibra Gyurinak más baja, ami az ő pályafutásának egyenleteségét, egyéniségének összhangját zavarta, csak az a szerencsétlen legenda az örökségéről. Nem háborgatta leányarc, sem nagyravágyás, csak az a legenda.

Mert legenda volt az másoknak, de őneki majdnem valóság, mely fénylik előtte, mint a lidércfény : nem bírja sem elhagyni, sem elérni. Fut, fut utána a köznapi vágányból kiterelve, fut izgatottan, szakadatlanul, eléje botlik mindenünnen, üldözi ébren, álmában, egy hang kiált ki a falakból, az utcakövekből : »Hiszen te milliomos vagy«. Mikor a nyomorult öt és tíz forintos kereseteket írja, egyszerre csak rávigyorgnak a kacskaringós betűk : »Csapd le a tollat, Wibra Gyuri, van teneked elég kincsed, Isten tudja, mennyi kincsed. Hagyott az apád, mert a te apád volt, neked gyűjtötte, a te jogos örökséged. Nagy úr vagy te, Gyuri, és nem egy szegény kezdő prókátor! Dobd a pokolba azokat az aktákat és lásd a kincseid után. Hogy hol keresd? Persze, hogy hol? Hiszen éppen ez az, amiben meg lehet bolondulni. Meglehet, rajta ülsz, mikor fáradtan leheveredél valahova, meglehet, éppen melegszenek a tenyeredtől, mikor a kezedet megtámasztod valamiben, és az sincs kizárva, hogy sohasem találod meg. Pedig milyen úr tudnál lenni! Mennyit tehetnél azzal a pénzzel. Négy lovon járhatnál, pezsgőt innál, inasokat tartanál. Más világ, más élet nyílnék meg számodra. Címeres ajtóknak ezüstkulcsa megcsikordulna a lépteid neszére. És, hogy ez így legyen, csak egy kis eltalálás dolga. Az elmének egy szerencsés villanata kell hozzá . . . De minthogy ez nincs, csak írd tovább, barátom, a kereseteket és egzekvánd nemes nyugalommal a szegény tót alpereseket.«

Valóságos szerencsétlenség volt órá nézve az eltűnt vagyon tudata. Maga is érezte ezt és sokszor óhajtotta, hogy bárcsak sohase hallott volna felőle. Sokért nem adná, ha egy olyan részlet találna kibukkanni a homályból, mely kétségessé, sőt valószínűtlenné tenné az örökség létezését. Bárcsak előállna egyszer egy ember és így szólna :

»Láttam az öreg Gregoricsot Monakóban, roppant összegeket vesztett!«

De nem, csupa olyan részletek vágódtak ki, melyek még jobban bizonyítják az elrejtett vagyont, s olyan emberek bukkantak ki, akik megbíztatták a fiatal ügyvédet :

— Nagy vagyont, kétségtelenül nagy vagyont hagyott önre a megboldogult Gregorics Pál. Istenemre mondom, sok pénzének kellett lennie. Igazán nem sejt ön felőle semmit?

Nem sejtett semmit — de gondolata mindig rajta járt s megrontotta minden örömét, nyugalmát. A jeles ifjú valóságosan csak *félemler* lett, mert két ember lelkiállapotát kellett viselnie. Egyik nap abban élt, hogy ő egy szolgálónak a fia, az is csak törvénytelen. Érezni kezdte, hogy sokra vitte saját eszével, egyéniségével, és boldog, megelegetett volt ilyenkor, a munka nemes vágya hevítette. De egy szó kellett, egy gondolat, s a fiatal ügyvéd átfordult más emberré. A dúsgazdag Gregorics Pálnak lett a fia, aki most földönfutó, míg az örökséget meg nem leli. Időről-időre tantalusi szomj fogta el e végzetes vagon után; gyakran ott hagyta virágzó irodáját hetekre s elutazott Bécsbe, kutatni azoknál, akik egykor apjával üzleti összeköttetésben állottak.

A gazdag kocsigyáros, aki a Gregorics Pál bécsi házat vette meg, csakugyan mondott is egy jelentékeny adatot.

— Az ön atyja így szólt előttem egy ízben, midőn a vételárat kifizettem: »egy utalványra teszem be a pénzt valamely bankba«, s kérdezgette tőlem az utalványok és csekkek természetét.

Gyuri minden banknál kutatott ezen az alapon, de eredménytelenül. Teljesen kifáradva, elkedvetlenedve, azzal az erős elhatározással tért vissza Besztercebányára, hogy nem létezőnek veszi ezentúl az egész dolgot. »Nem járom többé a bolondját. Nem engedem, hogy az aranyborjú örökké bőgjön a fülemben s mindenemet fölegye. Egy lépést se teszek többé, úgy veszem, mintha álmodtam volna.«

De lehet-e azt úgy venni? Lehet talán hamut kotorni a parázs fölé, de nem füstölög-e az mégis? Nem fújja-e fel egy széláram untalan?

Egyszer ez fecseg, másszor amaz. A mama, a jó öreg mama, aki már mankón jár, fölemlegeti a régi jó időket, bizalmasan, őszintén, meleg kandalló mellett. Régen volt, mindegy már. Ki-kivallogatja, hogy mikor a jó Gregorics Pál haldoklott, sürgöny útján kívánta volna Gyurit az ágyához.

— Jaj, de nehezen várt, meghalni se tudott, míg te nem jössz. De én voltam a hibás.

— És miért várt olyan nehezen? Nem mondta?

— De bizony mondta. *Át akart neked adni valamit.*

Hogy világosodik, hogy szürkül a homály. Apró, fehér pontok keletkeznek itt-ott. A bécsi kocsigyáros előadásából megállapítható, hogy bankutalványban kellett lennie a Gregorics Pál vagyónának. Az öreg mama szavából kitetszik, hogy őneki, fiának, akarta átadni az utalványt. Tehát nála volt. De hát hová lett? Melyik bankra szolt? Hát lehet ezt nem kutatni? Lehet ebbe megnyugodni, józanul, higgadtan elfelejteni örökre?

Nem, nem. Nem veszhet el végképp, nyomtalanul. Hiszen egy búzaszem is, ha elesik, árok szélére vagy bárhova, egyszer csak előbúvik váratlanul, még a kabátzsebből is kicsírázik. Hát még egy ilyen dolog! Egy szó fölszakítja, egy szikra megvilágítja . . .

Nem is kellett sokáig várnia. Egy nap a haldokló polgármesterhez, Krikovszky Tamáshoz hitták Gyurit, végrendeletet csinálni. Jelen volt a városi főjegyző és néhány szenátor, akiket szintén hívatott utolsó órájához.

A város feje (ez a makacs, parancsoló fej) bágyadtan, sárgán feküdt a vánkosokon, de még most is volt benne egy ünnepélyes dikció, amellyel elbúcsúzott a tisztikartól, szívökre kötven a nemes város további gondozását, aztán kihúzávn feje alól a város hivatalos pecsétjét, egy mély sóhajjal nyújtá a főjegyzőnek :

— Húsz évig nyomtam vele az igazságot.

Majd a végrendeletét diktálta le a Gyuri tolla alá, miközben mintegy áttekintvén egész életén, forradalmi emlékeiről kezdett beszélni.

— Teringette, milyen idők voltak azok! — szolt, a szavait Gyurihoz intézve. — Az ön apjának volt egy vörös esernyője, amelyiknek a nyele ki volt fúrva. Abban az esernyőlyukban hordta a legtitkosabb értesítéseket tábortól táborhoz.

— Úgy? Az esernyő — dadogta Wibra György és a szemei megvillantak.

Villám gyanánt ütött fejébe a gondolat. Oh, jaj! Ebben az esernyőben volt a bankutalvány! Vére sebesen kezdett nyargalni ereiben, halántékairól izzadság csurgott, s elméje tomboló diadalmassággal nyomult előre a bizonyosság felé.

Ott volt, ott volt, biztos, hogy ott volt! Egyszerre eléje toppant a tiszai jelenet, mikor az ernyő leesett a csónak-

ról a szép szőke vízbe, hogy elrémült az öreg, hogy ígért nagy jutalmat az esernyőért.

Ah, biztos, biztos! Meg is csendültek fülében a Gregorics akkori szavai: »ha egyszer majd hozzád kerül az esernyő, jó lesz a felhők, esők ellen«, megcsendültek és kongtak-bongtak, mintha most frissen jönnének a másvilágról.

A szenátorok el nem bírták gondolni, mi lelte a fiatal ügyvédet, mi izgatja fel annyira a Krikovszky uram haldoklásában, hiszen végre is jól teszi, ha elmegy, úgysis csak immelámmal húzta már idefent a csúzos lábait, jól teszi, ha fiatal erőknak enged helyet; bizony nem élt hiába, megfestetik arcképét a tanácsterem számára, s ezzel szépen bevégzé — ha még új tíz évig tartaná a város gyepülőjét, akkor sem érhetné több, mint hogy az arcképét megfestik, de a kép már akkor csúnyább lenne.

Még jobban meglepte a szenátorokat az a furcsa, sőt valóságosan bamba kérdés, melyet dacára az ünnepélyes pillanatnak, a haldoklóhoz intézett:

— És nagy volt az üreg, kedves polgármester úr?

— Miféle üreg? — kérde a haldokló, aki már elfelejtette, mit mondott.

— Az esernyőnyélnek a lyuka.

Üveges, meghomályosodott szemeit bágyadtan, csodálkozóan emelte rá, miközben kapkodva szítta be a levegőt a fogain keresztül.

— Bizony nem tudom, sőhasem kérdeztem az apjától.

Majd behunyta a szemeit, s halk hangon hozzátette, azzal a sajtóságos hányaveti kedélyességgel, mellyel csak a magyar ember tud meghalni:

— De ha vár egy kicsit, mindjárt megtudakolom tőle.

S amit ígért, meg is tehetette, mert alig hogy eltávozott az ügyvéd és a tanácsbeliek, egy félóra múlva már nagy fekete zászlót illegetett Privoda hajdú a városház homlokzatára, s a katolikus tornyokban rendre megkonduktak a halottat sirató harangok.

Wibra Gyuri pedig ezalatt hazaérkezve, lábban, izgalomban szaladgált föl s alá irodájában. Szíve majd mámorosan ugrott az örömtől: »Megvan a kincs, megvan«, majd össze-

szorult reménytelenül: »Azaz megvolna, ha az esernyő kéznél lenne. De hol van?«

Se enni, se inni, se aludni nem tudott addig, míg ennek a végére nem jár. Legelsőbben az anyját kérdezte ki. Az öregasszony erőltette is az emlékező tehetségét, de csak annyit bírt mondani:

— Ki tudhatná már azt, édes fiam, annyi esztendő után! És minek is volna neked az a rongy esernyő?

Gyuri felsóhajtott:

— Kiásnám én azt most a föld mélyéből is öt körmőmmel, ha lehetne.

Az asszony vállat vont és a fejét csóválta.

— Talán a Matykó tud róla.

A Matykót könnyű volt megkeríteni, most is ott pipázgatott a »mlađi pan« (fiatal úr) előszobájában, mint annak inasa, de ő is ugyanabból a kottából énekelt, hogy az esernyőnél nagyobb dolgokat is elfelejtett azóta, de arra emlékszik, hogy a megboldogult öreg úr még haldokolva is odakérte magához. A jó Isten tudja, miért vigyázott rá olyan nagyon?

(Tudja már azt más is, nemcsak a jó Isten.)

Legtöbbet értek özvegy Bothárné megjegyzései, aki még mindig bérlője a kis szatócsboltnak a Gregorics-házban, s jelen volt, sőt segített a megholt Gregorics megmosásánál és felöltöztetésénél. Mennyre-földre esküszik a derék asszony-ság, hogy az esernyő ott volt a halottnak az összeszorított merev kezében, úgy kellett az ujjait szétfeszíteni, hogy kivegyék, helyébe tevén, amint illik, a szent feszületet.

Az ügyvéd elfordult, egy-két lepergő könyűt morzsolt szét a szemében e részleteknél.

— Igen, igen, ott volt a kezében az esernyő — ismétlé özvegy Bothárné —, soha ne mozduljak erről a helyről, ha nem igaz.

— Nem ér semmit — dörmögte Gyuri úr —, azt kellene tudnunk, hogy hol van most.

— Nyilván elkótyavetyélték, mint a többi holmit!

Ez volt a legvalószínűbb. Nosza, szaladt Gyuri a levéltárba, ott még meg kell lennie a hagyatéki iratok közt az árverési jegyzőkönyvnek. Meg is találta csakhamar az

eladott tárgyak jegyzékét: ki vette meg és mennyiért a szekrényeket, asztalokat, székeket, volt ott elősorolva bunda, puská, vadásztarisznya, botos, hurkatöltő, de esernyő nem fordult elő. Tízszer átolvasta, hasztalan, nincs semmi nyom, ha csak a következő sort nem vesszük annak:

»Hasznavehetetlen tárgyak 2 forint. Megvette a fehér zsidó.«

Ki tudja ez-e az? De csak ez lehet. E hasznavehetetlen tárgyak közt lehetett az esernyő. Megvette a fehér zsidó. Nos, fel kell tehát a fehér zsidót keresni. Ez az első teendő.

De ki voltaképpen a fehér zsidó?

Mert a boldog bányavárosokban még az árverés idejében ritka volt a zsidó. Egy-kettő ha akadt, könnyű volt megkülönböztetni. Az egyik sárga volt, a szőke hajánál fogva, a másik fekete, a harmadik esetleg vörös, vagy ha megőszült, fehér; ezzel a négy színnel a város valamennyi izraelitáját meg lehetett különböztetni — de azóta több száz családra növekedtek Besztercén, a hajszínek szaporításáról ellenben nem gondoskodott az Úristen.

Mégsem volt nehéz kisütni, öregebb emberek emlékeztek rá, hogy hajdanában Müncz Jónást hitták fehér zsidónak, és annál inkább valószínű, hogy ő volt, mert a város ócska nadrágjai és mellényei az ő Búza utcai kis boltjába gyűltek össze, mielőtt földi szereplésük második korszakát megkezdénék. Még sokan emlékeznek e kicsi boltra, melynek cégéréül vedlett csizmák, krispinek, szűrők és gubák voltak felakasztva a következő (szénnel az ajtóra írt) felirattal: *»Csak a mezők liliomai ruházkodnak olcsóbban, mint ezen boltban lehet.«*

(Ez bizony igaz is volt, azzal a hozzáadással, hogy a mezők liliomai valamivel szebben is ruházkodtak, mint ezen boltban lehetett.)

Gyurit mind e magyarázatok nem igen elégitették ki, s bár nem volt eltelve vérmes reménységgel az esernyő feltalálására nézve, mégis átment a levéltárból a törvényszéki elnökhöz, nagyságos Sztolarik úrhoz, tudakozódni bővebb részletekről, minthogy ő hosszú ideig volt a városban közjegyző s ösmert minden embert, minden viszonyt.

Őszintén és részletesen elbeszélte fölfedezését, hogy a Gregorics Pál vagyona, mely minden valószínűség szerint egy külföldi bankban van letéve utalványra, *majdnem* megkerült. Az utalvány, semmi kétséget nem szenved, a Gregorics Pál esernyőjének a nyelében volt eldugva, az esernyőt meg valószínűleg megvette az árverésen valami Müncz Jónás nevű zsidó.

Mindezt lihegve, gyorsan, egy szuszra hadarta el Gyuri az egykori gyámjának.

— Ennyit sikerült megtudnom. De mármost mitévő legyek?

— Ez sok, ez több, mint amennyit hittem volna. Most már csak tovább kell kutatni!

— De hol kutassak? Hiszen már Müncz sincs meg. S ha megvolna is Müncz, ki tudja, melyik szemétdombon rothadt meg azóta az esernyő.

— Mégsem szabad a fonalat elejteni.

— Ősmerte, gyámatyám, Müncz Jónást?

— Hogyne! Igen becsületes zsidó volt, azért nem vitte szegény semmire. Gyakran megfordult nálam, mintha most is látnám kopasz fejével, lengedező fehér hajával a széleken. Istenemre mondom (s itt felugrott Sztolarik, mint egy kecske), a Gregorics Pál veres esernyője volt a kezében, mikor legutoljára láttam. Hallod-e, Gyuri, most már tisztán tudom, meg mernék rá esküdni, még tréfáltam is vele: »Talán bizony a másvilágra is eljár házalni, Jónás, és ott vette ezt az esernyőt Gregoricstól!« Mire ő nevetett és kedélyesen ellentété, hogy annyira még nem vitte, ő csak Zólyomban és Hontban jár, a többi megyéket felosztotta a fiai közt, Móricé Trencsén, Nyitra, Számié Szepes, Liptó, a legkisebbik kölyök, a Kóbi, csak a múlt héten kapta Bars vármegyét, de a másvilágra sem ő nem szándékozik, sem a gyerekeket nem ereszti, ha nem *muszáj*.

A Wibra Gyuri szemei megcsillantak az örömtől:

— Bravó, kedves gyámatyám! — kiáltott fel (de beillett az rikoltásnak is). — Nyen memóriája csak az isteneknek volt!

— Szerencsés fickó vagy, Gyuri. Valami előérzet súgja nekem, hogy most jó nyomon vagy, hogy megtalálod az örökségedet.

— Most már én is hiszem — lelkendezett az ügyvéd, ki éppoly könnyen hajlott az optimizmusra, mint az ellenkezőre —, de hát mi lett a szegény Münczel?

— Van egy keresztény legenda a zsidókról. Hogy minden hosszúnapon elvész a világban nyomtalanul egy zsidó. Így veszett el az öreg Jónás is, most vagy tizennégy esztendeje órá esett a sor. (Ne félj, a Rotschildok közül egy sem vész el.) A felesége, a gyermekei csak várták, csak várták, de Jónás nem jött. Akkor aztán elindultak a fiai nyomrólyomra a fölkeresésére s kisült, hogy az öreg Jónás megbolyodott s mint ilyen kóválygott szanaszét a tót falvakban, egy darabig itt látták, ott látták, a kereső fiúk előtt fel-felbukkant a híre, míg végre egy napon kivetette holttestét a Garam.

Az ügyvéd szép arcán a kedvetlenség és elcsüggedés borulata futott végig.

— De hisz akkor az ernyő is a Garamba veszett.

— Hátha nem. Miért ne hagyhatta volna otthon? S ha otthon hagyta, most is ott heverhet ócska holmija közt — mert azt ugyan nem vehette meg senki. Próbaszerencse, fiam, Gyuri! Ha neked volnék, most rögtön kocsira vetném magamat s mennék, mennék, míg csak . . .

— Mennék én is, de hová menjek?

— Hát persze, persze. (Sztolarik elgondolkozott.) A Müncz-fiúk szanaszét vannak a világban, — a gyufapaklik, melyekkel kezdték, azóta talán házakká dagadtak valahol, a Müncz-fiúkról semmit sem hallottam, hanem tudod mit, eredj el Bábaszékre, az özvegy anyjuk ott lakik.

— Merre esik Bábaszék?

— Mindjárt Zólyom mellett, a hegyek közt, azzal csúfoltják, hogy kánikulában megfagyott Bábaszéken a birka.

— És bizonyosan tudja, hogy Münczné ott lakik?

— Egész bizonyosan. Egy pár év előtt megfogadták és elvitték zsidónak Bábaszékre.

A MI ROZÁLINK

Igenis, az öreg Müncznét elvitték zsidónak Bábaszékre, negyven váltóforint fizetéssel, mivelhogy Bábaszéken nem volt zsidó, és okvetlenül keríteni kellett egyet.

A dolog voltaképpen úgy áll, hogy Bábaszék ama kolibri városkák egyike, melyek csak abban különböznek a szegényes felföldi falvaktól, hogy a bírójukat polgármesternek titulálják, s hogy az év egyik napján odahajtanak a »laz«-oknak nevezett tanyákról és a szomszédos falukból egy-két üszőt, tinót és néhány görhes lovacskát, s ugyancsak e napon eljön a zólyomi mézeskalácsos, Plokár Sámuel is s kirakodik a sátorában; mézeskalácsból való szíveit, huszárjait és bölcsőit gyorsan szétkapkodják s viszik a környékbeli leányoknak és gyermekeknek. Egyszóval, vásár van Bábaszéken. És erre századok óta rátartó minden bábaszéki bennszülött, kétfelé osztván a naptári esztendő és a világeseményeket, olyanformán, hogy az egyik részük történik a vásár előtt, ennyi és annyi héttel vagy hónappal, a másik részük ellenben a vásár után következik be, mint ahogy például a Deák Ferenc halála éppen két napra esett a bábaszéki vásár után.

Mindennek pedig okai a régi királyok, kik a zólyomi vagy a véglesi várban vadászatván, a szomszéd falvakat borraivaló helyett városokká emelték.

Hát végre is szép privilégium. A városban minden többet ér, többet mutat, a fundus, a kert, sőt maga az ember is. Mégiscsak polgár az ember, s ez már valami. Ha beválasztják a tanácsba, hát szenátor, a szalmafedeles ódon ház, ahol a tanács ül, városháza, a bocskoros »kisbíró«, dolmány helyett ámbár rézcsatos tüzű van a hasán, hajdúnak nevezetik. A hajdúnak még dobolni is kell tudni, mert a városkának saját dobja van — sőt a gazdagabb városok még

vízipuskát is szereznek. Hiába, rang a rang — de fenn is kell azt tartani.

Kivált mert olyan szelek kezdenek fújni a megyeháza felől, hogy a kis nyolc-kilencszáz lakosú városkák nagy részét eltörlik, megindult ennél fogva a versengés közöttük, mindenik mutatni akarván életképességét, mindenik siet nagy lóra ülni, pedig a zabos tarisznyája csak egy csikófejhez való... Nem lesz ennek jó vége; meglátja, aki megéli.

Jó Zólyom városa Tótpelsóc ellen tör. ¶

— Hiszen nem város ez, még patikája sincs.

Megfojtaná Zólyom egy kanál vízbe Pelsócöt. (Pedig én istenem, hiszen nem lehet minden zug és szöglet Beszterce vagy London!)

De Pelsóc is kutya, ő meg a nyomorult Bábászék ellen ugat és acsarkodik :

— Hiszen nem város az! Még zsidó sincs benne! Ahova pedig zsidó nem telepszik, annak a helynek nincs jövője, az már csakugyan nem városnak való.

Bábászék ismét a nálánál kisebbeket marja... De nem azért vagyok én most itt, hogy ezt a csúf birkózást kifessek, csak azt akarom röviden megjegyezni, hogy Bábászék érdemes előljárósága okulván az ellenség irigy piszkolódásából — mint ahogy a méh a mérges növényből is ki tudja szedni a mézet — alkudozásba lépett vala az említett özvegy Müncz Jónásnéval aziránt, hogy átjöjjön lakni Bábászékre, nyitván ott a piac kellő közepén boltot, szemben a kovácsmúhellyel, hogy minden átutazónak legott szemet szűrjön, kelendők lévén kiváltképpen a következő árucikkek : szappan, ostor, pirosító, kékítő, lókefe, vakaró, ár, szög, só, kocsi-kenőcs, sáfrány, gyömbér, cimet, csiriz, kenderolaj, szóval mindazon cikkek, melyek Bábászék határában nem teremnek és Bábászéken nem is készíttetnek, s valóban a felsoroltakon kívül is van még néhány ilyen a világon.

Így került Münczné Bábászékre, hol is nagy tisztelettel fogadták s mindenben kényeztették, majdhogy a tenyerükön nem hordták (ami egyébiránt nem lett volna tréfa, mert Rozáli asszony nyomott vagy két mázsát).

Eleinte soknak visszatetszett, hogy a magisztrátus nem zsidót szerzett, hanem csak zsidó asszonyt, mert mégis

csak szebb lenne, lélekemelőbb lenne, ha így szólhatnának : »A mi zsidónk ezt mondta, azt mondta. A mi Móricunk vagy Tóbiásunk azt tette, emezt tette«, de csak annyit mondhatni, hogy »a mi zsidóasszonyunk, a mi Rozáliánk«, az semmi, ez túlságosan szerényen hangzik. Egy szó mint száz, zsidót kellett volna hozni Bábaszékre, nagy szakállút, görbe orrút, ha lehet, vörös hajjal — az az igazi.

De Konopka uram, a legeszesebb szenátor, aki Müncznével az alkudozásokat folytatta, s maga ment el érte, meg a holmijáért Besztercére a kirendelt szekerekkel (még fel is bokrétázta a lovakat, melyek az asszonyt hozták), kegyetlenül levágta az elégedetleneket olyan argumentummal, hogy a Dávid parittyájából kirepült kő se sújtott jobban.

— Ne legyenek ostobák kegyelmetek! Ha egyszer egy asszony király lehetett Magyarországon, miért ne lehetne másszor egy másik asszony zsidó boltos Bábaszéken?

Igaz, ami igaz, lecsillapodtak lassanként, sőt még magasztalni is kezdték a magisztrátus választását, midőn az első purimkor s azután is minden sátoros ünnepen összejöttek a világ minden részéből a Münczné fiai, számszerint heten, s látták őket ünneplő úri öltözetekben, fűzős cipőkben a lábukon, magas, fazékalakú kalapokkal a fejeiken, végigsétálni a piacon.

A bábaszéki polgárok kiálltak ilyenkor mályvarózsás kertjeikbe, s büszkeségtől dagadozott szívük, amint utánok néztek, azt mondogatván egymásnak a liceum-kerítéseken keresztül :

— No, ha már ez se város, koma, akkor a denevér is csak muslinca!

— Tíz évig se látni ennyi zsidót Pelsőcön — válaszolta a hasát simogatva a másik koma.

Az öreg Münczné a boltajtóból legeltette szemeit a fiaian, mert rendesen ott üldögélt, kötögetve a boltajtóban, rezes pápaszemmel az orrán (már maga ez a pápaszem bizonyos előkelő, városias külsőt kölcsönzött Bábaszéknek), de különben nyájas, kellemetes arcú öregasszony volt Münczné, s hófehér fodros főkötőjében úgy odailleszt a piachoz, a fehérre meszelt épületekhez, a városház méltóságteljes homlokzatához, hogy senki se tudott elmenni mellette kalapemelés

nélkül, éppúgy nem, mint a Nepomuki János szobra mellett. (Hiszen végre is csak ez a két nevezetes látnivaló volt Bábaszéken). Mindenki ösztönszerűleg érezte, hogy a kis gömbölyű anyóka beleszövődik Bábaszék felvirágzásának terveibe.

— Jó napot, ifiasszony. Hogy van, ifiasszony?

— Jól, édes gyermekeim.

— Hogy megy a bolt, ifiasszony?

— Jól, édes gyermekeim.

Úgy örültek, de úgy örültek, hogy az ifiasszony fürge, mint a gyík, egészséges, mint a makk, s hogy vagyonosodik szemlátomást; el is dicsekedtek vele mindenfelé, amerre csak jártak a furmányos szekerekkel.

— A mi Rozáliánk gyarapszik. Teringette, egyre tollasodik a mi Rozálink. De hát lehet is Bábaszéken! Bábaszék aranszék. Bábaszék szűz hely Bábaszéken lehet még élni.

Valóságosan kényeztették Rozáli ifiasszonyt. Már a hetvenbe járt, de mégis csak úgy hitták »mlada pani« (ifjú asszony). És ebben is van logika. A király magához kaparintotta az összes értéktelen címeket és csak őneki szabad azokból adományozni, a nép fogta magát (érezvén, hogy ő is szuverén), a *fiatalságot* adományozza címnek. Hát mondom nagyra becsülték, kényeztették Rozáli ifiasszonyt, s mikor néhány évre az ideköltözése után egy kőház építéséhez fogott a piacon — az összes szekeres gazdák szívességből ajánlkoztak egy-egy forduló útra, kőért, fáért, a zsellérek pedig egy napi ingyenmunkára vállalkozának; alig akadt egy-két lustább, aki húzódék, vagy el nem jött, bezzeg azokat is hogy lehurrogták az okosabbak és előkelőbbek.

— Hitvány ember — mondták az olyanról —, nem becsül az semmit; se istent, se papot, se zsidót.

Sőt hatóság respektusa, hogy a határtagosításnál a messzetekintő Mravucsán János polgármester felszólalására külön kiharítottak két darabot a beltelkekből, egyet egy esetleges zsidótemplom, egyet pedig zsidótemető számára — holott csak az az egy zsidóasszonyuk volt.

De mindegy. Hiszen a jövő előttük áll, s ki tudja, mi fénylik abban? És végre is olyan jól esik beleszólni az idege-

nekkel való közönséges beszélgetésekbe »a bábaszéki zsidótemető mellett egy kődobásnyira«, vagy ilyesmit : »a bábaszéki zsidótemplom fundusa mellett menve« stb.

Mindezeket pedig nagy irigykedéssel és mérgelődéssel hallgatták a Bábaszéknél is kisebb szomszéd városkák, ekképpen nyilatkozván a hátuk mögött :

— Ah, ezek a bábaszékiek! Nagyzási hóbertba estek a nyavalyások.

A SZÁLAK GLOGOVÁRA VEZETNEK

Verőfényes tavaszi délutánon könnyű kocsi állt meg a Müncz Jónásné boltja előtt, s egy fiatal úr ugrott le a kocsiról — aki, mint már tudjuk, nem más, mint a mi Wibra Györgyünk.

Rozáli ifiasszony, aki éppen künn beszélgetett Mravucsán polgármesterrel és Galba szenátorral, kíváncsian kérdezte a ruganyos léptekkel feléje tartó úrtól :

— Parancsol valamit?

— Müncz Jónásné?

— Én vagyok.

— Esernyőt szeretnék venni.

A két szenátor csodálkozva nézett fel a felhőtlen, derült égre.

— Az ördögbe is — mormogta magában a messzetelektől Mravucsán —, minek ilyenkor az esernyő? — Majd hangosan kérdezte :

— Hová való uraságod?

— Besztercebányára.

┐ Mravucsán még jobban csodálkozott, szinte kedve lett volna kidülszteni a mellét. Mégiscsak nagy dolog az, hogy Besztercéről Bábaszékre jönnek esernyőt venni. Szép dolog ilyesmit megélni az embernek, pláne a saját polgármestersége alatt. Gyöngén meglökte Galbát s halkán súgta :

— Hallotta?

— Ez csak szegényes falusi boltocska, uram. Esernyőt s ehhez hasonló cikkeket nem tartok — felelte Rozáli néni.

— Elég baj az — mormogta Mravucsán uram, a nagy, kifent bajuszát harapdálva.

— De úgy hallottam — szólt újra az idegen —, hogy öreg esernyői volnának.

Öreg esernyők! Pfuj! Mravucsán uram, aki asztmatikus, egyszerre sebes, kurta lélegzeteket kezdett venni, és éppen valami fitymáló szót akart odadöfni az idegennek, midőn egyszerre megvadult lovak rohanása másfelé fordítá a figyelmét. A vásáros nép, mellyel telve volt a piac, szétriadva futott el az út közepéről, a szemközti kovácsműhelyben megszűnt a kalapácsolás, a kovácslegények nagy riongatással futottak a jobbra felállított lacikonyha felé, melynek tűzhelyét a pecsenyékkel együtt feldöntötte a vágató fogat. A ropogásra megpirított sertésszeletek ott henteregtek a porban, fölséges illatuk kellemesen csiklandozván a kovácslegények orrát. A kofák ordítottak, jajveszékelték, némelyek, bátrabbak, leoldván kékes kötényeiket, ezeket lebegtetve riasztgatták a lovakat, ráirányítván őket szerencsésen a csizmadiák sátraira. Valóságos ribillió ütött ki, az egész piac izgett-mozgott, hullámozott. Egy kovácslegény fölkapott egy hatalmas pecsenyedarabot, a kofák utána iramodtak, mire egy másik kovácslegény, hogy segítségére legyen üldözött társának, hirtelen fölragadott a fujtató alól egy izzó tüzes vasat, azzal rohant a kofák felé, paskolván azt eszeveszetten a kalapácsával, hogy a tüzes szikrák két ölnyire frecsegtek köröskörül.

A két pej paripa pedig ezalatt tovább száguldott a kolpachi fazekas portékáin keresztül, magával vonszolva egy finom úri bricska roncsait. »No, abbólse lesz többé kocsi«, mondá nagy flegmával a kovácsmester, aki bőrköténye alá dugott kezekkel nézte a jelenetet. Alkalmasint valamely házfalhoz ütődött a kocsi s teljesen összezúzódék a hátulsó balrésze; a tengely is kettétört, az egyik kerék lemaradt valahol lőcsöstül, saraglyástól, úgy, hogy most már kezdett lecsúszni a narancsszínűre festett kas is. A gyeplő a lovak közé esve, a földet seperte, s valóban szép volt látni a neki-szilajodott állatokat, lelógó sörényükkel, tajtékos szájjal, hila gőzt lövellő orrlikaikkal, amint a gazdátlanúság élvezetének mintegy deliriumában, hátraszegett nyakkal vágatván bomlottul, első lábaikkal a levegőben látszottak úszni.

— Szép dögök! — mondta Galba szenátor úr.

— A glogovai pap lovai — jegyzé meg Mravucsán.
— Félek, valami szerencsétlenség történt. Menjünk, Galba!

Azalatt, míg Münczné az előljárókkal beszélgetett a boltajtó előtt, felszaporodván a vevők, akiket ki kell szolgálnia s akik türelemmel vártak az ifiasszonyra, immelámmal mondta az idegennek.

— Öreg esernyők volnának, uram, bizonyára akad egynéhány a padláson, de azok nem ilyen finom úrnak valók.

— Teringette! Hátha mégis láthatnám őket!

Münczné a boltajtóba lépve, megfogta a kilincset, hogy maga előtt eresse a vevőket s mindössze a küszöbről tett egy elutasító mozdulatot.

— Biztosítom, hogy ön a kezébe se fogná.

Hősünk azonban nem hagyta magát ilyen könnyen lerázni, utána ment a boltba s bevárta, míg végzett a vevőivel, akkor újra ismétlé, hogy látni akarja az ócska holmikát.

— Ej, uram, hagyjon békét! Mondom, hogy nem önnek valók. Ez esernyők abból az időből vannak, mikor még a férjem élt, aki értett a javításukhoz, többnyire összetört bordázatúak, rongyosak — azonfelül úgy elhányódtak a padláson hasznavehetetlen lom és rongyok között, hogy nem érdemes értük felfáradni. De nem is lehetne. A fiam kiment a vásárba, a szolgálónak orbánc van a lábában, nem mozdulhat, magam pedig, így vásár idején el nem mozdulhatok a boltból egy percre sem.

Az ügyvéd egy ötforintost vett ki a tárcájából.

— Nem kívánom ingyen a szívességét, Münczné asszony, de az esernyőket mindenáron látni akarom. Eresszen hát fel engem magamat a padlásra. Fogja ezt egyelőre.

Münczné utána nem nyúlt a pénznek, s apró szemei, melyek mélyen bent ültek kövér arcának üregeiben, szúrón, gyanakodóan tapadtak az előkelő külsejű ifjúra.

— Most már éppen nem mutatom meg az esernyőket.

— Miért?

— Mert a megboldogult férjem arra tanított: »Sohase tégy olyat, Rozáli, amit nem értesz«, s az én szegény férjem igen bölcs ember volt.

— Persze, persze. Igaza van, ha nem érti, hogy mért ajánlok öt forintot rongyos esernyők látásáért.

— Úgy van, öt forintért valami különbet is láthatna ön.

— Nos, pedig igen egyszerű eset. Az apámnak volt egy ócska esernyője, melyet ő igen szeretett életében, valóságosan ragaszkodott hozzá, megtudtam véletlenül, hogy az a maga férjéhez került, Münczné asszony, most meg akarnám szerezni, mint ereklyét.

— Ki volt az uraságod apja? Talán tudnék a dologról. Az idegen elpirult kissé.

— Gregorics Pál — mondá.

— Ah, a Gregorics! Megálljon csak! Igen, igen, emlékszem, az a furcsa emberke, ki halála után . . .

— Az, az! Aki két-kétezer forintot hagyott a beszercei asszonyoknak.

— Tudom, tudom, de őneki nem volt, ha jól emlékszem, fia .

— Igenis, azaz . . . (zavarba jött, megakadt). Én Wibra György ügyvéd vagyok.

Most már az öreg Münczné jött zavarba.

— No, persze. Oh, oh! Ez az én ostoba öreg fejem. Oh, oh, tudom már. Hogyne tudnám! Hallottam már a tekintetes úr hírért. Nagyon örülök, hogy látom a tekintetes urat. Ösmertem a szegény tátiját. Istenem, hogy hasonlít hozzá és mégis milyen csinos. Nagyon ösmertem, ámbár — tette hozzá mosolyogva — nekem nem hagyott kétezer forintot. Jaj, én már akkor is öreg voltam, mikor ő fiatal volt. No, hát csak tessék azokat az esernyőket megnézni. Majd megmutatom az utat és megmagyarázom, hol vannak a padláson. Tessék utánam jönni. Bárcsak megtalálná az öreg tekintetes úr esernyőjét . . .

— Ötven forint ütné érte a markát, Münczné asszony.

Az ötven forint szóra megsillogtak az öregasszony szemei, mint szentjánosbogarak. Oh, a jó fiú! — sóhajtá az égre nézve — csak nincsen semmi tetszetősebb az Isten előtt, mint egy jó fiú, aki tiszteli a szülei emlékét! Olyan fürge, olyan eleven lett az ötven forint szóra, mint az orsó, s becsukván a bolt belső üvegajtáját kívülről, gyors tipegéssel vezette Gyurit az udvarra a létrához, s most már maga is föl akart menni, hogy segítségére legyen.

— Nem, nem, maradjon lent, Münczné asszony. Mit szólna a világ — szólta Gyuri, tréfálkozva —, ha meglátná, hogy ketten megyünk fel a padlásra?

Rozáli mama vidám kacajra fakadva csapta össze a kezeit.

— Oh, édes tekintetes szívecském! Hol vagyok már én attól? Már nekem a tatája se testált semmit. Pedig valamikor... (Lesimogatta a felborzolt ősz haját elől.) No, hát csak menjen fel, lelkem.

Egy jó félóráig turkált fent a Münczné lim-lomjai közt Wibra Gyuri — mialatt az asszony kétszer is kiszaladt a boltból utána nézni. Türelmetlenné tette az ötven forint.

— Széna-e, vagy szalma? — kérde, amint végre meglátta háttal lefelé lépegetni a létra fokain. Pedig hiábavaló kérdés volt: esernyő nélkül jött.

— Mindent átnéztem — mondta lehangoltan —, egyik esernyő se az igazi.

A zsidóasszony kedvetlen arcot vágott, tokája fájdalmasan rezegni látszott, a szeme pedig szaporán pilákol. — Ájváj, hova tette az az ostoba Jónás? — dörmögte. — Ötven forint! Borzasztó! Jónásnak sohase voltak ösztönei...

— Valószínűleg a férje hordta ezt az esernyőt. Sztolarik úr, a mostani törvényszéki elnök, azt mondja, hogy a kezében látta, biztosan emlékszik rá.

— Hogy nézett ki?

— Piros volt a szövetje, májszínű foltal fölül, a szövet alján keskeny zöldvirágos csík futott körbe; fekete fanyele szürke csontfogantyúban végződött.

Rozáli ifiasszony felkiáltott:

— Ne menjek soha az égbe, ha nem azt vitte a Jónás az utolsó útjára. Mintha most is előttem állna. Azt vitte, istenemre, azt vitte...

— Elég rosszul cselekedte.

Rozáli mama védeni kezdte.

— Mit tudhatta ő, melyiket kell itthon hagyni! Nem voltak ösztönei.

— Tehát vége van! — sóhajtott fel az ügyvéd, aki ott állt a létránál tanácstalanul, szinte megdermedve, mint Marius Carthago romjain; csakhogy az ő Carthagójából a

romok se maradtak meg, — eloszlott az egész a légbe, ahonnan építve volt.

Kényszeredetten lépegetett ki a kapuajtón a kocsijához, az anyóka most már lomhán topogott utána, jobbra-balra dülöngve, mint egy hízott lúd. Künn az utcán azonban egyszerre élénken megragadta a Wibra Gyuri gallériját...

— Ej, nini. El is felejtettem volna. Hiszen éppen itthon van a Móric fiam, aki mészáros Ipolyságon és juhokat jött venni. A Móric fiam mindent tud, és sohase menjek az égbe (Rozáli mama, úgy látszik, jobb szeretett idelent a földön maradni), ha az nem nyújt valami felvilágosítást a veres esernyőrül. Menjen csak, tekintetes lelkem, egyenesen a vásártérre, a birkák közé és szólítsa meg ott a legszebb embert, és az lesz a Móric fiam . . . roppant szép, különösen szép a Móric. Csak szólítsa meg és ígérje neki az ötven forintot. Ne menjek soha az égbe, ha a Móric nem mesélt nekem valamit erről az esernyőről. Mert mikor a szegény Jónásom elveszett, a Móricika ment őt felkeresni s megtalálván a fonalat, nyomról-nyomra, faluról-falura követte, kérdezősködvén, kutatóván, míg végre minden kiviláglott (Rozália mama könnyezve nézett fel az égre). Oh, Jónás, Jónás mért tettetted azt velünk? Ha már elment az eszed, mi szükség volt utána menned neked is? Van a te fiaidnak elegendő.

Megkapaszkodott volna már Wibra Gyuri a szalmazsálban is, szó nélkül sietett tehát a bocskortalp- és halinaárúkkal rakott sátrak között a templom háta mögé, a vásártérre.

Egy kis kérdezősködéssel ráakadt Müncz Móricra, egy tömzsi, kövér emberkére, olyan szeplős arccal, mint egy pulykatojás. Rút volt, mint egy faun. A derekáról egy sásalakú acél fityegett, s jobb karjára ökörfej volt kitetovírozva.

Éppen egy kajlaszarvú tehenre alkudozott. Az eladó, egy lesti szűcsmester, mennyre-földre esküdözött, hogy ehhez fogható tehenet még nem vett élő ember Bábaszéken.

— Mert ez megeszi a szalmát is — mondá —, és mégis tizennégy icce tejet ad naponkint.

— Ostobaság! — felelte fitymálva Müncz Móric —, nem vagyok én borjú, aki szopni fogja, hogy nekem tejelését dicséri kend, mészáros vagyok, aki levágja és kiméri.

— Hát ez már igaz — hagyta rá a becsületes szűcs-mester és a saját iniciatívájából engedett a tehén árából öt forintot.

Ez még kevés lehetett Móricnak, mert körültaogatván a jószágot, nagyot csapott a lapockájára. »Mennyi csont!« — kiáltott fel kétségbeesve, aztán kipecskelte száját és fogait nézegette.

— Ah, hiszen nincs már ennek foga se!

— Mit beszél az úr fogakról? — mordult fel a becsületes szűcs. — Csak nem akarná talán kimérni a fogakat is?

— De rúg is a rusnya állatja!

— Ej, mit, holta után nem fog rúgni; pedig reménylen, csak holta után szándékozik kimérni.

A becsületes szűcs nevetett a saját megjegyzésén, s mert az jó hangulatba ejtette, e jó hangulatában megint engedett öt forintot.

Még ez is kevés lehetett Móricnak, mert még mindig nézegette a Bimbót, hogy új és új hibákat fedezzen fel benne, midőn ott termett Wibra Gyuri és megszólítá magyarul:

— Jöjjön csak egy szóra, Müncz úr!

Arra, hogy a vevőjét elhíjják, ijedtében még lejjebb szállott öt forinttal a szűcs, és most már tenyerébe csapott az okos Móric, aki mindég estefelé vásárolt ama reményvesztett tulajdonosoktól, kik egész idáig nem bírtak túladni a jószágon.

— Mi tetszik, uram?

— Valamit szeretnék öntől venni, ami sem az enyém, sem az öné.

— Nos, ilyen portéka elég sok van a világon — vigyorogott Móric. — Biztosítom, hogy igen jutányosan adom.

— Menjünk egy kicsit odébb innen!

Gyuri elvezette, ki a sokadalomból, a város közkútjához, ahol egy terebélyes tiszafa nyújtott árnyékot. Ez a fa, melyet sorompóval vett körül a nemes város s két oldalról padot állíttatott alája, szintén hozzátartozott Bábaszék jövődő nagyságához: a pézsmaszagú, aranyzöldbe játszó bogarak, melyek keskeny, hosszúkás leveleit ellepték s némely orvos-ságok készítéséhez kellenek, e *hólyaghúzó izgoncok* (ahogy a tudósok hívják őket) megannyi argumentumok lehetnek

a felsőségnél, hogy Bábaszék is megkapja egykor a patikát.

A bábaszéki menyecskék sokszor vittek ilyen bogarakat bögrékben azelőtt Zólyomba, hol a patikáros megvette egy pár garasért, de utóbb statutummal tiltá el ezt a machinációt a nemes város, mondván: »A fához patika dukál. A bogarakat nem engedjük kivinni«... Tudja ám a leckéjét a messzetekintő Mravucsán!

Gyuri elbeszélte röviden, mi járatban van, hogy ereklényék szeretné megszerezni az apja kedvenc esernyőjét, melyet az öreg Jónás hordott magával.

— Tud-e valamit felőle?

— Tudok — felelte Móric kedvetlenül, mert meglehetősen leesett az álla, hogy ilyen csekélységről van szó.

— Ötven forintot ajánlok fel, ha útba igazít és sikere lesz.

Móric ijedten kapta le sipkáját. Ötven forint egy ócska esernyőért! Hah, ez talán maga a kóburgi herceg Szentantálról! Egyetlen szemvillanattal észrevette most, milyen finom ruhában van.

— Meg lehet találni az esernyőt — mondá feltűnő mohósággal, majd gondolkozva tette utána a mérséklő »úgy hiszem«-et.

— Beszéljen el mindent, amit tud!

Hallgatott egy darabig elmélyedve; apjára vonatkozó emlékei kuszán voltak összehányva a fejében, mint a tövisboglya.

— Igen, igen, az esernyő! Hol is volt csak? Tizennégy, tizenöt éve annak, hogy apám eltűnt, sok részlet elhalványodott emlékezetemből, de azt bizonyosan tudom, hogy a fölkeresésére indulván az öcsémmel, Podhrágyon találtam fel az első szálat, melyen elindulva, útját követhettük. Podhrágyon még teljes eszénél volt, néhány apróságot eladott a falubelieknek, a korcsmában meghált s egy ócska pecsétnyomót vett bizonyos Raksányi nevű kurtanemestől, két forintért. Nagyon eszénél volt, mert ezt a pecsétnyomót, mikor a Garamból kifogták, megtaláltuk a zsebében s ötven forintért adtuk el egy antikváriusnak, mert küült, hogy Mohorai Vidnek volt a pecsétje, az Árpád-korból.

— Szép, szép, de ezek a részletek engem nem érdekelnek, Móric úr — szólt közbe hősünk türelmetlenül.

— Majd meg tetszik látni, hogy érdekesek.

— Az meglehet, de nem vonatkoznak az esernyőre.

— De bizony arra is vonatkoznak. Csak figyelemmel tessék hallgatni. Podhrágyon megtudtam, hogy onnan Abellovára ment. Hát én is Abellovára mentem. Az itt előadottak szerint már is gyanakodni kezdtem, hogy az öregem elméje elborult, úgysis mindig hajlott a búskomorságra. Itt ugyanis elbeszélték nekünk, hogy az *angyalos krajcárokat* négykrajcárjával váltogatta be a falubeliektől. Később azonban kitűnt, hogy tévedtem a föltevésemmel.

— Hogyan? Még mindig nem volt bolond?

— Nem, mert néhány nappal utána két zsidólegény járt Abellován, akik egy-egy tarisznya angyalos krajcárt hoztak magukkal, amiket viszont az abellovaiak váltogattak be három krajcárjával — tudván, hogy az angyalos krajcárok négyet érnek.

— Eszerint lehetséges . . .

— Nemcsak lehetséges, de bizonyos, hogy a két fiatal csaló bízta meg az angyalos krajcárok bevásárlásával az én becsületes öregemet, aki így tudtán kívül lett bűnrészessé. Mégis valószínű, hogy már az esze nem volt egészen a helyén, mert különben nem engedi magát beugratni. Abellováról átment a Vizsoka Hora nyírerdőn át Dolinkára, de itt semmi különöset nem bírtunk felfedezni az ő viselkedéséről, pedig két napig volt itt, ellenben bizonyos, hogy az utána következő faluban, Sztrecsnyón, már utána szaladtak a gyerekek és csúfolták, mint egykor Illés prófétát, ő meg szétbontván batyuját (nem Illés próféta, de az én tátim) árucikkelyeivel dobálta őket. Ötven év múlva se felejtik el ezt a napot Sztrecsnyón, midőn kókusz-szappanok, kalárisok, bicskák és harmonikák hulltak, mint az égi manna, a nép közé. Azóta példabeszéd is lett, amint hallom, hogy : »*Egyszer járt Sztrecsnyón bolond zsidó!*«

— Ördög vigye Sztrecsnyót! Térjünk már egyszer a dologra!

— Ott vagyunk már. A veres tornyú Kobolnyikon már batyu nélkül látták szegény apámat, az egyik kezében

bottal, a másikban esernyőjével hadonászva a ráuszított kutyák ellen. Kobilnyikon tehát még megvolt az esernyője.

A Móric széplős arcán könnyek kezdtek folyni, úgy érzékenyült, úgy elfogódott a szíve ezeknél a részleteknél, a hangja is tompa lett és végtelenül lágy.

— Sokfelé kutattunk aztán a környéken, de csak Lehotán tudtunk meg róla valamit. Egy zivataros nyári éjszakán oda kopogtatott be a falu szélén lakó csószhez — de az, mikor meglátta, hogy zsidó, kikergette. Nem volt már akkor se kalapja, se esernyője. Csak a nagy kampós botja, mellyel annyiszor kergetett bennünket gyerekkorunkban.

— Ah igen, kezdem már érteni az ön terjengőségét. Az esernyő a Kobilnyik és Lehota közti területen veszett el — ezt akarja kimutatni.

— Igen.

— Elhiszem, Móric úr, de ez csak annyi, mint semmi. Apja talán elhajította az erdőben, sziklák között. S a legjobb esetben, ha megtalálta valaki, elvitte a búzaföldjére, hogy a madárijesztőt öltöztesse fel vele félelmetesebbre.

— Nem az történt. Tudom, mi történt.

— Ugyan?

— Véletlenségből tudtam meg, mert nem az esernyőt kerestem, bántam is én az esernyőt, hanem apámat. A »Kvet« hegységben egy fazekassal találkoztunk. A fazekas, aki gyalog ballagott a szekere mellett, nagyon beszédes ember volt. Mint minden utastól, tőle is megkérdeztem, nem látott-e jártában-keltében egy ilyen és ilyen kinézésű zsidót? »De bizony láttam«, felelte, »hetekkel ezelőtt Glogován, éppen egy felhőszakadáskor, feltűnt nekem, amint egy ázó kis gyerekre, egy ház eresze alatt ráborította esernyőjét és továbbment«.

Az ügyvéd élénken ugrott fel:

— Ohó! Csak tovább, tovább!

— Nincs tovább, uram, csak ennyit tudok, de ez bizonyos. A fazekas leírása mindenben atyámra talált, s azonfelül Glogova közte esik Lehotának és Kobilnyiknak.

— Ez már értékes adat! — kiáltott fel az ügyvéd s kivett a tárcájából egy ötvenest. — Fogja ezt a szívességeért. Isten áldja meg.

Elrohant, mint a vizsla, mely végre megszagolta az igaz nyomot. Hajrá! Utána! Átugrott egy garádon, hogy hamarabb átgázolhasson a borókabokrok között az útra s minél előbb ott lehessen a kocsijánál. Röpülni szeretett volna tudni.

Ment, ment, de amint egy percre megállott, túl a mézeskalácsos-sátron, egy gyékénynél, hol a túrócszentmártoni Matica nyomtatványait árulta a zólyomi könyvkötő, s olvasni kezdé az egyik maghintő versezet kezdő sorait :

Tótok, amit mondok, nem valami titok
Kik rosszat akarnak, nem jó barátitok —

egyszerre csak megint előtte állott Müncz Móric.

— Engedje meg — szolt —, hogy utána futottam, de eszembe jutott, hogy egy jó tanácsot adhatok.

— Kérem.

— Annyi glogovai ember van most itt a vásáron, hogy kidoboltathatná a nagyságos úr — nem tudom, jól címezem-e?

— Túlságosan jól — felelte az ügyvéd.

— Kidoboltathatná, hogy aki tud az évek előtti esetről az ernyővel, ha jelentkezik, jutalmat kap. Meg vagyok győződve, egy óra múlva már biztos adatai volnának. Egy olyan kis faluban mindent tudnak.

— Fölösleges — jegyzé meg az ügyvéd —, mert magam indulok Glogovára, azonnal. Mindamellett köszönöm szíveségét!

— Ah, uram, én köszönöm. Valóban hercegileg jutalmazott oly csekélységért. Szinte szégyenlem magamat. A patvarba is, ötven forintot. Egy forintért is elmondtam volna. Az ügyvéd elmosolyodott.

— Én meg ezeret is megadtam volna érte, Móric úr.

Azzal sietve fordult be a kékre festett kapujú Schramek ház mellett, melynek tövében a kackiás zelevnyiki menyecskék árulták hosszú mogyoróláncaikat, nagy garmadádba rakott hagymakoszorúikat stb., és ahol még pénz helyett jobbadán csak termények képezték a csereértéket. Móric azalatt elálmélkodva nézett utána, míg csak láthatta. »Ezer forintot is adott volna!« — tűnődék s aztán fejcsóválva ballagott a lesti szúcstól megvett tehenkéje felé.

A FÜLBEVALÓ

A Schramek-házzal átellenben, egy kicsit srét, a nyitott ablakú kocsmából nagy vásári vígság zengett ki. Azaz, bocsánat, vendéglőből — a bábaszékiek így szerették nevezni és méltán, mert megvetvén a falusi kocsma egyszerű boróka-köteget, az arisztokratikusabb forgács-bokréta lengedezett homlokzatáról. Messziről kihallatszott a pelsőci vályogos cigányok cincogása. Kandi tót menyecskék, »békába« igazított hajjal, kacér főkötőikben, melyekből a fül irányában egy-egy ingerkedő csipkecocka fityeg le, sugár természetű leányzók, piros pántlikával a kender-szöszke hajfonatukban, beleskelődnek az ablakoknál s a csiklandozóbb nótáknál táncra perdülnek künn az utcán.

De a kíváncsiság még a nótánál is hatalmasabb. Egyszerre beszűnik a dévaj ugránozás, mivelhogy nagy sokaságtól követve Fiala János, a város hajdúja közeleg, nyakában a nagy dobot cipelve. Megáll és lélekszakadtából kezdi verni.

No, ugyan mi nevezetes történhetett? Talán a Mravucsáné zsenge libái vesztek el a legelőről?

Tizen is kérdezik Fialát, mi történt, de Fiala a világért sem veszi ki szájából a pompásan égő »zapekacsát*«, s különben is önértesebb férfiú, mintsem magánúton közölje, ami hivatalos.

Előbb tehát eldobolta a verset, s csak azután kiáltá stentorihangon, a verő pálcákkal gesztikulálva, ami következik:

»Adatik tudtára, akiket illet, hogy egy arany fülbevaló zöld drágakővel elveszett a téглаégetőtől a templomig ter-

* Cserép-pipa, melyet a tótok megtöltve a parázsba kaparnak s egy darabig ott hagyva, kezdik csak színi.

jedő úton. A becsületes megtalálónak, aki a városházára behozza, illő jutalom biztosítottatik.»

Gyuri is megállt egy percre a dobszóra, meghallgatta a hirdetményt, s nevette, minő fogakat csináltak maguknak a menyecskék és leányok.

— No, én ugyan vissza nem adnám, ha megtalálnám — szólt az egyik.

— Arany tűt csináltatnék belőle a hajamba — mondá egy másik.

— Pislants rám, istenkém! — fohászzkodott fel, szemeit a magasba vetvén, a harmadik.

— Ne az égre nézz, te golyhó, ha meg akarod találni, de le a földre — figyelmezteté a negyedik.

Hanem biz azt a sors úgy rendezé, hogy éppen olyan valaki találja meg, aki nem akarja. S ez Wibra Gyuri volt. Alig lépett néhányat, midőn egyszerre nevetni kezdett rá a porból a lába alól egy parányi zöld szem, akkora, mint egy borsó.

Lehajolt, fölvette, hát épen a hirdetett arany fülbevaló volt a smaragdkövel. Hát ez is csak bosszúság, mikor úgy siet valaki. Nem tudta éppen más megtalálni, abból a sok száz emberből, aki az utcán lódörög! De már mindegy, a zöld szem olyan nyájasan nézett rá, nem dobhatja vissza, hogy egy utána következő bocskor esetleg összetapossa. Ugyan ki visel ilyen finom ékszer? Ej, akárki, ha már megtalálta, elviszi a városházára, abba bele nem törik a dereka, úgyis tíz-húsz lépés ide.

Befordult a városház ódon kapuja alá, hol bőrvedrek lógtak le a boltozatról imponálón, a szögletbe lökve pedig egy rozoga kaloda borongott (Sic transit gloria mundi), fölment a garádicsokon és benyitott a tanácssterembe, ahol a hosszú zöld asztalnál együtt ült a szenátus, egy felette komoly és sürgős ügyről tanácskozáván.

Valóban kellemetlen eset volt szőnyegen. A város tulajdonát képező Liskovina erdő csősze jött lihegve azzal a jelentéssel, hogy ismeretlen, úri ruházatú férfit talált felakasztva egy fán, — imhát mi történjék a holttesttel?

Éppen ebben főtt a szenátus feje most, s látszottak az összeráncolt homlokokon a nagy lelki tusák.

Konopka szenátor kifejtette, hogy a dolognak az a rendje, behozni az akasztott embert a temetői bódéba s egyúttal értesíteni a szolgabíró, tekintetes Géry Mihály urat, hogy a járási orvossal, aki fel fogja boncolni, a helyszínen megjelenhessen.

Galba fejét rázta; Galba mindenha diplomata volt, most is furfangon jártatta esztét. Ő — úgymond — legokosabbnak tartaná nem szólni semmit, nem írni semmit, hanem elvonszolni nagy titokban a halottat kétszáz lépésnyire onnan a »Kvaka« nevű nyírjesbe, amely már a travniki határhoz tartozik. Hadd találják meg a travnikiak!

Mravucsán ingadozott, hümmögött, fészkelődött, fejét vakarta s végre is elkezdett zsörtölődni, hogy roppant fullasztó meleg van, s hogy köszvény hasogatja a kezét, hogy a szenátori asztalnak mozog az egyik lába, nosza hamar alája kell dugni valami ócska megyei rendeletet. Várta az alatt, hogy a többség döntsön. A többség a Galba részén volt. Csakhogy a Galba-párt ismét két részre szakadt. A szorosan vett Galbaisták a holttest átcsempészését kívánták a travniki határra. A mérsékeltőbbek, Kozsehuba András pótindítványa folytán, eltérőleg a Galba mamelukjaitól, megelégedtek volna azzal is, hogy ott helyben a fa alatt, ahol felakasztotta magát, kaparják be az anyaföldbe a szerencsétlent, — ők csak azt akarták kikerülni, hogy ne vigyék keresztül az egész határon a temetőig, ami okvetlenül bekövetkeznék, ha a szolgabíró értesítenék az esetről, s roppant hátrányokkal járna a bábaszékiekre nézve, miután tudvalevőleg jégveréstől kellene tartaniok.

— Ostoba babonaság! — pattant föl Konopka.

— Hiszen igaz, igaz, Konopka uram, de ki tehet róla, ha már egyszer a nép mégis azt hiszi — erősködék a Kozsehuba-párti Fajka szenátor.

Konopka mérgesen ütött a pecsétgyűrűs kövér kezével az asztalra, mire templomi csönd támadt:

— Szomorú az, hogy egy szenátor beszél így. Biztosítom kegyelmeteket, hogy ama szegény hulla miatt ugyan ide nem dirigálja az Úristen a jeges felhőit. Egy az ördöghöz fordult ember kedvéért nem sújt ezer olyat, aki az ő oldalánál maradt, pláne olyanformán, hogy éppen csak a bűnöst ne érje a büntetés. Micsoda Isten lenne az!

Mravucsán föllélegzett ez ékes szavakra, melyek lát-hatólag meghökkentették az egész magisztrátust, felösméré legott a szerencsés percet, s mint egykor az ökörszem a sas szárnya alatt, följebb próbált röpdülni magánál a sasnál.

— Ami úgy van, az úgy van — ropogtatá a szavakat, helyre rángatván dókáján a félrecsúszott vitézkötést —, s következésképp határozatilag kimondom, hogy a felhozott oknál fogva jégverés nem leszen.

Felugrott erre Fajka uram, mint egy hörcsög.

— Az mindegy! Bár lenne, ha már úgy van. Mert ha egyszer az egész város bebiztosít a triesztinél, nem látom be, mi különbség, ha van, vagy ha nincsen jégverés. Sőt jobb, ha van, mert a bábaszékiek, ahogy én ösmerem őket, ha a hullát keresztülviszik a határon, értéken felül biztosítják a vetéseiket. Itt a szerencsétlenség nem a jégverésben, de a keresztülvitelben van.

De iszen, nagy debatter Fajka uram, megint fején találta a szöveget: a Galba- és a Kozsehuba-pártiak fel voltak villanyozva.

— Milyen agyvelő! — rikkantott fel Kozsehuba.

Az agyvelőről eszébe jutott Galbának a boncolás — per associationem idearum —, és élénken veté közbe:

— Minek azt az embert felboncolni? Úgyis tudjuk, ki. Kutya legyen, ha nem a biztosító társaságnak valami kapzsi ügynöke, aki azért akasztotta fel magát itt nálunk, hogy belekergesse a lakosságot a biztosításba. Hiszen olyan világos, mint a nap.

— Bolond kend, Galba! — zúdult fel Konopka indulatosan.

Amire kitört a háborgás, a féktelen zaj, a szenátorok felugráltak, s ahogy Fiala hajdú szokta mondani, fölforrtak a város bögréi, minden szem a polgármesteren csüngött, a kanálon, aki a fölösleges habot leszedje.

De a polgármester a molnárkék dóka magas gallérijába húzta le a fejét, szinte eltűnt, mint a felkorbácsolt hullámok közt a boly, tanácstalanul harapdálta a bajuszát, hogy mit tegyen, mit mondjon most, mikor egyszerre benyitott az ajtón Wibra Gyuri... Hiába, a hatalmasok tekintélye fölött a gondviselés őrködik!

Látván a különös idegent, aki egy-két órával előbb ócska esernyőt akart Müncznénél venni, hirtelen kirúgta magától a székét s rohant feléje sebbel-lobbal, hadd higgyék a szenátorok, mintha valami roppant sürgős és fontos dolga lenne az érkezővel.

— Ah, uram — szólt mohón —, ön engem keres?

— Ha ön a polgármester.

— Természetesen, oh, természetesen. (Ki is lehetne más a polgármester Bábaszéken, mint Mravucsán?)

— Egy fülbevaló végett doboltak.

— Igen, igen, doboltak.

— Megtaláltam a fülbevalót, itt van.

— A polgármester arca a meglepődéstől sugárzott.

— No, ez már becsület, uram. Ezt már szeretem. Az én polgármesterségem alatt még nem vezett el fülbevaló, csak ez, és ez is megkerült. Ezt nevezem én hatósági rendnek.

Aztán a szenátorok felé fordult :

— Egy óra előtt küldtem el Fialát a dobbal és már itt van a fülbevaló. Ilyesmit Budapesten se produkálhatnak. Ilyesmi csak Bábaszéken van. |

Eközben észrevette, hogy az idegen úr távozni készül, gyanús mohósággal kezdte marasztalni.

— De mi az? Csak nem akar elmenni? Az ördögbe is, uram, ezért jutalom van ígérve.

— Nem tartok rá igényt.

— Oh, még mit? (Rosszallón csóválta a fejét.) Ne tessék kérem ilyet mondani! Nem tudom, melyik apostolnak a levelezésében vagyon, hogy : Nem áll vala pedig minden édesség aranyból és ezüstműből. Úrfi, úrfi, ne ilyen könnyen a szerencséjével! Látatlanban csak a szegény ember adta el azt az ördögnek, amiről nem tudott, és aztán nagyon megsajnálta. Egy mesében van így.

— Igaz, megsajnálta — felelte mosolyogva az ügyvéd, kinek eszébe jutott a népmese —, de itt bajosan foroghat fenn ilyen eset.

— Ön nem is álmodja talán, kié a fülbevaló.

— Ugyan kié?

— A glogovai pap húgáé.

Gyuri úr gúnyosan biggyesztette el a száját.

— No, no, ne okoskodjék, csak jöjjön be egy percre, nem bánja meg.

— Hova menjek be?

— Ide a mellékszobába.

A polgármester erőszakkal ott akarta tartani, hogy időt nyerjen, míg eldől az akasztott ember jövője, belecsimpszkodott Gyuriba s magával vonszolta.

— De, uram, nekem dolgom van.

— Mindegy, be kell jönnie.

S ezzel kinyitván a mellékszoba ajtaját, valóságosan belökte Gyurit maga előtt.

— Kisasszony — kiáltá be a fiatal ember háta mögül —, itt hozom a fülbevalóját!

Erre a szóra hirtelen fordítá meg a fejét egy fiatal leány, ki térdelő helyzetben hideg borogatásokat rakott a díványon fekvő idősebb nőnek a váll-lapockájára.

Gyuri nem volt elkészülve e jelenetre, szokatlan zavar és gyámoltalanság vett rajta erőt, mint akit egy elkövetett illetlenség ólomsúlya megzsibbaszt. Az idősb nő félig levetközve feküdt a díványon, a sérült jobb válla (igen sovány és díztelen váll) éppenséggel meztelen volt, s látni lehetett a borogató rongy környékén a test resvedt fehérségét.

Valami bocsánatfélét mormogott, az ajtó felé hőkölve. Mravucsán útját állta. »Ohó, hó! Nem harapják el az orrát!«

A fiatal leány, kinek rokonszenves, kedves arca csak egy pillanatnyira csillant meg üde szépségben, hirtelen egy ruhadarabot dobott a sebesültre s a másik percben már felugrott térdelő helyzetéből.

Ah, de milyen gyönyörűséges sugár alak volt. Úgy tűnt fel Gyurinak, mintha egy meghajlott liliom egyenesednék ki könnyed, rengő pompájában.

— Ez a fiatal úr megtalálta és elhozta a fülbevalóját, kisasszony.

Keresetlen mosoly hasadt ki ajkszélein (mintha tavaszi napfény sütne be a polgármester zordon, szürke dolgozószobájába), elpirult kissé s aztán egy tiszteletteljes pukkedlit csinált a becsületes megtaláló előtt, egy igazi bakfispukkedlit, ügyetlent és mégis bájosat.

— Köszönöm, hogy olyan jó volt. Kétszeresen örülök most neki, mert már keresztet is vetettem rá.

S kezébe vevén a kis függőt, elkezdte a két ujja közé fogva himbálni, mintha valami láthatatlan piciny harangnak lenne a látható nyelve, és a féloldalt hajlított gyönyörű fejét is annak megfelelőleg lóbázta. Igazi nagy gyerek volt még — csak olyan hirtelen nőtt, mint a topoly.

Gyuri érezte, hogy most szólnia kell valamit, de ahhoz a csicsergő üde gyermekhanghoz nem talált a fejében feleletet. Ez a gyermek megzavarta. S azonfelül valami sajátságos édes illat terjengett a »kancelláriában« (ahogy az egyszerű szobát nevezték a szokott bábaszéki nagyzással), mely elbódította.

Ott állt gyámoltalanul, szótlan, mintha várna valamit. Talán azt, hogy az a láthatatlan kis harang megszólaljon? Vagy talán a jutalmat?

Valóságosan kínos volt ez a csönd. Persze a helyzet, a kényes helyzet okozta.

Végre is látta a leány, hogy a becsületes megtaláló nem távozik, s megtörte a csendet.

— Oh istenem, majd elfelejtettem volna az örömtől, hogy én ezért... hogy is mondjam csak...

Villámhirtelen észrevette most Gyuri a közelgő mondatot (veszély idején ruganyossá válik egy pillanat alatt az ellankadt elme), s ösztönszerűleg a nevét lökte közbe, mint védőpajzsot.

— Én dr. Wibra György vagyok, Besztercéről.

A bakfis örömmel csapta össze a kezecskéit.

— Szent isten, milyen szerencse! Hisz éppen doktorra van szükségünk. A szegény madame.

Ez a kis félreértés éppen kellett. Ez, mint az itatóspapíros fölszija a téntát, egyszerre elnyelte a beállott zavart.

Gyuri elmosolyodott.

— Sajnálom, kisasszony, de én nem olyan doktor vagyok, hanem csak ügyvéd.

A bakfis elszontyolodott erre a baklövésre, sőt el is pirult, de annál élénkebb lett Mravucsán:

— Mit mond? Hogy ön a Wibra, a híres fiatal Wibra? No, ez derék! Ki hitte volna? Az ördögbe is, most már értem. (Mravucsán a homlokára ütött.) A tekintetes úr nyilván

valami bűnügyben kutat. Mindjárt eszembe juthatott volna a Müncznénél. Forgós adta, ilyen úr nem vesz ócska holmit ok nélkül. — Ej no, az Isten hajította ide, mert éppen olyan bonyodalmas dologról tanácskozunk odabent, hogy kicsi az eszünk hozzá. Oh, oh, Veronka kisasszony, milyen véletlen, hogy éppen a leghíresebb ügyvéd találja meg a fülbevalóját.

Veronka odanézett lopva a leghíresebb ügyvédre, csak most látta, milyen csinos, milyen uras, szíve ijedten kezdett dobogni a gondolatra, hogy majdnem megkínálta már az öt forinttal, amennyit Mravucsán tanácsolt jutalmul adni az esetleges megtalálónak.

Mravucsán ellenben sietett széket tolni az ügyvédnek s bizonyos aggodalommal jártatta végig tekintetét a rendetlen kancellárián, ahol szembántó összevisszaságban heverték iratnyalábok, zálogba leszedett ködmönök, halinák, üres poharak és palackok, mivelhogy szenátor uraimék minden per után áldomásadásra is ítélik a feleket, s ebben a szobában isszák meg — mert úgy kell annak lenni, hogy a magukból kiadott igazság után új igazságot kell ismét magukba szedniök, ami pedig tudvalevőleg a borban van. A kancellária kinézése igazán lehangolta volna e percben a polgármestert, ha szemébe nem ötlük a falon függő főispán, báró Radvánszky. Ez mégis valami méltóságteljes, ünnepélyes pompát kölcsönzött a szobának. Szívéből óhajtotta, hogy bárcsak megelevenülne őméltósága és láthatná itt ezt a szokatlan díszes társaságot.

De miután őméltósága nem akart megelevenedni, ő maga adott kevély érzelmeinek kifejezést :

— Szegény ember vagyok, de nem adnám száz forintért, hogy ilyen társaságot tisztelhetek a kancelláriámban. Forgós adta, ez már valami, a leghíresebb ügyvéd a megyéből és a lezsebbik kisasszony. . .

— Ugyan, Mravucsán bácsi! — kiáltott fel Veronka és kigyulladt az arca a szégyenkezéstől, mint a fáklya.

— No, no — kérlette Mravucsán —, ami igaz, igaz. Nem kell szégyenleni, kicsikém, ha az ember szép. Én is szép voltam, de sohase szégyelltem ezért magamat. S végre is a szép arc nagy segítsége a fehérszemélynek. Igaz-e, ügyvéd úr?

— Nagy szerencse — felelte Gyuri felrezenve, szinte gépiesen.

Mravucsán a fejét rázta :

— Maradjunk csak amellett, hogy segítség, mert a szerencséből könnyen lehet szerencsétlenség és a szerencsétlenségből szerencse, mint ahogy most is történt, hogy a mai szerencsétlen kimenetelű eset nélkül nem lenne most szerencsém mindnyájukat itt szemtől szembe látni.

— Hogyan? — kérdi Gyuri — valami szerencsétlenség történt?

Veronka akart felelni, de a bőbeszédű Mravucsán megelőzte :

— Történt, történt, de lassan-lassan semmi nyoma se lesz ; a fülbevaló immár megvan, a madame válla is megvan, csak hogy egy darabig kék lesz, de az ördögbe is, nem a szín teszi a vállakat... és végül a kocsi is meglesz, mihelyest a kovács megcsinálja.

— Ah, hát az eltört kocsi, melyet a megvadult lovak elragadtak a piacon...

— A mi kocsink volt — mondá Veronka —, a tégláegytőnél megbokrosodtak a lovak, a kocsis kezéből kiesett a gyeplő, és mikor utána próbált hajolni, maga is kifordult a kocsiból. Mi aztán leugrottunk nagy rémületünkben, nekem semmi bajom se lett, de a szegény madame megütötte magát ; istenem, talán baja is lesz. Nagyon fáj még, madame Kriszbay?

Madame Kriszbay felnyitotta eddig behunyva tartott apró, szúrós, sárga szemeit, s mindjárt az első, amit a világból megpillantott, a Veronka rendetlenségbe esett frizurája volt.

— Igazítsa meg a fejét — figyelmezteté franciául, aztán nyögött egyet-kettőt, és újra bezárultak a szempillái.

Veronka ijedten kapott a hajához, hát csakugyan lekapcsolódott az egyik fonat.

— Jaj, a hajam! — sikoltott fel kislányosan s mind a két kezét odatapasztá, majd egész halványfehérré válva dadogta : — A hajtűim is kiestek, amikor leugrottam, nemcsak a fülbevaló. Istenem, mit csináljak?

— Eressze le a másik fonatot is — javasolta Mravucsán. — Úgy ni! Isten úgy segítjen, szebb így. Hát nem igaz, ügyvéd úr?

— Szebb, szebb — veté oda Gyuri hanyagul, amint most kénytelenül ráveté tekintetét a két sötétkébe játszó bársonyos varkocsra, mely a madonnaarc körül kezdődék s egész le, az ezervirágú fodros szoknyácska aljáig lógott le.

Ez hát a glogovai pap húga! Hihetetlen! Talán csak álmodik. Nem így képzelte ő a paphúgokat. Elhízott, kacsa-járású, piros-pozsgás hűgok ezek, akik idők jártával hasonlítani kezdenek a plébánosaikhoz; pomádé-illatuk van és tokájuk. Toka nélkül nincs a parókiákon szépség.

Az ügyvéd igyekezett szóhoz jutni.

— Képzelem, nagyon megijedt.

— Nem nagyon. Nem is tudom, hogy egyáltalán megijedtem-e. De most kezdek már félni. A testvérem kétségbe lesz esve.

— A pap?

— Igen, a pap. Ő nagyon szeret engem, oda lesz, hogy nem jöttünk haza, pedig nem tudom, hogyan és mikor mehetünk.

— No bizony — szólt közbe biztatólag Mravucsán —, a lovak megvannak, kocsit pedig majd szerzünk kölcsön.

Veronka háta megborzongott, megrázta a fejét, a két nagy varkocs szemkápráztatón hánykolódott, suhogott a válla körül.

— Én azokon a lovakon? Soha!

— Ej, kedves kisasszonyka, nem kell a lovakat komolyan venni. Nincsen azokban állandó karakter. Mert miből ered a dolog? A tégláégetőnél ott van az a hóbortos szélmalom, mert istenem, egy városban mindennek lennie kell. A világ halad. Bizony halad az, akárhogy nem akarja is Fajka szenátor uram. Hát ott van, mondom, az a szélmalom. Én csináltattam, mert mindig csúfoltak bennünket, hogy vizünk nincs. No jó, befogom hát a szelet, az öröljön. Persze, hogy a lovak ezt nem így veszik; jóvérű felföldi lovak és még sohasem láttak olyan óriás szárnyú állatot forogni a levegőben. No hát, megijedtek és megbolondultak. Nem lehet azt tőlük rossz néven venni. De ha most kipárolog fejükből a félsz, szép csendesén hazaviszik a kisasszonykát, mint a parancsolat.

— Nem, nem, én már félek ezektől a lovaktól. Oh, milyen rettenetesek voltak! Ha látta volna! Jaj, egy tapodtat

se megyek velök. Hiszen én magam gyalog is útra kelnék, de a szegény madame Kriszбай. . .

— No, csak az volna szép — szörnyűlködött Mravucsán —, hogy gyalog eresszem el az én legkedvesebb papomnak az ő húgocskáját azzal az ő piskóta lábacskaival. Új huj! Az lenne csak! Hogy ballagna a mi kis szentünk a hegyes köveken tip-top, tip-top, az everlasting topánkában. Bizony azt mondaná az én kedves főtisztelendóm: »No, ugyan komisz ember a Mravucsán barátom, akit én annyiszor megvendégeltem, tejbe-vajba fürösztöttem, hogy mégis így világnak ereszti a kedves kincsemet«. No, csak az volna szép, inkább a tulajdon hátamon vinném el a kisasszonyt a glogovai parókiáig.

Veronka hálásan nézett Mravucsánra, Gyurinak pedig az a gondolata támadt, hogy ha csakugyan nem lenne a világon semmi jármű és valójában hátton kellene hazavinni a kisleányt, elbírná-e azt Mravucsán, s nem úgy fordulna-e a sor, hogy neki kellene vinnie? Hiszen Mravucsán már törődött, idősb ember. . .

S kíváncsian kezdte méregetni, megbecsülgetni a testi erejét, nézte a vállait, a mellkasát — mintha csakugyan az lenne most a legégetőbb kérdés, hogy ki viszi hátán a Veronkát.

Mravucsánt gyenge, hanyatló embernek találta s mosolyogva vette észre, hogy ez szinte kellemesen érinti.

El sem gondolná az ember, hogy a gondolatok mennyi léha irányban ágaznak ki, s milyen messziről levezethető csatornákon buggyan ki az első csöpp a szerelemből.

— Úgy, úgy, édes lelkem — igyekezett Mravucsán mindenáron megnyugtani a leányt —, csak pihenje ki magát előbb, majd mindent kigondolunk; nem lesz semmi baj. Hiszen persze, hogy jobb volnának más lovak. De mit csináljunk? Itt Bábaszéken nem tartanak az emberek lovat, csak ökröt, magamnak is csak ökreim vannak. A hegy végre is hegy. A hegyekbe nem való a ló, mert itt a ló is csak azt teheti, amit az ökör — lépeget. Itt nem lehet parádézni, galoppozni, ficákolni, hányni-vetni a fejét, ez komoly vidék. Itt húzni kell, s erre az ökör való. A ló itt elkedvetlenedik, látván a cirkumstanciákat, a Herkópáternek se nő meg, mintha mondaná: »Nem vagyok én bolond, maradok örökös

csikónak«. Ami itt ló van is, nem sokkal nagyobb a macskánál, úgyhogy fürtelem ránézni.

Még sokáig szötte, fonta volna a szavait, ledehonesztálva a lovak fajtáját a sárga földig, ha közbe nem szól Gyuri :

— De hiszen nekem itt kocsim van, kisasszony, és igen szívesen viszem magokat haza.

— Megtenné? — kiáltott fel örvendetesen Mravucsán. — Tudtam, hogy gavallér! De hát miért nem szólt előbb, az isten szerelméért?

— Mert nem hagyott szóhoz jutni.

— Az igaz, az igaz — nevetett Mravucsán kedélyesen. — Eszerint elviszi?

— Természetesen ; még ha nem készülnék is éppen Glogovára.

— Oda megy? — kérdé Veronka meglepetve.

— Igen.

Ránézett a mélázó szemeivel, egy darabig elgondolkozva, aztán egyszerre megfenyegette a két ujjával gyerekesen.

— De ne csaljjon meg.

Gyurinak roppant tetszett ez a mozdulat, elmosolyodott tőle.

— Szavamra mondom, Glogovára szándékozom. Hát velem jönnek?

Veronka vidáman bölintott a fejével, és már-már szedegette a tenyereit, hogy tapsolni fog örömeiben, — mikor a madame egyszerre megmozdult a fekvőhelyén és nagyot sóhajtott.

— Jaj istenem, a madame! — szeppent meg Veronka. — El is felejtettem, hogy talán nem is lehet önnel menni.

— Miért ne? — mondá az ügyvéd egyszerűen. — A koci elég kényelmes, jól felférünk.

— Igen ám, csakhogy szabad-e?

— Hazajönnie? Ki tiltaná meg?

— Hát ön nem tudja?

— Ki? — kérdé Gyuri csodálkozva.

— Az illemszabályok — felelt félénken. (Gyuri felkacagott. Oh, a kis buta!)

— Igen, igen — bizonykodott hevesen, megneheztelve, hogy kinevetik, mert Mravucsán is vigyorgott. — Az illem-szabályok azt mondják : »Egy idegen férfi karját nem szabad elfogadni«.

— De a kocsi nem kar — pattant fel Mravucsán. — Hogy volna a kocsi kar! Akkor mindjárt két kocsim volna magamnak is. Ej, szívecském, hagyjuk azokat a szabályokat a pokolban. Bábaszéken én csinálom a szabályokat, nem a francia frajlák. Én pedig azt mondom, hogy a kocsi nem kar, punctum.

— Igaz, igaz, de mégis beszélnem kell előbb a madame-mal.

— Hát tessék vele beszélni!

Veronka újból odaguggolt a díványhoz, a beteg fölé hajolva, suttogtak egy darabig, s úgy tetszik az eredményből, meg egyes francia szavakból, amiket a Gyuri füle elkapkodott, hogy madame Kriszbay osztotta a Mravucsán nézeteit, a kocsi nem kar, s aki már be van mutatva, nem idegen, ennélfogva — úgy vélte madame Kriszbay — el kell fogadni a fiatalember szívességét. Veszedelem idején különben sincsen etikett. A szép Montmorency Blankát egyszer tűzvészkor egy szál ingben vitte ki az ágyból Pivardiére marquis, s nem dőlt össze még csak a Notre-Dame tornya sem emiatt.

Gyuri olyasforma türelmetlenséget érzett, mint a játékos az osztásnál, ha nagy tétje áll egy kártyán, míg végre megfordult Veronka.

— Köszönettel fogadjuk el a kocsit — szólt mosolyogva, gondolván magában, hogy bizonyosan azt tette volna ebben az esetben Montmorency Blanka is.

Kapzsi mohósággal vette Gyuri a kijelentést, lett legott szörnyű mehetnékje.

— Sietek a kocsiórt — mondá a kalapját véve. De Mravucsán fürgén úját állta.

— Ohó! hó! Most esett már a kapa a kőbe! Abból semmi se lesz. Pro primo, mert ha a kisasszony mehetne is, bűn volna az asszonságot ilyen betegen kocsira ültetni, de nem is lehet, míg egy kicsit ki nem piheni az ijedtséget és a horzsolást. Ha a feleségem megkeni éjjelre a daganatát egy kis csodaflastrommal, reggelre valóságos menyecskének

ébred fel. Pro secundo azért nem mehetnek, mert én nem engedem, hogy mozduljanak. Pro tertio, mert mindjárt beesteledik, tessék csak az ablakon kinézni, hova mennének az éjszakába?

Valóban, a nap már lecsúszott az acélkékes zólyomi hegyek mögé. Az ablak előtti lucfenyők óriásira megnőtt árnyéka végigfeküdt a széles úton s rádőlt egészen a Mravucsán kertkerítésére átellenben, hol egy sovány macska végezte az esti mosakodását a muskátlik közt.

Mindamellett riposztirozni kezdett az ügyvéd (hiszen mesterségéhez tartozik).

— Csendes, enyhe éjszaka lesz, miért ne indulhatnánk? S végre is a madame-nak mindegy, akár az ágyban nyögni, akár a kocsin.

— De sötét is lesz — ellenveté Mravucsán —, s rossz, hegyszakadékos helyeken visz az út Glogovára. Hiába vagyok polgármester, a holdvilágot oda nem parancsolhatom a mennyboltra.

— Ej, nem is kell; lámpások vannak a kocsimon.

Veronka habozott, hol ide, hol oda hajlott, a két vitakozó férfi egy-egy nyomatékos argumentuma szerint, — míg végre Mravucsán odazúdíttott egy hatmázsás érvet.

— Vihar lesz az éjjel, mert egy akasztott ember lóg az út mellett egy fán. Majd meglátják, mikor az erdőn keresztül-mennek.

Erre aztán egész testében megborzongott a kis bakfis.

— Jaj, én a viláért se megyek keresztül éjjel azon az erdőn.

Ezzel el volt intézve a kérdés. Gyuri engedelmesen meghajtotta fejét (egy verőfényes mosoly volt a jutalma), Mravucsán pedig felvillanyozva rohant be a tanácsterembe, rábizni az elnöklést Konopkára (nem adta egy vak lóért, hogy megszabadult), neki vendégei vannak, ő rá nem ér, azon melegiben oda is sűgött néhány szenátornak (a jobb kabátúaknak), hogy szívesen látja őket vacsorára, majd hazafutott intézkedéseket tenni a nevezetes vendégek ellátására, útközben a lépcsőkön megpillantván Fialát, legott elszalasztá a Wibra ügyvéd úr kocsijáért, mely a Münczné boltja előtt áll, hogy azt az ő udvarába terelje.

Nemsokára maga Mravucsánné jött el a hölgyekért. Alacsony, kedves asszonyka volt, széles, mosolygó arcáról szelídség és jószívűség sugárzott ki. A felvidéki mesterembernék tisztos ruházatját viselte, rókaszem színű sima szoknyát, fekete selyem köténnyel elől; a fején is fodros fekete selyem főkötő volt, az álla alatt átkötött szalaggal.

Nagy zajjal, lármával tört be, ahogy ez egyszerű, nyájas világban szokás.

— Oh istenem, igaz-e, amit hallottam? A Mravucsán mondja, hogy a mi vendégeink lesznek. Milyen szerencse! De tudtam, megéreztem. Egy fehér lilium nőtt ki a mosdótámból ma éjjel álmomban. Ehol ni, beteljesedett. No, csak tessék lelkem összeszedni, ami holmijok van, majd én átviszem, mert én erős vagyok, mint egy medve. De el is felejtettem a legfőbbet, amit legelőbb kellett volna mondanom, hogy én vagyok Mravucsánné. Jaj, szívem, kisasszonykám, el sem képzeltem volna, hogy olyan szép. Oh, Szűzanyám, Szűzanyám! Most már értem Mária miasszonyunkat, amiért leküldte magára azt az esernyőt, hogy a harmatos arca meg ne ázzék. Hallom, hogy beteg az asszonyság, hogy megütötte a vállát. No, van énnekem olyan füvem, amit ráteszünk, csak tessék jönni. Ne hagyja el magát, galambom. Katonadolog az egész. Hát mikor én egyszer feldőltem, pedig a Mravucsán tartotta a lovak gyeplőjét, egy hegyszakadékba gurultunk, éppen két oldalbordám tört be, mégis itt vagyok, de a vesémet, biz isten, azóta is mindig érzem. Megesik ilyesmi az útonjárón. Fáj-e nagyon?

— Az asszonyság nem tud tótul — mondá Veronka —, se magyarul.

— Szent isten! — csapta össze kezeit Mravucsánné. — Olyan idős és még magyarul se tud? Hát hogy lehet az?

Veronkának el kellett mondania, hogy a madame egyenest Münchenből jó hozzá társalkodónőnek s még eddig sohasem volt Magyarországon, egy francia katonatisztnak az özvegye (Mravucsánné a világért sem hagyott volna földeritlenül semmi apró körülményt), tegnapelőtt kapták a levelét Glogovára, hogy jön, s Veronka maga akart érte menni a vasúti állomáshoz.

— Oh, úgy? Hát ez az izé... (meszelőrudat akart Mravucsánné mondani, de gyorsan a szájára ütött), ez az asszonyság se tótul nem tud, se magyarul. Szegény gyámoltalan teremtés! Mármost aztán mit csináljak én vele, kit ültessek melléje az asztalnál, hogyan kínáljam? No, ez szép multság lesz! Ezer szerencse, a kántor tud németül! És bizonyosan a fiatal úr is.

— Legyen nyugodt, asszonyság; majd mulattatom én az asztalnál és kínálok — felelte Gyuri.

Nagynehezen felcihelődtek, madame Kriszbay jajgatott, nyögött, mikor a ruhadarabokat újra ráerőszakolták, a Gyurit előre kikergették a folyósóra, hogy ne lássa, mert Kriszbayné asszonyság szemérmes volt; a nagykendőket, köpenyeket Mravucsánné szedte fel a karjára.

— A ládáért majd elküldjük a szolgálot.

Azután karonfogta a madame-ot, hogy órá támaszkodjék, úgy vezette le valahogy nagy kinnal a lépcsőkön.

A madame franciával vegyített német nyelven nyöszörgött, mormogott valamit, míg Mravucsánné is folyton beszélt, hol az elől menő fiatalokhoz, hol a szegény madame-hoz, aki úgy nézett ki borzas frizurájával, mint egy beteg kakadu.

— Csak erre, erre, kisasszonykám! Az ott a mi házunk. Még csak egy-két lépés, asszonyság. Nem harap ám az a kutya. Csiba te, Garam! Mindjárt otthon vagyunk. Majd meglássa, asszonyság, milyen szép ágyat bontok magának éjszakára. Csupa pöhely minden vánkosa.

Az egy csöppet se zavarta, hogy Kriszbayné abból egy szót sem ért. Némely asszony csak azért beszél, mert jól esik neki. Mit is csinálna, ha nem beszélne? Még bizony beszóné száját a pók.

— Fáj, ugye? De holnap még jobban fog fájni. Ezeknél a tompa zúzódásoknál úgy szokott. Bizony, még két hét múlva is megérzi. Hanem szó, ami szó — mondá jelentőség-teljes pillantással az elől menőkre mutatva —, gyönyörű pár lesz belőlük.

Így is csak pár lépés volt a Mravucsán-ház, nyájas ambitusával, mosolygó ablakaival, de még közelebb lett

volna, ha a városháza előtt ott nem terpeszkedik vala egy nagy pocsolya, mely miatt a korcsma felé kellett kerülni. De e pocsolyára végre is szükség volt, tiszteletben tartotta azt Bábaszéken mindenki, mert ezen úszkáltak a városka lúdjai, itt hemperegtek a széleken az apró malacok, és végül innen merítették a vizet tűzvések idején a tűzoltók. Azt nem is említem, hogy a városka összes békái is itt tanyáztak, gyönyörű hangversenyeket adva a lakosságnak.

Ez a pocsolya tehát kellett, szívesen túrték, mint közhasznú intézményt, s mikor egyszer a megyei főmérnök, Brunkusz Nep. János erre utaztában figyelmeztette az előjáróságot, hogy a városház előtti mélyedést fel kellene tölteni, mindenki kinevette Brunkusz Nep. Jánost.

A pocsolyát ennél fogva most is ki kellett kerülniök a Mravucsánné vendégeinek, a korcsma felé tartva, melyet a »Mégfagyott birká«-hoz címeztek egymás közt az idegenek, célzással Bábaszék éghajlati viszonyaira. A »Mégfagyott birká«-nál még most is szólt a zene, a vendégek már be se fértek, egypár turóci »safranyik« künn itta állva a pálinkát, míg egy zólyomi talyigás odaült az egyetlen asztalhoz és hármásával hozatta a boros palackokat. Derekasán el volt már ázva s hangos beszélgetésbe eredt önmagával, át-át-pislantva szerető szemekkel sovány gebéjére, mely leeresztett fejjel várta a talyiga elé fogva a gazdáját, a borókából font állás alatt.

— Még azt mondja a szomszédom — filozofált a talyigás —, hogy az én lovam nem ló. Hát hogyne volna ló. Ló volt az már a Kossuth-világban is. Hogy azt mondja, nem bírja a terhet? Nem ám, mert a teher nehéz. Hogy sovány? Hogyne volna sovány, mikor nem adok neki zabot. Hogy mért nem adok? Hát iszen adnék, ha volna. Hogy azt mondja, a múltkor se bírta kihúzni a talyigát? Nem ám, mert belement a kerék a kátyúba. Nagy számár az én szomszédom. Igaz-e, vagy nem?

Felkelt tántorogva és mindenáron követelte a turóci safranyikoktól, hogy nyilatkozzanak: számár-e az ő szomszédja, vagy nem?

Azok szépen kitértek előle, mire a talyigás, mint a veszett kutya, aki se lát, se hall, de a szimatja az ember

felé viszi, nekirontott a Mravucsánné karján lépkedő madame Kriszбайnak :

— Ló-e hát az én lovam, vagy nem ló?

Kriszбайné megijedt, felsikoltott, a talyigás szájából kigőzölgő borszag közel hozta az ájuláshoz.

— Szent Isten! — nyögte elhaló hangon — milyen országba jutottam!

Hanem Mravucsánné, amilyen szelíd volt, éppen olyan kardos tudott lenni.

— Hogy ló-e a lovad, azt nem tudom — mondá —, de hogy te magad részeg disznó vagy, azt látom!

S olyat lökött rajta, hogy eldőlt az úton, mint a darab fa, hörögve folytatván hanyattfekve a tünődést :

— Azt mondja a szomszédom, hogy vak az egyik szemére. Ostobaság! Hiszen egy szemmel is olyan darabot lát az útból, mint kettővel.

Csakhamar feltápászkodék és a részeg emberek öntudatlan következetességével utánuk iramodott, mire madame Kriszбай elfelejtvén, hogy meg van sérülve, futni kezdett, fölfogván ügyetlenül egész térdéig, amikben megbotlott volna, a hosszú szoknyáit. A »safranyikok«, akik utána néztek, nevetgélve emlegették vékony lábszárait : »Hogy a pokolba tud úgy szaladni ilyen lábakon!«

Még jobban csodálkozáék az elől menő Veronka, aki Gyurival beszélgetve semmit sem vett észre a zólyomi talyigás ízetlenkedéseiből s nem tudta mire vélni, látván a beteg hölgyet ilyen fürge futamodásban.

— Madame, madame, mi lelte?

Nem felelt, csak rohant egyenest a Mravucsán-portára, ahonnan azonban legott visszahőkölt egy velőtrázó sikoltással, három hatalmas komondortól megrémülve, kik hangos ugatással fogadták a kapuban.

Már éppen ájultan rogyott volna a földre, ha hirtelen ott nem terem a vendégváró Mravucsán; így aztán az ő karjaiban ájult el.

A becsületes polgármester csak tartotta ott, csak tartotta határozatlan, bamba arccal, sohasem látott még elájult asszonyt, hallott valami olyast, hogy vízzel szokás ilyenkor meglocsolni, de vízért nem mehetett, gondolta, hogy

meg kellene egy kicsit csipkedni (attól a holt asszony is föl-
pislant), csak hogy a megcsipkedéshez némi hús kívántatnék, s
madame Kriszbay csupa csontokból állott.

Bevárta inkább keresztényies türelemmel, míg a többiek
előjönnek, kik csakhamar eszméletre hozták a szegény ideges
teremtést.

— Ah — sóhajtá újra és újra —, milyen tartományba
jutottam!

NEGYEDIK RÉSZ

A BÁBASZÉKI INTELLIGENCIA

VACSORA MRAVUCSÁNÉKNÁL

Nem akarom szélesen elbeszélni, ami még következik. Csak a Krisztus ruháival történt meg a csoda, *hogy együtt nőttek a gyermekkel*. A kis palástka, melyet fiúcska korában viselt, ugyanaz volt, mely a Golgotára lépegető férfi Jézus tagjait fedte.

Azóta nincsenek többé ilyen palástok (a szabók nagy örömére), csak a regényírók keze alatt támad némelykor hasonló csoda; a csekély szövet, egy mellénykére való, kinyúlik a tollukból egész végekre.

De én nem szeretem ezt s röviden végzek a Mravucsánék vacsorájával, mely pedig kitűnő és ízletes volt — s ha akadt elégedetlen, az csak madame Kriszbay lehetett, aki az első tál ételnél, a fölséges báránypaprikásnál, megégette a száját, fölkiáltván:

— Jaj, harap odabent a torkomban valami!

Még kevésbé nyerte meg tetszését a másik étel: a túrós tepertős metélt, melyet megízlelvén, egy csúf fintorral tette le a villáját:

— Mon Dieu, hiszen ez valami fölmetélt vizes ruha!

A szegény Mravucsánné oda volt bánatában, hogy semmiből se eszik: »Milyen gyalázat ez nekem«, óbégatott, végre is előhordogatta neki a megmaradt befőttjeit, amikhez aztán derekasan hozzálátott, és amint lassan-lassan a gyomrával kibékült, kezdett a helyzettel megbarátkozni.

Méltán, mert a helybeli lutheránus lelkész, tiszteletes Rafanidesz Sámuel uram, meg a kántor, Klempa Teofil mulattatták az asztalnál, egyik balról, a másik jobbról. Már a meghívásuk is így szólt: »El kell jönniök, mert egy német fehérszemély lészen a vacsoránál, akit disztrahálni fognak«. De ki is tettek magukért csupa »flanc«-ból, mindenik be

akarván bizonyítani a szenátorok előtt, hogy mennyire járatos a német finom társalgásban.

Madame Kriszбай kellemeseknek találta a szomszédjait, kivált mikor azt is megtudta, hogy tiszteletes Rafanidesz Sámuel uram házasulandó ember. Hogyan? Hát itt házasodni szoktak a papok? (Talán mégis jó országba jutott!)

A kántor csinosabb ember volt, de már házas és öregebb. Intelligens hosszúkás arca fényes, hosszú fekete szakállban folytatódék, mely egész mellét befedte, azonfelül némi elmés-ség is nyilvánult benne, de csak olyanformán szivárgott ki belőle, mint valami izzadmány, ahogy a durva fatörzsből a mézga.

Madame Kriszбай sokszor elnevette magát egy-egy ötletes megjegyzésen, kár, hogy nem merte magát egészen átadni a kacagási ingernek : mert a torkát még egyre reszelte az átkozott paprika, vagy talán csak a szörnyű visszaemlékezés rá. Neki-nekivörösödött viaszksárga arca, láthatólag igyekezett elfojtani a köhögést, ami amellet, hogy az öregség előhírnöke, még dísztelen is.

— Ej, semmi az — biztatta Mravucsánné —, csak bátran, lelkem, köhögje ki magát! Kuc, kuc! a köhögést és a szegénységet nem lehet eltitkolni.

Hovatovább mind jobban érezte magát, mert a tiszteletesnek az az előnye is volt, hogy valamikor Münchenben is járt iskolába, s apró anekdotákat tudott elmondani az ottani életből, ottani dialektusban, ami annyira tetszett a madame-nak, mintha vajba fűröszténék a lelkét.

Tiszteletes Rafanidesz Sámuel úr sehogy sem tartozott az unalmas, ájtatosságot szimuláló papok közé, s habár a híres bábaszéki tót mondás, melyet Klempa Teofil állított össze olyan elmésen, hogy visszafelé olvasva is ugyanazon értelme van : *»szedi na fare Rafanidesz«* (ül a parókián Rafanidesz), otthon a parókián üldögélő férfiúnak festi, éppen ellentéte volt a *»szedatus«* embereknek, örökké járt és kalandozott. Egyszóval jó vére volt, és már az előbbi eklézsiájából is (valahol Nógrád megyében) menyecske-dolog miatt kellett távoznia. Mravucsánné tudja a históriát, még az illető asszonyt is ösmeri! valami Bahó Mátyásné ; buta egy perszóna lehet, mert ő maga kottyantotta ki férje, a főkurátor előtt a pappal

való viszonyát, és nem valami nagy szépség, mert Mravucsáné így nyilatkozott szóru-szóra :

— Bolond volt Rafanidesz övele okvetetlenkedni. Csúnya asszonytól ne kérjen az ember csókot és szegénytől kölcsönt, mert mindjárt eldicsekszik vele.

Így nyilatkozott Mravucsáné ; igaz, hozzátette : »Ha azonban valaki reám hivatkoznék, bizony eltagadom«. Azért tehát én még arról sem állhatok jól, hogy így nyilatkozott Mravucsáné, mert nem tudnám bebizonyítani.

De ez végre is mindegy. A száraz tény az, hogy madame Kriszbay vidáman trécselt a szomszédjaival. A két nagyműveltségű férfiú jobb véleménybe sodorta országunk iránt. Valóságos szerencse, hogy tótul nem tudott, s nem hallhatta ama közönségesebb társalgást, melyet Bábaszék többi meghívott előkelőségei folytattak. Hiszen szó ami szó, ezek is okos emberek, de a maguk módja szerint. A szép Veronka nemegyszer mosolyodott el tréfáikon, mert ő még nem hallotta, de a bennszülöttek már mind ösmerték ezeket az asztal melletti elmésségeket : a gazdag mézáros, Kukucska Pálnak szokását, hogy a pecsenyénél feláll s rőfögő hangján imígy üríti fölemelt poharát önmagára : »Az isten éltesse feleségem urát« ; a stuccér⁴ nótáriussegédnek ama százszor hallott rébuszát, melyet most százegyedszer adott fel Veronka kisasszonynak, lehúzván (állítólag vadászatban) megsebesült kisujjáról a sebóvó kesztyűujjat : »Miféle város ez, kisasszony?« Az ördög tudná hirtelen eltalálni, hogy az *Kisujjszállás*. Egyébiránt a stuccer nótáriussegédnek talán nem is fáj a kisujja és alkalmasint soha nem is fáj — csak azért hordja a kesztyűujjat, hogy a rébuszát elmondhassa a kisasszonyoknak.

Voltaképpen istenkísértés egy ilyen vacsorát akarni lefesteni. Hiszen semmi nevezetes sem történik. Esznek, isznak és azután hazamennek. Talán valami érdekes dologról beszélgetnek? Dehogy. Ezer dib-dábság merül fel. Isten ments, azt nyomtatásba szedni. És mégis napokig fognak e semmiségekről beszélni Bábaszéken, hogy Mravucsán uram kiöntötte a vörös bort, s amint végigfolyt az abroszon és sózni kezdték, Konopka szenátor felkiáltott :

— Hej, huj! keresztelő lesz komámasszony!

Mravucsánné természetesen elpirult. Veronka ellenben ártatlan arccal kérdezte :

— Hogy tudhatják ebből a keresztelőt?

(Vagy nagy liba még az a lányka, vagy már nagy színésznő.)

Hát tessék aztán neki felelni, mert olyan szende arca van, mint a Szűz Máriáé lehetett, rövid ruhás lányka korában. Mind összenéztek. De szerencsére ott volt az erdész neje, Szliminszky Wladimírné. Ez a leleményes fejű asszony magyarázta meg :

— Hát úgy van az, kisasszony, hogy a gólya, amely a gyermekeket szokta hozni, megjelenik előlegesen láthatatlannul és ő löki fel intőjelül a poharat.

Veronka elgondolkozott egy darabig, azután hitetlenül rázta meg a szép fejét, mely körül az ártatlanság glóriája látzott lengeni.

— De hiszen láttam, hogy a tiszteletes úr döntötte fel a könyökével!

Érre aztán nem tudott mit felelni Szliminszkykné s rendes szokása szerint az urát ajnározta, bábusgatta egész este.

— Vakard le a kövéret a libacombról, Wladin!

Wladin bosszankodva ráncolja össze a homlokát, s a sovány nyakán sebesebben mozog ide-oda az ádámcsutka, ami mindig annak a jele, hogy haragszik.

— De mikor azt szeretem legjobban.

— Mindegy, Wladin. Nem engedem meg. Az egészség az első!

Wladin engedelmesen távolítja el a kövér részeket.

— Miért van a kabátod kigombolva? Nem érzed, hogy hűvös van? Tüstént gombolózz be, Wladin!

Az erdész begombolódik és a teljesített kötelesség jóleső érzésével nyúl ismét a tál felé.

— Egy falatot se többé, Wladin! Egy akkorát se, mint egy pöhöly. Elég volt. Nem szükség bikákkal álmodnod az éjjel.

Wladin engedelmesen leteszi a villát és egy pohár vizet akar inni.

— Add ide előbb — kiált rá az asszonyság ijedten —, hadd nézzem meg, nem túlságosan hideg-e?

Wladin átnyújtja a vizespoharat.

— Ihatsz egy pár kortyot. Elég langyos. De sokat ne igyál, mert a sok loocs-pocs nem jó a gyomorban. No, mi az, Wladin? Úgy iszol, mint egy szivárvány. Elég, elég, az isten szerelméért!

Szegény Wladimir! Mártírja a hitvesi szeretetnek. Tizenhat esztendeje áll ilyen soha meg nem szűnő gondozás alatt, s bár mint erős férfi házasodott s azóta sem volt beteg soha, mégis minden órán várja a katasztrófát, mert a folytonos gyámolítás következtében a bolond lengyel maga is szentül hiszi, hogy egy levegőáram, vagy egy rossz falat — és vége van. Érzí, mindenütt érzi, hogy a természet ezer alakban ólálkodik körülötte gyilkos szándékkal.

— Vigyázz, Wladin! A kutya bele talál harapni a lábadba!

Az asztal alatt egy komondor rágcsál valami lehajított csonton, ott somfordálván a vendégek lába közt, távolabb a macska bernyákol keservesen, mintha mondaná: »Adjatok nekem is abból a sok ennivalóból«.

Az úgynevezett »amabilis confusio« kezd beállni. Mindenki beszél, mindenki másról, másfelé. A szenátorok megint rátérnek a közügyekre, az akasztott ember esetéből származott konfliktusra, Mravucsánné sopánkodik, hogy senki sem evett semmit, valóságos keserűség ül emiatt becsületes, egyszerű arcán; Klempa Teofil, megoldozván nyelvét a vörös bor, miután madame Kriszbayt úgyszólván a pap tartja szóval, felkiált, magára akarván vonni a közfigyelmet:

— Uraim, szenátorok, egy töredelmes vallomást teszek.

— Halljuk! Miről!

— A kutyák öngyilkosságáról.

Ah, ez nevezetes kérdés. Általános figyelem támad, még a papnak is abba kell hagyni a csevegéseit. Pszt, pszt! Halljuk a kutyák öngyilkosságát!

Egy idő óta ugyanis a környéken nagy szenzációt kezd okozni, hogy a Klempa kántor méhesében reggelenként egy-egy holt kutyát találnak, amelyik fegyverrel öngyilkosságot követ el: nem főbe, de hátgerincen lövi magát.

— A gyilkos én vagyok! — beszéli Klempa. — Úgy szoktam eljárni, hogy a megtöltött puszka csövét bedugom az

üres méhköpű felső részén annak a belsejébe ; a künn maradt s felhúzott ravaszra madzagot kötök, azzal megkerülöm a puska fogantyúját s áthúzván a madzagot a billentyű alatt, hasonlóképpen bevezetem a kas belsejébe, egy darab húst kötve a madzag legvégére. A kutya odajön, megszagolja a húst, bedugja érte a fejét a köpű belsejébe, természetesen húzgálni kezdi fogaival a húst, mire dörren a puska, bum, s bekövetkezik a haláleset.

Homéri kacaj fogadja a furfangos kutyahalált, miből Mravucsán vonja le a morált legelőbb.

— Az öngyilkosságok kétségen kívül sokfélék, de a legborzasztóbb lehet a szomjúság által előidézett öngyilkosság. Igyunk, uraim!

A poharak összekoccannak, a vidám csengésbe egy hang vegyül :

— Ej, Wladin, Wladin!

Ez a Szliminszkyné hangja, ki nem jó néven veszi, hogy Wladin is a poharához nyúlt. Tőle viszont nem jó néven veszi Mokry, a stuccer jegyzősegéd, hogy dacára az érdekfeszítő témának, mellyel mulattatta, figyelmével örökké férjén csüng.

— Megárt az az erős szivar, Wladin! Tedd le már! Néhány szippantás is elég lehetett . . . Hát még miért járt Besztercén, kedves Mokry?

— Sok apró-cseprő dolgom volt, s tetejébe még ezt a ruhát is hazahoztam a »kecskétül«, ami most rajtam van.

Csodálattal vegyes gyönyörködéssel nézett végig sötét-kék új ruháján, ki tudja, már hányadszor ma este.

— Csinos ruha. Hogy vette?

— Mérték után csináltattam a Kléner szabónál, tulajdon testemre szabták . . .

— Hogy volt?

— Gácsi posztó ám ez, olyan erős, hogy a víz se hat rajta át, nappal kellene ezt megnézni.

— Az ám, de vajon sokba került-e? — felelgette a lengyel menyecske szórakozottan.

— Láttam az érintetlen posztóvéget, rajt volt még a sárga kezdődése is, ott voltam, mikor szabták. Valami különös játéka van a napsugarak mellett.

— Jó, jó, de az árát kérdezem.

Azonban nehéz volt Mokryt a maga vágányából kizökkenteni, mikor ő az új ruhájáról beszélhetett.

— A Klénernek van egy szabása, valami Kupek nevű. Azelőtt Bécsben szabott valamely udvari szabónál. Ez a Kupek így szól hozzám: »Ne sajnálja a pénzt, Mokry úr, mert ez olyan szövet, hogy a bőr is elbújhat előle.« Tapintsa meg csak, erdészné asszony!

— Puha, akár a selyem . . . Wladin fiacskám, jó volna, ha helyet cserélnél velem. Ott könnyen ér léghuzam, mikor az ajtót nyitják. No, mit vágsz olyan dacos, fancsali arcot? Talán bizony ellenkezni akarsz velem? Egy, kettő, három, ülj át, Wladin!

A szeretet mártírja helyet cserél a feleségével, s most már Szliminszkyné a másik oldalra kerül, a fiatal Wibra ügyvéd mellé, ki főleg Veronkával van elfoglalva. A bakfisnek is bezzeg, mintha a nyelvét vágták volna fel, úgy elesacsog a Gyurival. A híres okos ember, akiről azt mondják, hogy Besztercebánya követe lesz valamikor, olyan feszült érdeklődéssel hallgatja, mintha egy püspök beszélne, a világért sem venné le róla a szemét, csupán akkor egy pillanatra, ha Veronka veti rá a magáét.

! Halkan beszélgetnek, azt hinné az ember, hogy tudja isten milyen főbenjáró dologról, pedig merő bolondságokról foly a szó. Hogy mit szokott Veronka csinálni napközben? Hát olvas, sétál. Ebből kisarjadzik a másik kérdés: mit olvas, hol sétál? Veronka elmondja a könyveket. Azokat mind olvasta Gyuri is, s elkezdik felemlgetni a regények hőseit, mint közös ösmerőseiket: Elemért a sast, Berend Ivánt, Ankerschmidt Erzsikét, Béli Arankát. Bizony nagy csacsi volt a Béli Pál, hogy nem fogadta el a fejedelemséget.

— De hátha mégis jól tette, mert ha elfogadja, miből támad akkor az a szép regény?

Majd Glogova után kérdezősködik az ügyvéd, unalmas-e nagyon?

Veronka csodálkozva emeli rá sötétkék szemét:

— Hogy volna Glogova unalmas? (Mintha azt kérdezné valami tudatlan ember: Unalmas-e Párizs?)

— Van-e Glogován erdő?
— De még milyen erdő van.
— Szokott-e maga kijárni?
— Szoktam bizony.
— És nem fél?
— Mitől?
— Hát tudja, az erdőknek vannak néha olyan lakói.
— Ah, a mi erdők lakói ellenkezőleg tőlem félnek.
— Ugyan? Magától is lehet félni?
— Mert én fogdosom őket.
— A zsványokat?
— Ugyan menjen! Mindjárt a kezére ütök, ha ilyet mond.

— Üssön, no. Itt a kezem.
— Majd, ha még egyszer olyat mond. Én a lepkéket fogdosom az erdőben.

— S vannak szép lepkék? Diákkoromban nekem is volt gyűjteményem. Még most is van néhány példány.

De már erre elfogta Veronkát is a dicsekedési vágy:

— Az én gyűjteményemet látná. Van abban már minden: gyászpálást, admirál, papmacska, Apolló. Kár, hogy az Apollónnak el van hasadva az egyik szárnya.

— Hát Hébéje van-e?

— Van, pedig olyan nagy, mint a tenyerem.

— Nagy is a maga tenyere? Mutassa!

Veronka kitette tenyerét az abroszra. Biz az csöppecske volt, de olyan finom fehér, mintha valami rózsából lenne lehasítva egy szírom.

— Van egy öles a liliputiak országában! — jegyzé meg az ügyvéd enyelgő hangon, s felkapván egy gyufaszálat, csináltanul mérni kezdte vele a szélességét.

Mérés közben vigyázatlanul hozzáért a saját ujjaiával, mire a bakfis összerezzen, visszahúzta kezét, és a vér arcába szökött.

— Nagy hőség van — mondá fojtott hangon, a tenyerét kigyúlt arcához tapasztva. Mintha csak azért rántotta volna vissza.

— Valóban átmelegedett a szoba — ragadta meg a szót Szliminszkyné. — Gombold ki a kabátodat, Wladin!

Wladin fúj egyet és kigombolta a kabátját, Veronka pedig visszatért a lepkeihez.

— Valóságos sportom a lepkefogás. Olyan lehet az, mint mikor a férfiak a vadat úzik.

— Én is lelkesedem a lepkékért — bizonykodék Gyuri —, mert csak egyszer szeretnek.

— Oh, én másért szeretem őket . . .

— Csak talán nem azért, hogy bajuszuk van . . .

Veronka durcásan fordította el a fejét.

— Wibra úr, maga kiállhatatlan kezd lenni.

— Köszönöm a vallomást.

— Miféle vallomást?

— Azt, hogy kiállhatatlan kezdek lenni. Következősképp eddig nem voltam az.

— Ah, itt van ni! Ez az a bizonyos prókatori fogás.

Olyasvalamit belemagyarázni valakinek a szavaiba, amit nem mondott. Magával veszedelmes beszélni, tudja. Egy szót se szólok többet.

Gyuri könnyögrésre tette össze kezeit.

— Nem teszem többet. Soha többet. Csak beszéljen.

— Komolyan érdeklík a lepek?

— Becsületesem mondom, az oroszlánok és tigrisek se érdekelnek e percben annyira.

— Lássá, a lepek olyan szépek, mint valami gyönyörűen felöltözött asszonyok. Milyen ízléses összekeverése a színeknek! Én úgy nézem a szárnyaikat, mintha megannyi mintázott szövet lenne. Vegyük például éppen a Hébet, a fekete-piros alsó szárnyai nem pompásan illenek-e a sárgakékes felsőkhöz? Éppen olyan fölséges összhang van a papmacska tarka-barkaságában, amilyen ünnepélyes komor hangulat a gyászpalást képpettyes, sárgaszegélyes barna toalettjén. Higgyc meg, hogy a híres párizsi Worth is eljöhethetne az erdőre, a pillangóktól tanulni az öltözködés művészetét.

— Lassabban, Wladin! — kiált fel e percben Szliminszkyné. — Hány tudód van? Helyi levelekre elég háromkrajcáros márkát ragasztani.

Szliminszky Wladimir ugyanis Fajka szenátorral bocsátkozott vitatkozásba, arról az aktuális témáról, hogy mi lenne,

ha az embereknél a hallás érzéke hiányoznék, s olyan hangosan feleselének e felett, hogy a szerető hitves nem állhatta Wladin tüdejének ezt a fölösleges pocskékolását rendreutasító szózat nélkül.

— Egymás mellett ülnek és mégis kiabálnak — zsörtölődék nagy fejszoválással —, mintha tizenöt krajcáros márkát ragasztanának helybeli levelekre. Oh, istenem, istenem, mikor lesz már egészen okos az emberiség?

E percben fölemelkedett Konopka szenátor és felköszönté a házigazdát, Bábaszék »regenerátorát«, teljesen olyan vékony, reszelős hangon, aminő a Mravucsáné volt, szinte azt lehetett volna hinni, ha valaki a szemét behunyja, hogy maga Mravucsán dicsőíti önmagát, ami zajos derültséget okozott. Erre aztán felugrott Mravucsán és visszaszállott a poharával Konopkára, éppen azon mozdulatokkal, grimászokkal és szempislogásokkal, amint Konopka szokott beszélni. Ezen is nagyot nevettek. Pedig ilyenformán csinálják ezt a királyok is, midőn udvariasságból egymás ruhájában jelennek meg — de azokon senki sem mer nevetni. A tósztok most nagy szaporaságban erdtek meg.

— Fölszabadítottad láncikaikról a kutyákat — súgta Konopkának Fajka.

Mokry a háziasszonyt éltette, Mravucsán újból felállt, felesége és a maga nevében a vendégkoszorúért ivott, köszönetet mondván szíves megjelenésükért. Megjegyzé, hogy a meghívottak közül csak az egy Münczné nem jöhetett, mert belejött estefelé lábába a köszvény, nem csoda, sokat csüt-lött-botlott ma, vásár idején, a szegény öreg asszony. Úrítí poharát Bábaszék távollevő zsidóasszonyáért.

Zajos, lelkes éljenzés támadt, melynek lecsillapultával Szliminszky Wladimir kiáltott fel:

— Most már én teszem le a garast!

— Wladin, ne beszélj! — intette a neje. — Ne beszélj! Árt a tüdődnék a hangos beszéd.

De Wladinnal nem lehetett most bírni. Mindenre képes az ember a papucs ereje alatt; begombolódik, kigombolódik, nem eszik, nem iszik, de hogy valaki a benne levő tósztot el ne mondja, akkora engedelmesség ismeretlen a magyarországi annálékban.

— Emelem poharamat, uraim, a legszebb virágszálra ebben a társaságban. Urunk, Jézus Krisztus húgoeskájára, az ártatlanság bárányára, kiért Isten csodát művelt, mondván a szolgálójának: »Eredj hamar, Péter, ne hagyj a kicsikét megázni«. Éljen sokáig Bélyi Veronka kisasszony!

Veronka piros lett, mint a bíbor, kivált mikor a vendégek felugráltak és odamentek rendre kezét csókolni, némelyik le is térdelt előtte, a vallásos Mravucsánné pedig lehajolt a földig s a szoknyája szegélyét érinté ajkaival.

Gyuri először azt hitte a bolondos epithetonok hallatára, hogy az erdész őrült meg, de most az egész társaságot látván megbolondulni, csodálkozással vegyes zavar s valami különös kényelmetlenségi érzet lepte meg.

— Miféle csodatételről beszélt a kedves férje? — szólt Szliminszkynéhoz fordulva.

Szliminszkyné összecsapta a kezeit.

— Hogyan? Ön hát nem tudja? Igazán nem tudja? De hisz az lehetetlen. Megvan az már nyomtatásban is tót versekben.

— Mi van meg nyomtatásban?

— Hát az esernyő története... Wladin, nagyon kimelegedettél, olyan vagy, mint a rák, izzadsz is! Ne adjam oda a legyezőmet?

— Miféle esernyőé? — sürgeté az ügyvéd türelmetlenül.

— No, az érdekes, hogy maga semmit se hallott erről. Hát az úgy történt, hogy mikor a szép szomszédnéja kicsiny gyermek volt, egy kosárban künn felejtették valahol a paplak udvarán. Testvérbátyja, a glogovai pap, bent imádkozott a templomban. Nagy vihar támadt és felhőszakadás azalatt, a vékony dongájú gyermek bele is halt volna, tüdőgyulladást kap, vagy mit tudom én, milyen baja eshetik, ha csoda nem lép közbe. Honnan jött, honnan nem jött, egy ősz ember termett ott, mintha csak a mennyből pottyant isten küldöttje lenne, egy esernyőt borított a lányka fölé.

— Az én esernyőmet — tört ki az ügyvédből önkénytelen.

— Mit?

— Semmit, semmit.

A vér sebesen nyargalt ereiben, szíve hangosan dobogott. Kezeivel türelmetlenül kalimpált a levegőben, elannyira, hogy ő is feldöntötte a poharát.

— Keresztelő! Még egy keresztelő! — ujjongtak vidáman szerte.

A bortócsa Szliminszkyné felé vette folyását.

— Gratulálok, erdészné asszony — ingerkedett tiszteletes Rafanidesz úr.

Szliminszkyné lesütötte a szemeit.

— Nem igaz — rebegte szégyenlősen. — Ugye, Wladin?

De az ügyvéd nem hagyta, hogy újonnan felmerült sületlenségek fölfalják az ő nagy témáját, melyben dolgozott. Közelebb húzta székét a menyecskééhez.

— Hát aztán? — lihegte lázasan, izgatottan.

— Az ősz ember eltűnt, köd előtte, köd utána, nem maradt semmi nyoma. Akik egy percre látták, fölismerték benne a nagyszakállú Szent Pétert.

— A Müncz zsidó volt.

— Mondott valamit?

Gyuri ajkaiiba harapott, megrestellte magát, hogy ismét hangosan gondolkozott.

— Semmit, semmit. Folytassa, kérem.

— Nos, Szent Péter tehát eltűnt, de az esernyő megmaradt.

— És megvan? — kérdé mohón.

— De meg ám. Úgy őrzik azt a glogovai templomban, mint egy kincset.

— Hála istennek!

Nagy lélegzetet vett, mint akinek a szívéről mázsás teher esik le, gyöngyöző homlokát megtörülte a zsebkendőjével. Megvan! — motyogta s meredten nézett a levegőbe. Azt hitte, leszédül a székről. Mindent tudott, s a nagy szerencse egyszerre összemorzsolta. Valami merevedést érzett a nyakcsigáján és szorongatást a szíve körül, lankasztó bűgás támadt körülötte a levegőben.

— És kié most az esernyő? A templomé? — tudakolta gépiesen.

— Lehet még a magáé is — csintalankodék a menyecske.

— Veronka magával viszi a férjéhez. Így mondta nekem egyszer a glogovai tisztelendő úr. Az esernyő a hűgomé, ha

ugyan oda nem ajándékozta férjhez menetelekor a templomnak.

— Nem, nem — rázta fejét az ügyvéd, zavart tekintetét körüljártatva tétován, mintha nem lenne teljes eszénél. — Nem engedem. . . Azaz, hogy mit beszélek. Igen, igen, miről is volt csak szó? Borzasztó melegem van. Mindjárt megfűlok. Mravucsán úr kérem, nem lehetne egy kicsit kinyitni az ablakot?

— Dehogyan nem.

Mravucsán az ablakhoz futott.

— Gombold be a kabátodat, Wladin!

Hús tavaszéji levegő ömlött be az ablakon ; egy pajkos széláram bolondjában egyszerre eloltotta mind a két gyertyát.

— Szabad a csók! — kiáltá a kujon Klempa a nagy sötétségben.

Az ablakba egy orgonaág hajlott be a kertből, gazdag virágfürtjeitől szerelemre ingerlő illattal telt meg a szoba, cserébe a kitóduló szivarfüstért.

Madame Kriszbay felsikoltott, hihetőleg a sötétségtől megijedve, de a selyma Klempa igyekezett ez ártatlan körülményt felhasználni egy gonosz közbeszólásra :

— Becsületemre mondom, nem én voltam!

Rejtelmes vihogás támadt köröskörül. A sötétben különben is rejtelmesebbek az elnyomott félkacajok. Szliminszkyné ellenben demonstrálni akarván addig is, míg a gyertyákat meggyújtják, hogy ő fölüláll az ily bárdolatlan élceken, elfogulatlanul folytatá az esernyő történetét, amivel egyszersmind azt is bizonyította, hogy beszél a szájával — tehát semmi másra nem használja.

— Szép kis legenda ez, Wibra úr, tessék elhinni. Én nem vagyok hiszékeny asszony, azonfelül lutheránusok is vagyunk (ámbar nem szokás bevallani), de ez mégis igen szép legenda. Az esernyő igazi csodadolog. A betegek meggyógyulnak, ha alája lépnek ; egy halott feltámadt, akit az esernyő érintett. Hiába csóválja a fejét. Ez így van. Magam is ösmertem azt az embert, még ma is él. S általában megfoghatatlan, mi minden történt ezzel az esernyővel. Már maga az, hogy sok szerencsét és nagy gazdagságot hozott a glogovai paplakra.

Rémítő gyanú fogta el Gyurit. Amint újra meggyúltak a gyertyák nagy lobogással, látni lehetett, hogy olyan sápadt az arca, mint egy halotté.

— Gazdag a pap? — kérde halkán, kísértetiesen villogó szemekkel.

— Nagyon gazdag — felelte Szliminszkyné.

Még közelebb hajlott hozzá s hirtelen megragadta a kezét görcsösen. Szliminszkyné nem tudta, mire vegye. (Ha legalább előbb tette volna, értené —, de most már égnek a gyertyák!)

— Ugye, talált valamit az esernyőben? — szólt lihegve, fojtott hangon.

Szliminszkyné negédesen vonogatta a csipkebetétén keresztül kicsillámló fehér vállát.

— Ej, ugyan mit lehetne egy esernyőben? Nem katlan az, vagy vasas láda. Hanem messze vidékről odajárnak vagy tizennégy év óta a házasulandó párok, az esernyő alatt egybekelni és fizetnek gazdagon. Aztán amennyi vagyonos beteg és halott van a Bjela-Voda mentén, a Szitnyától egész Krivánig, azokat mind a Bjugovai pap gyóntatja halálos ágyukon és temeti holtuk után az esernyőjével.

Veronka, kinek Mravucsánné mutogatta be a hímzett abroszait, meg a fölséges lenvásznát, csak most kezdte észrevenni félfüllel, hogy a szomszédjai miről tárgyalnak.

— A mi esernyőnkről beszélnek? — kérde elfogulatlanul, kedvesen, a széken himbálódzva.

Gyuri és Szliminszkyné összereztek.

— Igen, kisasszony — mondá az erdészné némi zavarral.

Gyuri gúnyosan mosolygott.

— Nos — kérde Veronka —, ön, látom, nem is hiszi?

— Nem.

— Ah! — mondá a leányka egy szemrehányó tekintettel — és miért?

— Mert semmi ostobaságot se hiszek el és mert. . .

Itt nagy dolgot akart kikottyantani, de szavait úgyszólván elmetszette az a sértődés, megriadás, mely a lányka egész valójában látszott. Összehúzta magát, mint a madár, ha egy tollát kitépik. Csöndesen elfordította a fejét és hall-

gatagon bámult a tányérjára, melyben a klenóci ostyepka lehámozott haja zöldellett.

Gyuri is elnémult, pedig úgy csiklandozta, úgy ösztökélte valami, hogy ugorjék fel és kiáltsa ki: »Gazdag vagyok, úr lettem, amaz esernyő nyelében vannak elrejtve a kincseim«. Különös az, ha nagy szerencse éri az embert, hogy az első vágya (mert vágya még mindig marad, ha minden vágya betelt is) a közlés; a harsonákat szeretné megfuvatni, heroldok kiáltsák ki a nagy esetet, hallja az egész világ.

De ha ilyen az első érzés, a második már a kételyé, a legnagyobb szerencse mögött is ott ólálkodik a barázdán egy árnyék, egy kellemetlen »hátha«. Gyuri is látott még ilyet.

— Hogy néz ki az a bizonyos esernyő, kisasszony?

Veronka elbiggyesztette ajkait, mintha nem tartaná érdemesnek ebben a tárgyban szóba állni a kérdezővel.

— Biz az nem valami különös — szolt aztán vontatott hangon —, színehagyott piros kelme, mintha ezer esztendő lenne, folt is van rajta, nem tudom hány.

— Az alján köröskörül apró zöld virágok.

— Látta?

— Nem, csak kérdzem.

— Igen, virágok vannak az alján.

— Szabad megnézni?

— Természetesen. Megnézi?

— Hisz azért megyek Glogovára.

— Azért? Hogy értsem azt, ha nem hiszi az eredetét?

— Éppen azért, ha hinném, el nem mennék.

— Maga rossz ember. Pogány.

Elhúzta kissé a székét Gyuri mellől, amitől az láthatólag megilletődött, elkomorodott.

— Megsértettem? — kérdé szelíden, bűnbánattal.

— Nem, csak megijesztett. — S gyönyörű ovál arca csalódást fejezett ki.

— Hát inkább mindent hiszek, csak ne féljen tőlem.

Veronka ajka körül mosoly suhant el.

— Vének is volna nem hinni — vágott közbe Szliminszkyné.

— Nem babona ez; megtörtént, bebizonyítható tények ezek. Aki nem hiszi, semmiben se hisz. Vagy igazak a Krisztus csodatételei, és akkor ez is igaz lehet, vagy. . .

De már nem fejezhette be, mert madame Kriszbay asztalt bontott, kijelentvén, hogy fáradt, aludni megy, mire mindnyájan felállottak, s Mravucsánné elvezette őt is, Veronkát is az udvarba nyíló két szobácskába.

Gyuri az ajtónál odasettenkedett Veronkához, aki őneki is jó éjt biccentett a fejével.

— Korán indulunk reggel? — kérdé.

Pajkos engedelmességgel hajtotta meg magát, féldaldalt görbítve hófehér nyakát, mintha el volna törve.

— Amint parancsolja, *Tamás* úr.

Gyuri elérte a »Tamás« szót és tréfásan viszonzá:

— Minden attól függ, hogy meddig alusznak a szentek.

Veronka visszafordult a pitvarból, morcos arcot vágott, összeszorította a kis öklét, úgy fenyegette meg vele parasztosan Gyurit.

— No, megálljon!

Gyuri szeme rajta vészett. Hiszen olyan szép volt, úgy illett az a fenyegető ököl a hamisnak. Ezt csinálják meg utána a szentek, ha tudják!

Nemsokára hazaindultak Szliminszkyék is. (Mravucsán lámpásos embert rendelt nekik, mert nem volt holdvilág.) Szliminszkyné beburkolta Wladint egy tavaszi felöltőbe, a fölé még egy köpenyegét akasztott, nyakát gyapjas nagykendőbe csavarta s miközben meghagyta neki, hogy künn csak az orrán át vegyen lélegzetet, ráért Gyurival is csevegni.

— Valóban gyönyörű legenda az, engem legalább nagyon meghat.

— Ah, szegény legendák! — felelte Gyuri. — Ha ráfújna az ember egy-egy ilyen szép legendára és lefújná róla az arany zománcot, a szent illatot, a titokzatosság füstjét, milyen furcsa, igénytelen valóság maradna az alján.

— Hát nem kell ráfújni — mondá az asszony. — Gyűrd fel a köpenyed gallérját, Wladin!

Az ügyvéd elgondolkozott.

— Talán igaza van — dünyögé elmerengő tekintettel.

Kisvártatva Gyuri is megkívánta az alvást vagy a magányt s kérte Mravucsánnét, jelöljön ki neki fekvőhelyet.

— Hm, elment a mágnes — dohogta a jegyzősegéd.

Alig, hogy betette maga után az ajtót, Kukucska mézsáros vigan felkurjantott: »Elhullt a férgese!« Levetette a kabátját, felgyúrte duhaj módon a lobogós ingét (egy tetovirozott ökörfejet lehetett látni a meztelen balkarján), aztán hamiskásan odakacsintott Mravucsánnak.

Városbíró uram elérté a dolgot.

— Igaz, igaz — bizonyítgatta sugárzó arccal —, nem lehet anélkül lefeküdni, hogy az ember ne tegyen próbát: szeretik-e még az asszonyok?

Ezzel kihúzott az almáriomból egy fiókot, a fiókból pedig kivett egy pakli kártyát.

A kártyából ugyan hiányzott a zöld alsó, de ez éppen-séggel nem zavarta a bábaszéki intelligenciát, már a múltkor is így játszották a preferáncot, az utolsónak kevesebb jutván egy kártyával az osztásnál, mely azonban képzeletben mégis neki jutott, s mint *szellemi kártya* szerepelt a játékánál. Ha zöld volt a híváson, az utolsó képzeletben adta az ütésre a zöld alsót, mondván:

— Rajta van a szellemi alsó!

Némelykor ütött is vele, kivált ha zöld volt a tromf.

Ma azonban, tekintettel a hiányzó kártyára, egy kis parázs ferbli kerekedett, mely jó éjfélutánig eltartott. A szenátorok játsztak, a mézsáros, meg a tiszteletes úr. A segédjegyző a kvaterkákat hordta, a pénztelen Klempa (mindenütt a kántor a legszegényebb) parlagon könyökölt hol itt, hol ott, mert egyik helyről a másokra kergették azon a címen, hogy *peches gibic*, ami alapjában igen lehangoló és elkésérítő titulus, de mégsem becsületsértés. Költözött, vándorolt a szegény Klempa játékostól-játékoshoz, míg végre a mézsáros és a tiszteletes úr közötti asztalcsücskön lehajtá lankadt fejét és elaludt, hosszú tömött szakállá szolgálván állának vánkosaúl — de egyszersmind kellemetlen jövőt teremtett számára, mert a gézengúz Kukucska Pál azt indítványozá széles kedvében (mikor egy nagy zsinórt behúzott), hogy a Klempa szakállát pecsételjék le az asztalhoz. Fölséges lesz, ha majd fölriad, és nem ereszti az asztal.

Nosza, mohón kaptak a finom gondolaton, Mokry tartotta a gyertyát, Kukucska a viaszt csöpögtette rá vagy három helyen a szakállára, — maga Mravucsán pedig a

pecsétgyűrűjével odanyomta az asztalhoz. Hanem iszen lesz ebből nagy parádé!

Más, de szintén nem valami nagyon nevezetes epizódok is történtek. Madame Kriszbay, akit a saját szobájába szállásolt Mravucsánné, nem mert befeküdni a dunyhatengerbe, attól félt, hogy besüpped és megfullad. Mindenáron paplant kívánt. Mravucsánnénak nem volt, leleményes angol ésszel azonban elhozta az ura nagyszőrű bőrbundáját és ráterítette a madame-ra, amitől az úgy megijedt, hogy migrént kapott; egész éjjel tormát kellett a halántékára rakni.

Veronkának más kellemetlensége esett. Amint magára maradt a Mravucsán-ház legszebb szobájában, berekeszte belülről az ajtót, hogy senki se nézhessen be a kulcslyukon, egy mantillát akasztott a kilincstre, befüggönyözte a kis ablakot, mely az udvarra nyílt, aztán hozzáfogott a vetkőzéshez; kibontotta elől mellénykáját, egyik kapocs a másik után engedett, mire engedelmeskedtek a halcsontok is, visszaadván a mell és a derék igaz formáit — százszor sebeket a sejtetteknél. Az utolsó kapocs is pattant, mely a felső szoknyát tartotta megszorítva a csípők felett, és erre a virágos, fodros rokolyácska kezdett alácsúszni — mintha a rózsabimbóról lehasadozik az irigy zöld burkolatja.

Hullt, hullt a szoknyácska lefelé, sűrűlva vakító fehér alsószoknyáját. Már-már annak zsinórját is meghúzta volna (mert az alsószoknya nem volt bekapcsolva, de felkötve), midőn rémülve veszi észre, hogy két apró veres szem van rámeredve.

Egy kis iromba cica jött ki az ágy alól, az nézte, de úgy nézte, olyan nagyon nézte, kíváncsian, érdeklődéssel, mintha egy macskává elátkozott királyfi lenne.

Veronka ijedten kapott a széteresztett mellényéhez, hirtelen lehajlott s a másik kezével felrántotta újra a lecsúszott szoknyát (melyből már éppen ki akart volt lépni), miközben majd csengő, majd parancsoló hangon korholta, riasztotta a macskát.

— Mars, cica! Sicc, csúnya cica! Ne nézz ide, cica!

A bakfis szégyenkezett levetkőzni a macska előtt. Újra felöltözött egész rendesen s próbálta a macskát kikergetni, de az elbújt a bútorok mögé, felugrott a szekrények

tetejére, hiába volt a kergetődzés vele, nem lehetett a szobából kitudni.

Mravucsánné asszony figyelmes lett a zörejre, átszólt a szomszédszobából :

— Mi baja, kisasszonykám?

— Nem tudom kikergetni a macskát, Mravucsán néni.

— Semmi az, szívvecském, ha bent marad is; jó ártatlan állat.

— De mikor lát — felelte Veronka szorongva.

Eloltotta most a gyertyavilágot, sötétben akart vetközni, de a fránya macska megint kijött a szoba közepére és szemei még jobban villogtak a homályban.

— No, megállj, kíváncsi cudar, mindjárt kifogok én rajtad.

Barikádöt csinált a székekből s e barikád mögött, mintha a várában lenne, amelybe nem lehet belátni, az ágy szélére ülve, keresztbe rakta a lábacskaikat, mindenekelőtt kifűzván a cipellőit. Kip, kop, koppant az egyik topán, amint lehúzta és a padlóra ejtette, kip, kop, a másik is koppant.

No bizony, imponált is a macskának a székes vár! Tip, top, egyet ugrott kinyújtózott testtel és ott volt a slingelt abrosszal beterített mosdóasztalkán; tip, top, még egyet ugrott és ott volt a Veronka ágyán; a vánkosa közepén. Hanem iszen nem jó közel jönni. Veronka se volt rest, egy ügyes mozdulattal elfogta. Itt vagy most már, macska koma! Hamar csak, hol van egy kendő? Majd adok én neked nézdelődni, mikor a lányok vetkőznek. Tudod-e, hogy az nem illik, cicuska.

Talált egy vastag gyapotkendőt, bekötötte vele a macska fejét, két rét a szeme táján: »most lásson már maga, ha tud«, s így kezdte újra a vetkőződést.

AZ ÉJ TANÁCSOT AD

Míg ily bohókás apróságok foglalták el a fehérnépeket, s míg Klempa úr lepecsételt szakállal aludta az igazak álmát (senki sem álmodhat szebbeket, mint egy szendergő gibic), addig Wibra György gondolatokba merülve virrasztott. Levetkőzött, lefeküdt, de nem aludt. Az ő levetkőzése (ne méltóztassanak megijedni) nem lesz leírva részletesen, mert az megbotránkoztató jelenet a művelt emberi fogalmakban. Hogy miért? Hát tudom is én. Csúnya, tehát leírhatatlan. A nő levetkőzésében poézis van ; ha jól van írva, a női test finom, bolondító illatát érzi ki a betűkből az olvasó a nyomdafesték helyett, de egy férfi levetkőzése, pfuj, említeni se merészelem. A szoknyához akár ódát, dithirambot szabad írni, de a nadrágnak »kimondhatatlan« a neve is. És miért? Hát isten tudja. És mit bizonyít? Talán azt, hogy a férfi inesztetikusabb teremtmény a nőnél? Alkalmasint csak azt, hogy aki az illót és illetlent kigondolta, nagy számár volt.

De végre is rosszabb dolog ennél, hogy hőszünk nem aludott. Nem a gyomra volt megterhelve a Mravucsánné ételeitől, hanem a lelke, agyveleje telt meg a mai nagy eseménnyel. Mint alaktalan zúravar kóválygott a fejében a sok mindenféle benyomás. Néhány óra alatt mintha néhány esztendőt élt volna át. Szent isten, milyen réges-régen volt, mikor még a Münczné padlásán kereste az esernyőt! Most végre megkerült. Gondviselésszerűen bukkant rá. Az isten egy angyalra bízta.

Itt az esernyőről az »angyalra« siklott át az esze. Csinos kis jószág, meg kell adni. Egy csöppet se kellemetlen, pedig ezek a többi kisasszonyok, akik a kamaszévokban járnak, feszések, élettelenek, mesterkéltek, nincsen bennök semmi

természetes. Veronka kivétel. Veronka helyes kis bakfis. És mintha rokonszenvezne is vele egy kicsit . . .

Visszaidézte eleitől fogva minden szavát, úgyszólván minden mozdulatát, mely rá nézve kedvező volt és újra meg újra átélvezte (csak még több méz volt benne most harmadszorra, vagy negyedszerre), de amint ment, ment a színes fonalon visszafelé, összerakva mosolyt, elejtett szót, meglágyult hangot, önfeledt pillantást, ösztönszerű taglejtést (milyen édes gyűjtemény volt ez), hát talált közte közönyt, hidegséget is és elcsüggedten, mintegy erőszakkal áthajította magát az ábrándozás palánkján a színarany valóságba — az esernyőhöz.

Bizony szerencsésnek érezheti magát, s nem szükséges tacskozó leányzók éretlenségeit találgatni. Úr lett, nábob lett a mai nappal. Úgy éli majd a napjait, mint egy herceg, eljár télen át Budapestre, vagy a Rivierára, nyáron át Ostendébe, Monakóba, szóval nagy úr lesz, aki oda se néz holmi pap-húgoknak. (No-no, csak mindig visszatért a gondolata ahhoz a fityfirty Veronkához.)

Álom nem jött a szemhéjaira, hogy is lehetne most aludni? Úgy röpködtek előtte a szebbnél-szebb élettervek, mint a lepék a glogovai erdőben. Ő csak kergette őket, egyre kergette . . . Ej, csak már virradna, hogy mehessen, mozoghasson.

A zsebórája vígan ketyegett a feje mellett levő asztalkán, megnézte, éppen éjfél mutatott. Lehetetlen, hogy még csak annyi legyen! Talán rosszul jár? Valahol a harmadik udvaron egy kakas kukorékolt, mintha mondaná: »Jól jár az órája, Wibra úr!« A »Megfagyott birká«-ból idehangzott elmosódva a muzsika. Valami duhaj pásztorember előénekelte keservesen a híres tót juhászdalt, melynek az eleje pongyolán fordítva ilyenformán hangzik :

Nem juhász az, aki a *mért húst* kedveli,
Nem azé a birka, aki fölneveli.

Gyuri szivarra gyújtott, s a bodros füst mellett ez a bolond nóta a gondolatjának szép piros szövetjét a visszájára fordította.

Csakugyan, sokszor nem azé a birka. Lám ez az esernyő is honnan került elő. Azaz, hogy még meg sem került. Hiszen nincs még a kezében. Sőt, ha jól föl vesszük, nincs is valami sokkal közelebb hozzá. Eddig attól tartott, hogy mint jelentéktelen rongyot, eldobták valahol a szemétre, ahol megrothadt, s azért volt kevés reménye hozzájutni. Mi történt most? Mindössze megfordult a dolog. Most már az a baj, hogy valóságos klenódiom az esernyő, templomi ereklye. Lássuk csak, hogy lesz, mint lesz? Mit mond ő a glogovai papnak holnap? Azt-e, hogy »eljöttem az esernyőmért«? A pap bizonyosan kineveti, mert vagy bigott, rajongó és akkor szentül hiszi, hogy Szent Péter hozta a hűgának; vagy ámfító farizeus és akkor nem bolond, hogy hagyja magát leleplezni.

Künn szél mozdult, haragos dérel-dúrral besüvített a rossz ablakú, rossz ajtajú kamrába, ahová Mravucsánné hálásra elhelyezte. A bútorok is mozogtak, ropogtak. Jól lehetett hallani a Liskovina erdőség távoli zúgását. Ugyancsak dolgozik benne az akasztott ember, akit Mravucsán említett. Gyuri ismét eloltotta a gyertyát, melynek lángjával kellemetlenül incselkedett a szél, bebújt a dunya alá, behunyta a szemét, képzelete meghízott a sötétben, látni vélte az akasztott embert, amint hajladozik ide-oda a fán s vigyorogva bólingat feléje: »Bizony kinevetik, Wibra úr, a glogovai parókián«.

— Átkozott bonyodalom! — hajtogatta magában, nyugtalanul hánykolódva a hótiszta párnák között, melyekről a tavaszi napfény meghatározhatatlan illata áradott ki (nem hiába voltak ma a lézán kiterítve). — Mindegy — szötte a gondolatait —, az esernyő mégiscsak az enyém. Hiszen be lehet bizonyítani végső esetben a bíróság előtt is. Tanú rá Sztolarik, Münczné, a fiai, egész Beszterce városa.

Itt egyszerre felkacagott keserűen:

»Azaz dehogy lehet bizonyítani; hol jár az eszem? Hiszen az ernyő nem az enyém, a Münczéké. A Münczék apja vette rendes árverésen a Gregorics hagyatékából, a hasznavehetetlen holmik közt. Az esernyő tehát a Münczéké, engem csak az illet, ami a belsejében van. De lehet-e azzal is előállnom? Mondhatom-e a papnak: Főtisztelendő úr, az esernyő nyelében van egy két- vagy háromszázezer forintos

bankutalvány, tessék csak kérem ideadni, mert engem illet...»

Gyuri most elkezdte sorba elemezni, mit tesz erre a pap.

Vagy hiszi a szent legendát az esernyőről és így szól: »Eredj a pokolba! Majd bolond Szent Péter, hogy neked bankutalványt hozzon a mennyekből«. Ha pedig csakugyan kísértetbe jön, megnézi és benne találja a felnyitható nyélben, akkor azt mondja: »Ha mégis hozta, akkor bizonyosan nekem hozta«, kiveszi az utalványt és ő maga értékesíti. Miért is adná Gyurinak? Mivel tudná bizonyítani, hogy az övé?

Majd így okoskodék hősünk tovább:

»Talán beavassam élettörténetembe, elmondjak szögről-végre mindent, anyámról, atyámról, halálzási körülményeiről? Tegyük fel, elhiszi alfától omegáig: mit ér az? Kiviláglik-e mindebből, hogy a kincs az enyém? Bizonyára nem. De ha belátná is, hogy enyém, ideadná-e? Hiszen a pap is csak ember! Pereljem talán, ha ide nem adja? Nevetséges! Az utalványt kiveszi szépen, s milyen bizonyítékkal álljak én aztán elő, hogy az esernyőnyélben benne volt?«

A verejték csurgott a Gyuri homlokáról, a vánkosát harapta dühében. Ilyen közel lenni az örökségéhez és mégis olyan mérhetetlen távolban tőle!

... Fekete éjszaka, adj tanácsot!

És az éjszakához érdemes folyamodni. Jól tette Gyuri, hogy őtőle kért tanácsot. A tépelődők és gondolkozók jó barátja ő.

Az arany-tanácsok közé lehetne írni: »Minden nagy dolgot gondold meg éjjel is, habár már nappal határozottál felőle«. Mert az embernek van éjjeli esze és nappali esze. Hogy melyik a jobbik esze, azt nem tudom.

Hogy nem tökéletes egyik sem, gyanítom. A nappali verőfény szövö, mint egy takács, a maga színeit a gondolatokba, az éj is közéjük hullat fekete szárnyaiból egy-egy tollazatot. Festenek, pepecselnek, nagyítanak, kicsinyítenek, tehát falsifikálnak mind a ketten. Az éj szebbnek mutatja kedvesed alakját, mint aminő, ellenségedet erősebbnek, bajodat nagyobbak, örömedet kisebbnek. Nem szép eljárás

tőle, de hát az éj szuverén, nem tartozik felelőséggel senkinek.

Vedd olyanak, amilyen, de ne mellőzd, jámbor tűnődő, amikor az igazságot keresed. . . . Azaz dehogy keresed te az igazságot, — ha szembe jönne is, kikerülnéd. Rosszul fejeztem ki magam, ne mellőzd az éjt, mikor a kivezető utat keresed.

Csak látszólagosan hallgatag ő. Úgy súg neked, hogy észre nem veszed. Ha nem teheti másképp, lábujjhegyen csendesen elhozza az álmat és abba göngyölgeti kimeríthetetlen leleményességgel, amit tanácsol.

Egyszer csak elállt a szél, a muzsika elhalt a »Megfagyott birká«-nál. Gyuri nem hallott többé csak lassú ritmikus zsongást — aztán úgy rémlett neki, hogy más vidéken jár, a glogovai erdőben lepkéket fogdosnak Veronkával.

Amint mennek-mennek a csalitok között, eleibök toppan az ösvényen egy öreg ember, kunkorgós arany bottal, glóriás félkörrel a feje fölött, a kalapja madzagra akasztva lógott le a nyakáról.

»Ön Wibra úr?« — kérde az aggastyán.

»Igen és ön?«

»Én Szent Péter vagyok.«

»Mi tetszik?«

»Egy nyilatkozatot akarok aláírni az ön javára.«

»Az én javamra?«

»Értesültem, hogy nem juthat az esernyőjéhez, Gregorics barátom megkért, hogy segítsen ki. Tehát szívesen írok alá egy nyilatkozatot, hogy az esernyőt nem én adtam a kis-asszonynak.«

»Szép öntől, de itten se papírom, se tintám. Gyerünk vissza a faluba!«

»Az nem lehet, nincs annyi időm. Tudhatja, hogy én a kapunál állok strázsát, mennem kell.«

»De hát akkor én mit csináljak? Miképp jussak az esernyőmhöz?«

Szent Péter vállat vonva visszaindult a szederindás ösvényen. Egy irdatlan nagy cserfánál mégis megállt és intett Gyurinak, hogy jöjjön közelebb.

Gyuri szót fogadott.

»Tudja mit, barátom uram, ne okoskodjék sokat, vegye el a Veronkát feleségül, s vele együtt magáé lesz az esernyő.«

»Jöjjön! — mondá Gyuri és megfogta erősen a szent palástját. — Kérje meg a számomra!«

Húzta, húzta Gyuri, de ebben a percben, mintha valami erőszakos kéz megragadta volna hátulról és rettentő erővel magával rántaná, — fölébredett.

Kopogás hangzott az ajtón.

— Szabad — morogta gépiesen, ködös fejjel.

A Mravucsánék szolgája nyitott be ásítva, nagy kosztrosan.

— Bejöttem a cipőkért.

Gyuri kitörölte szeméből az álmot. Reggel volt. Az ablakon a napsugár nevetett be.

Emlékezete gyorsan futott végig az illanó álom részletein. Még szinte látni vélte a foszladozó ködben a részletek halvány vonalait. Minden olyan eleven, friss volt még. Úgyszólván a haraszt recsegett még a Szent Péter talpa alatt, s ünnepélyesen kongott a jóságos hangja: »Vegye el, barátom, a Veronkát feleségül, és akkor magáé lesz az esernyő.«

— Különös egy álomlátás — tűnődött Gyuri —, és mennyi logika van benne. Biz ez magától is eszembe juthatott volna.

. . .Ej, mintha bizony nem magától jutott volna eszébe! Az éj csak parancsolt: »Jöjj, álom, építs neki összefüggő mesét abból az anyagból, ami benne forr.«

*

Mire Gyuri felöltözött, nem volt már nagyon korán. Az egész Mravucsán-ház izgett-mozgott, mint a népes köpfű. Egyik köcsögöt vitt, másik szűrő szitát (a kifejt tejjel bajlódtak), a kapunál, melyet az éjjeli szél kiszakított az ütközőjéből, ott pipázgatott a Gyuri kocsisa és segített csodálkozni a többinek a szél erején: észrevevén urát, megemelinté nyalka struccotllas kalapját.

— Befogjak?

— Nem tudom még. Hollá, kisleány! Fölkeltek a kisaszonyék?

— Már reggeliznek is a kertben — felelte egy szarvas-
termetű fehérceled, ki egy tepsit vitt forralt tejjel. — Tessék
erre jönni!

— Akkor hát befoghatsz, János.

Egy diófa alatt, nagy kerek kőasztal körül találta
Gyuri valamennyiöket. Már a reggeli végén voltak, csak még
a madame rágsálya a piritós kenyereket.

Nagy nevetgélessel fogadták. Veronka felkiáltott paj-
kosan:

— Itt jön a friss ember!

— De már a friss ember titulust nem hagyom — ellen-
veté Mravucsán —, az engem illet. Mert én le se feküdtem,
egész reggelig kártyáztunk. A szegény Klempa még most is
ott alszik a két könyökén, az asztalon, a leragasztott szakál-
lával.

— Szép is olyakat tenni! — pirongatta Mravucsánné.

— Jó reggelt! Jó reggelt! — Mindnyájan kezét fogták a
Gyurival, Veronka is felállt és csintalanul hajladozott.

— Jó reggelt, friss ember! Jó reggelt. No, mit néz reám
olyan nagyon?

— Nézem — mondá zavartan Gyuri, a leány szépségén
felejtve a szemeit —, hogy izé... mennyire megnőtt.

— Egy éj alatt?

— Tegnap még kisleány volt.

— A maga szeme káprázott.

— Káprázik az ma is.

— Mert még álmos. Hát ilyenkor kell felkelni?

A játszi, enyelgő hang, mint valami édes csiklandozás,
fölvillanyozta Gyurit, s kezdett is bőbeszédű lenni, védte
magát tréfásan, széles jó kedéllyel.

— Elaludtam egy kicsit, sőt ha a szolgáló rám nem
kopogtat, most is alszom. Bárcsak ne nyitott volna be csak
még öt percig.

— Ugyan? — szólt Mravucsánné. — Olyan szépet
álmodott? Mit parancsol? Kávét, vagy hideg sültet?

— Kávét kérek.

— Hát nem mondja el mit álmodott?

— Házasodtam álomban. Illetőleg megakadt a dolog
a leánykérésnél.

— Hogyan? Kosarat kapott? — kérde Veronka, előretolva a kíváncsi fejecskéjét, melyet ma még szebbé tett a fölépített gazdag hajkorona, a hajkoronát pedig még szebbé tette egy beletűzött pünkösdi szegfű.

— Kérdés, hogy mi lett volna. Éppen a döntő pillanatban költött fel a szolgáló.

— Úgy? Már szinte azt hittem, nem tetszett a személye a személyének — szolt Veronka, átsapva a mesei stílusba. — Milyen kár, hogy most már nem tudhatjuk.

— Biztosítom, megtudja.

— Miképpen?

— Úgy, hogy megmondom.

— Ugyan ne beszéljen! Hiszen az álmok nem mennek át egyik éjjelről a másikra folytatásokban, mint a regények az újságokban.

Gyuri megitta kávéját, rágyújtott és nagy füstfelhőből szolt ki titokzatos arccal, szemeit az ég felé fordítva tréfásan :

— Vannak olyan álmok, majd meglássa. De hát maga hogy aludott?

No, csak ezt kellett említeni : menten kapott rajta Mravucsánné, szélesen előadva a macska históriáját, aki miatt nem mert a Veronka este levetkőzni.

Gyuri elképzelte a bájos jelenetet, édelgett rajta a a lelke, Veronka irult-pirult, Mravucsán kacagott, Mravucsánné pedig egy pár oktató szót fűzött hozzá, amint illő idősebb, tapasztaltabb asszonyoknak :

— Nem jó, galambocskám, a jóból se a nagyon sok. A szeméremben is árt, ami túlon túl van az elégen. Hozzá kell szokni az ilyesmihez! Hát mikor ura lesz, szívecském? Az bizony becsámpáskodik ám a hálószobába és maga fűzi ki az asszonykája ruhaderekát. Azon keresztül kell esni.

— Jaj, néni, néni! Miket beszél, néni!

Bedugta a füleit, felugrott és elszaladt a ribizkebokrok felé. Egy picinyke gally beleakaszkodott a szoknya fodrába s úgy megrántotta, hogy kiszakadt a ráncaiból.

No, lett ebből nagy eset! Hamar tút, cérnát! Növelte még a zavart, hogy a Wibra kocsija előállott. Két nyugtalan nyakú fekete ló, rézkulcsos hámmal. Hej! Csak jó mesterség

ÖTÖDIK RÉSZ

A HARMADIK ÖRDÖG

A CZOBOR MÁRIA RÓZSÁJA, A FÖLDHASADÉK ÉS A VÉN KÖRTEFA

Madame Kriszba a vidéket nézte, váltig kérdezősködve. Minden érdekelte, amit látott: a kidőlt-bedőlt akol a Liskovina szélén, bent az erdő sűrűjében szép fehérkérgeű nyírfák közül kikandikáló kápolna. Veronka megmagyarázta: ott ütöttek agyon egyszer egy gazdag korcsmárost a zsványok — szomorú özvegye kápolnát építtetett arra a helyre.

— Meglehet, örömeben — tette hozzá Gyuri.

— Maga gonosz ember! — fedtte meg Veronka.

A Liskovina széles, hosszú erdőség, közbe szép völgyekkel, hegyoldalakkal, smaragdzöld tisztásokkal, szinte olyan, mint egy angol park, csak a fákban kevés a változatosság, a szlávok kedvenc fája, a nyír van óriási többségben, éppen olyan melankolikus szőke a fák között, mint azok a lenhajú Ancsurkák és Bohuskák a leányok között. A Liskovina buja növényzete ellenben változatos, a hatalmas páfrányok szinte a fák derekáig nőnek, a borjúpázsit már elvirágozott s elszáradottan beillatozza az egész erdőt. A növények társadalmában is van hát olyan gézengúz perszóna, hogy csak holta után élvezhető. Ah, mennyi változatosság ez élettelen élők között! A kard alakú gladiolusnak viszont a föld alatt van a becses része, a hagymája; aki megeszi, éjszakára megálmodja tőle a jövődóbelijét. Sokkal közlékenyebb az egyszerű marmancs, mert az teketória nélkül is megmondja az embernek, szereti-e, akire gondol: nagyon-e, egy kicsit-e, vagy sehoggy sem — csak a hófehér virágfogait kell kitépdelni sorra, és vall a megmaradt utolsó.

Nem a kert utálatos neveltjei ezek, az anyaföldre ráerőszakolt idegen kölykök (némelyiket be sem fogadja, külön cserépbén kell tartani), hanem a lelkéből lelkedzett saját magzatai, jószántából termi, megneveli, ahogy a téli

pihenésében előre gigondolta, a többi idevaló teremtmények igényei szerint.

A vadszegfű kelyhe csapodár darázsok vendégfogadója, a turbánliliom madarak ivópohara, a nagy bugájú hámfű pillangók hintája. Mert nyájas erdő a Liskovina, bogárnak ágyat ad a karantyu harangjában, madárfészket kereső gyerekeket kínál számocával; szolgál kinek-kinek, amint megérdemli, éneklő madárnak bogyót természet, fiatal vászonnépeknek bokrétát, öregasszonyoknak gyógyfüveket, a gonosz farkasnak sisakvirágot, ami gyilkos növény, hóják is népnyelven »farkasölő sisaknak«.

Hogy ölt-e már farkast, az nagy kérdés. Mert a farkasnak is van ám magához való esze és bizonyosan tudja a botanikát is, közölvén nemzedékről-nemzedékre a farkasfiakkal: »Hozzá ne nyúljatok, gyerekek, az Aconitum Lycoc-tonumhoz, egyetek inkább húst!«

A Liskovinán keresztül legalább kellemes út esett az árnyékban. Madame Kriszbay ugyan örökké remegett, ha szaladó mókus megrörrenté a bozótot, váltig a zsványokat várta, kik a gazdag korcsmárost megölték.

— De hisz az nyolevnan év előtt volt, madame, azóta elhaltak.

— Hát a fiaik?

Nyugodt csak akkor lett, midőn elhagyták a Liskovinát, s a nyitott oporci határ jött sovány zab és pohánka-földjeivel. Szomorú hely az ilyen, ahol *karóra ülnek a petrencék*.*

Egyébiránt nem soká lehetett nyugodt, mert az oporci határból megint egy erdő kezdődött, a híres »Zelena Hruska«, mely körtealakban húzódik Makova felé. Hátha itt bukkanak fel a nagy cserfák között a zsványok!

S amitől oly nagyon félt a madame, éppen olyan nagyon óhajtotta Gyuri. Amint szemben ült a leánnyal, mindinkább megérlelődött benne az elhatározás, hogy feleségül veszi — az esernyő végett. A leány igen csinos, de ha nem volna is, az esernyő megéri az áldozatot. Szent Péter tanácsolta, tehát megteszi, okvetlenül megkéri. Az ostoba

* Rétszegény vidéken, ahol kevés széna terem, gondosan karóra rakják, hogy semmi el ne pusztuljon belőle.

babona, melyet ezelőtt annyira szeretett gúnyolni, őt is behálózta és helyet szorított magának az egészséges gondolatok között. Érezte, hogy egy láthatatlan erő ösztökéli erre a lépésre.

Mi az az erő? Hát bizonyosan a Szent Péter, aki álmában ráparancsolt.

De hát hogy kell a dologhoz kezdeni? Ezen töprengett egész úton. Milyen jó volna egy kis romantika (mint a regényekben van), ha teszem azt, zsványok támadnák meg őket az erdőn s ő lelövöldözné a revolverével valamennyit, úgy venné vissza tőlük a Veronkát, aki aztán így szólana elérzékenyülve: »Megmentetted az életemet, tied vagyok koporsóm bezártáig«.

De így, minden előzmény nélkül, nem mert közeledni hozzá, torkán akadtak a szavak, melyeket elméjében olyan szépen kifőzött. Kételyek fogták el: hátha nem rokonszenvezik vele? Hátha már van otthon valakije? Lehetetlen, hogy ne legyen. Hiszen csak látta már valaki, s ha látta . . . akkor bizonyosan bele is szeretett. Valami külső eseménynek kellene történnie, ami elősegítené a dolgát.

De a zsványok csak nem jöttek, talán nincsenek is. Szegény vidék ez nagyon, nincs itt kitől lopni, rabolni, nem terem itt zsvány sem.

Túl a Zelena Hruskán kibukkant karcsú tornyával Szlatina, ódon kastélyával a hegytetőn, mely egy Czobornak volt egykor tulajdona, most a Koburg hercegeké. A korcsma előtt etetni kellett; Veronka azt ajánlotta, hogy nézzék meg addig a kastélyt, melyet egy vén kapus őriz és mutogat az utasoknak. A korcsmáros azt állította, hogy néhány szoba még egészen úgy áll, ahogy a Czoborok hagyták, az udvaron egy pár szakállas ágyú is tátong, a szobákban nagyszerű fegyvereket, különösen érdekes családi képeket láthatni, köztük egy kis leánykáét, Czobor Katalinét, aki hétéves korában eltűnt otthonról.

Veronka a leányka iránt érdeklődött.

— És mi lett vele? — kérdé a korcsmárostól.

— Biz a szegény kisasszonyka még mai napig se került elő — sóhajtott a korcsmáros.

— Hát mikor történt az eltűnése?

— Úgy vagy háromszáz év előtt — felelte alattomos mosolygással, s aztán felkísérte vendégeit a domboldal meredek ösvényén, orgonabokrok között, az elhagyott ősi fészekbe.

Az elmúlás borongós hangulatával jöttek ki onnan. Madame Kriszbay az orrát fintorgatta: »milyen dohszag!« Veronka pedig lelkesült az emlékeken s egy gyönyörű kinyílt rózsát pillantott meg a félig rommá vált bástyafal alatt.

— Jaj, de felséges virág!

A vén kapus arról is mondott legendát.

E rózsza helyén lehelte ki lelkét a szép Czobor Mária, aki leugrott a bástyáról, mert egy pásztorlegényt szeretett, s az apja egy császári brigadéroszhoz akarta kényszeríteni feleségül. A pásztorlegény egy rózsafát ültetett el azon a helyen, s most az minden évben egyetlen bimbót fakaszt.

Gyuri visszamaradt s félreintette a kapust.

— Szakítsa le nekem a rózsát.

— Ah, uram, mit gondol? Fölháborodnék a holt leány szelleme.

Kivette tárcáját és két ezüst forintost csúsztatott a markába, mire az szó nélkül kihúzta kését s óvatosan levágta a rózsát.

— Hát mármcst nem háborodik fel a szellem? — kérdé nevetve.

— Nem, mert az összeg feléért misét mondatok a plébánossal.

Mint valami kincsel futott Gyuri a rózsával a hölgyek után, valóságos diadalérzettel nyújtotta át Veronkának.

— Itt a Czobor Mária rózsája! Cserébe a szegfűért, kisasszony.

Veronka hátratette a kezeit és hűvösen mondta:

— Volt lelke leszakítani?

— Volt a maga kedvéért. Hát nem cserél?

— Nem. A viláგért se tűzném fel, azt hinném, hogy a holt leánytól loptam.

— Igazán nem fogadja el tőlem?

— Nem.

Elkeseredett erre Gyuri és elhajította a rózsát nagy mérgesen, az lefelé gurult a meredek domboldalon, füvek,

bozótok, vadvirág-testvérei között csúszott alá az út porába.

Veronka szánakozva nézett a virág után, amíg csak láthatta.

— Hát illik az, amit tett? — korholta azután. — Vétett magának az a szegény rózsa valamit?

— Vétett — felelte az ügyvéd indulatosan.

— Ugyan mit? Megszúrta?

— Agyonszúrt. Valami olyat adott tudtomra, ami kellemetlen.

— Ugyan mit?

— Megsúgta a mai álmom folytatását.

— Oh, a kis fecsegő!

Kedves pajkosság csengett a hangjában, s nagy szemei nevetve tapadtak Gyurira.

— Kosarat kaptam volna.

Veronka hátravetette a fejét, a szemeit az ég felé fordította, mely azurkék színben tündökölt, mialatt egész arcát meg tudta valahogy hosszabbítani sopánkodóra.

— Oh, szegény Wibra úr, milyen szerencsétlen! (s hamiskásan mosolygott hozzá). Kosarat kapott volna álmában.

— Jó, jó, csak gúnyoljon is! — szólt az ügyvéd kiérezhető keserűséggel.

— És biztos ön abban, hogy csakugyan kosarat kapott volna?

— Igen, most már biztos vagyok — felelte szomorúan —, hiszen gyaníthatja, kit kértem meg.

— Én? — szólt elhalványodva, és a nevetése egyszerre elhalt. — Hogy én? — rebegette, de nem szólt többet, hanem csak ment, ment csendesen lefelé, hallgatagon, lesütött fejjel a keskeny gyalogúton a madame után.

Szoknyáit fölemelte kissé, giz-gaz, tövis, bozót hogy meg ne tépje, szabadon látszottak formás lábacskáái, egyikkel lép, másikkal lép, szépen, ritmikusan csikorognak a kicsi topánok: füvek, mezei virágok meghajlanak, meggyűrődnek alattuk, de össze nem törnek; kiegyenesedvén még tán frissebbek is, kevélyebbek is lettek a lába nyomában.

Egy gyík jött keresztbe, szép ruhájú, ezüstös páncélba volt öltözve. A kecskerágó bokorból jött és a fekete bogyós

borzagok liliputi erdejébe akart átsuhanni. De mi sors érte a kis páncélos lovagot? Éppen arra ment egy haragos óriás (a besztercebányai híres ügyvéd) dülva-fúlva, »hadd pusztuljon minden állat«, a cipősarka élével egyet dobantott és elszelte a kis gyík derekát a fejtől.

Veronka hátrafordult, meglátta és szinte kedve lett volna megsiratni a szegény gyíkot, de semmit sem mert mondani, immár ő is félni kezdett a rettenetes Góliáttól és csak magában morogta, az igaz, hogy félig hallhatóan: »Hóhér!«

Mikor azonban leért a dombról és elvitte őt útja a kis rózsza mellett, mely ott hevert, megtépve a kövektől, piszkosan a portól, ameylben meghömpölygött, míg lezuhant, isten tudja, mit gondolt magában, hirtelen lehajolt és föl-emelte, rálehelte, megfújta azzal a szép pici szájával, aztán odatűzte a mellfodra közé. Olyan volt rajta, mintha ott nőtt volna.

Egy szót se szólt, rá se nézett a rettenetes Góliátra hanem elfordította tőle a fejét, hogy ne lásson arcába, és a Góliát most azzal is meglegegett, hogy csak a rózsát lássa, melegséget érzett a szíve környékén és valami olyan jószágot, hogy nem adta volna száz forintért, ha a gyíkvitéz testét vissza tudja ragasztani újra a fejéhez, de azt többé nem lehetett.

Lent a korcsma előtt már azóta megegetett János, a kocsi készen várta az utasokat, akik be is helyezkedtek, de valami sajátságos zavar, nyomasztó hangulat nyíge alatt. Hallgatagon ültek szemben, ha egyik a vidék balrészét nézte, a másik szeme a jobboldali hegyek acélszürke ormán volt elmenekülve, ha véletlenül mégis találkozott a tekintetük, hirtelen elkapták egymásról. Amennyiben szóltak, mind a ketten Kriszbynéhoz intézték a mondandókat, aki lassankint szimatolni kezdte, hogy történt köztük valami. De mi? Ej, hát mi is történt? Hát semmi, csekélység, egy pár gyerekes szó, amit az ő fiatalos eszük kitégített, megszélesített, mint egyszer az ördög Debrecenben a Hatvani professzor uram szűk celláját — hogy végre belefért az egész város. Hát ebbe az egy pár szóba is belefért minden, minden . . .

És még több is történt azután, sokkal több. Miért, miért nem, gondolom valami gombostűje esett le, egyszer

csak lehajolt Veronka a fejcskájével, mintha meg akarná keresni a kasban, s íme csak kipottyant hajából a megkívánt szegfű és odaesett magától a Gyuri ölébe.

Gyuri fölemelte, hogy visszaadja — Veronka a kezével intett, hogy csak hagyja.

— Legyen a magáé, ha már oda esett, ha már nem akart a hajamban megmaradni.

Igazán nem akart-e? Ezen töprengett Gyuri, amint szagolgatta. Milyen csodálatos, édes illata van! Mitől lehet? A hajtól. S milyen illata lehet magának a hajnak a szegfű nélkül!

A bricska pedig csak gurult, egyre gurult ezalatt, hol le, hol fel a Brána-hegy alatt. Hej, a Brána, a híres Brána, elzárja a világot, mint a kapu az udvart, azért is híják Bránának (kapunak). A Brána már nem akar ki. Ő már mágnásféle a hegyek között — szép időben is kalapot visel —, felhő ül a feje húbján. De meg izzadás is az öreg: csergedő vízerek és sziklák üregéből kibugyogó források folynak le barázdás sárga hátán a Kvetyna-rétre, melyen tüzesen törtet keresztül fűzeskerítésű, kavicsos fundusán egy nagy szösze patak.

— Ez már a Bjela-Voda — magyarázza Veronka Kriszbaýnének. — A glogovai víz. Nem vagyunk már messze!

Csak még egy erdőn kell keresztülmenni, aztán mindjárt ott lesz kis fehér házikóival Glogova, a völgy mélyében. Hanem aztán ez a legkutyább út, görbe, mint az ördög lelke, tele hasadékkal, sziklával és néhol olyan keskeny, hogy alig fér a koci, a fergetyű a sziklát horzsolja.

Hátrafordult János nagy fejkakarással:

— Lócs a király ebben a tartományban!

A lócs. De a csészán nincs lócs — tehát a csészával veszelemben forognak. Mindezt ilyen kerülő úton jelenti a gazdájának.

— Vigyázz, János, hogy fel ne dőljünk!

Minduntalan leszáll kereket kötni vagy oldani, a lovak csak lépést mennek, néhol olyan mélyen bevágott úton, hogy csak az ég látszik.

— Madárnak való pátria ez — mormogja János.

— Nem tetszik a vidék?

— Nagyon himlőhelyes a pofája — véli János —, nem házasodni való hely!

Gyuri összeresztent. Ez már észrevett volna valamit?

— Miért, János?

— Mert az előbbeni gazdám, a báró (János egy sáros-megyei bárónál szolgált előbb) azt szokta mondogatni fiainak, pedig okos úr volt: »Ne menjetek soha házasodni olyan helyre, ahol szűnyog nincs, jó levegő van és savanyú víz terem.

De már erre Veronka is nevetni kezdett, nemcsak Gyuri.

— Igazi sárosi észjárás. De látod, megharagítottad a kisasszonyt.

— Eszerint én örökös pártában maradjak? — panaszkodott Veronka tréfásan.

Kézzelel-lábbal ellenkezett János.

— Jaj, szentem, dehogyan marad, dehogyan, hiszen ha...

Valami nagyon szépet akart mondani, csak az illendő szót kereste, de az isten úgy akarta, hogy egy nagy káromkodásban törjön ki, mert abban a percben belevágódtak a zökkenőnél valami kiálló sziklacsúcsba, s nagyot roppanva, recsenve lehasált a kocsi előrésze.

— Tyű, az ebugattát! Eltört a tengelyünk, tekintetes uram.

A nők megijedtek, Gyuri leugrott, megvizsgálta a tengelyt. Hát biz az eltört alaposan, éppen a rúd balszárnya irányában.

— Mit csináljunk mármost? — sopánkodott János.

— Mondtam, hogy madárnak való ország, aki nem jár se jalog, se szekéren.

— Semmi az — felelte Gyuri, akit most semmi se hozhatott volna ki a jó hangulatából, se egy tengely, se száz tengely. — Add ide a fejszét! Te csak tartsd addig a lovakat, majd mindjárt vágok én egy nyújtót a tengely alá.

Kurtanyelű balta volt a kocsisülés alatt, átvette, megnyugtatóan a hölgyeket, hogy segít ő mindjárt — csigavér az ilyen bajnak —, átugrott a garádon, végiggázolt a sűrű iszalaggal összegubáncozott bozóton a fáig. Fák is csak úgy voltak, mint agg ember koponyáján a hajszálak. Egy satnya nyír, nagy darabon mogyoró- és vad csipkebokrok, aztán semmi, aztán elvéve egy-egy vén fa, mintha valami

elszaladt erdő itt felejtette volna. Nem is a föld teste már ez a vörös-barna agyag, kiégett abból a termő erő. (Csak gombát hoz és árvalányhajat.) A föld testén a var, ez a glogovai hegy.

Nehéz volt kikeresni alkalmas támasztófát. Ez túlságosan vastag, amaz túlságosan vékony — ment hát beljebb, beljebb. Itt egy hasadékot kellett megkerülnie, majd egy, a víz által kimosott árkot. Olyan messzire ért, hogy a kocsi eltűnt előle, csak a Veronka ernyője piroslott távolról, mint egy királygomba.

Végre egy nyírfára vetett szemet, mely egy szakadék szélén nőtt magányosan. Husángnak már nagy, fának még kicsi. Valóságos bakfis volt a fák között, szép növésű, sokat ígérő. Mindegy, halál fia vagy, kis bakfis! Belevágta a bal-táját.

De alig csattant egy-kettőt a balta, midőn felhangzott ez a szó: Reta! Reta! (Segítség! Segítség!)

Gyuri összeresztett, megfordult. Ki kiáltott? A hang közelről látszott jönni, de se közel, se távol nem volt senki, pedig nagy darabot lehetett belátni. Újra hallatszott a segélykiáltás rekedten, tompán, mintha a föld alól jönne. Most már világos volt, hogy a mély hasadékból kiált valaki.

Gyuri szaladni kezdett a hasadék mentén.

— Itt vagyok! — kiáltozá. — Ki vagy? Mi baj van?

— Itt vagyok — szólott fel a mély hasadékból az előbbi hang —, segíts rajtam, ha keresztény lélek vagy.

Gyuri lenézett a hasadékba s egy kabátos alakot látott az alján guggolni, de csak keveset láthatott az emberből, mert a laza talajnak egész a szélére lépni veszélyes lett volna.

— Ez nevezetes! Hogy jutott oda?

— Beestem tegnap este — nyöszörgött a kabátos ember.

— Hogyan, már tegnap este? És nem tud kijönni?

— Lehetetlen, mert nincs mibe fogózni, ha megkapasz-kodom valamely cserjében, kiszakad a földből tövestül, s minduntalan visszaesem.

— Teringette! Ön kutya állapotban van! És senki se ment azóta erre?

— Nem jár erre senki. Már el voltam készülve a legborzasztóbbra, midőn felhangzottak a fejszecsapások a közelben. Oh, hála neked, én istenem! Segítsen rajtam jó ember, aki ott fent van, akárki legyen is, meg fogom jutalmazni.

— Nagyon szívesen. Oh, hogyne. Csak a módokon gondolkozom. Ha talán leeresztenék egy hosszú fát, fel tudna-e rajta mászni?

— Nagyon el vagyok gyengülve az álmatlanság és éhség miatt — felelte a mélyből a sok kiabálástól ércevesztett, elgyötört hangon.

— Ah, szegény ember! Várjon csak!

Eszébe jutottak az almák, amiket reggel Mravucsánné rakott a zsebébe.

— Halló! Vigyázzon! Egypár almát dobok le addig is, míg valamit kifőzők.

Sorba kiszedegette az almákat és behajigálta a hasadékba. Egyszerre megijedt. Jaj, közte van a Veronkái is. Hátha megharagszik.

— Megtalálta?

— Meg. Köszönöm.

— Ne egye meg, kérem, azt a pirosat, mert nem az enyém.

— Nem fogom megenni.

— Ön, úgy látszik, a műveltebb osztályból való.

— A glogovai plébános vagyok.

Gyuri meglepetve tántorodott hátra. Szent Isten: a glogovai plébános! Nem hallhatott volna semmi csodálatosabbat a világon.

— Majd mindjárt segíték, tisztelendő úr, csak egy kicsit várjon.

Nosza, szaladt vissza a kocsihoz, mely veszteg állt lent a völgyben, a jobbról-balról emelkedő természetlen, árkos hegyoldalak között. Úgy nézett ki onnan a vidék, mint egy kettéhasított mákfejnek a belső része. Egész a kocsihoz nem kellett mennie, amint meghallhatták a hangját, rákiáltott Jánosra:

— Szedd le gyorsan a hámot a lovakról és hozd utánam, a lovakat pedig kösd valami fához!

János szót fogadott, de nagy dörmögéssel, fejcsóválással. Sehogy se tudta eltalálni, mi történhetett, mire kell a hám? Hallott ugyan valamikor olyanforma mesét a fonóban, hogy a *Fatépő Gábor* két medvét fogott egyszer a szekere elé az erdőn. Csak tán nem ilyesmire kell a hám?

Mindegy. Kell, amire kell. Vitte vállán az úr után a hasadékhoz. Ott aztán a két hámot összekötötték egybe, a kisafa-szijaknál fogva, s leeresztették a mélységbe.

— Fogózkodjék bele, plébános úr! Mi meg ketten, János, húzzuk fölfelé!

Úgy tett a pap, ahogy Gyuri mondta: megfogózkodván végső ereje megfeszítésével az így meghosszabbított hámba, és bár most is omlott lába alatt a hasadék meredek fala, mégis szerencsésen kikapaszzkodott a föld felületére.

De hogy nézett ki! Csupa por, csupa piszok, arcán a keservesen átélt éj dülása, amihez hozzájárult a kimerültség és éhség. Nem volt azon szegényen emberi ábrázat. Mi (t. i. én és olvasóim), kik fiatalon láttuk utoljára, hiába keresnők szép, hamvas puha arcát, borostás képű férfi volt már, gesztenyeszín haja fehér szálakkal fölverve; — hosszabb keresgélés kellett, míg egy-egy ismerős vonást ragadott ki a szem. Csak egy volt a régi, a jóság és szelidség, mely e sovány, komoly, igazi papi arcot mintegy beragyogta.

Meg volt lepetve, mikor egy finoman öltözött fiatal urat látott maga előtt. Valóságos csoda itt a glogovai erdő szélén!

— Ah, hogyan háláljam meg jóságát? — kiáltá ama bizonyos pátoossal, melyen rajta van a prédikáló-szék szaga.

Egypár lépést tett a vízér felé, hogy abban megmosakodjék, de lába megcsuklott, s éles fájdalmat érzett derekában.

— Úgy tetszik, megütöttem magam esés közben, nem igen tudok menni.

— Támaszkodjék rám, kedves tisztelendő úr — biztatta Gyuri. — Szerencsére a kocsim nem messze van. Te pedig, János, vágd ki addig nyújtónak ezt a kis fát, míg mi lassan megyünk.

Már az igaz, hogy lassan mentek; a pap a ballábát nem bírta jól emelni, minduntalan megbotlott a földből

kimosott fagyökerekben, melyek keresztül-kasul fonódtak mindenfelé, mint a szultán névaláírása; — úgy látszik, alul a föld alatt még érintetlen az erdő. — Itt fent azonban az egykori nagy fák helyén törpék uralkodnak: a hályogmogyoró meg a kányafa, két nyomorult cserje, két kis útonálló. Az egyiknek legalább szép fehérvereses virágja van, lóbázza is kevélyen a lecsüngő fürtöket, de a másik egészen csak arra való, hogy az embernek alkalmatlan legyen járás közben.

A koci messze állt, ráérték odáig beszélgetni, néha meg is kellett pihennie a papnak, volt elég szék, elég fatönk az úton.

— Csak egyet mondjon meg, tisztelendő úr, hogyan került ide éjjel, egyedül?

Elbeszélte, hogy a hűgát várta tegnap, ki a nevelőnőért ment a távolfekvő vasúti állomáshoz. Miután nem jöttek meg időre, nyugtalanlás, türelmetlenség fogta el estefelé, s mint akárhányszor tette, kísértelt az erdei ösvényen eleibök. Ment, ment, mindig tovább, fokozottabb aggodalommal kémlelve a dombokról az utat, s figyelve, amint beesteledett, nem hall-e távoli kocsizörejt? Egyszerre eszébe jutott, hogy hátha a Pribalszky-malomnál letértek a hosszabbik, de szebbik útra, mely Uhlyavnán keresztül visz Glogovára? Veronka (úgy hívják, kérem, a hűgomat) rajong az árnyas erdei utakért. Igen, így lesz, bizonyosan így lesz. Azóta már régen otthon vannak, míg ő itt aggodalmaskodik. Legjobb tehát menten visszatérni, s szerencsétlenségére, hogy minél hamarabb otthon lehessen, egy kurtább gyalogútra tért. A sietség ördöge bajba vitte, a sötétben valahogy félrelépett és belezuhant a hasadékba.

— Szegény kis hűgocskám — sóhajtott fel —, mennyit szenvedhet most miattam.

Gyuri mindenáron kedélyesre szerette volna fordítani a pap bús hangulatát.

— Ej, majd megvigasztalódik a kisasszony, jót állok érte, s a tisztelendő úr is kiheveri, ha egyet alszik rá. Kéthárom nap múlva úgy fog föltűnni, higgye meg, mint egy mulatságos kaland.

— Mely azonban könnyen végződhetett volna a legborzasztóbb halállal, ha önt nem küldi a gondviselés.

— Bizonyára köze volt hozzá a gondviselésnek. Eltört a tengelyem az úton, anélkül nem jöttem volna e helyre.

A pap elérzékenyülve emelte tekintetét az égre.

— Ha száz évig élek, sem felejttem el gyöngéd szíveségét, nevét imáimba foglalva. De, oh, én háládatlan, hiszen még nem is kérdeztem a nevét.

— Wibra György.

— A besztercei híres ügyvéd? Istenem, ilyen fiatal! Örülök, uram, mert egy derék emberrel szoríthatok kezét, kit egész Beszterce magasztal, de százszor jobban örülnék most, ha egy szegény vándordíák állna előttem az előkelő úr helyett, mint megmentőm, akit megjutalmazhatnék illő módon. De hogy rójam le hálámat önnel szemben? Tudom, el nem fogadna tőlem semmit . . .

Gyuri ajkai körül ravasz mosoly hasadozott.

— Kérdés! Tudja-e, hogy az ügyvédek nagyon kapszik?

— Ah, szóljon, szóljon! (Bizonytalanul, gyanakodva nézett a szeme közé.) Igazán? Nem tréfál velem?

Az ügyvéd nem felelt mindjárt. Némán tettek egy pár lépést föl a dombra egy villámhasított vad körtefa felé, melynek irányában állott a kocsi.

— Hát igen — mondá aztán elfogódott, majdnem remegő hangon —, valamit szívesen elfogadnék.

— Csak, kérem, beszéljen tartózkodás nélkül!

— Eszembe jutott, hogy valamije van a kocsimon.

— Az ön kocsiján?

— Amiről ön nem tud, és amivel engem boldoggá tenne.

A pap mohón odanyujtotta mind a két kezét.

— Bármilyen is a világ, im, az öné.

Egy fél perc se kellett, ott voltak fent a körtefánál.

— Amott áll ni, a kocsim!

A pap odanézett, egy piros napernyő szúrta meg a szemét legelőbb, alatta egy kis fekete szalmakalap, fehér margaréta-virágokkal és még lejjebb egy tündöklő arc. Minden olyan ismerős volt előtte, az ernyő, a kalap, a margaréta-virágok és az arc.

Összerázkódott, mintha álmodt volna, azután felkiáltott, az ügyvéd karját megragadva :

— Istenem, az én Veronkám!

Az ügyvéd szelíden mosolygott, meghajtotta fejét a lelkész előtt s kezeit esengve tette össze.

— Illetőleg az ön Veronkája — javította ki magát a pap jóságos hangon —, ha ő is úgy akarja.

Ekkorra már Veronka is felösmerte bátyját, leugrott a kocsiról s gyorsan feljutott hozzá, vidám kiáltással:

— Itt vagyok. Nincsen semmi bajom. Jaj, mennyit aggódhattál. De a kocsink, az eltört. Jaj, ha láttad volna a lovainkat. De még mi minden nem történt. Madame Kriszbayt is elhoztam.

A pap megölelte. Örült, hogy az ő bajáról nem tud semmit. (Milyen derék ember ez a Wibra, hogy nem ijesztette meg a gyermeket.)

— Jó, jó, kis szívecském, majd mindent elbeszélz egymásután.

De Veronka egyszerre akart mindent elmondani, a kocsi összezúródását Bábaszéken, a Mravucsánék vacsoráját (igaz, a Mravucsán bácsi tiszteltet), a mai út részleteit, a smaragd-függő elvesztését és megtalálását...

A plébános, ki lassan-lassan érteni kezdte az összefüggést, enyelegve szakítá félbe.

— Hát a becsületes megtalálónak adtál-e valamit?

Megütődött a váratlan kérdés fölött; elhallgatott, mintha egy pergő rokka kerekébe beletesz valaki egy dorongot.

— Nem, nem. Hogy gondolod ezt? — felelte gyanútlanul, zavartan. — Hiszen nem illik, de ő nem is akart semmit.

— Csodálom, mert tőlem már bekövetelte.

— Lehetetlen — hüledezett Veronka, félszemmél Gyurit fürkésze. (Valami különös, megnevezhetetlen gyanú kezdett a szívében támadni.) — És mit kér? — tette hozzá elfátyolozott hangon.

— Biz az sokat kér.

— Sokat? — dadogta elhalványodva.

— Kéri vissza a fülbevalót, amit talált, de gazdájával együtt — mondá ünnepélyesen. — És én már oda is adtam neki!

Veronika lehajtotta fejét, mintha a nyakánál letört volna, arca kigyulladt, mint a fáklya, keble lázasan emel-

kedett, orrcimpái mozogtak... Jaj, mindjárt eltörik a mécses!

— Hát semmit se felelsz? Jól tettem-e, hogy odaadtalak? Mi? Felelj hát, Veronka!

Gyuri is hozzálépett, csendes, bátortalan hangon kérte:

— Veronka kisasszony, esedezem, csak egy szót!

Félénken hátrált a korhadó körtefa alá, melynek egyik vihartört gallya lecsüngött szinte a földig és némileg eltakarta.

— Jaj, úgy szégyenlem magamat — rebegte elhalón —, de úgy szégyenlem...

Nem szólt egy szót se többet, egyetlen szót se, — csak zokogásra fakadt hirtelen. Egy szélroham jött most a Brána felől, megrázta derekasan a vén fát, mely aztán engedelmesen ráhintette fejére, ruhájára a halványpiros virágait, talán a legutolsókat, amiket vén napjaira még hozhatott.

HÁROM ÜSZÖG

Őn ott ül, madame, a kocsin, nem tud semmiről semmit, csak azt érzi, hogy éhes. A gondjaira bízandó bakfis leugrik a kocsiról, elszalad, nyakába ugrik egy hosszúkabátos egyéniségnek, és beszélnek ott valamit a fa alatt élénk gesztusokkal, villogó szemekkel. A kis bakfis jön aztán vissza, vígan szökellve, mint egy bárány, nekipirulva, mint egy rózsa, karonfogva a fiatalemberrel, aki tegnap a fülönfüggőjét megtalálta. Mindez olyan váratlan és csodálatos. Míg a kocsi eltört tengelyét alátámasztják, felszámazzák és újra befogják a lovakat, addig a hosszúkabátos férfi, aki a bakfis testvére, megsúgja bizalmasan: »Az ön növendéke menyasszony lett«. Szent isten, mikor, hol? Hát most a fa alatt.

Ah, madame Kriszбай, érzem én jól, hogy önnek most el kellene ájulnia, részint mint finom hölgynek pusztán az esemény hallatára, részint azért, mert ilyen tökéletlen népek közé jutott; de az otkolonos üvege nagyon mélyen bent van a bőrdíjében, s így mégis jobb el nem ájulni, hanem elég a lelki megbotránkozás.

Mert a fa igen szép dolog flörtre, szerelmi ömlengésekre holdvilágos estén, de a leánykéréshez, eljegyzéshez (kivált a regényekben) szépen bútorozott szalon kívánatos. A leány kiszalad az ajtón, ha szegyenlős, vagy letérdepel áldásért a szüle, esetleg gyám előtt, ha nem nagyon szegyenlős — de hova térdepeljen a fa alatt?

Borzasztó! A fa alatt! A vadházasokról mondják: »Fa alatt esküdtek«. — Micsoda szegyen! Mit fognak erre mondani? Hisz ha nem esküdtek is, de eljegyzésük a fa alatt volt! Ezt lehetetlen lesz eltagadni.

Mindez csupán madame Kriszбайt foglalkoztatta, Veronkát nem. Ellenkezőleg, arra gondolt, hogy ha szép

idők lesznek, valamelyik nap kijön ide a vázlatkönyvével és megörökíti az öreg fát.

Ezalatt a kocsi csendesen gurult. A kocsis nem fért volt fel, azt leszállította Gyuri, menjen gyalog a kocsi után. Ő maga vette át a gyeplőt, s Veronkának melléje kellett ülni a bakra, mint a jukkerkisasszonyok szokták. Istenem, istenem, mit fognak mondani a faluban, ha így látják!

Kivackolódván a *ketté hasított mákfejből*, hol sűrűn váitakoznak szorosok, medencék, porhanyós üregek, lent a völgyben megint kibukkan kőről-kőre szökellve a Bjela-Voda s mindenütt a kocsi mellett szalad azután, mint egy cigánygyerek. Itt a jó úton sebesebben megy már a bricska, kedélyesen morognak a kerekek, s Gyuri lazára eresztvén a gyeplőt, elandalog lelkével a törtéteken. . . Nem csak álom-e mindez? Nem, nem, hiszen mellette ül Veronka, és hátul tisztelendő Bélyi János úr beszélget madame Kriszabayval, törve a gallusok nyelvét. Igen, tiszta valóság ez. Amit tud, azt látja is. Hihetlenebb, mint egy regény, de mégis valóság. Hitte volna-e még tegnap, hogy még mielőtt a nap kétszer lenyugszik, föltalálja örökségét s még tetejébe feleséghez jut. Összesen huszonnégy óra története. Tegnap ilyenkor még nem tudta, van-e Bélyi Veronka a világon. Furcsa! S utána kezdett gondolni, milyennek is nézett ki a világ Veronka nélkül? Megfoghatatlan, hogy tegnap ilyen tájban semmi hiányt sem észlelt. Hogyan lehet az? De a bolond kerekek olyan veszettül zörögtek, hogy nem bírta a tegnapi énjét összeállítani. . . Csodák ezek! Egy legenda (az esernyőé) összetört, de másik támadt helyette. Ég és föld jelentkeztek ügyvédjeül, hogy örökségéhez segítsék. Az ég álmot küldött, a földhasadék egy protektort.

Úgy dagadt a szíve, forrt, édelgett, dózsólt a nagy szerencsében: Hej, ha tudnád, kisleány, milyen gazdag úrnak adod a kezedet!

Ringatta, emelgette, csiklandozta ez a gondolat, s mosolygott titkon, mint egy álsruhába öltözött királyfi: Ha majd megtudja a kicsike!

A kopanyicai hegynyelven túl, mely mint valami spanyolfal nyúlik be a völgybe, hipp-hopp, egyszerre csak kiugrik bogárhátú házacskáival Glogova.

— Itthon vagyunk — mondja Veronka.

— Merre van a parókia?
— A falu túlsó végén.
— Majd mondja meg aztán, hol kell jobbra vagy balra térni.

— Jó, jó, kocsis úr; csak hajtson most egyenesen. Levendulaillat csap ki az útra. Rendre előtűnedeznek az ismerős kis kertek liceumkerítéseikkel, hórihorgas napraforgóikkal, köcsögök a karókon, kitegetett fehérruhák a lészán. A vesszőből font kapuk előtt pendelyes gyerekek játszanak a fazekak letört füleivel lovasdit, bent az udvaron csöngettyús csikó ficáncol.

Ügyszólván néptelen a falu: aki kezét bírja, kint a mezőkön dolgozik, a vászonnép pedig megfőzvéen az ételt, kivitte a gazdának. Csak az iskola előtti gyepen van élet, zsbongás, de már nem olyan egyöntetűek külső dolgában a gyerekek, mint valaha, Majzik tanító úr fiatalabb korában; szőkék, barnák, nyurgák, tömzsik vegyesen, s magyarul kiáltják a dicsértesséket a cséza felé.

A férfiakból csak a »mágnások« lebzselnek otthon. Csinos, cserepes ház tornácáról Gongoly uram lengeti a kalapját, cudarul meghízott: olyan potrohja van, mintha tíz évig ült volna vasban.* A kovácműhely előtt Klincsok üldögél, csöndes pipaszóval, míg a kovács a ráfot húzza a kerekére.

— Hová, háová? — kiáltja kedélyesen, kézzel-lábbal integetve a tisztelendőnek. — Már mi más papot választottunk! (Látszik, hogy a pap elmaradása élénk feltűnést kelthetett a községben.)

Teringtét, mennyit haladt ez a Glogova! Fent a dombon a Krizsánék háza mögött ott fehérlik a kálvária tizenkét stációval. Aztán a templomra is milyen szép sugár tornyot húztak pléhfedéllel! Nincs hozzáfogható egész Losoncig. Csakhogy a losoncain kakas van!

A falu közepén vendéglő emelkedik, »A Szent Esernyőhöz« címezve, túl rajta vadszólóval befuttatott, oszlopos, feltűnő szép házacská áll (a Sztrelnyik Mihályék régi fundusán), fehér, mintha cukorból lenne kifaragva; hátul sorompós

* Paraszt rendszerint csak a tömlőcben hízik meg.

kert, elől sudar fiatal topolyfák állnak kevélyen sort, mint valami gránátosok.

— Kinek a háza ez? — kérde Gyuri hátrafordulva.

— Ott a bakon ül a gazdája.

— Ah, úgy! A magáé Veronka?

Némán, szégyenlősen bólintott a fejével.

— Egy kis rossz földbirtok is van hozzá — tette hozzá a pap nemes dicsekvéssel.

Gyuri fitymáló arcot vágott.

— Bizony mi pedig nem visszük el innen. Legyen csak a bácsié. Ugye, Veronka?

Majd újra hátrafordult és azt mondta a papnak:

— Van a Veronkának olyan nagy hozománya, hogy egy grófnőnek is elég lenne, de azt se a tisztelendő úr nem tudja, se ő maga.

Ezen a rejtélyes mondaton úgy elgondolkozott a pap is, Veronka is, hogy észre sem vették volna a hazaérkezésüket. Gyuri tovább is hajtott volna, ha a Visztula kutya rájuk nem ugrik örvendező vinnyogással, s ha a kapuban sirdogáló Adameczné föl nem sikolt:

— Szentséges Szűz Mária, meghallgattad alázatos kérését szolgáló leányodnak!

— Hopp, álljunk meg! Itthon vagyunk. Nyissa ki a kaput, Adameczné.

Adameczné letörülte a könnyeit, keblébe eresztette az olvasóját s ment nyitni a kaput.

— Van-e ebéd, Adameczné? — kérdezte mohón a tisztelendő úr.

— Jaj, dehogyan van, dehogyan! Kinek főztem volna? Azt hittük mindnyájan, hogy elveszett a tisztelendő úr. Bizony isten, tüzet se gyújtottam ma. Mert minek? Úgyis eloltottam volna a patakozó könnyeimmel.

— Jól van, jól, Adameczné, tudom hogy búsult miattam, ösmerem a jó szívét, de most aztán lásson ám valami ebédhez, de gyorsan, kedves öregem, mert mind éhen halunk.

Veronka gyanút fogott az Adameczné szavaitól és vállatára fogta a bátyját, hogy mi baja volt, végre pedig sírva fakadt, nagy duzzogással kikelve Gyuri ellen is, hogy valamit titkolnak előtte. Végre el kellett neki mindent

beszélni, amitől majd megszakadt kis szíve, elgondolva, milyen veszélyben forgott testvére.

Nagy sürgés-forgás közt főtt ezalatt künn a konyhában az ebéd, volt dolga a két szolgálónak, meg a mindenesnek.

— Hamar verd a habot, Hanka! Hozz egy kis sót, Borbála. Hát a liba meg van-e már kopasztva? Ejnye, ti Mátyás lustái! Lódulj, fordulj, egy, kettő, három. Andris, szakíts hamar a kertből egy kis petrezselymet. Oh, istenkém, de sovány nevelőnét hozott a kisasszony! Láttátok? No, Adameczné (szólt önmagához), lesz megint munkád ezt a messzelőrudat kihizlalni! Add ide hé, azt a tepsit. Nem azt, a másikat! Te pedig reszelj, Borbála, egy kis zsemlyét. Hanem az a fiatalúr csinos ám, aki velök jött, hogy hol szedték fel, mire szedték fel, nem bírom eltalálni. Mondtál valamit? Hogy te se? Szamar! Ha én nem tudom, mit tudnál te, csirke. Annyi azonban bizonyos, de magunk közt maradjon, hogy van valami furcsa a kisasszony szemeiben. Van ott valami történet. Görbüljek meg, ha nincs. Csak nem tudom elolvasni.

Sokat locsogott Adameczné, jót is, rosszat is, de főzni csak jót főzött; olyan ebédet tálaltatott fel nemsokára, hogy még a szerelmesek is jó étvággal ettek belőle.

Ebéd után Gyuri lovasembert fogadott, aki levelet vitt Sztolarik törvényszéki elnöknek Besztercére.

»Kedves gyámatyám! (így szólt a levél.) Nagy dolgokról értesítem, de csak röviden, részleteket majd élőszóval. Atyám örökségét, illetve az esernyőt megtaláltam, némileg Münczné által, némileg a vakesetnél fogva. Jelenleg itt vagyok Glogován, a papnál, kinek a húgát, Veronkát, feleségül kértem. Igen csinos leány, s azonfelül csak úgy juthatok örökségemhez, ha elveszem. Különös körülmények vannak. Küldjön, kérem, e lovas ember által két arany karikagyűrűt Huszák Sámuel aranyműves boltjából, és a keresztleveletem, mely az ön gyámi iratai közt megvan. Azt szeretném, hogyha már holnapután megtörténhetnék az első kihirdetés. Maradtam stb.«

Biztatta a lovasembert, hogy siessen.

— Sietnék én, de a ló nem akar.

— Hát nógasd!

— Hja, az Isten nem teremtett sarkantyút a bocskorra!
Rossz lova volt a tót legénynek, hanem az időnek volt nagyon gyors lova. Úgy elfutott egy nap, mint egy perc. Csak megzördül másnap odakünn egy hintó, s ki jön be a tornácon? Hát a törvényszéki elnök, Sztolarik úr.

Hanem biz öneki, akármilyen nagy úr és kedves ember volt is, csak a pap örült meg. Veronka inkább megijedt tőle. Mintha hideg, fagyasztó légáram jött volna be vele. Miért jött ez most ide?

Az elnök pedig elég szíves, elég nyájas volt hozzá.

— Ez az a kis Veronka?

— Ez bizony — mondá Gyuri diadalmasan.

A »bizony« jelezte a diadalmasságot. (Oh istenem, de édes ez a mi nyelvünk!)

Az elnök nagy pacsit csattantott a kis tenyerébe, s ahogy ez már jól áll az ilyen öreg uraknak, megsípte pajkosan az elhalványodott arcát — de nem bírt az azért piros lenni. Rossz sejtelen nehezedett szívére: Miért jött ez most ide?

Maga Gyuri is meg volt lepetve. A nehezen mozdítható elnök eljövele legalább is különösnek látszott.

— Elhozta? — kérdé tapogatózásképpen.

— El.

Veronka megkönnyebbült lélegzetet vett. (Gyuri már napközben beavatta, hogy a gyűrűket várja Besztercéről.)

— Adja ide!

— Majd azután — szólt vontatottan az elnök. — *Előbb* beszélnem kell veled.

Előbb kell beszélnie! Tehát olyant akar mondani, amit nem lehetne utóbb (értsd: a gyűrű odaadása után). Veronka a világot érezte süllyedni maga alatt.

Gyuri kedvetlenül emelkedett fel helyéről, Veronka mellől, akinek kezei izgatottan kezdtek ide-oda mozogni a horgoló tűkkel.

— Jöjjön át a szobámba, gyámatyám!

Gyuri szobája az L-re épített parókia végén volt. A hajdani világban, mikor még nem épült volt fel az iskola, ez volt a tanterem (az öreg Adameczné például még itt tanulta az abc-ét). Már az előbbi pap kettéválasztotta a

pajtányi szobát egy csinos deszkafallal, vendégszobát csinált az innessé, nagyobb feléből s éléskamrát a másikból.

Veronka csak azt érezte most, hogy végtelenül boldogtalan, s hogy mindenét odaadná e percben, ha hallhatná, hogy mit beszélnek. . . Hiszen minden, de minden ettől függ. Valami démon, aki nyilván nem járt soha nevelőintézetbe az apácákhoz s nem tanulta meg, hogy hallgatózni illetlen, sarkallni, biztatni kezdte : Szaladj hamar, Veronka, az éléskamrába, ott majd meghallod, hogy mit beszélnek, ha szép csendesen meglapulva odateszed fülecskédet a vékony falhoz.

Veronka pedig nem kérte magát, ment, rohant. (Hihetetlen, mennyi méz van a gonosz sugallatú démonok nyelvén.) Ez a jól nevelt, finom gyermek képes volt odakuporodni az uborkás hordóra, a zsírbödönök és eleséges zsákok közé s idegeit megfeszítve, figyelni minden hangra.

A mélységes csöndet csak szívének dobogása zavarta, meg a gerendáról lecsüngő oldalszalonnák csöpögése. A nagy melegtől ezek is elkezdtek sárgulni, avasodni és olvadni, poty, poty, poty. Pottyant, csöppent a szép rezedaszínű ruhájára is, — de ki törődne most azzal? . . .

— Denique hozzájutottál az esernyőhöz, amint mondd — hallatszott tisztán az elnök hangja —, de láttad-e már?

— Minek? — felelte Gyuri. — Az értékhez úgymint csak az esküvő után juthatok.

— Miért nem előbb?

— Mert nem akarom előtálatni az esernyő történetét igen sok okból.

— Például?

— Először azért, mert köznevetség tárgya lenne a pap.

— Mit törődsz te a pappal?

— Másodszor, mert gyöngédtelenség lenne Veronka iránt ; azt hinné, hogy csak az esernyő miatt akarom elvenni.

— De hisz úgymint megtudja később.

— Sohasem mondom meg neki.

— Van-e még valami okod?

— Van. Az, hogy talán ide se adnák a bankutalványt, hiszen nem névre szóló, mivel bizonyítsam, hogy az enyim. Inkább az övék, akiknek a kezében van. S még esetleg a

leányt se kapnám meg ; ha annyi a vagyon, mint mi hisszük, minden ujjára talál mágnásokat.

Veronka szédült. Elképzelte, hogy így verték a Jézus Krisztus testébe a szögeket. . . így verték. Nem értett ő sokat ebből a zagyva beszédből, esernyő, bankutalvány, nagy vagyon. Milyen vagyon? De egyet érteni kezdett, hogy ő csak eszköz valami eltalálhatatlan, rejtélyes cél elérésére.

— Jó, jó — kezdé az elnök némi szünet után —, a dolog mindenesetre bonyodalmas ez ideig, de a legnagyobb bonyodalmak talán még ezután jönnek.

— Ej, mi jöhetne? — kérdé bizonytalan hangon Gyuri.

— Ne vágj most közbe, *várd be az öt órai vonatot.* Mindenekelőtt azzal legyünk tisztában, szereted-e a leányt?

Szegény Veronka úgy reszketett a búvóhelyén, mint egy didergő madár. Behunyta a szemét, mint az elítélt a tókéén, kit egy balga ösztön vezet, hogy a lecsapódó pallos nem olyan szörnyű így. Jaj, mit fog felelni?

— Azt hiszem, szeretem — felelte Gyuri bizonytalan hangon. — Olyan csinos! Magának nem tetszik?

— Hogyne, hiszen én sem vagyok kenyérbéلبől. Hanem az a kérdés, megkérted volna-e, ha nincs az az esernyőhistória? Felelj őszintén!

— Eszembe sem jutott volna.

Egy sikoly hallatszott most a szomszédos helyiségből s valami zörgés utána, mint mikor bútort feldöntenek.

Az elnök figyelmessé lett s a falra mutatva, kérdé :

— Nem tudod, mi van odaát?

— Gondolom, éléskamra.

— Mintha sikoltott volna ott valaki.

— Meglehet, egeret látott valamelyik fehércseléd.

Hát igen. Így néz ki egy tragédia a szomszéd szobából, ha vékony fala van ; — ha nincs vékony fala, még úgy se. Egy egeret látott meg valami vászonszemély, vagy egy szív zúzódott össze. Ki tudhatná ; a kétségbeesésnek és a kedélyes ijedtségnek egy hangja van. Veronka a szívébe tört tövissel futott ki a szabad levegőre, többet már nem akart tudni, csak ki innen, mert megfűl, el, el, ki tudja, hova, akárhova. . . S ez mind úgy látszik a szomszéd szobából, hogy Adameczné vagy a Hanka egy egerre talált rálépni.

Mindegy, akárhogy látszik, hiszen csak egy fél percig látszik, azután elfelejtik, beboronálja a fontos beszélni valójuk.

— Azt mondd, eszedbe sem jutott volna megkérni. . . Éppen ez az. Nem szabad elhamarkodnod a dolgot a gyűrűvel, még kevésbé az esküvővel. Lássuk előbb a medvét, az esernyőt, illetve a tartalmát, azután lehet beszélni.

Gyuri egykedvűen sodort egy cigarettát s gondolta magában: Öregszik Sztolarik, hogy annyi hóbertosságot fecseg össze. Igyekezett mégis gyöngéd lenni hozzá.

— Meggondoltam én ezt, kedves gyámatyám, nem lehet itt mást csinálni, csak elvenni a leányt.

Sztolarik felkelt a székéről, odaállt a fiatal ember elé s ravasz pislogású szemeit mereven szegezte rá : mintha valami nagy argumentumot akarna elsűtni.

— De hátha Veronka nélkül is hozzájuthatsz az örökségedhez?

El nem nyomhatott egy fitymáló mosolyt.

— Hiszen éppen most fejtetem ki — szólt türelmetlenül —, hogy nem lehet, de ha lehetne, se zárnám ki az örökségből, mely félig-meddig *lelet*, mert a gondviselés mintegy szándékosan feléje hömpölygette.

Sztolarik megfordította most a kérdést.

— De hátha Veronka által se juthatsz az örökségedhez?

— Az szinte kizártnak látszik.

— Úgy? Akkor hát ide figyelj, Gyurka öcsém, mert most mindjárt bedübörög az az öt órai vonat, amit előbb említettem.

— Igenis, figyelek.

De az esze másutt járt, szórakozottan, türelmetlenül dobolt ujjaival az asztalon.

— Hát amint ma reggel bemegyek leveled folytán a Huszák aranyműveshez, hogy megvegyem a karikagyűrűket és elküldjem a lovas emberedtől (nem is álmodtam még akkor, hogy magam jövök el), Huszák uram nem volt a boltban, csak a segédje, a Klaniczay József, a nyúlszájú.

Gyuri bólintott a fejével, hogy ösmeri.

— Mondom neki, adjon két aranykarikát. Kérdezi: Kinek lesz? — Messze lesz — felelem. Hová? Glogovára.

Csak nem a papkisasszonynak? — De bizony éppen annak. Gyönyörű jószág — mondja. Hát ösmeri? Nagyon jól.

Gyuri abbahagyta a dobolást, megkapta a rémület, felugrott izgatottan.

— A Veronkáról szólt valamit?

— Majd mindjárt megtudod. Szóból szó lett, míg a gyűrűket csomagolta Klaniczay. Honnan ösmeri a papkisasszonyt? Ott voltam tavaly Glogován. Mi az ördögöt keresett maga Glogován? Hát egy ezüst nyelet csináltatott nálunk a község egy ócska esernyőre, melyet ők a templomban őriznek.

— Bolondok, nem merték — mondá — idehozni, féltették, hogy ellopják, pedig nem ér két garast; nekem kellett oda-utaznom, hogy a nyelet felcsináljam rá.

— Hisz ez borzasztó lenne! — kiáltott fel Gyuri elsápadva.

A törvényszéki elnök fölennyel mosolygott.

— Ezért mondtam, hékás, hogy mindenekelőtt jöjjünk tisztába az esernyővel.

— Menjünk azonnal! Keressük fel a plébánost!

Égett a föld a talpa alatt. Oly közel volt már örökségéhez, s most megint elillanóban van előle, mint a lidércfény, mely maga után csalja a vándort.

Könnyű volt a plébánost megtalálni, a galambjait etette a dúcnál.

— Szent atyám — szólítá meg Gyuri, ki a tegnapi vacsora alatt per tu lett leendő sógorával. — Az elnök, ha már itt van, szeretné a híres esernyőtöket meglátni. Lehet?

— Oh, hogyne! — S nyomban rákiáltott Adamecznéra, aki csirkét kopasztott a tornácon — Hozza ki csak, kedves öregem, a templomkulcsot!

Térült-fordult a vén Adameczné a nagy templomkulccsal, s a pap — elől menve — végigvezette vendégeit a templomon, a hús boltívek alatt, az időbarnította padok közt.

< Oh, milyen szépek ezek a szegényes falusi templomok! S mindaz, ami hozzájuk tartozik. A pázsit a templom körül, a piros, zöld és mindenféle templomi zászlók odabent, a padok szélein szíjtartójukban, szép, szelíd asszonyok képeivel, Sancta Barbara, Sancta Rosalia, ora pro nobis! Mennyi szent legenda egy rakáson! A mennyeiek lehozva ide a *fele útra*

»Szaladj hamar, Veronka, az éléskamrába...«
Székely Andor rajza a francia kiadásban (1904)

Az 1953. évi olasz kiadás borítéklapja

(mert az ég fele útja a templom), ahol a földiekkel együtt lehetnek. Szemben a főoltár, a gyerekeknek diót osztogató Szent Miklóssal, Glogova *eddig*i védőszentjével. (Azért eddigi, mert egy idő óta Szent Péter kezd belenyúlálni a kenyerébe.) Balról a szenteltvíz-tartónál a Krisztus képe, csinált rózsakoszorúval a töviskorona fölött. Itt imádkozott azon a napon a fiatal pap, mikor Veronkát, mint anyátlan gyermeket, elhozta Billeghi Máté. Minden oly csendes és főséges, békét, malasztot lehelnek a komor falak, s a tömjén szaga még, mintha el nem illant volna vasárnap óta, egyesülve a kenderhajú glogovai leányok rezedabokrétáinak illatával, itt száll, itt terjeng a felső ablakon belopódzó napfény szikrázó kévén hibálózva.

Mindennek van itt története; a vastag, cifra viaszgyertyákat Domanyik Miklósné vette az Istennek — mikor az Isten az urát magához vette; kéz kezét mos, gondolná az ember, de nem úgy van, mert a szép oltárterítőt Gongolyné hímezte, aki aztán később mégis a vízbe fúlt (nem lehet ám az Istent megvesztegetni).

— Erre, erre, nagyságos uram, a sekrestyébe!

Amint beléptek, rögtön szemükbe tűnt, ott volt a kazulák, pluvialék és stóliák között a néhai Gregorius Pál vén esernyője, kimosolygott színtelen vörös kelméje ismerősen, csak az ezüst nyele, jaj az ezüst nyele ragyogott idegenül.

Gyuri mereven megdermedve nézte, egy szót se bírt kiejteni. Érezte, hogy a végzet küzd ellene. Egy ördög jár utána, aki nógatja: »Csak eredj, eredj az örökséged után«, egy másik ördög jár előtte, aki incselkedik vele: »Csak gyere, gyere, erre van«. De van egy harmadik ördög is, a legelevenebb, aki a középső ördögöt is megelőzve ott kujtorog a célnál, és mikor odaérne, gonosz vigyorgással mondja: »Itt a semmi«.

Sztolarik megtartotta hidegvérét, nagy figyelemmel vizsgálta meg az ernyő nyelét, mintha gyönyörködnék a művészi kivitelben.

— Mindig ez a nyele volt? — kérdé.

— Oh, dehogy! Ez tömör ezüsből van s valóban csinos munka. Nagy mester a beszercei Huszák, az csinálta. Tessék csak jól megnézni azt az ízlést, azt a stílt. Ugye remek egy

dolog? Tavaly leptek meg velem a híveim, míg a szklenői fürdőn voltam. A régiről letört volt a csontfogantyú, már alig lehetett használni. Bizonyos Klincsek Istvánnak az érdeme; az kezdte a gyűjtést. Oh, vannak még hívó keresztény lelkek.

Azután Gyuri felé fordult.

— Majd megösmertetek ezzel a Klincsokkal. Igazán tiszteletre méltó ember.

Gyuri a pokolba szeretne volna küldeni a tiszteletre méltó Klincsokat — és lett is volna kivel, mert megint ott volt a háta mögött az első ördög, aki arra bujtogatja: »Eredj az örökséged után«.

— De bizonyosan megtartották a régi nyelet is? — kérde éledő reménységgel.

— Nem igen — felelte a pap —, közönséges fapálcika volt; gondolom, Adameczné kérte el akkoriban a Veronkától. (Alighanem a középső ördög beszélt a papból. »Adamecznénál van az ernyő nyele.«)

Kíváncsi lett most az elnök is:

— Ki az az Adameczné?

— Az öreg szakácsném, aki imént a kulcsokat hozta.

Sztolarik úr hangosan kezdett kacagni — a könnye is kicsordult, úgy kacagott. A templom falai, kőköcskái visszahangozták, az egész templom háhatározni látszott.

Mikor aztán kiértek a templomból, s a pap bevitte a kulcsot, Sztolarik úr kihúzta a selyempapírba göngyölgetett gyűrűket, a markába nyomta Gyurinak, csendes humorral mondván:

— Az előbbi logikád szerint most már az Adamecznét kell nőül vened. Eredj hát, itt a gyűrűk, jegyezd el hamar!

Gyuri nem is felelt a maró tréfára, a bizonytalanság ideges mohóságával rontott be a konyhába, hol Adameczné éppen palacsintát sütött a tűzhely lyukán fölcsapódó lángon.

— Hallja-e, Adameczné, hova tette maga a templomi esernyő régi nyelét?

Adameczné előbb megsütötte a palacsintát, kiborította óvatosan egy fatálra, ahol már nagy garmada volt, csak aztán nézte meg, ki szólott hozzá.

— Hogy a régi nyelet tetszik kérdezni, galambom, tekintetes uram? Hát az úgy volt, beteg lett a Matyókó, a kis

unokám... éppen tavaly káposztaéréskor, de bizony még előtte volt...

— Mit bánom én, mikor volt!

Adameczné nyugodtan öntött új tésztát a palacsinta-sütőre.

— Hát igen... hol is hagytam el? A Matykónál. *Szemtől jött neki.** Mert gyönyörű gyerek ám a Matykó...

Gyuri türelmetlenül toppantott a lábával.

— Hát nem mondja meg, hol van?

— Ahol eszik ni, a kuckóban.

— Az esernyő-nyél?

— Dehogyan; a Matykó.

Csakugyan ott kuporgott az öblögető dézsa mellett, fölfordított szakajtón ülve, egy kékszemű, maszatos képű tót fiúcska, tarka babszemeket csórikálva a kezében, míg a pofácskái meg voltak dagadva az egyszerre begyömöszölt palacsintáktól.

— Mennydörgöttét, anyó! Siket maga vagy mi? — patant fel az ügyvéd. — Én a régi esernyőnyélről kérdezősködöm.

Adameczné méltatlankodva csóválta a fejét.

— Hiszen arról beszélék... szemmel verték meg, mondom, a Matykót, oda volt a szentem, kis porontyom, arra pedig az egyedüli orvosság, lelkem tekintetes uram, hogy három égő üszköt kell a gyerek ivóvizébe tenni és arról itatni három napig. De uramfia, csak nem használ, csak egyre nem használ, senyved, fogy a kis cseléd napról-napra, majd a szívem hasadt meg, ha rá néztem, mert nagyon gyenge szívem van, azt a tisztelendő úr is elösmeri...

— Inkább én is elösmerem, de térjen már a dologra, az isten szerelméért!

— Ott tartok már, kérem alásan, mert akkoriban csinálták az ezüst nyelet a szent esernyőre, s a kisasszony, a jó lélek, nekem ajándékozta az ócska nyelet. No, mondom, ez éppen jó lesz a Matykónak, ebből a szent fából három üszög, ha ez se használ akkor besorozzák, akkor az istenke katonája lesz a Matykó.

* Hogy t. i. szemtől jött a baja. A nép azt tartja, hogy az irigykedő rábámulás megigézi a gyermeket.

Elpityeredett a gondolatra, hogy a kis Matykóból isten katonája lehetett volna, elkezdtek folydogálni a könnyei — ezer szerencse, ha a palacsintatésztába nem esett belőlük.

— Adameczné! — kiáltott fel Gyuri az indulattól reszkető hangon. — Csak nem égette talán el az esernyőnyelet?

Elcsudálkozva nézett rá az öregasszony.

— Ej, hát honnan vettem volna egyébként a három üszköt, ha el nem égettem volna?

Gyuri a falnak tántorodott, forogni kezdett vele a konyha, őrülden futottak körbe a tányérok, tepsik és fazekak, a takaréktűzhely lyukából óriás lángnyelvet öltögetett rá az a bizonyos harmadik ördög, aki mindig rávigyorog a célnál: »Itt a semmi!«

De egyszerre felrázta egy kéz, mely a vállára nehezült: a Sztolarik keze.

— Volt, nincs, azért ugyan ne szontyolodj el, fráter. Így akarta a végzet, punktum. Ezentúl legalább nem kergetsz hiú álmokat, vissza vagy adva a magad erejének. Hidd meg, ez is ér valamit.

VISZIK A KIS VERONKÁT

Hanem iszen hiába vigasztalta Sztolarik. Könnyű prédikálni, hogy a földi javak elvonják az embert a lelki-ektől, azért csak jók azok a földi javak.

Mikor az embernek meghal a kedvenc gyereke, mindig akad a családban egy nagy bölcs, aki a fájdalomtól vonagló szívet be akarja gyógyítani, hogy ki tudja, mi lett volna a gyerekből, hátha akasztófán halt volna meg, még tán jobb, hogy most és így múlt ki, hanem azért még soha egy könnyet se szárított fel a bölcsesség. Bizony gyenge portéka ez a fájdalommal szemben.

Sztolarik is összehordott hetet-havat, de Gyuri szívét elszomorította a gondolat, hogy sohase lesz többé dominiuma, angol parkja és a többi, ami azzal jár; az egész világ újnak és szomorúnak látszott előtte.

Pedig csak a régi volt. Minden úgy folyt tovább, mintha Adameczné el sem égette volna a régi esernyőnyelet. A muzsikáló óra a parókia nappalijában eljutott a római kettesre, mire egy nótát játszott, a szolgálók megterítették az ebédhez, Adameczné behozta a levest, a tisztelendő úr felkereste a vendégeket, bevezette az ebédlőbe, leültette őket jobbról és balról madame Kriszba mellé, mikor egyszerre csak észrevette, hogy hát a Veronka hol van.

— Éppen azt akartam én is kérdezni — mondá a madame.

— Hát nem az urakkal volt?

— Én azt hittem — szólta a pap —, hogy önnel volt.

— Van két órája, hogy nem láttam.

— Mi se.

— Én se.

— Talán a konyhában van?

Madame Kriszбай bosszús arccal kelt fel elnöki helyéről, hogy behozza a Veronkát, de csakhamar visszajött vállvonogatva.

— A konyhában se látták.

— No, ez szép mulatság — fortyant fel a pap és maga szaladt ki, szétriasztván a cselédeket, hogy hamar keressék meg a kisasszonyt a kert valamelyik lugasában, ahol nyilván regényt olvas elbújva.

Ott künn Adameczné panaszkodott, hogy kipang az étel, minden elromlik.

— Hát tálaljon — parancsolta a plébános —, aki nincs itt, nem ebédel. Olyan nagy urat, mint az elnök, végre is nem lehet várakoztatni, kivált, mert haza akar indulni.

Egymásután hordták be tehát az ételeket, a leves után a ludas-kását, a töltött káposztát, orjával, fülével, kövérjével, a király se eszik különbet, a malacot, a palacsintát, de Veronkának se híre, se hamva. Közül a Hanka jött jelenteni, hogy sehol se találják.

Gyuri úgy ült ott érzéketlenül, mint egy makktúz, csak az arca volt sápadt, mint egy halotté.

— Ej, talán a méhesben aludt el — jegyzé meg a pap —, vagy talán (habozott egy percig, hogy folytassa-e) vagy talán köztetek történt valami?

Gyurira nézett fürkésző tekintettel.

— Köztünk? Nem, semmi — szólt Gyuri fázékonyan.

— Akkor hát szaladj át, Hanka, az új házba, nézd meg a méhesben. Mi pedig igyunk, uraim, ne zavartassuk magunkat. Hiszen gyerek még, kit ide-oda sodor a szeszélye. Talán egy lepke után futott. Ebből a vörösből méltóztassék, elnök úr.

Nem annyira a vendégeit biztatta, mint inkább önmagát, tükön ült, szívét az aggodalom szorongatta, szórakozottan beszélgetett. Az elnök kérdezgette, volt-e valami befolyása az idei korai melegnek az itteni termésre és mennyi?

— Nem tudom.

— Van-e a tisztelendő úrnak több testvére is?

— Volt vagy kettő — felelte a pap.

A visszás feleletek mutatták kedélye nyomottságát, s hogy csak erőszakolt illedelemből ül köztük. Végre megszánta az elnök és így szólt a feketekávénál:

— Jobb volna, ha tisztelendő úr maga nézne utána a kisasszonynak. Aztán szíveskedjék megparancsolni az én kocsisomnak is, hogy fogjon be, mert sok veréblépes ide Beszterce.

A pap kapva-kapott az alkalmon, madame Kriszbay hasonlóan engedelmet kért eltávozhatni, mert oly különös, ami történik, hogy ő is nyugtalankodni kezd.

A két férfi magára maradt. Kínos csend következett. A fali-óra kísértetiesen ketyegett közbe.

Gyuri karikára nyílt szemekkel, mereven, mozdulatlanul nézte a kalitkában gubbaszkodó kanári madarat. Az is olyan szomorú volt most.

— Fogass be te is — törte meg végre a csendet az elnök.
— Menjünk együtt.

Valami nyöszörgésfélét hallatott erre a Gyuri, nem igen lehetett azt érteni, de mert a fejét is rázta hozzá, hát világos volt, hogy nem szándékozik fogatni.

— Pedig okvetlenül el kell jönnöd. A mi szerepünk lejárt itt.

— Mondom, hogy lehetetlen.

— Miért?

— Hát nem látja, hogy a Veronka elveszett?

— Mit törődöl vele? Hiszen elveszett az esernyőnyél is.

Gyuri bosszúsan ütött szét a könyökével a poharak között.

— Mit bánom én az esernyőnyelet!

— Úgy? Hát neked a leány kell? Hiszen nem ezt mondtad te nekem ebéd előtt.

Gyuri vállat vont.

— Az akkor volt! Akkor még nem tudtam.

— Hát most már tudod?

— Most már tudom — felelte kurtán.

— Oh, oh — szólt az elnök úr csipősen —, mikor gyűjthatta meg Ámor ezt a csodálatos tüzet, mert a leány részéről nem valami nagy érdeklődésre mutat irántad az eltűnése.

— Éppen emiatt érzem e percben a pokol minden keserűségét. Oh, gyámatyám, higgye meg, hogy most szinte kicsiségnek tetszik előttem az örökség elpusztulása.

Az elnököt mélyen meghatotta az ifjú fájdalma, mely oly őszinte hangon tört ki.

— Ez már más. Forgós teremtette, hát így beszélj! Akkor hát én is itt maradok. Gyere, keressük a kicsikét mi is és nézzünk szembe vele, mit akar.

Amint kimentek, nagy zene-bona volt már az udvaron, de a legjobban jajveszékelt Adameczné, a kezzeit tördelve.

— Tudtam, tudtam, hogy ez lesz a vége. A mesebeli tündért sem szabad ujjal érinteni, mert szétfoszlik, akárcsak a köd. Oh, édes kis kisasszonyunk! A Jézus menyasszonya volt ő, és halandó ember menyasszonyává tették, hát Jézus magához parancsolta.

Sztolarik hozzá ugrott, megragadta a kezét.

— Mit mond kend? Hallott valamit?

— Most beszéli, kérem alásan, a Gundros tehénpásztor felesége, hogy látta a kisasszonyunkat délelőtt, amint egyenesen a Bjela-Voda felé lépegetett a réteken, kisírt szemekkel. Oh, istenem, hiszen világos.

Egy csomó asszony és gyerek lebzsel a konyhaajtó előtt, kiket az eset híre összecsődített. Köztük az egyik szintén látta Veronkát a kertek alatt, de még Gundrosné előtt.

— Szomorú volt-e? — kérde Gyuri.

— Sírt.

— Jaj nekem! — sziszegte kétségbeesve.

— Megkeressük — biztatta az elnök.

— Hol?

— A határban, mert most már bizonyos, hogy ott van, mindjárt megtudjuk, hol.

— Hej, ha az olyan könnyű lenne — sóhajtott fel Gyuri.

— Csak a mesékben van hozzá tükör...

— Mindjárt idehozom én az egész határt!

Hitetlenül rázta a fejét, talán megbolondult Sztolarik úr, hogy ide akarja hozni az egész girbe-gurba határt völgyeivel, erdeivel, pagonyaival, megnézni a Veronkát, merre van. Sztolarik úr pedig csakugyan ilyesmin törte a fejét. A Veronkát elő kell teremteni akárhonnán, a többit aztán megtudjuk őtőle.

聖彼得的傘

卡·容克沙特著

平明出版社刊

A kínai kiadás borítéklapja (1953)

A »Bolond Istók« megemlékezése Mikszáth halálakor (1910)
Jeney rajza

— Hol van a tisztelendő úr? — kérdezte a bámész-kodóktól.

— A kenderáztatókhoz ment megnézni, hogy nem esett-e be a kisasszony.

— Hát a harangozó hol van?

— Itt vagyok.

— Eredj fel íziben a toronyba és verd félre a nagy harangot.

— De hiszen nincs tűz!

— Mindegy, ha én parancsolom. Ösmersz-e?

Hogyne ösmerte volna? Mielőtt közjegyző lett, ebben a járásban szolgabíróskodott Sztolarik úr, s már akkor is igen sok mogyorópálca termett Glogován, futott hát Kvapka Pál eszeveszetten, s kisvártatva megszólalt a harang, veszélyhez hívogató tompa kongással, bim, bam, bam. .

Szél nem volt. Szállt, szállt a riasztó hang tisztán, öblösen mindenfelé, s a rétek, völgyek, hegyek, mélyedések, erdők és sások önteni kezdték északról, délről, nyugatról és keletről az embereket, akik mind a falu felé futottak. Szinte csodálatos volt, honnan támad egyszerre az a sok ember. Aki megéli végítéletkor a Gábor arkangyal trombitálását, csak az lát majd ehhez foghatót.

Sztolarik meglepődéssel nézte a templomi dombról a lihegve érkező sokaságot.

— No, látod, most már csak a falu közepére kellene állanunk, s a határ minden zugából érkezők hírt adnának Veronkáról. De az is fölösleges. Mert maga Veronka is mindjárt előjön. Hej, harangozó, nézz csak szét az ablakon, nem látod-e valahol a kisasszonyt?

— Igenis látom, ott fut a Srankóék kukoricásföldje mellett.

— Él! — kiáltott fel Gyuri felvillanyozva, de csakhamar lesújtotta a levont következtetés. — Él, semmi baja sincs, tehát élőlem bujdosott el.

Mérlegelni kezdte, nem volna-e jobb, ha nem élne. Akkor azt hihetné, hogy szerette, sirathatná, mert szerette.

Az elnök rárivallt a harangozóra, aki még mindig ránkaggatta a harang kötelét.

— Hagyd abba már, te számár. Mutasd meg a kezeddél, melyik irányban van a Srankóék kukoricása.

A harangozó a rétek felé mutatott.

— Eredj most már eleibe, Gyuri, és vedd ki tőle szép szerével, mi a baj.

De már akkor ment is a Gyuri, végig a pap kertjén, letért a Magát Józsefék lucernására, megdobbant a szíve, onnan már meg lehetett látni a Veronkát, zöldes színű fodros ruhájában, kalap sem volt a fején, hanem egy kis piros kendő pongyolán odavetve; most aztán sietve csörtetett végig a Szlávik György füzesei közt s egyszerre csak eleibe toppant a Gongoly rétjén.

A leányka felsikoltott, amint megpillantotta, egész testében reszketni kezdett.

— Hol van a tűz? — kérde tompán.

— Ne ijedjen meg, Veronka. Sehol sincs tűz. Gyám-
atyám verette félre a harangot, hogy magát hazacsalja.
Miért ment el?

A leányka arcát elborította a sápadtság, szép piros ajkát harapdálta.

— Azt én tudom — szólt elhalón, csendesen —, hagyjon el kérem... hagyjon el.

Megfordult, mintha újra az erdőbe akarna visszamenni.

— Veronka, az isten szerelméért... ne kínozzon.
Mi baja? Mit vétettem?

A leányka ránézett szúrósan, hidegen. Két jégcsap volt a két szeme.

— Hagyjon el — ismételte. — Mit akar tőlem?

Az ifjú hirtelen hozzáugrott, megragadta a kezét. Veronka mindenáron ki akarta rántani, ott huzakodtak szégyenszemre, de csak mégse eresztette el addig, míg erőnek erejével rá nem húzta ujjára az egyik karikagyűrűt.

— Ezt akarom — mondá esdő tekintettel.

— Ezt akarja? — kacagott fel a leány keserűen. —
Én meg ezt akarom, ni!

S ezzel lerántotta a gyűrűt és messze dobta be a rétebe, ezernyi ringó, remegő fűszál közé.

Szegény Gyuri a halántékához kapott a két kezével.

— Oh, mit tett velem? Mit tett?

— Ugyan ne játsszék előttem komédiát, Wibra úr. Gyűrűzze fel ne az én szegény ujjamat, hanem az esernyőt. . . mert az esernyőt akarja ön elvenni és nem engem. Érti-már?

Gyuri előtt hirtelen világos lett a közbejött bonyodalom háttere.

— Szent isten, maga kihallgatott bennünket.

— Igen, mindent tudok — szólt könnyedén elpirulva.

— Hiába tagadná.

— Oh, istenem, semmit sem akarok eltagadni. Hallgasson meg, kérem, hallgasson meg.

Szép csendesen jöttek a réten, Gyuri beszélt, a lányka hallgatott, mialatt a milliárdnyi bogarak, szöcskék élénken zizegtek, suhogtak a fűrengetegben, végezve keresztül-kasul a maguk csodálatos útját. A Gyuri beszélt, elmondta egész életét, apjának történetét, a hagyaték valószínűségét, hogyan jöttek rá, hova rejthette Gregorics, miképpen indult el szárlószálra Bábaszékig, szóval elmondott mindent. A lányka hallgatta, először mint vádló, néma, keserű szemrehányással a szemeiben, később csak mint bíró, hogy kihámozza az igazságot, majd a történet fejlődése kezdte érdekelni, belemelegedett: nem volt már se vádló, se bíró, csak egy csodálkozó hallgató, ki gyakran szakítja félbe a meglepetés felkiáltásával a fonalat.

Ah, hogy közeledett feléje ez a történet, lassan, de biztosan, már meglátszottak a vonalak, melyek belefoglalódnak az ő életsorsába. Csak tovább, tovább! . . .

Már jön, jön dübörögve, . . . már ott tart a Müncz-fiúnál. Müncz süti ki, hogy az esernyő Glogován van. Aztán megszólalt a Mravucsánék vacsoráján az erdészné . . . jaj, az erdészné fecsegte el, hogy mit hozott Szent Péter az árva leányka feje fölé.

Még csak néhány szó, és Veronka mindent tudott, mindent kitalált, mire könnybe lábadtak a szemei.

— Oh, istenem, hiszen a nyelet elérte Adameczné!

— Az isten áldja meg érte, hogy azt tette — mondá vidáman Gyuri, látván a lányka megolvadását —, mert most legalább bebizonyíthatom, hogy az esernyő nélkül is szeretem.

Veronka leoldotta a piros kendőjét, s amint a kezében suhogtatná, hirtelen megcsapta vele a Gyuri vállát és a könnyein át rámosolygott.

— Hát csakugyan el akar venni még most is?

— Természetesen. Mit mond hozzá?

— Azt, hogy... (Megakadt, különös elfogódás szorította össze a torkát.)

— Hogy?

— Hogy maga nagyon könnyelmű ember és...

— És?

— És, hogy... szaladjunk vissza megkeresni a gyűrűmet.

Ezzel megfordult s nekiszelesedve, mint egy kis csikó, pajkosan futott vissza a Gongoly rétvjére, Gyuri alig győzött utána loholni.

Sokáig keresték a gyűrűt, de hiába. Csakhamar oda-jött a tisztelendő úr is. (Hallja maga, Gyuri, ne szóljon ám a bátyámnak az esernyő felől. Nem, szívem, sohasem szólok.) A tisztelendő úr jól összeszidta Veronkát. No, te rossz jószág, hát illik az? Hol jártál? Hogy meg voltunk ijedve. Ugye valami lepke után futottál?

— Inkább előle futottam, de megfogott.

— A lepke?

— Ez a csúnya, nagy lepke.

A tisztelendő úr megértvén, amennyit érteni engedtek, maga is a gyűrű kereséséhez látott, de kereshetnék azt akár ítéletnapig, ha hírét nem veszi Gongoly uram s oda nem cammog a nagy potrohjával, melyet kevélyen verdesett a dohányzacskó báránykőrmös sallangja.

Veronka már akkor kétségbe volt esve a gyűrűért.

— No, no — szólt a glogovai nábob, megcsóválván fejét, melyen a hosszú ősz haj fésűvel volt hátul fölfogva.

— Ne tessék búsulni, kisasszonyka, majd megtalálja Gongoly bátya. Az bizony megtalálja. Mert módja van annak. A miszésés is más, ez is más. Egy óra múlva leborotváltatom a füvet a kaszásokkal.

*

Bár a fű nem volt még két ujjnyi se (hiszen csak két-hét előtt hordták be a szénapetrencéket), mégis beállította

Gongoly uram a kaszásokat, s az egyik kasza alatt csakugyan megpendült, előcsillant a kis aranykarika, mely másnap már ott fénylett a Veronka ujján. A gavallér Gongoly rétvéről fennmaradt azóta a csodálatos esemény emléke, hogy egy esztendőben háromszor kaszálták, amivel minden glogovai ember eldicsekszik, ha a határ minéműségét becsméri az idegenek.

Mit kellene még elmondanom? Bizonyára még nagyon sok az, ami tollam elé torlódik. Van olyan is, ami örök titok; például a Gregorics Pál vagyonáról máig sincs semmi nyom. Benne volt-e az elgondolt bankutalvány az öreg esernyőnyélben, vagy nem, azt senki sem tudja, még a kis Matykó se, aki pedig ivott belőle a három üszög révén. Olyan drága italt császárok se isznak, mint Matykó, — ha igaz volt a dolog.

A legenda a glogovai Szent Péter-féle esernyőről mai napig is él azon a környéken. Sztolarik révén ugyan, aki szerette elbeszélni mindenfelé, hogyan ajándékozta meg az öreg Müncz zsidó a kereszténységet egy szent ereklyével, kiszivárgott a meztelen igazság is, de a hit az igazságnál is erősebb s apránként leteperte azt egész alulra. Én bizony nem ásom többé kijebb. Az eddigiért is bocsánatot kérek. Mert tagadhatatlanul van valami misztikus a dologban. A szent esernyő mérhetlen áldást és szerencsét hozott mindenkire, még Gyurira is, ki a világ legbájosabb asszonykájához jutott általa, az elbeszélt eseményeket követő harmadik vasárnapon.

Sohase látott még olyan esküvőt Glogova. Veronkának az a szeszélye támadt, hogy a Mravucsánék vacsoráján volt összes vendégeket meg kell hívni; akik ott voltak az első megösmarkedésnél, hadd legyenek ott a lakodalomban is. Besztercéről is sokan voltak, köztük a vőlegény édesanyja fekete ternoruhában, a törvényszéki elnök, az alispán és tudja isten, kik még. Kopanyicáról eljöttek Urszinyiék, Lehotáról a tisztartó-kisasszonyok (harmonikába szedett rózsaszín szoknyákban), Bábaszékről Münczné (olyan aranyfűlbevalókkal, mint az öklöm). Annyi bricska, hintó volt akkor egyszerre Glogován, hogy egy hétig lehetett volna gyönyörködni csak a különböző lószerszámokban.

Vecsernye után hamar kituszkotta az egyházi a parasz-
tokat, de a tisztelendő úr még bent maradt. Persze, mert a
násznépet várta.

Jézus Mária, mennyi úri nép — mennyi posztó azokon!
Kettesével lépkedtek, egy asszony, egy férfi, egy kisasszony,
egy legény. Elöl a menyasszony jött fehér koszorúval, fehér
ruhában. (Oh, de gyönyörű volt — kár, hogy valamikor
ő is megöregszik.)

De a vőlegény se alávalóbb, érdemes volt megnézni,
szakasztott olyan ruhában volt, minőben a királyt festik.
Bársony-tokos aranyos kardja csak úgy csörömpölt a templom
kövein . . . Az embernek a lelke emelkedett, ameddig nézte.

Aztán megálltak félkaréjban az oltár körül, az a sok
asszony, mindeniknek egy virágbokréta a kezében, s azonfelül
drága vizekkel meglocsolva a hajuk. Olyan szagos volt tőlük
a templom, mint egy patika. Egy kicsit hús is volt. A tisztartó-
kisasszonyok, a nyavalyások, össze-összeborzongtak a tüll-
ben, de egyébként minden szépen ment . . . csodálatos szépen.

A vőlegény bátran mondta el az igent, hogy szinte
zúgott a nagy boltívek alatt, de a menyasszony bizony
halkan, csöndesen, mint mikor egy legyecske döng. Szegény
úgy elérzékenyedett a végén, hogy sírni kezdett. Azután a
keszkenőjét kereste abban a felséges fehér ruhában. De
van is abban zseb! Csak egyre nem találta a drága lelkem,
utoljára odanyújtotta neki a magáét egy asszonyság, aki
háta mögött állott s minduntalan hátraszólt az urához:

— Gombold be a kabátodat, Wladin!

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

MK = Mikszáth Kálmán

MK_m = Mikszáth Kálmán munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.

Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.

Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.

MK_mR-Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].

Krk = a jelen kritikai kiadás

K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratái)

M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban)

OSzK = Országos Széchényi Könyvtár

MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

[Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései.

SZENT PÉTER ESERNYŐJE

Kiadások, fordítások, átdolgozások

K. nincs.

M. I. *Új Idők*. (Szerk. Herczeg Ferenc.) 1895. március 31—november 10. (I. évf. 15—47. sz.) Neogrády Antal illusztrációival. Harminchárom folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. március 31. (15. sz. 261—263. l.) Az *Első rész* első két fejezete. (*Viszik a kis Veronkát, Glogova régen*. 2 képpel.)
2. április 7. (16. sz. 281—283. l.) *Az új pap Glogován* c. fejezet »Á pap sietve rángatta fel ruháit...« kezd. szakaszáig.
3. április 14. (17. sz. 301—303. l.) Az eml. szakasztól *Az esernyő és Szent Péter* c. fejezet »Ostoba fecsegés az Adamecznéé l...« kezd. szakaszáig. (1 képpel.)
4. április 21. (18. sz. 325—327. l.) Az eml. szakasztól »Alig hogy elkapták Gongolynét...« kezd. szakaszig. (1 képpel.)
5. április 28. (19. sz. 345—348. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig. (2 képpel.)
6. május 5. (20. sz. 365—367. l.) *Második rész: A tapintatlan Gregorics* c. fejezet a »Gregorics Pál, mit tódjuk-fódjuk a szerencsétlenséget...« kezd. szakaszig.
7. május 12. (21. sz. 385—387. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig. (1 képpel.)
8. május 19. (22. sz. 405—407. l.) *A Gregorics Pál halála és hagyatéka* [= *Gyanús jelenségek*] c. fejezet »Az öreg hetekig ott maradt...« kezd. szakaszig. (2 képpel.)
9. május 26. (23. sz. 425—427. l.) Az eml. szakasztól [*Gregorics Pál halála és hagyatéka* c. fejezet] »Egy picinyt elaludt ismét...« kezd. szakaszáig.
10. június 2. (24. sz. 449—450. l.) Az eml. szakasztól »Reggel megint fölléptek a gyomorgörcsök...« kezd. szakaszig.
11. június 9. (25. sz. 466—468. l.) Az eml. szakasztól a *Vibra Györgynek sejtelméi támadnak* [= *A kapzei Gregoricsok*] c. fejezet »De [a kötetkiadásban: „Ám] a Gregorics-testvérek öröme...« kezd. szakaszáig.

12. június 16. (26. sz. 483—486. l.) Az eml. szakasztól »Nem volt nehéz ráakadni...« kezd. szakaszig.
13. június 23. (27. sz. 493—495. l.) Az eml. szakasztól »Ajkai mozogtak, de semmi hang...« kezd szakaszig.
14. június 30. (28. sz. 513—515. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig. Ezzel a megjegyzéssel: »Vége a második résznek. Utolsó [!] része következik.«
15. július 7. (29. sz. 5—7. l.) *Harmadik rész: Az esernyő kibukkan* c. fejezet »A szenátorok el nem bírták gondolni...« c. szakaszig.
16. július 14. (30. sz. 27—28. l.) Az eml. szakasztól »Az ügyvéd szép arcán...« kezd. szakaszig.
17. július 21. (31. sz. 47—48. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig; *A bábaszéki zsidó* [= *A mi Rozálánk*] c. fejezet végig; *A szőlak Glogovára vezetének* c. fejezet » — Ez csak szegényes falusi boltocska...« kezd. szakaszáig.
18. július 28. (32. sz. 66—67. l.) Az eml. szakasztól »Rozáli ifiasszony felkiáltott...« kezd. szakaszig.
19. augusztus 4. (33. sz. 81—83. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
20. augusztus 11. (34. sz. 100—103. l.) *A Veronka* [= *A fülbevaló*] c. fejezet »—Köszönöm, hogy olyan jó volt...« kezd. szakaszáig.
21. augusztus 18. (35. sz. 115—118. l.) Az eml. szakasztól »— Igaz, igaz, de mégis beszélnem kell...« kezd. szakaszig.
22. augusztus 25. (36. sz. 131—133. l.) Az eml. szakasztól »A madame franciával vegyített német nyelven nyöszörgött...« kezd. szakaszig.
23. szeptember 1. (37. sz. 150—152. l.) Az eml. szakasztól [*Negyedik rész:*] *Vacsora Mravucsánéknál* c. fejezet »Volta-képpen istenkísértés...« kezd. szakaszáig.
24. szeptember 8. (38. sz. 169—171. l.) Az eml. szakasztól »E percben fölemelkedett Konopka szenátor...« kezd. szakaszig.
25. szeptember 15. (39. sz. 183—186. l.) Az eml. szakasztól »Kís vártatva Gyuri is megkívánta az alvást...« kezd. szakaszig.
26. szeptember 22. (40. sz. 201—204. l.) Az eml. szakasztól *Az éj tanácsot ad* c. fejezet »És az éjszakához érdemes folyamodni...« kezd. szakaszáig.
27. szeptember 29. (41. sz. 224—226. l.) Az eml. szakasztól »A glogovai utasok odapillantottak...« kezd. szakaszig.
28. október 6. (42. sz. 246—248. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig; [*Ötödik rész: A Czobor Mária rózsája* c. fejezet] »Veronka szánakozva nézett...« kezd. szakaszáig.
29. október 13. (43. sz. 266—267. l.) Az eml. szakasztól »Eszébe jutottak az almák...« kezd. szakaszig.
30. október 20. (44. sz. 289—291. l.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig. Jelzés: »Vége következik.«

31. október 27. (45. sz. 307—311. l.) A *Három üszög* c. fejezet az »Igenis, figyelek...« kezd. szakaszig. Jelzés ismét: »Vége következik.«
32. november 3. (46. sz. 330—332. l.) Az eml. szakasztól »De egyszerre felrázta egy kéz...« kezd. szakaszig. Jelzés harmadizben: »Vége következik.«
33. november 10. (47. sz. 348—353. l.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- II. [1. kiad. 1895.] Neogrády Antal rajzaival. Bp. Légrády Testvérek kiad. [Az évjelzés nélkül megjelent kötet 1895. december 17-én került forgalomba. L. jegyzeteink Irodalom c. fejezetét !]
- III. a) [2. kiad.] 1901. *MKm. Új sorozat 2. köt.* (A MKM teljes sorozatának 14. kötete.) [A Légrády Testvérek nyomdájában készült, de már a Révai Testvérek-cég által terjesztett kiadás; l. alább a Légrády- és Révai-cég közös ügyletéről szóló jegyzetünket ! A kötet 1900. december elején került forgalomba; l. jegyzeteink Irodalom c. fejezetét !]
- IV. a) [3. kiad. 1901.] Bp. Lampel Róbert kiad. 16r. 334 l. (Magyar Könyvtár 241—245.)
- V. a) [4. kiad.] 1910. *Jk 3. köt.* 251 l.
- III. b) [5. kiad. 1911.] 3. kiad. *MKm 14. köt.*
- IV. b) [6. kiad. 1911. Ua., mint a IV. a). Címlapkiadás.]
- V. b) [7. kiad. 1919. Ua., mint az V. a), de sorozat-címlap nélkül. Címlapkiadás.]
- c) [8. kiad. 1926. Címlapkiadás.]
- d) [9. kiad. 1927.] 20. kiad. [!] [Címlapkiadás.]
- e) [10. kiad. 1928.] 21. kiad. [Címlapkiadás.]
- f) [11. kiad. 1928.] 21. kiad. 68. ezer. [Címlapkiadás.]
- g) [12. kiad. 1929.] *MKmR. Fr. 1. köt.* [Az V. a—f) kiadások matricáiból készült kiadás; csupán a matricák időközben használhatatlanná vált néhány lapját szedték újból.]
- IV. c) [13. kiad. 1930. Ua., mint a IV. a—b), de újabb sorozatsorszámokkal.] (Magyar Könyvtár 1131—1138.)
- V. h) [14. kiad. 1930.] 23. kiad. 74. ezer. [Címlapkiadás.]
- i) [15. kiad. 1930.] 23. kiad. 75. ezer. [Címlapkiadás.]
- j) [16. kiad. 1930.] 23. kiad. 76. ezer. [Címlapkiadás.]
- k) [17. kiad. 1933.] 24. kiad. 70. [!] ezer. [Címlapkiadás.]
- l) [18. kiad. 1941. Címlapkiadás.]
- m) [19. kiad. 1943.] 48. [!] ezer. [Címlapkiadás.]
- n) [20. kiad. 1948.] 50. ezer. [Címlapkiadás.]
- VI. a) [21. kiad. 1954.] Szépirodalmi Könyvkiadó. 16r. 1—321. l.; MK életrajza: 323—325. l. (A Jk alapján készült kiadás.) (Olcsó Könyvtár.) Megjelent 30 000 példányban.
- b) [22. kiad.] 1954. Ua., 2. kiad.

- VII. [23. kiad.] 1956. Az *Akli Miklós* című regénnyel együtt. (Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. A kötetet Hincz Gyula illusztrálta.) Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó. 5—224, 225—416. l. és jegyzetek : 417—434. l. (MK Válogatott Művei.) Megjelent 17 600 példányban.
- VIII. [24. kiad.] 1957. Bp. Hírlapkiadó Vállalat. 16r. 1—354. l. ; MK élet- és jellemrajza Király Istvántól : 355—360. l. (A Szabad Föld Kiskönyvtára.) Megjelent 40 000 példányban.

Szemelvények a regényből :

- Pesti Hírlap* (szerk. Kenedi Géza) 1895. július 21. (17. évf. 197. sz. 2—3. l. tárca) : *A bábaszéki zsidó*. [A III. rész »A mi Rozálink« c. fejezete, teljes egészében. Az Uj Idők-ben folyó regény e részletének megjelenésével egyidejűleg !]
- Képes Családi Lapok* (szerk. Tolnai Lajos) 1895. aug. 4. (17. évf. 32. sz. 506—507. l.) : *A bábaszéki zsidó*. Életkép. [A III. rész »A mi Rozálink« c. fejezete, teljes egészében.]
- Vasárnapi Ujság* (szerk. Nagy Miklós) 1895. december 29. (42. évf. 52. sz. 859. és 862. l.) : *A mi Rozálink*. [Az átvétel megjelölésével:] *A Szent Péter esernyője című elbeszélésből*. [Neogrády Antal két illusztrációjával, az 1. kötetkiadás 166. és 167. lapjáról.]
- Képes Folyóirat*. (A Vasárnapi Ujság füzetekben. Szerk. Nagy Miklós.) 1896. 19. köt. 7—9. l. Ua. részlet, ua. címmel és illusztrációkkal, mint a fenti Vasárnapi Ujságban !
- A *Vasárnapi Ujság* 1900. évfolyamában (nov. 18. és nov. 25. ; 47. évf. 46. sz. 760—763. l. és 47. sz. 777—779. l.) Nagy Miklós, a folyóirat élelmes szerkesztője — Szikra : Szent Péter esernyője c. cikkével kapcsolatosan — alkalmat talált, hogy legalább kivonatossan, összevont szemelvényekben közölhesse a világhírűvé vált regényt. A bőven felhasznált szöveggel együtt átvésznyolo illusztrációt is. A közleményt a következő lábjegyzettel látta el : »A Szent Péter esernyője magyarul a Légrády-testvérek-nél díszes kiállításban Neogrády Antal rajzaival illusztrálva jelent meg, amelyek közül néhányat most mi is bemutatunk, valamint az angol kiadás címlapját s képeiből is egyet : ahol Veronka az esernyő alatt a kosárban fekszik.«
- Képes Folyóirat*. 1901. 29. köt. 293—303. l. Ua. részletek és illusztrációk, mint a fenti Vasárnapi Ujságban !
- Aradi Közlöny*. (Politikai napilap. Főszerk. Stauber József.) 1910. április 23. (25. évf. 93. sz. 1—2. l. tárca) : *Szent Péter esernyője* címmel »A mi Rozálink« című fejezet, a következő tájékoztatóval : »Részlet MK regényéből, amelyet Rooseveltt is a világszépirodalom egyik remekének mondott.«

*

Révay Mór János emlékirataiban (Írók, könyvek, kiadók. Bp. 1920. II. köt. 193. és 314. l.) részletesen szól a regény első kiadásairól. Elmondja, hogyan adta át MK az 1890-es években írt regényeinek — köztük a *Szent Péter esernyőjének* — kiadói jogát a Légrády-Testvéreknek, magasabb szerzői »tiszteletdíj« reményében. A Légrády-Testvérek-cégnek azonban nem volt olyan jól kiépített ügynöki szervezete, mint a Révai-kiadónak; emiatt »a *Szent Péter esernyője* és a *Beszterce ostroma* és a *Kísértet Lublón* és az *Új Zrinyiász* és mind a többi mestermű ezekben a szép kiadásokban ottmaradtak Légrádyéknál, ellenben a mi üzleti könyveinkbe be volt jegyezve 10 000 olyan cím, aki örült volna, ha Mikszáthnak ezeket a mesterműveit megküldjük nekik. Ha a magyar közönség nem ismerte meg Mikszáthot a maga teljes fényében, vagy nem ismerte meg eléggé, akkor ennek az az oka, hogy ezek a könyvek ily szerencsétlen körülmények között jelentek meg, hogy a [Révai-cégtől kiadott] *Pernye* című kötet 15 000 példányban került a közönség közé és a [Légrády-cégtől kiadott] *Szent Péter esernyője* talán 500 példányban.« Végül megtörtént a megegyezés az író és a két kiadó között, s így a *Szent Péter esernyője* is belekerült a MKM-sorozatba. (Révay Mór János emlékiratainak ezt a fejezetét részletesen idéztük a Krk 5. köt. 186—189. lapján.)

A *Szent Péter esernyője* 1901-ben egy népszerűsítő sorozatban, a Radó Antaltól szerkesztett és a Wodianer-cégtől kiadott »Magyar Könyvtár« c. vállalatban is megjelent. E vállalat Mikszáth-köteteiről Révay Mór János ezeket írja: »Nem akartam megemlíteni a Mikszáthról szóló fejezetben: minő fájdalommal töltött el, amidőn Légrádyék, akkor a jogok birtokában, Mikszáthnak majdnem összes munkáit, amelyekkel rendelkeztek, a Magyar Könyvtárnak engedték át kiadásra. Nem akartam ezt ott megemlíteni azért, mert félreértésekre adhatott volna alkalmat; most azonban, minthogy már kifejtettem az olcsó könyvről való nézeteimet, [amely szerint olcsó könyvet csak 50—100 000-es példányszámban, főleg iskolák számára célszerű kiadni] talán egy nézetem lesz velem mindenki, aki ezekkel a dolgokkal foglalkozik, hogy Mikszáth műveinek terjesztését nem nagyon mozdította elő az, hogy a *Szent Péter esernyője* és más egyenrangú munkái megjelentek a Magyar Könyvtárban 6000 példányos kiadásokban, amely kiadások elkelték 8—10—15 évig, sőt [eladásuk] esetleg tovább is tart. A terjesztőképes fazonban megjelenő munkák terjesztését akadályozzák, azoknak gáncsot vetnek, de maguk semmiképp sem bírnak elterjedni. — A Magyar Könyvtár minden kiválósága, sokoldalúsága és határozott üzleti eredményei mellett sem tudott oly nagy elterjedést elérni, amunő egy ily vállalatnak ily módon való közrebocsátását megindokolta volna. Nem bizonyít ellenem, sőt mellettem bizonyít az, hogy a Magyar Könyvtár egyes füzetei tényleg igen nagy példányszámban jelenhettek meg, mert ha megnézzük, hogy melyek azok a kelendő füzetek, akkor menten rájövünk, hogy csakis az iskoláknak szánt olvasmányok olyanok, amelyek a rendkívül olcsó kiadást megindokolják, lehetővé teszik.«

Fordítások (a megjelenés időrendjében) :

Román :

Parapleul Sântului Petru. Novela. Prelucrată în traducere de Ioan Nițu Pop. Timișoara, 1897. Tipografia lui Heinrich Uhrmann. 168 l.

Francia :

1. Le parapluie de Saint-Pierre. Adapté du hongrois par Émile Horn. (Journal des Débats. Paris, 1898. 61—63, 66—67, 70, 73, 76—78, 80, 83, 85, 87, 89—90, 92, 94. sz.)
2. Le parapluie de Saint-Pierre. Adapté du hongrois par Émile Horn. Illustrations de André de Székely. Paris, [1904.] Félix Juven. 195 l., 24 képmelléklet.

Német :

1. St. Peters Regenschirm. Eine Erzählung. Übersetzt von Ludwig Wechsler. Berlin, 1898. Fischer und Franke. 307 l. (Fischer und Franke's Bibliothek für Bücherliebhaber.) — Ua. 2. kiad. Berlin, [1905.] uo.
2. Der wunderthätige Regenschirm. Eine Erzählung. Aus dem Ungarischen übertragen von Marie Kálmán. Leipzig, [1899] Reclam. 234 l. (Universal-Bibliothek 4002—4003.) Ua. Új kiad. Leipzig, [1900.] Uo. (Reclams Unterhaltungs-Bibliothek für Reise und Haus. 34.)
3. Der wundertätige Regenschirm. Erzählung. Übertragen von Jaques Sarlós. Wolfenbüttel, 1921. Verlag der Freunde. 249 l. (Die humoristische Bücherei.)
4. St. Peters Regenschirm. Roman. Übertragen von Sophie Boháti—Maringer. Wien, 1950. Österreichische Buchgemeinschaft. 292 l. (293. l. : MK arcképe, 295—8 : MK élete.)

Svéd :

St. Peters paraply. Stockholm, [1899.] Adolf Bonnier. 287 l. (Adolf Bonniers Romanbibliotek 89.)

Angol :

St. Peter's umbrella. A novel. Translated by B. W. Worswick. With introduction by R. Nisbet Bain. London, év nélkül. Harper & Brothers. 300 l. Ua. 2. kiad. London, 1900. Jarrold & Sons. 300 l., 4 melléklet.

Szlovák :

1. Ambrela Svateho Petra. (Do slovenskeho preložel : Zsebrácky Géza.) Eperjes, [1900.] Tlač. Kósch Árpád. 250 l.
2. Svätého Petrov dáždnik. Preložila Hana Gregorová. Ružomberok, 1911. Vydáva Ján Párička. 255 l. (Páričkova Slovenská Knižnica.) Číslo 7—8. (Ročník II. Svázok 3—4.)
3. Dáždnik sv. Petra. Román. Prelož. Štefan Schultz. Bratislava, 1950. Práca. 221 l. (Megjelent 5.500 példányban.)

Szerb :

Kišobran svjetog Petra. Preveo Yja. Novi Sad, 1906. »Branik«. 177 l.

Holland:

De Wonderparaplu. Uit het Hongaarsch door T. Beets-Damsté. Amsterdam, év nélkül. [1910?] 164 l. (Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur.) (Blauwe Bibliotheek. No 14—15.) Ua. [2. kiad.] 2 e Druk 9 e—12 e duizental. Amsterdam, 1934. Wereldbibliothek. 311 l.

Dán:

Sankt Peders paraply. Fortaelling fra vore dage. Fra ungarsk ved Alex. Schumacher. København, 1912. J. L. Lybecker. 295 l. (5—7. l.: MK életrajza.)

Finn:

Pyhän Pietarin sateenvarjo. Kertomus ylä-unkarista. Unkarikielestä suomensi N[iilo] E. W[aino]. Helsinki, 1912. Suomalainen Kustannus. 1—2. köt. 1. köt.: III—XI. l. MK életrajza, 1—124. l.; 2. köt.: 125—301. l.

Olasz:

1. L'ombrello di San Pietro. Romanzo. Versione dall ungherese di R[ina] Larice. Róma, év nélkül. [1913 előtt!] Societa Editrice Laziale. (Bibliotheca di »Viaggi e Racconti« 4.)
2. L'ombrello di S. Pietro. Traduzione di Clara Valiani. Torino, (1953). SAS Editrice. 239 l. (La »Duecentocinquanta« SAS. N. 28.)

Horvát:

Kišobran Sv. Petra. Roman iz slovačkoga svijeta. (Preveo A. Pisarević.) U Zagrebu, 1914. Kr. Zem. Tiskare. 224 l. (Zabavna Biblioteka. God. II. Knjiga 19.) 5—10. l.: MK életrajza.

Lengyel:

Parasol Świętego Piotra. Przekład z węgierskiego oryginału B. Jaroszewskiej. Warszawa, [1923] Druk L. Bogusławskiego. (Biblioteka Dziel Wyborowych.)

Cseh:

1. Zázračný deštník Sv. Petra. Humoristický román. (Preložil Ctibor Flégl. Illustroval Rudolf Sváb.) Praha, 1941. Sfinx-Bohumil.
2. Deštník Svatého Petra. Se svolením autorovým z madarétiny preložil Gustav Narcis Mayerhoffer. V Praze, év nélkül. Jos. R. Vilimek.

Török:

Aziz Petrus'un Şemsiyesi. Çevril. Necmi Seren. Ankara, 1946. Sakarya Basımevi. VII, 346 l. (Dünya edebiyatından tercümeleler. Macar klasikleri 10.) [A kötet elején, I—VII. l.: Halasi Kun T.: MK török nyelvű életrajza.]

Kínai:

Sen-pi-tó-ti szan. Hsziao-suo. Kang Sze-csün ji. Sanghaj, 1953. Hszin-ji-ven-cung-kan. 261 l., 3 képmelléklet. [Az 1900. évi angol fordítás nyomán; a képmelléketeket is onnan vette át.] — Az OSZK-ban két azonos példányról két különböző átírás található. A második átírás a következő: Seng Pej-te ti szan.

Sanghaj, 1953. Ping ming ou pan eö. 261 l. (Hszin i ven
cung kan.)

Spanyol:

El paraguas de San Pedro. Madrid, év nélkül.

Színpadai változatok:

I. a) *Szent Péter esernyője*. MK hasonló című regényéből írt,
s a Beöthy László-féle színműpályázaton díjazásra ajánlott színmű
3 felvonásban, egy előjátékkal. [Színpadra írta: *Martos Ferenc.*]
Rendező: Verő György.

Színre került a Magyar Színházban. Bemutató előadása: 1907.
október 11.

Az előjáték személyei: [A kereszt-, illetőleg utó-neveket for-
rásunk — a »Magyar Színpad« 1907. okt. 11. stb. sz. — nem tüntette
föl. Ezeket kiegészítettük!]

Bélyi János, plébános	Törzs Jenő
Veronka, a húga (2 éves)	* * *
Mravucsán, községi bíró	Réthey Lajos
Mravucsánné	Bera Paula
Adameczné	Erdei Berta
Glogon	Körmendy János
Vladin, a fia	Bársony István
Lonka	P. Tárnoky Giza
Szlávik, egyházi	Z. Molnár László
Billeghi Máté	Nagy Károly
1-ső } 2-ik } paraszt 3-ik }	Szabó Gyula
Müncz Jónás	Dezső Vilmos
	Turányi Alajos
	Garas Márton

Parasztok, nép.

Történik: Glogován, a paplak udvarán.

A színmű személyei:

Bélyi János, plébános	Törzs Jenő
Veronka, a húga	Petráss Sári
Ancsu	Forrai Rózsi
Vibra [így!] György, ügyvéd	Papp Mihály
Sztolarik, törvényszéki bíró	Vágó Béla
Münczné	Örley Flóra
Mravucsán, Glogova polgármestere . . .	Réthey Lajos
Mravucsánné	Bera Paula
Vladin	Bársony István
Lonka, a felesége	P. Tárnoky Giza
Mokry, jegyző	Csiszér Arthur
Szlávik, egyházi	Z. Molnár László
Madame Kriszabay	Kecsőh Fatime

Adameczné

Borbála

Egy leány

Nép, cselédek, muzsikus cigányok.

Történi: 15 évvel az előjáték után, az I. felvonás Vibra lakásán, a II. és III. a glogovai paplakban.

2—7. előadása 1907. október 12—13, 15—17. este és október 27. du. Ezután lekerült a műsorról.

Sem kézírata, sem nyomtatott szövege nem ismeretes.

A sajtóvisszhangokat alább, az Irodalom c. fejezet III. a) részében közöljük.

Erdei Bertá

Ványi Aranka

Sárdi Valéria

b) 1924-ben átdolgozták a színművet és a Magyar Színház felújította, részben az 1907. évi előadások szereplőivel.

Szent Péter esernyője. Színmű 3 képben. MK regényéből színpadra írták: *Martcs Ferenc* és *Bakanyi Károly*. Rendező: Vágó Béla. Színre került a Magyar Színházban, új betanulással 1924. június 14.

Szereposztás:

Bélyi János, plébános

Veronka

Ancsu

Vibra [így!] György, beszercei ügyvéd, Ancsu törvénytelen fia

Sztolarik, törvényszéki elnök, Vibra gyámja

Münczné

Mravucsán, Glogova polgármestere

Mravucsáné

Glogon

Vladin, a fia

Lonka, a felesége

Mokry, jegyző

Szlávik, egyházi

Madame Kriszbay

Adameczné

Billeghi Máté

Borbála

Egy leány

1. }

2. } paraszt

3. }

1. }

2. } öreg asszony

3. }

Házaló zsidó

Falubeli nép, muzsikus cigányok.

Toronyi S. Imre

Blaha Gitta

T. Halmy Margit

Abonyi Tivadar

Stella Gyula

Rozsnyai Ilona

Pártos Dezső

P. Tárnoky Giza

Körmendy János

Dávid Mihály

T. Oláh Böske

Bánky Róbert

Z. Molnár László

Vaszary Piroska

Simon Marcsa

Gere Zsigmond

Kornéli Mária

Laczi Rózsi

Hatvani K.

Lubinszky

Sándor

Komlóssy I.

Bera Paula

Erdei Bertá

Réthey Lajos

Történik az I. felvonás Glogován, a II. felvonás Vibra lakásán Besztercén, 15 évvel később, a III. felvonás ismét Glogován. Idő: 1900. [!] A díszleteket Básthy István tervezte.

2—13. előadása 1924. június 15—17, 19—20, 22—25, 27—29. Ezután nyári szünet; az 1924—25. évadban már nem újtották fel.

M.: Színházi Élet. (Szerk.: Incze Sándor.) 1924. június 29—július 5. (XIV. évf. 26. sz. 95—125. l.)

A sajtóvisszhangokat alább, az Irodalom c. fejezet III. b) részében közöljük.

II. *Szent Péter esernyője*. Életkép 4 felvonásban. MK hasonló című regényéből színpadra alkalmazta *Hevesi Jenő*.

Színre került a székesfehérvári Városi Színházban egy alkalommal: 1915. január 26-án.

Főszereplők (a hírlapi beszámolók szerint):

Bélyi János, plébános	Nyikos Zsigmond
Veronka	Aranyosi Annus
Wibra György	Déri Béla
Gregorics-testvérek	Baróti Rezső
	Gyárfás Ödön
Prepelicza kőműves	Faludi Kálmán
Polgármester	Szalkai Lajos (a székesfehérvári Városi Színház igazgatója)
Szenátorok	Lónyai, Boros, Pallós
? [Nem tudni, mely szerepekben]	Kovácsis Margit és Alapi

A sajtóvisszhangokat alább, az Irodalom c. fejezet III. c) részében közöljük.

Filmváltozatok:

I. *Szent Péter esernyője*. 4 felvonásban. MK regényéből filmre írta: *Karinthy Frigyes*. Rendezte: *Korda Sándor*. Főbb szereplők: Rátkai Márton (Gregorics Pál), Huszár Károly (a legidősebb Gregorics), Bartos Gyula (a középső Gregorics), Várkonyi Mihály (Wibra György), Lajthay Károly (Bélyi János, plébános), Lenkeffy Ica (Veronka), Hajdu József (Müncz Jónás), K. Demjén Mari (Adameczné), Kürti József, Simon Marcsa.

Készült a Corvin-filmgyárban. Bemutató előadása: 1917. október 29-én, a Mozgókép-Otthonban (Teréz-körút 28).

II. *Szent Péter esernyője*. Filmre írta: *Siklósi Iván*. Rendezte: *Cziffra Géza*. Zenéjét szerezte: Sally és Rezes. Főbb szereplők: Rátkai Márton (Gregorics Pál), Maklár Zoltán, Pethes Sándor, Peéry Piri (a három idősebb Gregorics-testvér), Básti Lajos (Wibra György), Gervay Marica (Veronka), Gombaszógi Ella (a francia nevelő-

nő), Réthy Annie, Vidor Ferike, Bársony István, Dénes György, Hosszú Zoltán (glogovai paraszt), Kőpeczi-Boócz Lajos, Z. Molnár László.

Bemutató előadása: 1935. november 14-én, a Radius-filmszínházban. (Nov. 27-től a Casino-filmszínházban adták stb.)

Mindkét filmváltozat sajtóvisszhangját alább, az Irodalom c. fejezet IV. részében közöljük.

A regény keletkezése

I.

Mikszáth — a hagyomány szerint — így nyilatkozott egyszer írói munkásságáról: »Nem tudom bizonyosan, a jelennek írok-e, vagy a jövőnek, de annyit tudok, hogy a kiadóimnak írok.«

Ezt a tréfás mondását gyakorlatilag egyik munkája sem igazolja annyira, mint éppen a *Szent Péter esernyője*.

Magának Mikszáthnak, Herczeg Ferencnek és Wolfner Józsefnek többé-kevésbé egybehangzó emlékezései bizonyítják, hogy a világhírű regény részben kiadói ösztönzések nyomán született.

1. A regény dramatizálása és előadása alkalmával a »Magyar Színpad« című műsorlap (1907. október 15. sz. 2. 1.) interjút közölt, amelyben részint a mű keletkezésének körülményeiről, részint pedig a regény színpadi átdolgozásáról van szó. (A közleményt megosztva, az utóbbi részt jegyzeteink Irodalom c. fejezetének III. szakaszában bevezetőül adjuk.)

Mikszáth a *Szent Péter esernyője* keletkezésének körülményeiről — a »Magyar Színpad« névtelen cikkírója szerint — ezeket mondotta:

»... Összes írásaim között ez nekem a legkedvesebb. A lelkemhez vannak növe alakjai egytől egyig. Hosszú időn keresztül szívtam ezekkel az emberekkel egy levegőt. Ennek a regénynek az alakjai majdnem mind élő emberek.

(Iskolás koromban Selmezbányáról jövet — itt töltögettek ugyanis belém a szörnyű nagy tudományt —, sokszor ellátogattam Bábaszékre, Pelsőcre. Gyakran megtörtént, hogy napokat, sőt heteket töltöttem itt is, ott is. Ilyenkor aztán a falu minden tereferéje — pardon, nem szeretném megsérteni se a pelsőcieket, se a bábaszékieket, várost akartam mondani — eljutott a fülcimhez. Sokat mulattam a jámbor emberek puritán természetű ágaskodásain.)

Egyszer aztán megfogott Herczeg Ferenc, írjak az ő számára egy tipikus magyar regényt. Akkor volt alakulóban az Új Idők. Pár napra rá elutaztam egy kis pihenőre Gleichenbergbe. Lassan sétáltam a simára vágott fák között, mikor hirtelen megállottam, s a homlokra ütöttem:

— Ihol ni, Feri valami tipikus magyar dolgot szeretne. Megírom neki a bábaszéki magyarok apró törtélményét.

És odaadtam a lelkemet, szívemet ehhez a munkához, írtam egyfolytában, amíg csak el nem készültem vele.

Sikerült-e úgy megcsinálnom, ahogy elgondoltam, bizony én nem tudom. Jómagammak az a rész tetszik legjobban, ahol a dédelgetett egyetlen bábaszéki zsidó históriáját mondom el. Akkor nagy volt még az antiszemitizmus, s én úgy kezdtem neki ennek a résznek, hogy mindenki felmelegedjék Izráel jámbor ivadéka iránt. Meg vagyok győződve róla, hogy ez sikerült is nekem.»

2. *Herczeg Ferenc* maga is »eldicsékszük« a lapjának jutott szereppel. »Az Uj-Idők harminc esztendeje« című visszaemlékezésében (Uj Idők, 1925. április 12., 341—342. l.) folyóírata szerkesztői és kiadói ösztönzéseiről a következőket írja :

»A nemzeti irodalom nem egy remekműve jelent meg először az Uj Időkben. El kell vele dicsekednem, hogy egy-egy ilyen folytatásokban megírt remekműnek a létrejöttében a szerkesztőnek és a kiadónak jóval több része van, mint a magyar szépirodalmi lap szerkesztési titkaiban járatlan olvasó hinné. Mondok egy példát: MK talán sohasem írta volna meg *Szent Péter esernyője* című regényét, amelyben pedig az író szeretetre méltó genialitása olyan ragyogó módon érvényesül, és amely regény azóta az angolszász olvasóközönség kedves könyvei közé emelkedett, ha az Uj Idők szerkesztője és kiadója, de főleg a kiadó, heteken keresztül blokádnak alatt nem tartja a nagy palócot, és rábeszéléssel, könyörgéssel és hízelgéssel ki nem csalja tőle az első regényfolytatás kéziratát.«

3. Végül az Uj Idők kiadója, *Wolfner József* is elmondja a *Szent Péter esernyője* létrejöttének körülményeit, egészen anekdotázó részletekkel. (»Mikszáthról, Kiss Józsefről. — Emlékeimből. — Uj Idők, 1925. október 25., 421—422. l.) Visszaemlékezése Herczeg Ferenc fenti szavaihoz kapcsolódik :

»... E mondatok emlékezetembe idézik a *Szent Péter esernyője* megírásának teljes történetét, amely elég érdekes ahhoz, hogy elmondjam.

1895-ben Mikszáthnak állandó délutáni kártyapartija volt az Alkotmány-utcában, az unitáriusok épületében lévő kávéház külön-szobájában. Partnerei voltak : Légrády Károly, a Pesti Hirlap szerkesztője és tulajdonosa, Bródy Zsiga, a Neues Pester Journal szerkesztője és kiadója, és Enyedy Lukács. Amikor egyikük vagy másikuk nem jöhetett el, Mikszáth stafétát küldött értem : álljak be nyegediknek.

Abban az időben — szokásához híven — gyakran beszélt a legkülönfélébb témákról, ezek között a *Szent Péter esernyője* tárgyáról is, s mindig hajtogatta, hogy milyen szép regényt lehetne belőle írni. Én sokáig nógattam : írja meg az Uj Időknek.

De bizony nem írta.

Egy szép napon eljött az irodámba és közölte velem, hogy Bródy Zsiga hat hétre Abbáziába utazik, helyette ezentúl nekem kell naponta játszanom. Mint afféle fiatal, szorgalmas üzletember, nem akartam kötélnek állni, s csak annyit ígértem meg, hogy egyszerűen eljövök. Ebbe Mikszáth nem egyezett bele, de mivel én nem

tágitottam, megígérte, hogy ha rendszeren eljövök kártyázni, az első hét után megkapom a *Szent Péter esernyője* első, hosszú folytatását és hetenkint a folytatatólagos kéziratot. Ha egyetlen egyszer is hiányzom: nincs folytatás.

Mit tehettem? Pontosán megjelentem, a társaimtól elnyertem pénzüket, és minden szombaton pontosan megkaptam a regényfolytatást. Ez körülbelül nyolc hétig tartott így. Magától értetődik, hogy Mikszáth a folytatásokat akkor is megírta, amikor Bródy Zsiga már visszajött. Így jött létre Mikszáth remekműve: a *Szent Péter esernyője*.

(Wolfner József visszaemlékezését — a forrás megjelölése nélkül — kivonatossan közli a regény 1956. évi kiadásának utószava, 417. l.)

A három nyilatkozatból megállapítható, hogy Mikszáth Herczeg Ferenc felkérésére kezdett a regényhez. Saját nyilatkozata szerint: gleichenbergi üdülése idején, vagyis 1894 nyarán. Ő maga úgy számol be műhelymunkájáról, hogy regényét »egyfolytában írta, amíg csak el nem készült vele«. Ezzel szemben Herczeg Ferenc is, Wolfner József is »regényfolytatások«-ról beszél. Mindketten kiemlik az »első, hosszú regényfolytatást«. E mozzanatokból azt kell következtetnünk, hogy Mikszáth Gleichenbergben valóban belefogott a regény írásába, s még abban az évben, 1894-ben, el is készült az első hosszabb részlettel. Írói gyakorlata azonban már teljesen a folytatásos regényírásra volt berendezkedve (ld. *Kísértet Lublón, Az eladó birtok, Beszterce ostroma*), úgyhogy természete a mű folytatásához szinte megkívánta a külső, kiadói ösztönzést. Az épp akkor (1894 december közepén) meginduló Uj Idők c. folyóirat kiadójának ismételtén beszélt a regényről, amely a lelkét teljesen betöltötte, s csak egy kis szelíd kényszerre volt szüksége, hogy Pesten tovább írja s befejezze a Gleichenbergben nagyjából kialakított mesét. Ezt a szelíd kényszert a folyóirat kiadója úgyesen alkalmazta.

II.

A *Szent Péter esernyője* az írónak valóban játshi könnyedséggel alkotott műve. Ifjúkori emlékekből szőtt mese, amely a mesélőt is önfeledt álmodozásba ringatja...

Alapötletében, szerkezetében, alakjai megmintázásában alig hoz valami újat. Alapötletének a Mikszáth-oeuvre teljességében való tanulmányozása arra a felismerésre vezet, hogy az író ezt az ötletet már majdnem két évtizeddel korábban feldolgozta. De akkor még nem érzelmes, romantikus ízű történetben, hanem csak egy rövid s meglehetősen esetlen diákhistóriában. Címe: *A »kis róka«*. (Megjelent a Budapesti Napilap 1877. november 11-i számában; kötetben: Dekameron III. köt. Hi 10. köt. 122—127. l.)

A *»kis róka«* című elbeszélésnek csak a pusztá váza egyezik a *Szent Péter esernyője* szerkezetével. Mindkettőben valamely különös tárgyba rejtett vagydon körül bonyolódik a mese. Egyébként *A »kis*

róka egészen másfajta történet, s ezért még függelékben sem csatolhatjuk a regényhez.

Az elbeszélés egy kitémött rókáról szól, amelyet egy gazdag özvegyasszony őrzött a lakásán. A különös dísztárgyat nagy becsben tartotta, s rejtélyes mosollyal gyönyörködött benne. Halála után minden vagyonát — földbirtokát, pesti házát, készpénzét és egyéb holmiját — egy haszontalan unokaöccse örökölte. A jószágot és a házat nevére íratta, a pénzt zsebre rakta, a sok limlomot pedig eladta a zsidárusoknak. A kitémött róka is ószereshez került. A Seregélyi-testvérek (két jogász) meglátták a kirakatban, megvették s hazavitték, hogy szállásuknak díszje legyen. El-eljátszottak vele, amúgy diákosan egymáshoz is hajgálták. Egyszer az egyik fiúnak feltűnt, hogy a róka súlyosabb a kelleténél. Felvágták a bőrét, s mily nagy volt csodájuk, amikor egy csomó Napoleon-arany, majd pedig tíz darab ezres bankó került ki a kőc közül. Nosza, vígan éltek egy egész esztendeig. A tékozló életmód után ismét visszahulltak korábbi szegénységükbe. De a kifosztott «kis róka» még egyszer megjutalmazta őket. Történt, hogy egyszer csak bekopogtatott hozzájuk a léha örökös, aki — úgy látszik — nagynénje valamely hátrahagyott iratából rájött a «kis róka» tartalmosságára. Mint »kegyeletes emléket» nyomozta, míg ráakadt a Seregélyi-testvéreknél. Ezek rögtön átláttak a szitán, s jól megpumpolták az örökös: ötezer forintért adták el a mávr semmit sem érő kitémött állatot. Egy újabb félesztendeig galvároskodhattak az ötezer forintból...

A regényben a gazdag örökhagyó esernyőnyélbe rejtí a vagyonát összesítő értékpapírt. A vagyonrejtő tárgy itt is ószereshez kerül, s az örökös ezúttal is hosszú utánjárással keresi a különös tárgyat...

A «kis róka» története MK pesti jogászáveiből való élmény lehet. Feldolgozása a harmincéves Mikszáth kezdő írásainak egyike. Az ötletet — ki tudja milyen képzettársítással, milyen esernyő-históriával összekapcsolva! — közel húsz év múlva Gleichenbergben felújította, s az egykori diákhistória vázát a regény szerkezeti vázává idomította. A mese szálaire aztán ráfűzte feledhetetlen ifjúkori emlékei sorát...

*

A regényben Mikszáth ismételten bizonygatja az esernyő legendájának valódiságát — de ez a ighanem csak írói fogás. Az egyik szereplő (Mravucsánné, ld. 141. l.) azt mondja, hogy a csodatevő esernyő története »megvan már nyomtatásban is, tót versekben». A regény végén pedig (197. l.) Mikszáth azt igyekszik elhíttetni, hogy: »A legenda a glogovai Szent Péter-féle esernyőről mai napig is él azon a környéken...» Mindezt azonban nem kell szó szerint venni! Ahogy nem létezett Glogova, úgy nem létezett glogovai legenda sem... Mikszáth különben is előszeretettel költi meséire a valódiság látszatát. A *Páva a varjúval* c. elbeszélésében (Krk 5. köt. 167—8. l. és jegyzetünk: 266. l.) ugyanígy említ forrásként — s még hozzá név szerint! — egy pozsonyi német poétát, aki állítólag verseket írt hősei lakodalmaira, s ezek a versek »még maig is megmaradtak fonynyadt, elsárgult füzetkékekben...»

Az esernyő nyelének a kitömött »kis róká«-éhoz túlságosan hasonló szerepe ezúttal is gyanússá tesz minden bizonygatást.

A gleichenbergi üdülés kiválóan kedvezett az emlékek rajzásának. Mikszáth valósággal belefeledkezett ifjúkori emlékvilágába: a nógrádi, hontmegyei és zólyomi tájak festői szépségeibe, kedvenc alakjainak vonásaiba, s a látott-hallott mulatságos jelenetekbe. Pennája nyomán frissen csörgedezett a mese. Egyik legközvetlenebb hangú, számára is legkedvesebb regényét írta meg — minden regénye között a legkevesebb igényességgel: a *Szent Péter esernyőjét* lényegében korábbi elbeszélései reminiszcenciáiból állította össze.

Miután a *»kis róká«*-ban felismertük a regény alapötletét és szerkezeti vázát, vegyük most szemügyre az előbbi regényeiből és elbeszéléseiből felhasznált főbb mozzanatokat.

Az *eladó birtok* és a *Beszterce ostroma* szolgáltatták a legjelentősebb készletet.

A fiatalok története *Az eladó birtok*ban és a *Szent Péter esernyőjében* több mint hasonló, szinte teljesen azonos: a regényhős mindkettőben érdekházzasságot akar kötni, de végül lemondás, áldozat árán is szerelmi házasságot köt. A fiatalok úti baleset miatt itt is, ott is egy napot töltenek kényszer-vendégségben — így ismerkednek össze. A főhősöket kísérő alakok is erősítik a párhuzamot. Amott Marjászky Mihályt nagybátyja: Körmőczy Péter, itt Wibra Gyurit gyámtyja: Sztolarik úr igyekszik visszatartani a »könnyelmű« lépéstől. Amott Borcsányi Erzsikét a süket nagynéni, itt Bélyi Veronkát a finomkodó nevelőnő gardírozza — mindkettő komikus figura.

A *Beszterce ostromát* Mikszáth csak kevéssel a *Szent Péter esernyője* előtt írta. Ennek egyes meseszálait ugyanolyan közvetlenül szötte bele új regényébe, mint *Az eladó birtok* s a többi elbeszélés átvételeit. Legfeltűnőbb kölcsönzés: a civakodó Trnowszyk-testvérek epizódjának megismétlődése a Gregorics-testvérek családi viszálykodásában. A fiatalok barátkozása itt is, amott is hasonlóképpen kezdődik: mindkettőben viágot, bogarat, lepkeket gyűjtenek... Feltűnő párhuzam továbbá: a mindkettőben megismétlődő ijedelem a hősnő (Apolka, illetőleg Veronka) öngyilkossági szándéka miatt...

A *Szent Péter esernyője* megírásához időben közel áll a *Kisérlet Lublón* c. elbeszélés is. Nem csoda, ha ennek epizódjaiból néhányat új regényében is felhasznál Mikszáth. Legfeltűnőbb átvétel: a Kaszperek koporsójának földrejtését megismétlő jelenet (a »mágnács« Srankóval)...

Főlöszleg volna szaporítani a párhuzamok számát azokkal a kisebb jelentőségű epizódokkal, amelyek Mikszáth elbeszéléseiből a *Szent Péter esernyőjében* ismét felbukkannak. A példákkal mindössze azt kívántuk szemléltetni, hogy Mikszáth ezt a regényét úgyvszólván teljes egészében ifjúkori emlékvilágából alakította ki, természetesen legátvéve a már korábban megrajzolt képeket s hatásukban tökéletes jeleneteket is,

Mindezen párhuzamokra és azonos részletekre az irodalom-történet eddig nem is figyelhetett, hiszen csak MK műveinek a jelen kiadásban megállapított kronológiája tárta fel e mozzanatok időbeli összefüggéseit.

III.

A *Szent Péter esernyőjére* vonatkozó gazdag irodalom sohasem vizsgálta közelebről a regény keletkezésének körülményeit. A szét-szórt adalékok feledésbe mentek s csupán az a tény maradt emlékezetben, hogy Mikszáth ezt a világhírűvé vált művét egyik gleichenbergi nyaralása idején írta.

MK-né jegyezte föl Visszaemlékezéseiben (1922. 174. l.): »Nyaranta rendszeren két hónapot Gleichenbergben töltöttünk. Ez volt rendszeren a pihenés ideje. Ez idő alatt még tollat sem vett a kezébe. Kivéve egy nyáron, amikor folytatásokban írta a *Szent Péter esernyőjét* az Uj Idők részére. Olyan gondtalanul élt itt, mint a madár a szabad mezőn. Állandó központja volt a magyar társaságnak, melyet elárasztott lelkéből pazarul ömlő humorának és sziporkázó szellemének kincseivel...« (Uo. Itubinyi Mózes jegyzetei a 234—235. lapon.)

Gleichenbergben a nyolcvanas-kilencvenes évek táján vidám magyar fürdőélet folyt. A magyar fürdőorvos, Závory Sándor alkalmazása nagyszámú magyar vendóget vonzott erre az osztrák (stájerországi) fürdőhelyre. A magyar kolóniának krónikása is akadt Futó Ferenc hírlapíró személyében, aki az Országos Hírlap, a Pesti Hírlap és a Fővárosi Lapok hasábjain garmadával ontotta a gleichenbergi cikkek özönét. Valóságos propaganda-tevékenységet fejtett ki. Beszámolt a hazai közönségnek a gleichenbergi fürdőviszonyokról, a festői környezetről, az élénk társaságról, a magyar vendégek névjegyzékét is szorgalmasan közvetítve. Tudósításaiban gyakran emlegeti Mikszáthot, aki természetesen központja volt a gleichenbergi magyarok társaságának. Elmondja: hol, melyik villában lakik, hogyan tölti a napot, kikkel tarokkozik stb. Ámde nagyszámú és terjedelmes tudósításai csak általánosságban tájékoztatnak bennünket MK gleichenbergi éveiről. A *Szent Péter esernyője* írásának körülményeiről sehol egy szó. Erről csak Mikszáth bizalmas barátja, a fürdőorvos: Závory Sándor tudott.

A *Szent Péter esernyője* ifjúkori emlékekből felidézett alakja mellett van a regénynek két olyan mulatságos figurája is, akiknek modelljét Mikszáth csak a regény írásakor ismerte meg, és pedig Gleichenbergben. Ez a Mravucsánék vacsoráján és a regény zárószakaszában szereplő Szliminszky-házaspár. E házaspár eredetijéről Mikszáth gleichenbergi fürdőorvosa, dr. Závory Sándor tájékozott »Emlékeim« című könyvének (Galánta, 1914) »Mikszáth Gleichenbergben« című fejezetében (62—63. l.). Závory éveken át kezelte Mikszáthot, s nem egy kitűnő elbeszélés-témát szolgáltatott neki (pl. Aeskulap az Alföldön). Baráti viszonyokról sok kedves epizódot jegyzett föl. A Szliminszky-házaspár modelljéről szóló szakasz a következő:;

»Mikszáth kitűnően mulatott egyik páciensemen, Sierawszky Wladimir bátyámon és annak tótos dialektusán. Az 1831-iki lengyel emigráció útján került ez a jó ember Magyarországra, s gazdatiszt lett belőle gróf Károlyi Györgynél. Göthös tüdejével én bajlódtam, felesége pedig ápolta őt. És mennyire ápolta! Ilyen ápolást többet sohase láttam.

A Lujzen-villában laktak. Sógora, a jó Bögözi bácsi is itt lakott feleségével. Egyik asszony jobban kényeztette, gondozta, ápolta az urát, mint a másik. Hogy meg ne hűljenek, felöltöztették őket úgy, hogy a sok rájuk tukmált meleg ruhában majd megfőttek a júliusi verőfényen.

— No — mondtam Mikszáthnak —, ha Molière talentumával bírnék, erről a két emberről vígjátékot írnék e cím alatt: „A szeretet mártírjai”. Ennek az ápolásnak nyoma van a *Szent Péter esernyőjében*. (Wladim [így!], vedd fel az überziehert, gombold be az überziehert, jaj, ne igyál még, tedd le már a szivart, mert majd megárt.)

Wladimir bátyánk nem szerette Mikszáthot, haragudott rá azért, mert kormánypárti. Ő dühös ellenzéki volt, vagy tán vörös republikánus.

Egy délután kitekintettem a kis udvarunkra, Wladimir bácsi ott ült egy asztalkánál, csendesen szivarozgatott.

— Urambátyám, ne menjen el, öt óra után én is kijövök. Eljön Mikszáth is, majd bemutatom.

— Ah, ne mutasson be ütöt nekem, ki nem állhatom aztat.

— Már miért? Hiszen Mikszáth nagyon kedves és nevezetes ember.

— Eh — s legyintett a kezével —, fizeti kormány gazembert.

Látni kellett volna azt, mennyire nevetett Mikszáth, mikor ezt neki elmondta. Nem haragudott ezért a jó öregre, dehogyan haragudott! Sőt nagyon jól mulatott rajta.»

*

Mikszáth ifjúkori élményeiből, rég elhunyt alakok és élő kortársak vonásaiból, a korábbi művek részleteiből és az alkotó szellem kifogyhatatlan leleményéből így szövődik egybe a regény. A költő »legkedvesebb regénye«, amely nem kölcsönzött témából, hanem úgyszólván teljesen saját emlékvilágából alakult ki.

Szövegváltozatok

Kiadásunk az 1901. évi kiadás (*MKm. Új sorozat 2. köt.*) szövegét vette alapul. Az 1895. évi *Új Idők* (röv.: UI) folytatásos közlésének, továbbá az 1895. évi képes kiadásnak, valamint az 1901. évi Magyar Könyvtárnak (röv.: Mk) és a Jk-nak szövegeltéréseit zárójelben közöljük. Ahol az alapul vett 1901. évi kiadástól eltértünk, ott a sorrendet fölcseréljük, külön is megjelölve a forrásokat.

Mikszáth — szokása szerint — ezúttal is az első kötetkiadás alkalmával javított, módosított legtöbbit az előzetesen folytatásokban megjelent szövegen. A folytatásos szöveget alaposan átdolgozta. A regény szerkezeti rendje az UI-ben még nem volt olyan világosan tagolt, mint a kötetkiadásban. Az UI szövegéből — az egységesebb szerkezet érdekében — elég terjedelmes szakaszokat kihagyott, amikor regénye könyvalakban megjelent.

A Krk-hoz alapul vett 1901. évi MKm-sorozatbeli szövegen az író már aránylag kevés módosítást végzett.

A Magyar Könyvtár szövege lényegében az 1895. évi első kötetkiadás szövegét közvetíti; de a sorozat szerkesztője, Radó Antal, néhány helyen önkényesen »belejavított« Mikszáth stílusába, mint ahogy ezt a Magyar Könyvtárba fölvett mindenik Mikszáth-elbeszéléssel tette.

A Jk szöveg módosításai Rubinyi Mózes tollából származnak.

Mikszáth e regényében is előfordult néhány szembeötölő tollbotlás. Ilyen pl. Prepelicza *András* kőműves neve, amely egypárszor Prepelicza *Mihály* alakban szerepelt. Javítottuk! — A Gregorics-testvérek egyikének neve: Panyókiné szül. Gregorics *Eszmeralda* (83. l. 22. sor stb.). Ámde első ízben *Mari* néven szerepel (49. lap 4. sor). Nem javítottuk! — Végül megjegyezzük, hogy a bábászéki polgármester, Mravucsán, neve az UI és az 1895. kiad. szövegében majdnem mindenütt Mravucsán (nem számítva a sajtóhibás névalakokat).

Lap Sor

- 7: címelek: *Első rész. A legenda. Viszik a kis Veronkát.* (Az UI-ben nincsenek meg ezek a fejezetcímek!)
- 7: 8 A libára nézve *meghalt korán* (Jk: A libára nézve *korán halt meg*.)
- „ 30 a pap fiú, (Jk: a pap fia.)
- 8: 3 Haláp (UI, 1895, Mk: Halap)
- 17 a temetés után, hogy (UI: a temetés után *ő kigyelme*, hogy)
- 19 vigye mindennap (UI: vigye *beürendben* mindennap)
- 21 ez így tartani, (UI, 1895, Mk: ez tartani.)
- 26 Krk: híre ment, *hogy Billeghi Máté* (UI, 1895, 1901: híre ment, *hogy Billegi Máthé* Mk: híre ment, *Billegi Máthé*, Jk: híre ment, *hogy Billeghi Máthé*). A nevet — későbbi állandósult formája szerint — egységesen *Billeghi*-nek írjuk.
- „ 28 oly (UI, 1895, Mk: olyan)
- „ 28 UI, 1895, Mk, Jk, Krk: *okosak* (1901: *okosok*)
- „ 33 az a Glogova. (UI: a Glogova.)
- 9: 2 fehérnépjci (Jk: fehérnépei)
- 6 csak azt látta, *nagy mosolygással*, hogy (Mk: csak azt látta, hogy)
- 10: 5 sehol sincs még (UI, 1895, Mk: sehol nincs még)
- „ : 17 *árvalányhaj* (Jk: *árvalányhaj*)
- „ 17 UI, 1895, Mk, Krk: *teng*, (1901, Jk: *leng*.)
- „ 22 óriás tölgyek (Jk: *óriási tölgyek*)

- Lap Sor
- 10 : 25 A csúnya viskókat (UI : A csúnya *kis* viskókat)
- 11 : 15 mért (Jk : méért)
- 26 de az ő háza is *csak* szerény (Mk : de az ő háza is szerény)
- 27 UI, Jk, Krk : egy harangláb *helyettesítette* idelent. (1895, 1901, Mk örökletes sajtóhibával: egy harangláb *teljesítette* ide-
lent.)
- 29 Majzik (UI sajtóhibával: Majrik)
- „ 32 lányok (Mk : leányok)
- 13 : 1 szekéren (Mk : szekéren)
- „ 23 pákosztaságából (Mk : pákosztosságából)
- „ 25 a megboldogult *urának* (Mk : a megboldogult *gazdájának*)
- 14 : 22 *ilyen* (UI : ily)
- „ 37 egészen közel (Mk : egész közel)
- 15 : 4 Derék anya volt, (Jk : Derék *egy* anya volt,)
- 13 behatóbban (Mk : behatóan)
- 20 »zlevka«. (UI : »szlevka«.) (Az e szóhoz tartozó lábjegyzet
az UI-ben a szövegbe van iktatva, zárójelek között.)
- 21 mind szomorúbb, szomorúbb lett... (Jk : mind szomorúbb
és szomorúbb lett...)
- 25 az a halottól függ, (UI : *hja*, az a halottól függ,)
- 31 mégis akad. (UI : mégis *csak* akad.)
- 35 Senki sem bolond ilyenkor. (Mk : Senki sem bolond ilyenkor
meghalni.)
- 16 : 27 és vele az összeírás. (UI, 1895, Mk : és vele az összeírás *is*.)
- „ 28 a megműveléséhez (Jk : a megműveléséhez)
- 17 : 11 Jk, Krk : az oroszánokkal. (UI—Mk : az oroszánnyokkal.)
- „ 26 jól el is náspángolta (Mindenik szövegben így !)
- 18 : 10 le fejüket. (Jk : le a fejüket.)
- „ 12 bőrébe (Jk : a bőrébe)
- „ 12 nem engedte, (Jk : nem engedte,)
- „ 28 kivevén (UI, 1895, Mk : kivévén)
- „ 37 izgó-mozgó (UI : ingó-mozgó)
- 19 : 9 — Magam sem voltam ott — mondá Billeghi *uram*. (UI :
— Magam se voltam ott — mondá Billeghi.)
- 10 ő se volt ott, (Jk : ő *sem* volt ott,)
- 21 mintha szaladna a föld a *házakkal*, (UI súlyos sajtóhibával :
mintha szaladna a föld a *kezekkel*,)
- 23 ő csak állna, *egyre állna* rajta. képtelen mozdulni (Mk :
ő csak állna rajta, képtelen mozdulni)
- „ 34 szótlanságát, (UI : szótalanságát,)
- 20 : 4 hogy ez se (UI : hogy az se)
- „ 5 ha a kis csirkéből (Jk : *hogyha* a kis csirkéből)
- „ 6 mert a csirke-állapotjára (Jk : a csirke-állapotjára)
- „ 15 azt az időt is (UI sajtóhibával : az az időt is)
- „ 23 villamos drót (Jk : villamos drót)
- „ 34 még nem volt *akkor* a világon, (Jk : még nem volt a világon,)
- „ 36 *szükszavúak* (UI sajtóhibával : *szükszavúak*)
- 21 : 16 nem ment az oltárhoz, (UI : nem ment *éppen* az oltárhoz,)

- Lap Sor
- 22 : 10 UI, 1895, Mk, Krk : *világokat* összekapcsoló gondolat!
 (1901, Jk : *világol* összekapcsoló gondolat !)
 16 az ég is más, (UI : az ég is *már* más,)
 24 hogy *a* szívemet (Jk : hogy szívemet)
 „ 30 kimeríthetlen (Jk : kimeríthetetlen)
 23 : 7 közepett (UI, 1895, Mk : közepette)
 „ 20 *a* lakóháza (UI, 1895, Mk : lakóháza)
 24 : 2 hogy azokon a víz (UI : hogy azokon *át* a víz)
 18 *a* processzió s népség között (Jk értelmetlenül : *a* processzió
 népség között)
 22 néhányat (UI, 1895, Mk : néhányat)
 28 kiknek (UI, 1895, Mk : *akik*nek)
 29 *ha* [= vajon] nem látta-e azokat fent az égben ? (Jk cson-
 kán : nem látta-e azokat fent az égben ?)
 „ 30 *lányomat* ? (UI, 1895, Mk : *leányomat* ?)
 25 : 1 Gundros *Tamás*, a *tehénpásztor*. (UI : Gundros *Stevo*, a
szőlőpásztor.)
 4 *s ha ott van* ökgiyelme, (UI sajtóhibával : *s ha cttan* ökgiyel-
 me,)
 6 *leányának*... (UI, 1895, Mk : *lányának* .)
 23 *mondotta* (Mk : *mondogatta*)
 34 *leány* (UI, 1895, Mk : lány)
 36 *Erzsinek*, (UI : *az* Erzsinek,)
 „ 39 és 140 : 27 *csütlött-botlott* (Mindenik szövegben így !)
 26 : 7 az árvák és gyámoltalanok *gond*viselője. (Jk : az árvák és
 gyámoltalanok *kép*viselője.)
 20 szegény embertől. (UI : *a* szegény embertől.)
 21 bizony (UI : *az* bizony)
 „ 34 félreismertem (UI, 1895, Mk : félreösmertem)
 27 : 14 UI és Krk : *az a* mamlasz (1895 — Jk : a mamlasz)
 28 : 3 *ez* emberek (Jk, Mk : hibásan : *az* emberek)
 9 *iszen* (Mk : *hiszen*)
 17 *a* másik (UI : másik)
 18 *bepottyant* (Jk : *belepottyant*)
 „ 22 *hova lett*, (UI : *hova lett*, *hova lett*,)
 29 : 10 *Tudta is ő*, (Jk hibásan : *Tudta ő is*,)
 „ 20 *Aztán* (Jk : *Azután*)
 30 : 3 *sem* (Jk : *se*)
 4 *magukat* (UI, 1895, Mk : *magokat*)
 16-17 *a roszokba*. (Mindenik szövegben így !)
 **a* lábjegyzet 1. sorában : *prémes* mentét (UI : *egy kék* men-
 tét)
 2. sorában : *s* csak (UI, 1895, Mk : *és* csak)
 3. sorában : *a* templomba, (Mindenik szöveg-
 ben így !)
 22 *az ágyban*, (UI : *az ágyában*,)
 27 *tanítóhoz*, (UI : *a tanítóhoz*,)
 30 Jk és Krk : *minisztráns* (UI—Mk : *ministráns*)

Lap Sor

- 30 : 31 szoknyácskákban, (UI : szoknyácskában,)
„ 33 bólingatott (UI : bólingatott)
31 : 1 UI és Krk : — *És mibe kerül az egész?* — kérdezte *Srankóné*.
(Az első kiadásból, 1895 — bizonyára csak a nyomda mulasztása miatt — kimaradt, s azóta minden kiadásból hiányzott !)
17 a kapacitálással, (UI, 1895, Mk : kapacitálással,)
24 *Bíróviselt ember* (UI sajtóhibával : *Benviselt ember*)
26 *oltárterítőt* (Jk : *asztalterítőt*)
„ 38 a *keszkenőjével*, (Mk : u *kendőjével*,)
32 : 8 *főzőkanállal*, (UI, 1895, Mk : *főzőkanalával*,)
36 UI, Jk és Krk : és a két brontes Magát testvér (1895, 1901, Mk : és a két brontes Magát testvérek)
33 : 1 *leesett*, (Jk, Mk : *elesett*,)
5 *szemfödő* (UI : *szemfedő*,)
„ 10 *hozának* (Jk, Mk : *hozának*)
34 : 10 János papot (UI : a János papot)
24 *aztán* (Jk : *azután*)
30 *lón-e odateremtve* (UI : *lón-e az odateremtve*)
„ 36 *aranyok* (Jk : *aranyak*)
35 : 18 *Glogova községét* (UI, 1895, Mk : *Glogova községet*)
20 *grófnék... grófnék* (UI : *grófnék... grófnők*)
„ 32 *glogovai* (Mk : a *glogovai*)
36 : címek : *Második rész. A Gregoricsok. A tapintatlan Gregorics*
(UI : *Második rész. A tapintatlan Gregorics.*)
3 *tapintatlannak* (UI : *tapintatlan embernek*)
11 *Ha néhány héttel hamarabb* (UI : *Ha egy héttel hamarabb*,
1895, Mk : *Ha néhány héttel hamarabb*)
15 *egyáltalán* (UI, 1895, Mk : *egyáltalában*)
„ 21 *osztakoztak* [*osztotak* helyett] (Mindenik szövegben így !)
„ 27 UI és Krk : *kellékekből* (1895 — Jk : *kellékből*)
37 : 15 *vásárolni*, (UI 1895, Mk : *vásárolva*,)
20 *ha a szegény* (Jk : *ha szegény*)
20 *és azt látná, hogy* (Jk hibásan : *és az látná, hogy*)
25 *megbotránkoztató* (UI : *megbotránnyoztató*)
25 a *városkában* (Jk : a *városban*,)
32 *s a legelső* (UI : *és a legelső*)
„ 35 *elfogadtatnak*, (1895 sajtóhibával : *elfogadnak*,)
38 : 5 a *jegyéért*, (UI : a *jegyeért*,)
8 Jk és Krk : *oroszlán*. (UI—Mk : *oroszlány*)
12 *azt mondták rá, hogy »krakéler«,* (Jk : *azt mondták rá, »krakéler«,*)
16 *mérföldnyire* (UI, 1895, Mk : *mérföldnyire*)
18 *az egész foglalkozása*, (UI : *egész foglalkozása*,)
21 — *Gregorics Pál* (UI, 1895, Mk : — *A Gregorics Pál*)
24 *fülébe* (UI, Jk : a *fülébe*)
„ 31 *a terve ellen*. (UI, 1895, Mk : *e terve ellen*,)
39 : 8 *akadtak volna leánykák*, (UI : *akadtak volna is leánykák*,)

Lap Sor

- 39 : 10 egy *kis* idő múltán (UI, 1895, Mk : egy idő múltán)
 „ 33 és 40 : 10 a Gregorics Pál (Jk : Gregorics Pál)
 40 : 19 bogár hált már benne, de a feslő bimbó belsejében (UI : bogár hált már benne, *nyálás féreg mászott a szirmaim s ott hagyta rajta a szennyet*, de a feslő bimbó belsejében)
 „ 23 nem *való neki* a házasság : (Jk : nem *neki való* a házasság :)
 „ 28 vérbéli (UI : vérbelti)
 „ 29 Muskulyi (Jk : Muskélyi)
 „ 29 a kertjében (Mk : kertjében)
 „ 30 eresztett el, (UI : eresztetett el,)
 „ 33 vánkosain (UI : a vánkosain)
 41 : 20 *magamnak*. (UI hibásan : *magának*.)
 30 nadrágja, (Mk : nadrága,)
 30 cylinderje (Jk : cilindere)
 31 s a vörös, kampós *nyelű* esernyője (Mk : s a vörös, kampós esernyője)
 „ 36 a gégének (UI, 1895, Mk : a gégéknek)
 43 : 8 becsukakozott, (Mk : becsukózott,)
 „ 16 nem tudna már hozzászokni (Jk : nem tudna hozzászokni)
 „ 19 megtartsa *dm* az ígérését (Jk : megtartsa az ígérését)
 „ 23 kalárisal, [de a 27. sorban :] kláris, (mindenik szövegben !)
 „ 30 klárist (UI, 1895, kalárist)
 44 : 1 megnehezelt (Jk sajtóhibával : megnehezelt)
 2 csilingelt a (UI : csilingelt *utána* a)
 „ 6 a *fülkifúrás* (UI : a kifúrás)
 „ 12 ingvállat, (UI, ingvállát,)
 45 : 13 mind a két (UI, 1895, Mk : mindkét)
 22 a kezemben (1901 és Jk hibásan : a kezembe)
 22 anélkül nem érzem magam jól. Becsületesemre mondom. (UI, 1895, Mk : anélkül nem érzem magam jól. Becsületesemre mondom. *Mintha az egyik bordám hiányoznék. Becsületesemre mondom.*)
 „ 24 ragaszkodott (UI sajtóhibával : ragaszkodók)
 46 : cím: *Gyanús jelenségek*. (UI : *Gregorics Pál halála és hagyatéka*.)
 „ 8 *Kupeczky* (UI itt hibásan : *Kupeczkay*)
 „ 21 életemben. (UI, 1895 : életemen.)
 47 : 1 *töltögetem*. (UI : *töltöttem*.)
 [A regény első szövegében, az Uj Idők közlésében, egész szakaszokat kitevő részletek vannak, amelyeket MK a kötetkiadáskor vagy törölt, vagy átírt, mert zavarták az elbeszélés egységes hangulatát. Az első ilyen részlet a 47. lap 14. sorával kezdődő szakasz. Ehelyett az Uj Idők-ben a következő szöveg áll :]

Az események logikus folyása elé két különös körülmény vágódott. Az egyik az, hogy Wibra Anna, *aki fokról-fokra fejlődött úri perszónává, váratlanul kleptomániába esett. A szegény Ancsura mindig szerette a fényest. Ez a rugó kovácsolta meg a sorsát s ez a hajlam*

jokozóddék később kleptomániává. A Gregorics Pál házvezetőnője (most már ez volt a címe) minden délben sorba járta a beszercei boltokat és amit a két szeme látott, azt ellopta.

Gregorics Pál ugyan segített ezen, mert ő is külön elment minden kereskedőhöz, mondván:

— Ha a házvezetőnőm idején és a kelmékből vagy árucikkekkel ellop valamit, csak hagyják rá. Én azt majd mindig visszaküldöm, ha pedig vissza nem küldeném, kifizetem. — Aztán kézdörzsölve hozzátette: »Ami betegség, az betegség. Az Isten valamennyiünkkel bír.«

Ezt a részét a dolognak, mondom, rendbe hozta Gregorics. Annának szabad lopása volt a városban, mert amit délután összelopott, azt estefelé rendre visszahordozgatta a Gregorics öreg inasa, a Matykó; baj ebből hát nem lett, de egy olyan nőt, aki a tolvajlás betegségében leledzik, Gregorics Pál mégis restelt feleségül venni.

Ez volt az egyik közbejött akadály. A másik még jobban facsarította el a különöc szívét. A kis Gyuri egy ízben nagyon megbetegedett... stb.

Lap Sor

- 47 : 20 azt hitték, meghal. (Mk : azt hitték, hogy meghal.)
 38 Gregorics lelkébe nagy gyanút öntött, (Jk hibásan Gregorics lelkében nagy gyanút öntött,)
 48 : 9 főztünk (UI : főzünk)
 „ 10 tisztátlan. (Jk : tisztátalan)
 „ 15 testvéreire (UI, 1895, Mk : a testvéreire)
 49 : 1 — Kié (Jk : — Ki)
 4 UI és Krk : eláltassa (1895—Jk örökletes sajtóhibával : eláltassa)
 4 a Mari testvére, férjzett Panyókiné egyik fiacskáját (UI : a Mari testvére egyik fiacskáját)
 7 gyermekei (UI : gyerekei)
 10 apránként (Jk : apránkint)
 17 hova (Mk : hová)
 19 a túlzások (UI : e túlzások)
 23 Mk, Jk és Krk : A szeretete (UI, 1895, 1901 hibásan : A szeretet)
 „ 25 végezett (Jk : végzett)
 „ 29 bérházát, (Jk : bérházat,)
 „ 29 aztán (Jk : azután)
 „ 30 vevőt kezdett keresni (Jk : vevőt kellett keresni)
 „ 34 a beszercei (Mk : beszercei)
 50 : 4 nem igen (UI : nem is igen)
 9 a kérdések alól [Ehelyett a kérdések elől] (Mindenik szövegben így !)
 19 s mégis (UI : és mégis)
 20 okosan volt kigondolva. (UI : okosan volt az kigondolva.)
 37 Jk és Krk : a pige-játékon és a labdán kívül nem vet (UI : a pige-játéknál és a labdánál nem vet, 1895—Mk : a pige-játék és a labdán kívül nem vet)

Lap Sor

- 51 : 1 ő készíti Wibra Gyuri penzumait, (UI, Mk : ő készíti *el a* Wibra Gyuri penzumait, 1895 : ő készíti *el* Wibra Gyuri penzumait,)
- 1 ő önti fejébe (Jk : ő önti *a* fejébe)
- 6 valami varázslatos tulajdonságot képzeltek, (Jk : valami varázslatos tulajdonságát képzeleték,)
- „ 7 Aladin lámpájáé (UI : Aladin lámpája)
- „ 15 Gregoricsnak : (UI, 1895, Mk : Gregoricsnek :)
- „ 16 apabácsi (Jk : apabácsi)
- „ 34 simogatva (UI : simogatta)
- „ 35 nevetésében (UI : nevetésiben)
- „ 38 az esernyő, (UI : az esernyő *is,*)
- 52 : 3 Havránék (UI : Havranék)
- 4 egy és ugyanazon (UI : egy ugyanazon)
- 4 Krk : *penicillus* — Itt és a 76. lap 11 sorában mindenik szövegben : *penecilus*, a 66. lap 30. sorában pedig *penicilus*. Valamennyit helyesbítettük így : *penicillus*. A *penecilus* szóalak valószínűleg MK kéziratának — egy ékezetlen *i* betűnek — hibás olvasásából keletkezett s örökletessé vált sajtóhiba.
- 5 néhány (UI : néhány)
- 8 a Maros és a Tisza (UI : a Maros és Tisza)
- 21 és Gyuri. (UI : és a Gyuri.)
- 23 felesett [= felbukott] (Jk : *elesett*)
- „ 35 — Száz forint annak, (UI : — Száz forintot annak,)
- 53 : 3 »superek« (UI, 1895, Mk : »superek«)
- 8 *kit szintén csodálkozásba ejtett a Gregorics különös ragaskodása az esernyőhöz.* (UI : *ki szinte oda volt csodálkozásában a Gregorics különös ragaskodása felett az esernyő iránt.*)
- 14 az a bankó, (UI : a bankó,)
- 16 *levetvén a mándlit, egy szempillanat alatt* (UI : *levetette a fekete mándlit s egy szempillanat alatt*, 1895, Mk : *levetvén a fekete mándlit, egy szempillanat alatt*)
- „ 23 egyik kezével (UI : *az egyik kezével*)
- „ 32 mert *eljön magától* (UI : *mert úgyis eldől magától*)
- 54 : 7 »fisérek« (UI, 1895, Mk : »fissérek«)
- 55 : (UI-ben fejezetcím nincs, folytatólag megy a szöveg. A fejezetcímet Mikszáth csak a kötetkiadásba iktatta be !)
- „ 14 Fogadni mernék. (UI : Fogadni mernék *rá.*)
- „ 15 a fogadást, (UI : a fogadását,)
- „ 29 zabzacszkókat (Mk : zabzacszkókat)
- 56 : 12 »Nem való ez már (UI : »Nem való már ez)
- „ 30 a Gyurinak, (Jk : Gyurinak,)
- 57 : 14 az írószobájába, (Jk : írószobájába,)
- 16 kérezkedett (UI : kérezkedett)
- 16 megtudni, (UI : megkérdezni,)
- 31 abból az *évből* való bor volt, (Jk : abból az *időből* való bor volt,)

Lap Sor

- 57 : 33 olyat. (Jk : olyant.)
 35 Képzeltetni, (Jk : Képzeltető,
 36 UI és Krk : a *megtépedt* [= megaszott] szőlőnek (1895, 1901,
 Mk hibásan : a *megrepedt* szőlőnek, Jk : a *megtépedt* szőlő-
 nek)
 58 : 5 keresztapám (UI, 1895, Mk : apám)
 21 Az egy igen csinos dolog. (Jk : Az igen csinos dolog.)
 28 egy nagyon gazdag gróf, (UI, 1895, Mk : egy nagyon-
 nagyon gazdag gróf,)
 59 : 17 Aztán (UI : Azután)
 „ 21 hallgatni. (UI : hallgatnia.)
 „ 35 a fiatalabb (UI, 1895, Mk : a fiatalabbik)
 60 : 11 állt a »Libanon«, egy kis kőházikó (UI : állt egy kis kőházikó)
 14 vette meg a kis házat Gregorics (Jk : vette meg Gregorics)
 16 Kupeczkyvel, (UI : a Kupeczkyvel,)
 19 UI és Krk : a *kőfalban*, (1895—Jk hibásan : a *kőfalban*,)
 Az eredeti helyes kifejezés világosan kitűnik a 93. lap 4.
 sorából, ahol — mindenik szövegben ! — ez olvasható :
 »a *kőfalba* beépítették.«
 „ 20 hogy *ha* készen lesznek, (UI : hogy *amikor* készen lesznek,)
 „ 20 érte, (UI, 1895, Mk : *érte*,)
 „ 27 két erős kőműves. (UI, 1895, Mk : a két erős kőműves.)
 61 : 7 tölgyfaajtáját, (UI : tölgyajtáját,)
 11 UI, 1895, Mk és Krk : Rettenetesen bágyadt (1901, Jk :
 Rettenetes bágyadt)
 „ 27 készen vagyok. (Jk : kész vagyok.)
 „ 32 a Matykónak, (Jk : Matykónak,)
 „ 32 a Gyurit, (Jk : Gyurit,)
 „ 38 a Matyit. (Jk : Matyit.)
 62 : 8 fejét (Jk : a fejét)
 „ 14 akácillatot (UI, 1895 : *akácillatot*)
 „ 16 akácillat. (UI, 1895, Mk : *akácillat*.)
 „ 38 Egy ősi óra (UI : Egy *vén*, ősi óra)
 63 : 1 Ébenfa előcsarnokot ábrázolt, két alabástromszloppal,
 (UI : Egy ébenfa előcsarnokot ábrázolt az óra, két alabás-
 tromszloppal,)
 „ 28 most hal meg. (Jk : most halt meg.)
 „ 31 csak éjjel (UI : *de* csak éjjel)
 „ 33 még az Ancsurát is (Jk : még Ancsurát is)
 64 : 1 A Gáspár (Jk : Gáspár)
 „ 2 az Ancsura. (Jk : Ancsura.)
 „ 12 az Ancsura, (Jk : Ancsura,)
 „ 16 özvegy *embere* (UI : özvegye)
 „ 21 Hát biz ez (UI : Hát biz *az*)
 65 : 1 Csak a Panyókiné (Jk : Csak Panyókiné)
 „ 6 nagylelkűségét (UI, 1895, Mk : nagylelkűséget)
 66 : cím A *kapzsi Gregoricsok*. (UI : *Vibra* [így !] *Györgynek*
sejtelmei támadnak.)

Lap Sor

- 66 : 3 cseresznye/a zongora (Mk hibásan : cseresznye zongora)
 5 s hol (Mk, Jk : ahol)
 11 Gregorics (UI, 1895, Mk : a Gregorics)
 11 Mindig tapintatlan volt, (UI, 1895, Mk : Mindig *is* tapintatlan volt,)
 „ 25 sőt az esetben (UI, 1895, Mk : sőt ez esetben)
 „ 26 *Vertány* Mihály (UI : *Berregh* Mihály)
 67 : 9 csak olyan fáról (UI, 1895, Mk : csak az olyan fáról)
 11 Hanem igenis, a férjeket sértette meg Gregorics, gyávaságot követett el, (UI : Hanem igenis, a férjeket sértette meg Gregorics, *s itt a bibi, itt a gyalázat*. Gregorics gyávaságot követett el,)
 „ 14 nem képes elégtételre. (UI : nem képes *többé* elégtételre.)
 „ 36 *Am* a Gregorics-testvérek (UI : *De* a Gregorics-testvérek)
 „ 39 hogy *sehol* semmiféle (Mk : hogy semmiféle)
 68 : 9 Tájékoztak (Jk hibásan : Tájékoztak)
 11 hallgatták (UI : hallgattatták)
 13 mikor a cseh (UI : mikor az a cseh)
 17 Kolozsvárra *jártak*, (UI : Kolozsvárra *mentek*,)
 17 hol a Gyuri (UI, Mk : ahol a Gyuri 1895 : ahol Gyuri)
 20 Nem volt most *már* nehéz (Mk : Nem volt most nehéz)
 26 *hová* (UI, 1895, Mk : hova)
 28 utoljára (UI : utolján)
 34 kiapad (Jk : kiapadt)
 35 UI, 1895, Mk és Krk : leckét adó diák lesz, *ha ugyan lesz*, mert nem bizonyos, (1901—Jk kihagyással : leckét adó diák lesz, mert nem bizonyos,)
 „ 36 hogy a *ház* jövedelméből (Mk : hogy a jövedelméből)
 69 : 3 éppen azért (Mk : éppen ezért)
 „ 7 hova (UI : hová)
 „ 13 *Wibra* Gyuri (UI, 1895, Mk : a *Wibra* Gyuri)
 „ 16 az *Ancsurára* (Jk : *Ancsurára*)
 „ 18 *s* életmódjából (Jk : *és* életmódjából)
 „ 33 *e* felültető (Jk : *a* felültető)
 „ 35 *korcsmárosok* (UI : *kocsmárosok*)
 70 : 6 *s* bárcsak (UI, 1895, Mk : *és* bárcsak)
 „ 11 *s* annak (UI, 1895, Mk : *és* annak)
 „ 17 elárverezéséből (UI, 1895, Mk : elárveréséből)
 71 : 7 az a szerencse (Jk : ez a szerencse)
 „ 25 látta az üstöt (UI : látta *ott* az üstöt)
 „ 39 — És te *nem* (UI : — És te *sem*)
 72 : 24 talpa alatt, (Jk : a talpa alatt,)
 28 felelték (UI : felelték)
 „ 38 közt (UI : között)
 73 : 3 a csiga (UI, 1895, Mk : az a csiga)
 10 — Az nem lehet, (Jk : — *Azt* nem lehet,)
 27 csodák. (Jk : csudák.)
 33 *korcsmába* (UI : *kocsmába*)

Lap_Sor

- 73 : 34 szólott (Jk : szólt)
- 74 : 11 eszemben (Jk : eszembe)
- „ 16 ceruzájával (Mk : ceruzával)
- „ 23 meglevenedni látszott (UI : *táncolni* látszott)
- „ 35 Minderből látom, (Jk hibásan : Mindebből látom,)
- 75 : 30 forintot adjak és (1895 és Mk : forintot adjak *is* és)
- „ 30 hanem *egy* meleg cipót (UI : hanem *nagy* meleg cipót)
- „ 39 letört. (UI : letörött.)
- 76 : 9 a két százast (UI : a két százását)
- 16 Kedvtelenül (UI, 1895, Mk : Kedvetlenül)
- 20 ama utolsó éjszaka (Jk : *amaz* utolsó éjszaka)
- 25 Elmondott mindent, *miképp került oda másik társával egy este, hogyan vitték az üstöt a kis házba, hogyan állott ott őrt Gregorics Pál mindaddig,* (UI : Elmondott mindent, hogyan állott *ott* őrt Gregorics Pál mindaddig, Jk : ...*hogyan állott őrt Gregorics Pál mindaddig,*)
- 27 míg a közfalba beépítették. Gáspár úr (UI : míg a közfalba beépítették. *Soká tartott, éppen hajnalodott már akkorra. Gáspár úr*)
- 77 : 13 UI, Mk, Jk és Krk : a Libanont. (1895, 1901 : Libanont.)
- 77:17, 18 cedrusait, cedrusokat (Mindenik szövegben így !)
- „ 31 Én örömebb (UI : Én örömöstebb)
- „ 33 (*Askvarkas* szóhoz tartozó lábjegyzet az UI-ben még nincs meg !)
- 78 : 4 UI és Krk : — Mit nevez ön *nagyon*-nak ? (1895—Jk hibásan : — Mit nevez ön *nagynak* ?) A *nagyon* szó az előző kérdésre utal !
- 7 adnék *érte* tizenötezer forintot. (UI, 1895, Mk : adnék tizenötezer forintot.)
- „ 27 fog-e lefolyni, (UI, 1895, Mk : fog-e *simán* lefolyni,)
- 79 : 16 tizenötezeret (UI : tizenötezeret)
- 17 sem (UI, 1895, Mk : se)
- 21 — Tizenötezeret (UI : — Tizenötezeret)
- 22 a Gáspár. (Jk : Gáspár.)
- 23 taglóval (UI : a taglóval)
- 33 öreg vagyok már, *s* az emberi gépezet (UI : öreg vagyok már, *utcumque,* az emberi gépezet)
- „ 35 ki is fizetem *most mindjárt.* (UI : ki is fizetem *még ma.*)
- 80 : 5 UI és Krk : Végre *is* nem (1895—Jk : Végre nem)
- „ 9 okvetlenül (Jk : okvetlenül)
- „ 12 van-e már levél. (UI : *hogy* van-e már levél.)
- „ 23 a beszélgetés (UI, 1895, Mk : e beszélgetés)
- „ 26 fogai közt. (UI : a fogai közt.)
- „ 29 hallhatóan (UI : hallhatón)
- „ 36, 39, 82:19 és 83 : 39 Krk : Prepelicza *András* (UI—Jk mindenik szövegben : Prepelicza *Mihály*) A regényt folytatásokban író MK szórakozottságából keletkezett névváltozat. Egységes névalakot használunk a 72. és 74. lapon előforduló *Prepelicza András* név alapján!

- Lap Sor
- 80 : 37 Nincsen (Jk : Nincs)
- 81 : 7 tizenötezerre. (UI : a tizenötezerre.)
- 33 UI, 1895, Mk és Krk : az *eszeveszett* testvérek (1901 és Jk hibásan : az *öszeveszett* testvérek)
- 34 UI, Mk, Jk és Krk : Drotler (1895, 1901 ; Drotner) A 80. lap 8. sorában is : Drotler.
- „ 34 ki a felmerült (UI : *aki* a felmerült)
- 82 : 6 nincs bennök, (Jk : *sincs* bennök,)
- 13 UI és Krk : hogy üti le *Gáspár* ötvenkettővel, (1895—Jk : hogy üti le ötvenkettővel,)
- 32 ha közösen vennék meg, (UI : ha közösen vennék meg a *Libanont*,)
- „ 39 visszaveszi a szavát (Jk : visszaveszi szavát)
- 83 : 3 *felelte* Sztolarik úr (Jk : *gondolta* Sztolarik úr)
- 4 a Gregorics Jk : Gregorics)
- 6 vállát (UI, 1895, Mk : a vállát)
- 11 *de most* már (Jk : most már)
- 35 a Gregorics-pörben, mellyel egy évtizedig vesződött (UI : a *híres* Gregorics-pörben, mellyel *majdnem* egy évtizedig vesződött)
- 84 : 12 a hátát *átszeldelő* kék vonalakról, (UI : a hátát *átszeletelő* kék vonásokról és foltokról,)
- „ 13 a Krekics (Jk : Krekics)
- „ 22 mindent, (UI, 1895, Mk : mindent, *mindent*,)
- 85 : 4 — Ej, az egy (Jk : — Ej, ez egy)
- „ 5 senki *sem* (UI, 1895, Mk : senki se)
- 86 : cím : Harmadik rész. A *nyomok*. Az esernyő kibukkan. (UI csak ennyi : Harmadik rész. Az esernyő kibukkan.)
- „ 14 a Wibra Gyuri. (Jk : Wibra Gyuri.)
- „ 15 a Krikovszky (Jk : Krikovszky)
- „ 18 a Biky (Jk : Biky)
- „ 23 azután (1895, Mk : aztán)
- „ 26 okvetlen (UI, 1895, Mk, Jk : okvetlen)
- „ 29 esze ágában (Mk : esze ágába)
- „ 29 a Krikovszky-mama (Jk : Krikovszky-mama)
- 87 : 10 a szerencse (UI : szerencse)
- 12 *Dolgozott, hiszen dolgozott*, de inkább megszokásból, (UI : *Amellet* azonban *szorgalmas volt*, de inkább megszokásból,)
- 18 — Mért (Mk : — Miért)
- 27 — Mennykő nagy stréber a *Wibra Gyuri*. Sokat akar, Jk : — Mennykő nagy stréber. Sokar akar,)
- „ 31 fejében. (Mk : a fejében.)
- 88 : 15 rajta (Jk : rajtok)
- „ 23 ez nincs (UI, 1895, Mk : az nincs)
- „ 34 olyan (Jk : oly)
- 89 : 19 és csekkek (UI, 1895, Mk : és a csekkek)
- 36 — Jaj, de nehezen várt, meghalni se tudott, míg te nem

- jössz. (UI : — Jaj, de nehezen várt, meghalni se tudott a szegény pára, míg te nem jösz.)
- 90 : 3 hogy bankutalványban (Jk : hogy a bankutalványban)
7 nem kutatni ? (Mk : nem kutatni ?)
- 15 hitták Gyurit, végrendeletet csinálni. Jelen volt (UI : hitták Gyurit, kinek egy nagy pörét vitte. Jelen volt)
- 17 szintén (UI, 1895, Mk : szinte)
- 23 nyújtá a főjegyzőnek : (UI : nyújtá át a főjegyzőnek :)
- 24-29 — Húsz évig nyomtam vele... Az ön apjának volt egy vörös esernyője, (Ez a rész az UI-ban még egészen másképp van : — Húsz évig nyomtam vele az igazságot.
Majd egy köteg írást vett ki ugyancsak a váncosok alól és Wibra Györgynek adta át :
— Ebben vannak a családi irataim, titkok, amik csak fiamat illetik, ha majd nagykorú lesz. Azért bízom önre, fiatal ember, mert szép jelleme van, ön nem fog azokkal visszaélni. Önnek az apja is titoktartó ember volt, titoktartó és hű. Együtt honvédeskedtünk valamikor. Még most is jól emlékszem mindenre. Teringette, micsoda idők voltak azok ! Az ön apjának volt egy vörös esernyője,)
- „ 26 miközben (Mk : s miközben)
- 91 : 8 Krikovszky (UI : Kukovszky)
9 Mk, Jk és Krk : csak *immel-ámmal* húzta már idefent a csúzos lábait, (UI : csak *immel* húzta már idefent *magá után* a csúzos lábait, 1895, 1901 : csak *immel* húzta már idefent a csúzos lábait.)
- „ 12 arcképét (UI : az arcképét)
- „ 38 irodájában. (UI : az irodájában.)
- 92 : 4 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : a végére nem jár. (1901 hibásan : a végére jár.)
10 — Kiásná é én azt most a föld mélyéből is öt körmömmel, ha lehetne. (UI : — Kiásná é én azt most *is* jól emlékszem mélyéből is az öt körmömmel, ha lehetne.)
- „ 17-19 az esernyőnél nagyobb dolgokat is elfelejtett azóta, *de arra emlékszik, hogy a megboldogult öreg úr még haldokolva is odakérte magához.* (UI : az esernyőnél nagyobb dolgokat is elfelejtett azóta, *különb en is gyászos portéka volt már az, nem adtam volna érte két garast.*
— *Az ördög kérdezi kendtől, hogy mit adott volna érte ?*
— *rivaltt rá mérgesen Gyuri úr.*
Mire megjuhászko dék Matyko, hogy szó ami szó, a megboldogult öreg úr haldokolva is odakérte magához.)
- „ 22 Bothárné (1895, Mk : Botárné)
- „ 34 — Nem ér semmit (UI : — Nem ér az semmit)
- 93 : 31 ruházkodtak, (Mk : ruházkoznak,)
34 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : *vérmes* reménységgel (1901 hibásan : *rémes* reménységgel)
- 36 tudakozódni (Jk : tudakozni)

Lap Sor

93 : 37 *minthogy* (Jk : *mivelhogy*)

39-94 : 1 sor között (az UI-ben a következő hosszabb kitérés van, amelyet MK a kötetkiadásokból kihagyott :
...s ősmert minden embert, minden viszonyt.

A törvényzéki elnök úr éppen a fiától, Sztolarik Aladár belügy-miniszteri fogalmazó úrtól búcsúzott, ki otthon töltötte a húsvéti ünnepeket és a Kukovszky-kisasszonynak udvarolt, őt locsolván meg a múlt hétfőn annak rendje és módja szerint. Kár, hogy azóta gyászba borult a Kukovszky-ház, s a szegény fogalmazó úr még a temetésre se maradhat. Azok a kegyetlen kutyák (a főnökei) nem voltak hajlandók szabadságának meghosszabbítására. Pedig oly gyönyörű lehet Kukovszky Katka gyásruhában, hogy érdemes volna itt maradni a meglátásáért.

Az öreg Sztolarik mostan is, mint mindig, el nem mulasztá tanácsokkal ellátni nagy karrierre kiszemelt cingár, vézna csemetéjét.

— Csak annyit dolgozz, édes fiam, amennyivel éppen kénytelen vagy. Ez a boldogulás hülbne, kivált a minisztériumokban. Ha többet dolgozol, mind görbe szemmel néznek rád, mint egy mindent felforgató fenevadra, azt a rossz érzést kelted, hogy föléjük akarsz emelkedni, és visszataszítádnak. Ha egy aktát nem értesz, tedd félre, meglehet, hogy az utána következőből kapsz az elsőre felvilágosítást. Ha a másodikat sem értesz, tedd félre a másodikat is. Semmi sem rosszabb, mint hogy a főnökeidől kérj tanácsot az elintézésre nézve; mert vagy ők se tudják és akkor kellemetlen alkalmatlankodó a neved, vagy pedig tudják és felvilágosítanak, de úgy szólnak a hátad mögött: »Mindent a szájába kell rágni az oktoidnak!; a társaidtól szintén ne kérdezősködj, ők csakhamar berzenkedni fogának, hogy az ő eszükkel haladsz a számléltérn. Inkább csináld rosszul a dolgot a magad eszével, mint jól az övékével. Ellenben ha mégis kénytelen vagy valamit megtudni, akkor keresd ki a legrégebb, legfakóbb díjnokot, azzal informáltasd magadat. Ilyenforma moly mindenütt van, nálatok is kell, hogy legyen. Ez a moly többet tud a miniszteri tanácsosoknál és nem nevet ki, nem szól meg, amiért rászorultál, hanem boldog és hálás, hogy szóba álltál vele.

Sztolarik észrevette most a belépő gyámfiát, mire az édest kieresztette a körmeiből.

— No, hát az isten áldjon meg, Aladár. Írj minél többször. Te pedig ülj le, Gyuri, és mondd el, mi járatban vagy.

Gyuri egész őszintén és részletesen elbeszélte fölfedezését... stb.)

Lap Sor

94 : 4 *nem szenved*, (UI, 1895, Mk : *sem szenved*),

5 *az esernyőt meg valószínűleg* (UI : *az esernyőt pedig valószínűleg*)

14 *Hiszen már Müncz sincs meg.* (UI : *Hiszen már maga Müncz sincs meg.* Mk : *Hiszen már Müncz nincs meg.*)

18 — *Ősmerte, gyámtyám,* (UI : — *Ősmerte maga, gyámtyám,*)

Lap Sor

- 94 : 26 ezt az esernyőt (Mk : ezt az ernyőt)
- 95 : 3 a szegény (Mk : szegény)
- 6 tizennégy (UI : tizenkét)
- 10 az öreg Jónás megtévelyodott *s mint ilyen* kóválygott szanaszét a tót falvakban, (UI : az öreg Jónás megtévelyodott, elhajigálta a portékáját útközben, vagy szétozította a szagos szappanokat, klárisokat, rézgyűrűket; mint örült kóválygott szanaszét a tót falvakban,)
- 13 holttestét (Jk : a holttestét)
- 18 — Hátha nem. (UI : — *Ejh*, hátha nem.)
- 19 ott heverhet ócska holmija közt — mert azt ugyan nem vehette meg senki. (UI : ott heverhet *valahol* az ócska holmijaik közt — mert azt ugyan nem vette meg senki.)
- 22 magamat s mennék, mennék, míg csak... (UI : magam s mennék, mennék, míg csak... Jk : magamat s mennék, míg csak...)
- 26 talán házakká dagadtak *valahol*, a Müncz-füükről *semmi sem hallottam*, hanem (Mk hiányosan : talán házakká dagadtak *valahol*, hanem)
- 30 azzal csúfolják, hogy kánikulában megfagyott Bábaszéken a birka. (UI : azzal csúfolják *őket*, hogy kánikulában megfagytak a *birkáik*.)
- 96 : cím : *A mi Rozálánk.* (UI : *A bábaszéki zsidó s egyszersmind Bábaszék jelene és jövője.*)
- 3 okvetlenül (Jk : okvetlenül)
- 4 A dolog voltaképpen úgy áll, hogy Bábaszék (UI, 1895, Mk : A dolog voltaképpen úgy áll, *(nehéz azt a pesti embernek megérteni)*, hogy Bábaszék)
- 9 eljön (UI : előjön)
- 10 s kirakódik (Mk, Jk : és kirakódik)
- „ 28 tüssz (Jk : tüssz)
- „ 29 még dobolni (UI hibásan : meg dobolni)
- 97 : 30 szóval *míndazon* cikkek, (Jk : szóval *azok* a cikkek,)
- „ 32 nem *is* készítettnek, (UI : nem készítettnek,)
- 98 : 5 ez túlságosan (UI : az túlságosan)
- 24 mályvarózsás (UI 1895, Mk : a mályvarózsás)
- 32 szemét (UI : szemét)
- 36 kellemetes arcú öregasszony volt Münczné, (UI : kellemetes, *derült* arcú öregasszony volt a Münczné,)
- 99 : 12 szekerekkel. (UI : *szekereikkel*.)
- 21 a nép fogta magát (Mk : a nép *há*t fogta magát)
- 27 alig akadt egy-két (UI : alig akadt *csak* egy-két)
- 28 húzódoék, (UI : húzódozék,)
- 33 és 101 : 5,15 Mravucsán (UI : Mraviusan)
- „ 35 egyet *egy* esetleges (Jk : egyet *az* esetleges)
- 101 : 2 a Müncz Jónásné (UI itt hibásan : a Müncz Józsefné, Mk : Müncz Jónásné)
- 3 *mint* már tudjuk, (UI : *mi* már tudjuk,)

- Lap Sor
- 101 : 9 — Müncz Jónásné ? (UI : — *Kegyed Müncz Jónásné,*)
 „ 17 — Hová (UI : — Hova)
 „ 22 ilyesmit *megélni* (UI hibásan : ilyesmit *mesélnie*)
 „ 24 — Hallotta ? (UI : — Hallotta, *hogy mit mondott?*)
 „ 26 Rozáli *néni.* (UI : Rozáli *mama.*)
- 102 : 2 kurta lélegzeteket kezdett venni, *és éppen valami* (UI : kurta lélegzeteket kezdett venni, *mint a harcra, mikor pálinkás kenyeret tesznek a szájába, már éppen valami*)
 7 megszűnt a kalapácsolás, (UI, 1895, Mk : megszűnt a *sike-títő* kalapácsolás,)
 12 némelyek, bátrabbak, (Jk : némelyek, a bátrabbak,)
 37 mondta *Galba* szenátor úr. (UI : mondta *Konopka* szenátor úr.)
- „ 39 Menjünk, *Galba.* (UI : Menjünk, *Konopka.*)
- 103 : 6 egynéhány (UI : egynéhány)
 10 maga *előtt* (UI, 1895, Mk : maga *után*)
 12 — Biztosítom, hogy (UI : — Biztosítom, *uram,* hogy)
 19 a férjem (Mk : férjem)
 24 magam pedig *így* vásár idején (UI : magam pedig *egy* vásár idején, Mk : magam pedig vásár idején)
 „ 38 mért (UI : *miért*)
- 104 : 3 eset. (UI : *az* eset.)
 5 a *maga* férjéhez (UI : a *kegyed* férjéhez)
 12 *ki* (UI : aki)
 33 mint szentjánosbogarak. (UI : mint a szentjánosbogarak.)
- „ 39 segítségére (Jk : *segítségre*)
- 105 : 16 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : egyik esernyő se az igazi. (1901 : *az* egyik esernyő se az igazi.)
 18 *tokája* fájdalmasan (UI : *második álla* fájdalmasan)
 19 a szeme pedig szaporán *pilákkolt.* (Jk : a szeme pedig szaporán *pislákkolt.*)
- „ 28 csontfogantyúban (UI, 1895, Mk : csontfogantyúba)
 „ 35 melyiket (UI : melyeket)
- 106 : 8 Ipolyságon (UI—Jk : Ipolysághon)
 11 az nem nyújt *valami* felvilágosítást (Mk : az nem nyújt felvilágosítást)
 „ 12 esernyőrül. (Jk : esernyőről.)
 „ 20 Rozália *mama* (UI, 1895, Mk : Rozáli *mama*)
 „ 25 és halina-árukkal (UI, 1895, Mk : és a halina-árukkal)
 „ 29 mint *egy* pulykatozás. (Mk : mint a pulykatozás.)
 „ 38 tejlését (UI, 1895, Mk : a tejlését)
- 107 : 12 holta után (UI, 1895, Mk : a holta után)
 „ 23 *mindég* (Jk : *mindég*)
 „ 33 egy terebélyes *tiszafa* (Jk : egy terebélyes *kőrisha*)
- 108 : 18 UI, 1895, Mk és Krk : *Hah,* (1901, Jk : *Haj,*)
 „ 28 Tizen~~n~~egy, tizenöt éve annak, *hogy* (UI : Tizen~~k~~ét, tizenhárom éve annak, *ahogy*)

- Lap Sor
- 108 : 32 melyen elindulva, *útját* követhettük. (Jk hiányosan : melyen elindulva, követhettük.)
- 33 eszénél (UI, 1895, Mk : az eszénél)
- 37 ötven forintért adtuk el egy antikváriusnak, *mert* kisült, hogy (UI : ötven forintért adtuk el *később* egy antikváriusnak, *mert* kisült, hogy Jk : ötven forintért adtuk el egy antikváriusnak, *ugyanis* kisült róla, hogy)
- „ 39 a pecsétje, (Jk : pecsétje,)
- 109 : 21 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : bevásárlásával (1901 : bevásárlásánál)
- 23 UI, 1895, Mk és Krk : hogy *már* az esze (1901, Jk : hogy az esze)
- 25 *Viszoka* Hora (UI : *Bjela* Hora)
- 26 nem bírtunk felfedezni (UI : nem bírtunk az *öcsém*mel felfedezni)
- „ 30 nem Illés próféta, (UI : *már* nem Illés próféta,)
- „ 31 Ötven év (Jk : Ötven *esztendő*)
- „ 32 kalárisok (UI : gallárisok)
- „ 35 *bolond* zsidó! (UI : *őrült* zsidó!)
- „ 39 az egyik kezében (UI hibásan : az az egyik kezében)
- 110 : 1 esernyőjével (UI : az esernyőjével)
- 8 csöszhez (Jk : csöszhöz)
- 13 Koboľnyik (UI itt hibásan : Kobornyik)
- 19 öltöztesse fel *vele* félelmetesebbre. (Jk : öltöztesse fel félelmetesebbre.)
- 29 egy ázó kis gyerekre, egy ház eresze alatt ráborította esernyőjét (UI : egy ázó kis gyerekre, *ki* egy háznak az eresze alatt *ült*, ráborította az esernyőjét)
- 33 — Ohó ! Csak tovább, (UI : — Ohó ! *Hop* ! Csak tovább,)
- 35 A fazekas leírása mindenben *atyámra* talált, (UI : A fazekas személyleírása mindenben *talált atyámra*,)
- 37 — Ez már *értékes* adat ! (UI : — *Istenemre*, ez is valami ! Ez már adat !)
- 111 : 1 mely (UI : amelyik)
- 3 hamarabb (UI : hamarabb)
- 8 Krk : *Matica* (UI—Jk : *matica*)
- 9 *versezet* (UI hibásan : *verseket*)
- 11 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : *Kik* (1901 hibásan : *Kit*)
- 12 Müncz (UI : a Müncz)
- 20 az ernyővel, (Mk : az esernyővel,)
- 28 ötven forintot. (UI, 1895, Mk : ötven forint.)
- 34 hagymakoszorúikat stb. (UI : hagymakoszorúikat, *korai csirkéiket* stb.)
- 112 : cím : *A fülbevaló*. (UI : *Veronka*.)
- 1 srét [rézsútosan, oldalt] (Mindenik szövegben így !)
- 2 Krk : kocsmából (UI—Mk hibásan : kocsmától Jk : korcsmából)
- 4 kocsmák (Jk : korcsmák)

- Lap Sor
- 112 : 5 *az arisztokratikusabb* (Jk : arisztokratikusabb)
 6 *homlokzatáról.* (Jk hibásan : homlokáról.) [A Jk e hibája a legújabb kiadásokig örökletessé vált !]
 20 *sem* (Jk : se)
 20 *»zapekacsát»,* (UI: »zapekuskát», Az ehhez tartozó lábjegyzet az UI-ben még nincs meg !)
- 113 : 4 s nevette, minő fogakat csináltak (UI : s nevetve *hallgatta egy darabig,* minő fogakat csináltak, Jk : ...csinálnak)
 16 néhányat, (Mk : néhányat,)
 17 mint egy *borsó.* (UI : mint egy *lencse.*)
 25 ki visel ilyen (UI, 1895, Mk : ki visel *itt* ilyen)
 26 *abba bele* nem törik a dereka, (Jk : *abba* nem törik *bele* a dereka,)
 28 Befordult a városház ódon kapuja alá, (UI : *Úgy is tett,* befordult az ódon kapu alá,)
 29 imponálón, (UI : imponálóm,.)
 35 Liskovina (UI itt hibásan : Siskovina)
 38 Éppen ebben főtt a szenátus feje *most,* s látszottak (UI *Hisz az, hogy most mi történjék,* éppen ebben főtt a szenátus feje, s látszottak)
- 114 : 6 Galba fejét (UI : Galba a fejét)
 7 esztét. (UI : az esztét.)
 12 Mravucsán ingadozott, hümmögött, fészkelődött, fejét vakarta s végre is elkezdett zsörtölődni, *hogy roppant fullasztó meleg van s hogy köszvény hasogatja a kezét,* hogy a szenátori asztalnak mozog az egyik lába, (UI : Mravucsán ingadozott, *mint a nagypipájú Kuttyóka János, mikor két dohányzacskót nyújtottak feléje, hogy tömjé meg belőlük a pipáját,* hümmögött, fészkelődött, fejét vakarta s végre is elkezdett zsörtölődni, hogy a szenátori asztalnak mozog az egyik lába,)
 20 stb. *Kozschuba* (UI : *Kirschuba*)
 25 okvetlenül (Jk : okvetetlenül)
 26 roppant hátrányokkal járna (UI : roppant *költséggel* járna)
 .. 33 mire (UI : amire)
- 115 : 1 Mravucsán föllélegzett ez ékes szavakra, (UI : Mravucsán *bíró* föllélegzett ezekre az ékes szavakra, Mk : Mravucsán föllélegzett az ékes szavakra,)
 6 dókáján (UI, 1895 : dokáján)
 7 következőképp (UI ; 1895, Mk : következőkép)
 18 a Galba- és a *Kozschuba*-pártiak *fel* voltak villanyozva. (UI : a Galba- és a *Kirschuba*-pártiak *nagy tetszészibongásban mutatkoztak.*)
 31 Fiala hajdú (Jk : a Fiala hajdú)
- .. 33 a kandlon, (UI : a kanalon,)
- 116 : 2 Müncznénél (UI : a Müncznénál, 1895, Mk : Müncznénál)
 21 *gyanús mohósággal* kezdte marasztalni. (UI : *elzontyolódva* kezdte marasztalni. Mk : *s* gyanús mohósággal kezdte marasztalni.)

- Lap Sor
- 116 : 26 *Rosszallón csóválta a fejét.* (UI : *És elkezdte rosszallón csóválni a fejét.* Jk : *Rosszallóan csóválta a fejét.*)
- „ 32 *Egy mesében van így.* (UI : *Egy mesében áll ez így.*)
- 117 : 6 *míg* (UI : *amíg*)
- 12 *kiáltó* (UI : *kiálta*)
- 17 *Gyuri nem volt elkészülve e jelenetre, szokatlan zavar* (UI : *Gyuri meglepetve rezzent össze; e jelenetre nem volt elkészülve, szokatlan zavar*)
- 20 *stb.* Krk : *diványon,* (UI—Jk : *divánon,*)
- 20 *a sérült* (Jk : *sérült*)
- 24 *mormogott,* (UI, 1895 : *morgott,*)
- 26 *arca* (UI : *arcocskája*)
- „ 27 *szépségben,* (Jk : *szépségében,*)
- 118 : 3 *vevén* (UI, 1895 : *vévén*)
- 8 *szólnia* (Jk : *szólani*)
- 12 *...mely elbódította. Ott állt gyámoltalanul,* (Az UI-ben e két mondat között külön bekezdéssel a következő szakasz : *...mely elbódította.*
Honnan száll ez az illat? Kereste, váltig kereste. Talán a leány hajából? Ohó, egy frissen szedett ibolya-csokor van a keblére tűzve.
Ott állt gyámoltalanul...
- 27 *a kezeckéit.* (Jk : *kezeckéit.*)
- „ 35 *elszontyolódott* (Jk : *elszontyorodott*)
- 119 : 10 *tandócsolt jutalmul adni* (UI : *gondolt jutalmul adni*)
- 35 *ami igaz, igaz. Nem kell szégyenleni,* (UI : *ami igaz, az igaz. Nem kell azt szégyenleni,*)
- 120 : 7 *nem lenne most szerencsém* (UI : *nem lenne ez a mostani örömem,*)
- 13 *se lesz* (Mk : *sem lesz*)
- 18 *melyet a meqvadult lovak elragadtak a piacon...* (UI : *melyet lovak ragadtak el a piacon...*)
- 22 *próbált* (Mk hibásan : *próbál*)
- 35 *Jk és Krk : — A hajtűim is kiestek, amikor leugrottam,* (UI—Mk : *— A hajtűim kiestek, amikor leugrottam,*)
- 121 : 21 *a két nagy varkocs szemkápráztatón hánykolódott,* (UI : *a két nagy varkocs sötétesen, haragosan hánykolódott,*)
- „ 31 *vizünk nincs.* (Mk : *vizünk sincs.*)
- 122 : 7 *Mk és Krk : az everlasting topánkában.* (UI : *az everlasting cipőcskében.* 1895, 1901, Jk : *az ewelasting topánkában.*)
- 36 *ez komoly vidék. Itt húzni kell,* (UI, 1895 : *ez komoly vidék. Igenis komoly vidék. Itt húzni kell.*)
- 123 : 14 *készülnek* (UI hibásan : *készülnek*)
- 19 *gyerekesen.* (UI : *gyermekesen.*)
- 27 *a fekvőhelyén* (Jk : *fekvőhelyén*)
- 30 *talán nem is lehet önnel menni.* (UI : *talán nem is lesz lehetséges önnel menni.*)
- 38 *felelt* (UI, 1895, Mk : *felelte*)

- Lap Sor
- 124 : 1 bizonykodott hevesen, (UI : bizonykodott *Veronka* hevesen,) 15 *a Gyuri füle* (Mk : Gyuri füle) 21 *az ágyból* (UI : *az ágyából*) 21 UI és Krk : *Privardiére* (1895—Jk hibásan : *Privardiére*) 25 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : *nagy tétje* (1901 hibásan : *negy tétje*)
- „ 25 áll (UI : áll)
- „ 36 az asszonyságot (UI : a madame-ot)
- „ 38 éjjelre (UI : az éjjelre)
- 125 : 3 *hova* (Jk : *hová*) 8 egy sovány macska (UI : egy sovány, *iroмба macska*) 9 *a muskátlik közt.* (Jk : *a muskátli közt.*) 11 mesterségéhez (Jk : *a mesterségéhez*) 17 *a holdvilágot oda nem* (UI : *a holdvilágot mára oda nem*) 30 *fejét* (Jk : *a fejét*) 32 Mk, Jk és Krk : *Konopkára* (UI, 1895, 1901 itt : *Konopkára*)
- 126 : 14 *majd én átvizsem,* (UI, 1895, Mk : *majd átvizsem,*) „ 17 *Mravucsánné.* (UI, 1895, Mk : *a Mravucsánné.*) „ 17 *el sem* (Mk : *el nem*) „ 24 *a Mravucsán* (Jk : *Mravucsán*) „ 29 *Veronka* (Mk : *Veronka*) „ 31 *kezeit* (UI : *a kezeit*) „ 34 *Münchenből* (UI : *Berlinből*)
- 127 : 6 *Ezer szerencse, a kántor* (UI : *Ezer szerencse, néni, hiszen a kántor*) 8 *majd mulattatom én az asztalnál* (UI : *majd mulattatom én a madame-ot az asztalnál*) 11 *a Gyurit* (Jk : *Gyurit*) 24 *Az ott a mi házunk. Még csak egy-két lépés,* (UI : *Ez itt a mi házunk. Még csak két lépés,*) 28 *pöhely* (Jk *pöhöly*) 35 *mondá jelentőségteljes pillantással* (UI : *mondá egy jelentőségteljes pillantással*) „ 36 *gyönyörű pár lesz* (Jk : *gyönyörű pár lenne*)
- 128 : 4 *a városka lúdjai,* (Jk : *a város lúdjai,*) 12 *a városház* (UI, 1895, Mk : *a városháza*) 16 *a »Mefagyott birká«-hoz* (Mk : *a »Mefagyott birká«-nál*) 23 *sovány* (UI, 1895, Mk : *a sovány*) 24 *a gazdáját, a borókából font állás alatt.* (Jk : *gazdáját a nádából font állás alatt.*) „ 27 *hogyne* (Mk hibásan : *hogynem*) „ 30 *mért* (Jk : *miért*)
- 129 : 1 *karján lépkedő* (UI : *karján arra lépkedő*) „ 35 *karjaiban* (UI, Mk : *karjaiba*)
- 130 : 1 *hogy meg kellene* (UI : *hogy talán meg kellene*) 2 *némi hús* (UI : *némi némi hús*) 8 *jutottam !* (UI : *jutottam én !*)

- Lap Sor
- 131 : cím : *Negyedik rész. A bábászéki intelligencia. Vacsora Mravucsánéknál.* (UI-ben a cím csak ennyi: *Vacsora Mravucsánéknál.*)
- 1 Nem akarom szélesen elbeszélni, (UI : Nem akarom *túl-ságos* szélesen elbeszélni,)
- 2 történt meg a csoda, (UI : történt meg *az a csoda,*)
- 4 mely a Golgotára lépegető férfi Jézus tagjait fedte. (UI : melyet a férfi Jézus a Golgotára menve viselt.)
- „ 11 s ha *akadt* elégedetlen, (UI : s ha *volt* elégedetlen *valaki,*)
- „ 23 *aztán* (UI, 1895, Mk : *azután*)
- „ 24 a helyzettel (UI, 1895, Mk : a helyzettel *is*)
- „ 27 *mulattatták* (UI, Mk : *mulattaták*)
- 132 : 23 a tiszteletesnek az az előnye (UI, 1895, Mk : a tiszteletesnek *még az az előnye*)
- „ 24 Münchenben is járt iskolába, (UI : a berlini egyetemen járt,)
- „ 27 *vajba* fürösztének (UI, 1895, Mk : *vajban* fürösztének)
- „ 38 *Bahó* (UI : *Babó*)
- 133 : 8 én még *arról* sem állhatok jót, (Jk : én még *azért* sem állhatok jót,)
- 9 *bebizonyítani.* (UI : *bizonyítani.*)
- 19 Kukucska Pálnak szokását, (UI : Kukucska Pálnak *azt a szokását,*)
- 25 *kesztyűujjat* : »Miféle (UI : *kesztyűujjat, hogy* »Miféle)
- 26 *Az ördög tudná hirtelen eltalálni,* hogy az Kisujjszállás. (UI : *Nincs sístergő mennykő abban a szép kis fejecskéjében, rögtön oda ütne,* hogy az Kis-Ujjszállás.)
- „ 28 csak azért (UI : csak *is* azért)
- „ 33 *dolgokról* (Mk : *dologról*)
- „ 34 *dib-dábság* (UI sajtóhibával : *dib-dábzás*)
- 134 : 8 UI és Krk : *Mind* összenéztek. (1895–Jk : *Majd* összenéztek.)
- 9 Jk és Krk : *Szliminszky Wladimírné.* (UI itt hibásan : *Szilminszky Wladimérné* 1895, 1901, Mk csak itt : *Szliminszky Wladimérné.*)
- 14 hitetlenül (UI : *hihetetlenül*)
- 15 *a szép fejét,* (1895, Mk : *szép fejét*)
- 17 — De hiszen láttam, hogy a *tiszteletes úr* döntötte fel (UI : — De hiszen láttam — *mondá* —, hogy a *tekintetes úr* döntötte fel)
- 20 *bábusgatta* (Mindenik szövegben így !)
- 22 *s a sovány nyakán* (UI : *sovány nyakán,* 1895 : *s sovány nyakán,* Mk : *és sovány nyakán*)
- 23 az *ádámcsutka, ami* mindig (UI, 1895, Mk : az *ádámcsutka, mindig*)
- „ 30 *hogy hűvös van ?* (UI : *hogy itt hűvös van ?*)
- 135 : 9 *minden órán* (UI sajtóhibával : *minden áron*)
- 136 : 7 *s bekövetkezik* (UI : *bekövetkezik*)
- 11 *de a legborzasztóbb* (UI, 1895, Mk : *de legborzasztóbb*)

- 136: 23 Néhány szippantás is elég lehetett... *Hát még miért járt Besztercén, kedves Mokry?* (Mk: *Hát meg miért...* stb. Jk csonkán, a második mondat kihagyásával: Néhány szippantás is elég lehetett...)
- „ 25 *ezt a ruhát* (UI: *azt a ruhát*)
- „ 37 *rajt* (UI, 1895, Mk: *rajta*)
- „ 38 *mikor szabták.* (UI, 1895, Mk: *mikor leszabták.*)
- 137: 16 *ki* (UI: *aki*)
- „ 19 *köve* (UI: *követje*)
- „ 20 *hallgatja.* (UI: *hallgatta,*)
- „ 20 *sem* (UI: *se*)
- „ 26 *kisarjadzik* (UI: *kisarjazzik*)
- „ 28 *Gyuri is* (Mk: *Gyuri*)
- „ 34 *az a szép regény?* (Jk: *a szép regény?*)
- 138: 17 — *S vannak szép lepkék?* (UI: *S vannak-e szép lepkék?*)
- „ 31 *Jk és Krk: a szélességét* (UI — Mk: *a szélességet.*)
- 139: 2 *a lepkéihez.* (Mk: *lepkéihez*)
- 11 — *Köszönöm a vállomást.* (UI: — *Köszönöm ezt a vállomást.*)
- 19 *tette össze kezeit.* (UI: *fogta össze a kezeit.* 1895, Mk: *tette össze a kezeit.*)
- 21 és 34 *lepek* (Jk: *lepkék*)
- 22 *se* (Mk: *sem*)
- 28 *szárnyai nem pompásan illenek-e* (UI, 1895: *szárnyaival nem-e pompásan illenek*, Mk: *szárnyai nem-e pompásan illenek*)
- 29 *olyan* (UI, 1895, Mk: *oly*)
- 29 *a papmacska tarka-barkaságában,* (UI: *a papmacska képe tarka-barkaságában,*)
- „ 32 *barna toilettején.* (UI: *barna lebernyegén.*)
- „ 35 *Szliminszkyné.* (UI itt hibásan: *Szliminszkyné.*)
- 140: 7 *helybeli* (UI: *a helybeli*)
- „ 8 *az emberiség?* (UI: *ez az emberiség?*)
- „ 17 *ilyenformán* (UI: *ilyesformán*)
- „ 29 *zsidóasszonyáért.* (UI: *zsidóasszonyáért is.*)
- 141: 9 *s* (UI: *és*)
- 10 *epithetonok* (UI sajtóhiba: *epithonok*)
- 14 *a kedves férje?* — *szólt Szliminszkynéhez* (UI: *a kedves férje? Nem érttem — szólt Szliminszkynéhez*)
- „ 27 *szomszédnéja* (Jk: *szomszédnője*)
- „ 35 *egy esernyőt* (Mk: *s egy esernyőt*)
- 142: 9 *a szemeit.* (Jk: *szemeit.*)
- 13 *a menyecskéhez.* (UI, 1895, Mk: *a menyecskéhez.*)
- 34 *támadt körülötte a levegőben.* (UI: *támadt körülötte a levegőben, az asztal is mintha forogni kezdene a társasággal együtt.*)
- 143: 3 — *Nem, nem — rázta fejét az ügyvéd, zavart tekintetét körüljárta tétován,* mintha nem lenne teljes eszénél. (UI:

Lap Sor

- Nem, nem – *motyogta az ügyvéd zavartan, mintha nem lenne teljes eszénél.*
- 143 : 6 *volt csak szó ? (Mk : van csak szó ?)*
20 *ez ártatlan (Jk : az ártatlan)*
26 *ily (Jk : ilyen)*
28 *bizonyította, (Jk : bebizonyította,)*
„ 31 *lutheránusok is vagyunk (Jk : lutheránusok vagyunk)*
- 144 : 7 *hajlott (Jk : hajolt)*
15 *mit lehetne (Jk : mi lehetne)*
19 *egész Krivánig, (UI, 1895, Mk : egész a Krivánig,)*
21 *az esernyőjével. (UI : az ernyőjével.)*
27 *himbálódzva. (UI, 1895, Mk : himbálózva.)*
36 *Itt nagy dolgot akart kikottyantani, de szavait úgyszólván elmeszte az a sértődés, megriadás, mely a lányka egész valójában látszott. Összehúzta magát, mint a madár, ha egy tollát kitépik. Csöndesen elfordította a fejét (UI : Itt nagy dolgot akart kikottyantani, de a Veronka arcán valami baljóslatú jelleg jelent meg, ami imponált neki, ami megfagyasztotta. Csöndesen elfordította a fejét)*
- 145 : 1 *ostyepka (UI : ostyáпка)*
3 *csiklándozta, (UI, 1895 : csiklándozta,)*
7 *ha minden vágya betelt is (Mk : ha minden betelt is)*
19 *– Az alján (UI : – Alján)*
29 *Elhúzta küssé a székét Gyuri mellől, (UI : Elhúzta a székét Gyuritól.)*
31 *– Megsértettem ? – kérdé szelíden, bínbánattal. (UI csak ennyi : – Megsértettem ?)*
- 146 : 4 *az udvarba nyíló két szobácskába. (UI : az udvarba nyíló két szobácskába, amínthogy ideje is volt, mert éppen kijött a kakukk az órán kikéltani a tizet. Hiába, eljár az idő.)*
„ 7 *kérdé. (UI : kérdé az ügyvéd.)*
„ 15 *Gyurit. (UI : a Gyurit.)*
„ 18 *meg (UI : még)*
„ 23 *akasztott, (UI : akasztott rá,)*
- 147 : 2 *Levetette (UI : Legott levetette)*
5 *odakacsintott (Mk : kacsintott)*
22 *jó éjjélutánig (Mk : jól éjjélutánig)*
„ 32 *vánkosául (Mk : vánkösül)*
- 148 : 4 *szállásolt (UI, 1895, Mk : szállásolt be)*
8 *az ura (UI : a férje)*
12 *berekeszelte (Mk : bereteszelte)*
16 *mellénykáját, (UI, 1895, Mk : a mellénykáját,)*
„ 24 *zsinorját (UI, 1895, Mk : a zsinorját)*
„ 32 *lehajlott (UI, 1895, Mk : lehajolt)*
- 149 : 1 *kergetözés (UI, 1895, Mk : kergetözés)*
2 *UI, 1895, Mk és Krk : kitudni. (1901 és Jk : kitúrni.)*
3 *figyelmes (UI : figyelmessé)*
12 *szemei (UI, 1895, Mk : a szemei)*

Lap Sor

- 149 : 19 a másik is (UI : a másik *topán* is)
 26 nézdelődni, (Jk : nézelődni,)
 31 a vetkőződést. (UI : a vetkőzést *a szép szemérmes bakfis*.
 Jk : a vetkőzést.)
- 150 : 21 a fejében (UI, 1895, Mk : fejében)
 „ 24 a Münczné *padlásán* (UI hibásan : a Münczné *a padlason*)
 „ 27 az esernyőről (UI : az esernyőről)
 „ 27 Csinos kis jószág, (UI : Csinos kis *kutya*,)
- 151 : 14 találgatni. (Jk : találgatnia.)
 22 a lepék (Jk : a lepkék)
 27 annyi (Mk : ennyi)
 31 előnekelte keservesen *a híres tót juhászdalt, melynek az eleje pongyolán fordítva ilyenformán hangzik* : (UI csak ennyi : előnekelte keservesen :)
 „ 33 aki (Mk : ki)
- 152 : 9 Mit mond (UI : Mit mondjon)
 15 kamrába, (UI, 1895, Mk : kamarába,)
 17 a Liskovina erdőség *távoli* zúgását. (Mk : a Liskovina erdőség zúgását.)
 25 hajtogatta magában, nyugtalanul (UI : hajtogatta magában *a fiatal ember*, nyugtalanul)
 26 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : a hótiszta (1901 hibásan : hótiszta)
 27 meghatározhatatlan (UI, 1895, Mk : meghatározhatlan)
 29 a gondolatait (Mk : gondolatait)
 31 egész Beszterce (UI : *és* egész Beszterce)
 34 az enyém, (UI : az enyim,)
 35 a Gregorics hagyatékából, (UI, 1895, Mk : a Gregorics-hagyatékából,)
- 153 : 23 harapta (Mk : harapdálta)
 „ 39 örömdödet (UI : örömedet)
- 154 : 14 a glogovai erdőben (UI, 1895, Mk : *hogy* a glogovai erdőben)
 37 Egy irdatlan *nagy* cserfánál (UI : Egy irdatlan *öreg* cserfánál)
- 155 : 3 mondá (1895 hibásan : mondjá)
 9 morogta (Jk : mormogta)
 10 *nyitott* be (Mk : *lépett* be)
 13 Az ablakon a napsugár (UI : Az ablakon *át* a napsugár, Mk : Az ablakon napsugár)
- 156 : 16 olyakat (Jk : olyanokat)
 157 : 7 azt hittem, nem tetszett (UI : azt hittem, *hogy* nem tetszett)
 10 — Biztosítom, megtudja. (UI : — Biztosítom, *hogy* megtudja.)
 „ 19 *olyan* álmok, (UI : *ilyen* álmok,)
 „ 29 A szeméremben (Jk : A szeméremből)
- 158 : 19 okvetlenül (Jk : okvetetlenül)
 21 sem (UI : se)

- Lap Sor
- 158 : 23 felültek a *csinos kis csézára*; (UI : felültek a *csinos kis bricskára*; Jk : felültek a *kis csézára*;))
- „ 25 Nem tudom *én*, hogy (Mk : Nem tudom, hogy)
- „ 35 a kötényében (UI : kötényében)
- „ 36 a Gyuri kabátját, (UI : a Gyuri *felső* kabátját,)
- 159 : 14 melynek (Mk hibásan : melyeknek)
- „ 15 *drum, brum* (UI : *drum, drum*, Mk : *brum, drum*,)
- „ 18 állott (UI : állt)
- „ 19 Kléner (UI, 1895, Mk : Klener)
- „ 24 óriás légy. (Mk : óriási légy.)
- „ 27 granátos (Jk : gránátos)
- 160 : cím : *Ötödik rész. A harmadik ördög. A Czobor Mária rózsája, a földhasadék és a vén körtefa.* (Ezek a rész- és fejezet-címek az UI-ben még nincsenek meg ; a szöveg folytatólag megy.)
- „ 21 a becses része, (Mk : becses része,)
- „ 30 termi, (Mk : termeli,)
- „ 30 a téli (UI, 1895, Mk : téli)
- 161 : 4 ivópohára, (UI, 1895 : ivópohára,)
- 7 *gyerekeket* (UI : *gyereket*)
- 9 *vászonnépeknek* (Mk : *vászonnépnek*)
- 10 *ami gyilkos növény*, (UI : *ami gyilkos méreg*,)
- 15 Jk és Krk : *Lycocotonumhoz*, (UI—Mk hibásan : *Lycocotínumhoz*,)
- „ 20 *kocsmárost* (UI, 1895 : *kocsmárost*)
- „ 21 UI és Krk : *azóta elhaltak.* (1895—Jk : *azok elhaltak.*)
- „ 32 *ült* (Mk : *ül*)
- „ 36 *okvetlenül* (Jk : *okvetelenül*)
- 162 : 5 a Szent Péter, (Jk : Szent Péter,)
- „ 11 *szólana* (Mk, Jk : *szólna*)
- „ 21 *csak nem jöttek*, (Jk : *nem jöttek*,)
- „ 33 *leánykását*, (UI : *lánykását*,)
- „ 37 még mai napig (UI : még a mai napig)
- „ 38 a kocsmáros. (UI, 1895 : a kocsmáros.)
- 163 : 4 *ősi* fészekbe. (UI, 1895 sajtóhibával : *ősz*i fészekbe.)
- 10 arról is *mondott* (UI : arról is *tudott*)
- 20 Kivette *tárcáját* (UI, 1895 : Kivette a *tárcáját*)
- 39 *füvek, bozótok*, *vadvirág-testvérei között* (UI : *füvek és még élő vadvirág-testvérei között*)
- 164 : 5 *az*, amit (Jk : *ez*, amit)
- „ 9 *ami kellemetlen.* (UI : *ami nekem kellemetlen.*)
- 165 : 3 *pusztuljon* (UI : *pusztuljon el*)
- 10 leért a *dombról* és *elvitte* őt (UI : leért az *útra* és vitte őt, 1895, Mk : leért a *dombról* és vitte őt)
- „ 18 *arcába*, (UI : *az arcába*,)
- „ 24 a *kocsm*a (UI, 1895, Mk : a *kocsm*a)
- „ 36 *belefért* az egész város. (UI : *belefért abba* az egész város.)
- „ 37 *belefért* (Mk : *belefér*)
- 166 : 25 *kis fehér* (Mk : *a kis fehér*)

- Lap Sor
- 166 : 31 De a *csézán* (UI : De a *bricskán*)
 „ 31 a *csézával* (UI : a *bricskával*)
 „ 35 leszáll (UI, 1895, Mk : leszállt)
 „ 38 mormogja (UI : morogja)
- 167 : 6 fiainak, (UI : a fiainak,)
 „ 33 a *kocsisülés* alatt, (Jk hibásan : a *kocsiülés* alatt,)
 „ 36 bozóton (Jk : bozótokon)
- 168 : 1 Nem is a föld teste (Mk : Nem is föld teste)
 3 UI, 1895, Mk és Krk : A föld testén *a var*, ez a *glogovai* hegy. (1901 és Jk és azóta minden újabb kiadásban hibásan, értelmetlenül : A föld testén *avar*, ez a *glogovai* hegy. — Az UI szövegében nyomatékos figyelmeztetésül : a *varr*,)
 6-7 beljebb, beljebb. (Mk : beljebb.)
 16 egy-kettőt (Jk : egyet-kettőt)
 24 — *kiáltózá.* — Ki vagy ? Mi baj van ? (UI : — *kiáltá visz-sza.* — Ki vagy ? *Hol vagy ?* Mi baj van ? 1895, Mk : — *kiáltózá.* — Ki vagy ? *Hol vagy ?* Mi baj van ?)
 „ 27 egy kabátos alakot (UI : egy kabátos embert)]
 „ 39 se (Jk : sem)
- 169 : 3 neked, (Mk : néked,)
 „ 30 — Majd (UI : — *No*, majd)
 „ 30 csak egy kicsit (UI, 1895, Mk : csak egy kicsinyt)
- 170 : 2 Sehogy se (UI, 1895, Mk : Sehogy sem)
 4 Fatépő *Gábor* (UI : Fatépő *Gergely*)
 30 Egypár lépést tett a *vizér* felé, *hogy abban megmosakodjék*, de lába megcsuklott (UI : Egypár lépést tett *Gyuri* felé, de lába megcsuklott)
- 171 : 26 s szerencsétlenségére, (Mk : és szerencsétlenségére,)
 172 : 34 egy tündöklő arc. (UI, 1895, Mk : egy tündöklő *női* arc.)
- 173 : 3 UI és Krk : az ön Veronkája (1895—Jk : az ön Veronikája) [Az UI szövege őrizte meg a helyes névalakot. A lány neve a regényben mindvégig Veronka ; e helyütt is így folyik a párbeszéd : »az én Veronkám !« — »az ön Veronkája.«]
 „ 14 mindent elbeszélsz (UI : mindent elmondasz)
 „ 30 megnevezhetetlen (1895, Mk : megnevezhetlen)‡
 „ 36 mondá ünnepélyesen. (UI : mondá ünnepélyes *hangon a pap.*)
 „ 38 fejét, (UI, 1895, Mk : a fejét,)
- 175 : cím : *Három üszög.* Mindenik szövegben, s a 187. lap 35. sorában is így, s nem : *üszök.* De a tárgyeset a 187. lap 24. sorában és a 188. lap 9. sorában : *üszköt.* Meghagytuk az *üszög* alakot, mint nyilvánvaló tájnyelvi, illetőleg ejtési sajáttságot !
 8 olyan (Jk : oly)
 11 megsúgja bizalmasan : (UI : megsúgja *önnek* bizalmasan :)
 18 megbotránkozás. (UI, 1895 : megbotránnykozás.)
 19 Krk : flörtre, szerelmi (UI : a flörtre, a szerelmi, 1895—Jk : flörtre, szerelmi)
 24 hova (UI, 1895, Mk : hová)

Lap Sor

- 176 : 3 nem fért *volt* fel, (Jk hibásan : nem fért *volna* fel,)
„ 4 menjen gyalog a kocsi után. Ő maga vette át (UI : menjen gyalog a kocsi után. (*Jobb is gyalog menni.*) Ő maga vette át)
„ 19 hogy még mielőtt (UI : hogy mielőtt)
„ 27 de másik (UI : de *egy* másik)
177 : 8 kitergetett (UI : kiterigetett)
„ 18 a cséza felé. (UI : a *bricska* felé.)
178 : 1 sudar fiatal topolyfák (Mindenik szövegben így !)
„ 13 olyan *nagy* hozománya, (Mk : olyan hozománya,)
„ 25 keblébe (Jk : keblére)
„ 26 s ment *nyitni* a kaput. (UI : s ment, *hogy kinyissa* a kaput.)
„ 29 — Jaj, dehogy van, dehogy ! (UI : — Jaj, dehogy van, dehogy *van.*)
179 : 7 Andris, (Jk : András,)
„ 9 nevelőné (Jk : nevelőnő)
180 : 4 Csak megzördül *másnap* (UI : Csak megzördül *egyszer*)
9 ez most (UI, Mk : *az* most)
25 hogy a *gyűrűket várja* Besztercéről. (UI : hogy *mit vár* Besztercéről.)
181 : 14 Mk és Krk : Ez a *jól* nevelt, finom gyermek (UI, 1895, 1901, Jk nyilván a kézirat hibás olvasása miatt : Ez a *jó*, nevelt, finom gyermek)
17 szívének (UI, 1895, Mk : a szívének)
18 A nagy melegtől (Jk : a nagy *melegségtől*)
19 avasodni és olvadni (Mk : avasodni, olvadni)
30 lenne a pap. (UI : lenne a pap. *Mіндеzen sokat gondolkoztam már.*)
182 : 3 Veronka szédült. *Elképzelte*, hogy így verték (UI : Veronka szédült. *Átcikázott fején egy képzelet*, hogy így verték) a búvóhelyén, (UI, 1895, Mk : búvóhelyén,)
14 mint *egy* didergő (Mk : mint didergő)
25 mint mikor *bútort* feldöntenek. (Jk : mint mikor *valami* bútort feldöntenek.)
26 s a falra mutatva kérdé : — Nem tudod, mi van odaát. (UI : s a falra mutatva kérdé : *Mi volt ez ?* — Nem tudod, mi van odaát ?)
183 : 9 Öregszik Sztolarik, hogy annyi hóbertosságot fecseg össze. Igyekezett mégis gyöngéd lenni hozzá. (UI : Öregszik *ez* a Sztolarik *is*, annyi hóbertosságot fecseg össze. *Hiába, a kor . . . a kor senkit se kímél.* Igyekezett mégis gyöngéd lenni.)
16 UI, 1895, Mk, Jk és Krk : *az* örökségedhez ? [Így ismétlődik meg az alatta levő negyedik bekezdésben is !] (1901 : örökségedhez ?)
18 El nem nyomhatott egy fitymáló mosolyt. (UI : El nem nyomhatott *az ifjú* egy fitymáló mosolyt, *mely a Sztolarik bölcsességét* illette.)
19 — Hiszen (Mk : — Hisz)
19 szólt *türelmetlenül*, (UI : szólt *a türelmetlenség némely jelével*,)

- Lap Sor
- 183 : 25 — Az szinte kizártnak látszik. (UI : — Az *most már szinte kizártnak látszik.*)
- 26 ide *figyelj*, (Mk : ide *ügyelj*,)
- „ 36 csak a *segédje*, (Mk : csak *segédje*,)
- „ 37 a *fejével*, (Mk : *fejével*,)
- 184 : 3-4 Gyuri abbahagyta a dobolást, megkapta a rémület, felugrott izgatottan. (UI : Gyuri abbahagyta a dobolást. *Úgy járt, mint az olyan ember, kit fenyegetnek, hogy rálőnek, de bizonyos benne, hogy a másíknak nincs puskája, most azonban egyszerre kivillan nála egy fegyvercső; megkapta a rémület, felugrott izgatottan.*)
- 9 egy ezüst nyelet csináltatott nálunk a község (Jk értelemzavaró hibával: egy ezüst nyelet csináltatott náluk a község)
- 17 jöjjünk tisztába az esernyővel. — Menjünk azonnal! (UI : jöjjünk tisztába az esernyővel. *Ha már rám bízott a néhai apád, nem akartalak ebben a fontos helyzetekben elhagyni.* — Menjünk azonnal !)
- 185 : 18 aki *aztán* később (Jk : aki később)
- „ 35 *kivitelben*. (UI : *kivitelében*.)
- 186 : 12 *megtartották* (Mk : *megtartottátok*)
- „ 31 hol (UI : ahol)
- „ 38 a régi nyelet (UI : a régi nyelét)
- 187 : 33 az *ócska* nyelet. (UI : a régi nyelet.)
- 188 : 5 talán *el* (UI : *el* talán)
- „ 20 UI és Krk : ez is *ér* valamit. (1895—Jk : ez is *ért* valamit.)
- 189 : cím : *Vizik a kis Veronkát*. (UI : *Miért kaszáltak a Gongoly réjén háromszor egy esztendőben?*)
- „ 1 stb. Sztolarik (UI, 1895, Mk : Sztolárik)
- „ 4 gyereke, (Jk : gyermeke,)
- „ 7 gyerekből, (Jk : gyermekből,)
- „ 9 ez a fájdalommal (UI : az a fájdalommal)
- 190 : 18 jelenteni, (Jk : bejelenteni,)
- 33 az itteni *termésre* (UI : az itteni *természetre*)
- 34-36 — Nem tudom.
- Van-e a tisztelendő úrnak több testvére is ?
- Volt vagy kettő — felelte a pap.
- (Az UI-ben e sorok részben felcserélve, így :
- Volt vagy kettő — felelte a pap.
- Van-e a tisztelendő úrnak több testvére is ?
- Nem tudom.)
- 191 : 6 oly különös, (Mk : olyan különös,)
- 7 nyugtalankodni kezd. (Jk : nyugtalankodni kezdett.)
- 10 karikára nyílt szemekkel, (UI, 1895, Mk : karikára *kinyílt* szemekkel,)
- 15 Valami *nyöszörgésfélét hallatott erre* a Gyuri, nem igen lehetett azt érteni, (UI : Valami *csukló hangféle jött ki* a Gyuri *torkán*, nem igen lehetett azt érteni, Mk hibásan : Valami *nyöszörgésfélét hallott erre...* stb.)

- Lap Sor
- 191:18 okvetlenül (UI, Jk : okvetetlenül)
 „ : 20 — Mondom, hogy lehetetlen. (UI : — Mondom, hogy lehetetlen — *hörögte Gyuri.*)
 „ 22 a Veronka (Jk : Veronka)
 „ 27 a leány (Jk : a lány)
 192 : 25-27 — Sirt.
 — *Jaj nekem ! — sziszegte kétségbeesve.*
 — Megkeressük — biztatta az elnök.
 (UI : — Sirt.
 — *Megfoghatatlan !*
 — Megkeressük — biztatta az elnök.)
 „ 34 Hitetlenül (UI, 1895, Mk : Hihetetlenül)
 193 : 18 nyugatról, (UI, 1895, Mk : nyugotról)
 194 : 4 elébe, (Jk : elébe)
 „ 16 Sehol *sincs* (UI, 1895, Mk : Sehol *nincs*)
 „ 32 az egyik karikagyűrűt, (UI : az egyik *arany* karikagyűrűt.)
 195 : 5 Gyuri előtt hirtelen *világos lett* a közbejött bonyodalom háttére. (UI : Gyuri előtt hirtelen *támadó fényben tárult ki* a közbejött bonyodalom háttére.)
 20 a szemekben, (UI : a *gyönyörű* szemekben),
 26 melyek *belefonódnak* az ő életsorsába. (UI : melyek a *jövőjébe fognak fonódni.*)
 196 : 11 — És hogy... szaladjunk vissza (UI : — És hogy... *egy, kettő, három, szaladjunk vissza*)
 32 Gongoly *bátya*. (UI : a Gongoly *bátyó*.)
 34 leborotváltatom, (UI : leberetváltatom)
 36 hiszen *csak* két hét előtt hordták be a szénapetrencéket (UI : hiszen két hét előtt hordták be *róla* a szénapetrencéket)
 197 : 3-5 A gavallér Gongoly rétvjéről *fennmaradt azóta a csodálatos esemény emléke*, hogy egy esztendőben háromszor kaszálták, (UI : A gavallér Gongoly rétvjéről *pedig, mint a kétszersült-ről* [!] a század elején Tokajban, megmaradt a *hetyke emlékezet*, hogy egy esztendőben háromszor kaszálták,)
 16 mai napig is (UI : *még* mai napig is)
 24 mérhetlen (Jk : mérhetetlen)
 35 és 198 : 16 *tisztartó* (Jk : *tisztartó* [!] Ez a szó az egész Jk-sorozatban mindvégig így hibásan szerepel ! L. *Az eladó birtok* és a *Beszterce ostroma* jegyzeteit : Krk. 5. köt. 240. l. 70 : 11. és 6. köt. 233—4. l. 14 : 38.)
 198 : 9 *alávalóbb*, (UI hibásan : *alávetőbb*),
 10 minőben (Jk : *aminőben*)
 14 mindeniknek (Jk hibásan : *mindenkinek*)
 15 a *hajuk*. (UI : a *haja*.)
 17 a *tüllben*, (UI : a *vékony tüllben*.)
 26 aki hátamögött állott s *minduntalan hátraszólt az urához* : (UI : aki a háta mögött állott s *egyre hangosan duruzsolt az urával, egyszer oldalba is ütötte* : 1895, Mk : aki a háta mögött állott... stb. mint a Krk szövegében.)

Tárgyi magyarázatok

A regényben vegyesen fordulnak elő valóban létező és kitalált vagy önkényesen módosított földrajzi helynevek. Ez utóbbiak között akadáhatnak olyanok is, amelyeket a helyi monográfiák sem tartanak számon (kisebb hegyek, patakok, tanyák neve).

Költött helységnév-mindenekelőtt *Glogova*, a mese fő színhelye. Mikszáth hangsúlyozza is Nagy Miklóshoz intézett Nyílt levelében (Krk 6. köt. 186. l.), hogy »Glogova nincs bent a helységek névtárában. A falu — a regény leírása szerint — »valahol a selmechányai és besztercei hegyek között, vagyis Bars és Zólyom megye határvonalán fekszik, »egy szűk völgyben meglapulva«; még a helyi érdekű vonat sem érinti... Költött név *Privorec* is (45 : 33); ebben a faluban feküdt Gregorics Pál birtoka, s itt született a regény főhőse, Wibra Gyuri.

A regényben még a következő, földrajzilag pontosabban meg nem határozható helynevek fordulnak elő: *Kobolnyik* (109 : 38), *Liskovina erdő* (113 : 35), *Travnik* (114 : 11), *Oporc* (161 : 25) és *Uhlyavna* (171 : 22).

A történet időpontja. A regényben több olyan utalás, elejtett megjegyzés van, amelyből következtetéseket vonhatunk a történet idejére. A külön Gregorics Pál a szabadságharcban kémszolgálatot teljesített (41. l.). Zárkózott élete, viszonya Wibra Annával az ötvenes évekre tehető (42—45. l.). »A mi Rozálink« c. fejezetben MK Deák Ferenc halála évét (1876) említi (96. l.); ez időtájt hívták meg Müncznét Bábaszékre. Mikszáth 1873-ban járt »Glogován« (11. l.); akkor került oda plébánosnak Bélyi János (12. l.); Veronka két éves volt (7. l.). A regény kifejlésekor Veronka tizenhét éves lehet. Az esernyő nyomozásának és a fiatalok találkozásának időpontja tehát kb. 1888-ra tehető. (Célszerűnek tartottuk a regény kronológiáját rögzíteni, mert egyes átdolgozásokban és ismertetésekben egészen képtelen időpontokat — a színpadi átdolgozásban: 1900. évjelzést! — találunk.)

Lap Sor

- 7 : 1 *Haláp* (Cserháthaláp) — község Nógrád megye balassagyarmati járásában.
- 8 : 19 *tizedes* — itt : városi hajdú.
- 12 : 10 *domine frater* — barátom uram !
- 13 : 6 *almázia* — nektár, isteni ital.
- „ 30 *Bjela-Voda* — jelentése : Fehér-víz, Fehér-patak.
- 17 : 5 *Kopanyica* (Kopanica) — község Bars megyében, Hont megye szélén.
- 6 brontes ember — tagbaszakadt. (Brontes : a három Kyklops egyike a görög-római mitológiában.)
- 10 *Dániel* — bibliai alak. Ellenfelei bevádolták Dárius királynál, akinek pedig főembere volt, hogy nem tiszteli törvényeit; emiatt az oroslánok vermébe zárták, de isten megőrizte életét. Másnap Dárius kiszabadította, s vádlóit vetette az oroslánok közé. (Dániel könyve 6.)

Lap Sor

- 25 : 34 *Lehota* (Királylehota) — kisközség Liptó megye liptóújrári járásában.
- 26 : 22 *mundliszt* (német : Mund-Mehl) — a legfinomabb liszt.
- 28 : 15 *padló* — MK *palló* helyett használja ezt a szót.
- 29 : 16 *Majgó Péterék* — A Majgó nevet l. még *Az apám ismerősei* c. regényben (Krk 2. köt. 21. l.), valamint az innen kiszakított s önállósított *A hosszúéletűek* c. elbeszélésben (Az apró gentry és a nép c. köt. MKm. 64—67. l.)
- 32 *»Búcsúzó, búcsúzó felő-, alsó szomszédomtól...«* — E halotti búcsúztató korábbi változata a *Nemzetes uraimék* c. regényben : *»Búcsúzó, búcsúzó felő, alsó szomszédomtól, Az ekléziától, Birike lányomtól.«* (Krk 2. köt. 102. l.)
- 34 : 10 *dalmatika* — katolikus papi köntös, ujjatlan felsőruha.
- 35 : 4 *Deus est omnipotens* — az Isten mindenható.
- „ 8 *sanctuarium* — szentély.
- 37 : 13 Gregorics Pál sehogy sem tudott kedvére tenni az embereknek. Hol tékozlónak, hol fősvénynek, hol *»krakéler«*-nek, hol *»poltron«*-nak nevezték — Magyarázata *György Lajos*-nál (Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. 1933. Irodalomtörténeti Füzetek 47. *»Asinus vulgi«* címmel, 23. sorszámmal a 37. lapon) : *»Ez a jellemzés eszünkbe juttatja a szamarat hajtó szegény embernek és fiának mulatságos helyzetét, akik hiába akartak a világ ítéletéhez igazodni : akár felültek a számárra, akár leszálltak róla, s akár hátukra vették az állatot, sehogy sem sikerült az emberek megelégedését megnyerniök. E közismert parabola, amely a Mikszáth jellemzését irányíthatta, igen régi keletű.«* György Lajos felsorolja a keleti eredetű anekdota főbb világirodalmi előfordulásait : Első egyszerű formája Ibn Saidnál olvasható 1243 előtt. Az Ezeregyéjszakában (I. 102.) és a Negyven vezér c. török regényben is megtalálható. Nyugaton a középkor óta a mai napig tart a népszerűsége ; pl. Lafontaine meséje : *Le meunier, son fils et son âne*. Magyar adatok : Heltai Gáspár : *Esopusi meséi*. RMK. IV. 22—24. l. ; Verseghy Ferenc : *Magyar Aglája*. 1806. 27. l. ; 100 mese képekkel. 1865. 11. l. : *A molnár és fia* (= Lafontaine) ; Papp József : *Száz mese*. 1912. 25. l. : *A utazgató molnár* (= Lafontaine) ; Szent István-Társulat naptára, 1913. 107. l. : *A világ járása*.
- 37 : 29 *knikker* — zsupori, fukar.
- „ 33 *lady patronesse* — védnökasszony ; itt : bálanya.
- 38 : 5 *báró Radvánszky főispán* — radványi Radvánszky Antal báró (1807—1882), előbb 1848—49-ben, majd 1865-től haláláig volt Zólyom megye főispánja ; 1875-től egyszersmind Turóc megyének is főispánja.
- 39 : 14 *»Szent András estéjén sok ólom megoldadt«* — Babonás népszokás : András-napkor, november 30., a lányok forró ólmot

- öntenek hideg vízbe, s az ólomöntvényben jövendőbelijük képét ismerhetik fel.
- 39 : 38 a »madame« — itt : nőképző iskola tanárnője.
- 40 : 28 »kezde csapni a levelet« — MK-nál másutt is előfordul. Pl. Az új Zrinyiász IV. fejezetében : »kivált Juranics csapta erősen a levelet a kisasszony körül«. (A kifejezésnek általánosabban ismert formája : »csapja a szelet« vagy »csapja a legyet — legyeskedik — valaki körül».)
- 29 »a délceg Muskulyi Mátyásnének a kertjében egy szép este ötszáz fülemilét eresztett el...« — A gáláns udvarlás e példáját MK már korábban is megírta, éspedig a *Kisértei Lublón* (eredeti címén : *A lubló ember*) 1892—93. évi Pesti Hírlap-beli szövegében : »Valamikor egy magyar királyné hált meg egy éjszakára fenn a várban. Berzeviczy István, a vár parancsnoka, ezer fülemilét fogdosztatott össze az országban s mind itt eresztette el előtte való nap, hogy este szépen énekeljenek a királynénak...« Ezt a részletet az első kötetkiadástól (1896) kezdve kihagyta. (L. jegyzeteinket a Krk 5. köt. 219. l.)
- 41 : 34 *Dembinszky Henrik* (1791—1864) — lengyel szabadsághős és az 1849-i magyar szabadságharc alatt a honvédhadseregnek két ízben is fővezére.
- 42 : 11 *Detva* (Dettva vagy Gyetva) — nagyközség Zólyom megye nagyszalattai járásában.
- 25-30 »Tudod-e rózsám, mi az én ágyam?...« Ennek a dalnak egy változata előfordul *A vén gazemberben* is (Jk 7. köt. 82. l.) : »Tudod-e, drága nagyapám, Milyen az ágyam ? Jéghideg kövön Egy durva köpeny, Ez az én ágyam.« Mint szlovák dalfordítást MK közzétette a Vasárnapi Ujság 1870. évfolyamában is. (L. *A lohinaí fű* jegyzeteit : Krk 3. köt. 289. l.)
- 43 : 24 *baronesz* — bárónő.
- 47 : 1 *denique* — végül is, végre.
- 15 *Wibra Anna megsántul...* Az Uj Idők szövegében (I. a Szövegváltozatoknál 47 : 14. stb. sor) Wibra Anna kleptomániás lesz, s emiatt nem veszi feleségül Gregorics. — Mikszáth 1894 táján valamely újságban, folyóiratban vagy könyvben érdekes tanulmányt olvashatott a kleptomániáról. Ennek hatása meglátszik a *Beszterce ostroma* III. részében is (Krk 6. köt. 96—97. l.), ahol többek között ezeket írja : A mániátikus emberek nem törődnek azzal, ha megcsalják vagy kijátsszák őket. »Ott vannak [például] a kleptománia betegek. Ha megakadályozzuk a kleptománikust valamelyes módon a lopásban, utána már nem bánja, mert nem az ellopott tárgyat akarta, hanem a pillanatnyi élvezetet, hogy lop. A rábeszélésnek nem enged, hogy ne lopjon, ha alkalom nyílik rá, de a lopás megátolásáért nem haragszik, ha utólag tudja meg. Ósmertem egy püspököt Beszter-

- cén, akinek az anyja lopott, bár maga az öregasszony is jól tudta, hogy minden boltban lopni engedik a püspök meghagyásából, s hogy az ellopott tárgyakat egy óra múlva visszahordják az inasok a kereskedőknek. Lopott, mert egy csodálatos kényszer ösztökelte...» — A *Szent Péter esernyője* írásakor — kevéssel a *Beszterce ostroma* írása után, 1894—95 körül — Mikszáth nagyjából hasonlóképpen indokolta Wibra Anna kleptomániáját s Gregorics Pál kárpótló intézkedését a meglopott kereskedőkkel szemben. A regény első kötetkiadása alkalmával azonban törölte ezt a részt, mert a két műnek ugyanazon kiadónál szinte egy időben való megjelenése miatt túlságosan feltűnő lett volna e motívum ismétlődése. A kötetkiadásban kleptománia helyett Wibra Anna megsántulásával indokolta az elmaradt esküvőt. Kétségtelen, hogy a kleptománia motívumának törlésével a regény hangulata s főalakjainak jellemrajza is zavartalanabb lett.
- 48 : 5 *apabácsi* — E kedves, becéző megszólítás MK szegedi árvízi élményeiből való. L. *Apabácsi* c. elbeszélését »Az apró gentry és a nép« c. kötetében, MKm 35—40. l.
- 49 : 6 *a bécsi Teréziánium* — Mária Terézia által Collegium Theresianum névvel 1749-ben alapított nevelőintézet, amelybe 1849-ig kizárólag nemes ifjakat vettek fel. Eleinte csak gimnázium-jellege volt, később akadémiai rangra emelve, növendékei jogi tanulmányokat is végeztek.
- 50 : 33 *megkompolyodott nyelvé* — összezavarodott, zavaros nyelvé. (Szegedi tájszó.)
- 51 : 7 *Aladin lámpája* — csodalámpa, amelynek segítségével az Ezeregyék egyik meséjének hőse, Aladin, mindent meglát és elér.
- „ 19 *mizi-mázi* — kényes, finnyás (itt: becéző szóként).
- 52 : 4 *penicillus* — zsebkés.
- 13 *Márton híres szakácskönyve* — A magyar könyvészet nem ismeri. Lehet, hogy csak keresztnevéen szereplő szakácskönyv-íróról van szó.
- 53 : 3 *super* (szupper) — hajóács.
- „ 10 *domine spektakuláris* — tekintetes úr !
- „ 31 »*A víznek nagy itt a sebje*« — sebessége, sodra.
- 54 : 7 *fišer* — halkereskedő.
- 55 : 26 *zöldcsütörtök* — a húsvét előtti csütörtök.
- 57 : 36 *megtepedt* — megaszalódott, összeszáradt.
- „ 37 »*Lebensretter*« — életmentő.
- 58 : 29-30 »*jó szívű ember volt...* *Hát iszen éppen azért volt nagy szamárr*« — MK mindig gúnyosan, irónikus hangon nyilatkozott az engedékeny, önmaguknak csak bajt csináló »jó emberek-ről«. Pl. *A jó ember* c. elbeszélésében (Jk 27. köt. 180—199. l.): »Jó ember: jó bolond. Minden címek közt a legrosszabb. A rossz ember, azért, mert rossz volt, megkapja a poklot

- a másvilágon (de az nem egészen bizonyos), hanem az meg egészen bizonyos, hogy a jó ember még ezen a világon kapja meg a poklot, azért, mert jó.« Hasonlóképpen *Beszterce ostroma* c. regényében is (Krk 6. köt. 131. l.): »Hiszen persze, minden csak hiúság, ostobaság... Csakhogy ezek az ostobaságok és hiúságok nem egyformák. Egyiknek abban telik a kedve, ha gazdaggá lesz, egy másik arra dolgozik, hogy okosnak tartsák, másik a hatalom után fut. Van olyan csacsi is... akarom mondani van olyan ember is, aki abban találja az ambícióját, hogy ő jó...«
- 59 : 16 *kolompár* — üstkészítő.
- 63 : 1 *egy Szentiványit lincitáltak Gömörben* — A Szentiványiak : régi felvidéki birtokos család.
- 22 *Panyókiné szül. Gregorics Eszmeralda* — Az Eszmeralda név V. Hugo : A párizsi Notre-Dame c. regényéből való ; a regény női főalakját hívják így.
- „ 29 *o. é.* — osztrák értékű (forint). ⁸⁴
- 66 : 4 »*Zrinyi Miklós kirohása*« — Székely Bertalan híres festménye. MK többször is említi. L. *Az új Zrinyás* (Krk 10. köt.) jegyzetei közt.
- 7 *Pöstyén* — híres fürdőhely a Vág völgyében.
- 24 *gentlemanlike* — úri ; úriemberhez illő, méltó.
- 27 *a kaszinóból kigolyózni* — kizárni (fehér és fekete golyóval történő szavazás útján).
- 67 : 18 *Flamme* — láng ; itt : szerelem, a szeretett nő.
- 32 *a tudós akadémia* — MK — baladó szellemű író társaival együtt — különös előszeretettel csipkedte, gúnyolta a Magyar Tudományos Akadémiát, mert a század végén, Arany János halála után, az öregedő, makacs Gyulai Pál, Szász Károly s mások befolyása alatt az Akadémia a megkövesedett konzervativizmus vára volt.
- 68 : 5 »*Az a bolond tenger, amit Shakespeare Csehországba tett*« — Shakespeare »Téli regé« c. színműve 3. felv. 3. színében fordul elő : »Hajónk Bohémia pusztáját érte ?« (Kosztolányi Dezső ford.) E földrajzi tévedést, melyen már kortársai gúnyolódtak, Shakespeare a színmű meséjével együtt egy korabeli elbeszélésből vette át.
- 69 : 21 »*Hét Bagoly*« — pesti vendéglő a múlt század második felében. Krúdy Gyula regényben örökítette meg.
- 22 *Képiró utca* — a Kecskeméti utca egyik mellékutcája Pesten.
- 23 »*Élő Április*« (rossz magyarsággal) — helyesen : »Április elseje«.
- 70 : 19 »*Beszélték, hogy az öreg Gregorics kiküldte a pénzt Klapkának, s egyszer csak visszahozza Klapka szuronyok alakjában...*« — Klapka György (1820—1892) honvédtábornok, később az emigráció egyik vezére. Gyakran szerepel MK műveiben. Az író itt Klapka 1859., vagy 1866. évi fegyveres szervezkedésére utal.

- 70 : 22 *a lopatai erdőség* — előfordul MK más írásaiiban is. Pl. *Az apám ismerősei* c. regényében (Krk 2. köt. 18. l.), *Az eladó birtokban* (Krk 5. köt. 77. l.)
- 23 *»egy tündérkastélya volt, s abban egy szép asszonyt őrzött...«* — A rejtett helyen (kastélyban, kolostorban) titkon őrzött szépasszony ötlete előfordul a *Kísértet Lublón* c. elbeszélésben is (Krk. 5. köt. 50—63. l.). Utolsó regényében (*A fekete város*) egy dúsgazdag kéjenc, Quendel apó, egész háremet rejt el egy erdőben.
- 73 : 33 *a »Kakas« című kocsmá a Kerepesi úton* — Vö. ifjúkori novellájával: *A két kakas a Kerepesi-úton.*
- 76 : 4 *a radványi báró* — báró Radvánszky. L. fentebb!
- 77 : 33 *skvarka* — E szó jelentését MK nemcsak a lánjegyzetben magyarázza meg; említi *Egy éj az Aranybogarban* c. elbeszélésében is (Jk 23. köt. 177. l.), sőt külön cikket is írt ily címmel (Vasárnapi Ujság, 1905. október 1., 634—638. l.): szerénykedve így nevezte horpácsi birtokát.
- 35 *pretium affectionis* — affekciós érték; valamely dolognak nem gazdasági, hanem érzelmi okokban rejlő értéke (pl. kedves emlék).
- 78 : 12 *utcumque (utcumque)* — akárhogy.
- 80 : 25 *hiacintus* — jácint.
- 81 : 37 *uncia* — gyógyszerész-súlymérték, parány.
- 84 : 12 *»írásbeli mappa a hátát átszeldelő két vonalokról«* — orvosi láttelet.
- 15 *egy Eszteri kiszolgált káplár* — utalás az Este-gyalogezredre, amely a Habsburgok beházasodásával keletkezett osztrák Este fejedelmi családról kapta nevét. (A 32-ik gyalogezred.)
- 86 : 20-28 *az ügyvédi iroda, amelyből hiányzik egy szép női fejecske* — MK korai elbeszéléseiben felbukkanó motívum. L. *A vármegye rókája* című 1877. évi elbeszélését (Krk 1. köt. 123—124. l.) és változatait (uo.).
- 87 : 30 *Mednyánszky* — egyike a legrégebb felső-magyarországi főnemes családoknak. A regényben Mikszáth is éppen a név előkelőségét emeli ki.
- 89 : 18 *az utalványok és csekkek természete* — MK más elbeszéléseiben is foglalkozik a csekkek természetével, pl.: *A cheque.* (Megjelent a Pesti Hírlapban, 1882. 348. sz., és kötetben: Jk 29 : Apró vázlatok és rajzok. I. 131—135. l.)
- 90 : 24 *»Húsz évig nyomtam vele az igazságot.«* — A besztercei polgármester e szavait — több mint tíz évvel később — *A Nagy Pecsét* című karcolatában ismétli meg Mikszáth. (Az Ujság, 1907. 114. sz. és kötetben: Az én kortársaim II. köt. Jk 21. köt. 246. l.) Anglia Nagy Pecsétjéről szóló eszmefuttatását — a hazai pecsétekre áttérve — így végzi: »Kisebbség nagyobb pecséték hiszen vannak az alkotmányban... — azonkívül csak azok a sablonos kis pecséték szerepelnek, melyek a különböző hatóságoknál használtatnak.

Ezeknek egyikéről maradt fenn a reszelős hangú makói polgármester, Pozsonyi Ferenc uram megjegyzése, ki hosszú hivataloskodása után átadta azt egy tokban, amint illett, az utódjának :

— Íme a pecsét, komám uram, mellyel húsz évig *nyomtam* az igazságot.

S ezzel körülbelül mindent elmondott — mert ez viszont a magyar kis pecsétek története.

- 91 : 31 A haldokló Krikovszky Tamás polgármester megígéri Wibra Gyurinak, hogy apjától a túlvilágon megtudakolja az esernyőnyél titkát — E jelenetre utal *Rubinyi Mózes* »A humor nyelvi eszközei Mikszáthnál« c. tanulmányában Magyar Nyelvőr, 1950. okt.-nov., 74. évf. 5. sz. 354. l.): »A humor komoly társadalomszemléleti alapjának érdekes magyarázó tünete: mosolya, mely a „nagy kaszás” előtt sem dermed kétségbeeséssé. Gondolunk itt egy egészen különleges és a XIX. század második felét jellemző humoros jelenetre, arra, amikor a haldoklónak is kedve van a humorra. A *Szent Péter esernyőjében* a költő Krikovszky Tamás besztercei polgármester halálát írja meg a humoros stílus egyszerűségével és megható bájával.« Idézi a vonatkozó részletet, s lábjegyzetben a következő adalékot fűzi hozzá : »A múlt század második felében nagyon népszerű volt a nógrádi származású Kompolthy Tivadarnak, aki hajóskapitány és költő volt, „A Jahn tragédiája” című kis románca, amelyben a haldokló matrózgyerek a papnak arra a kérdésre: „De ha nem gyónsz meg, amint írva van, Hogy fogsz meghalni, én édes fiam ?” ezt feleli: „Mindjárt meglátja, kedves jó atyám ! Vonaglott egyet s odavolt a Jahn.” Nem lehetetlen, hogy a szintén nógrádi író-társ analóg helyzetet leíró versikéje ott élt a költő tudata alatt, amikor a fenti jelenetet megírta« — mondja Rubinyi. A magunk részéről nem látunk összefüggést a túlvilágról üzenetet ígérő polgármester és a haláltól nem rettegő matrózgyerek jelenete között. Ellenben hivatkozunk *Scheiber Sándor* szóbeli közlésére, amely szerint a túlvilágról üzenetet ígérő haldokló, illetőleg üzenetet hozó kísértet Mikszáthnál többször is előforduló anekdotája Boccaccio Dekameron-jából való, amint ezt Scheiber Sándor készülő tanulmányában részletesen kimutatja.
- 95 : 33 *Bábaszék* — Zólyom megyei község. Előfordul *Az eladó birtok*-ban is (Krk 5. köt. 91. l.).
- 36 »*kánikulában megfagyott Bábaszéken a birka*« — Mikszáth más falvakra alkalmazva is emlegeti. Első ízben: »Kemencén kánikulában fagyott meg a birka«. (*A megcsúfolt falvak*. Az igazi humoristák c. kötetben, 1879 : 73.)
- 96 : 4 »*Bábaszék ama kolibri városkák egyike...*« — Ezzel kapcsos-

- Lap sőr
- latosan l. a *Beszterce ostroma* (Krk 6. köt.) 55. lap 23—24. sorához fűzött jegyzetünket!
- 96 : 7 *laz* — hegyi pásztortanya. (MK-nál gyakran szerepel.)
 20 *Zólyom* — város a Garam mellett; régi vára királyi vár volt.
 20 *Végles* — kis falu Zólyomban, régi várkastéllyal. Mátyás király véglesi vadászatait MK *A kis primás*-ban is említi (Krk 4. köt. 75. l.).
 28 *tüszű* (vagy tüsző) — széles bőrv (a szlovák, román stb. parasztviselet része).
 97 : 9 *Tótpelsőc* — Zólyom megyei község. Előfordul *Az eladó birtok*-ban is (Krk 5. köt. 77. l.).
 98 : 19 *purim* — zsidó örömnünp.
 102 : 24 *Kolpach* (eredetileg Goldbach, később Tópatak) — Hont megyei kisközség Selmechánya közelében. L. *Az eladó birtok*-ban is (Krk 5. köt. 91. l.).
 105 : 39 *Marius Carthago romjain* — Marius, Gaius római hadvezér és politikus, több ízben konzul, élt i. e. 156—86. Pályája végén, már letörve, Carthago romjai közt bujdosott, s a numidiai helytartó egy küldöttje által távozásra szólítottván fel, ezt üzentte: »Mondd meg az uradnak, hogy Mariust Carthago romjain láttad«. E szállóige valószínűleg Léon Cogniet francia festő 1824-ből való festménye által terjedt el, amelynek címe: »Marius Carthago romjain«.
 106 : 8 *Ipolyóság* — város Hont megyében.
 33 *Lest* — Nógrád megyei nagyközség Balassagyarmat közelében. MK elbeszéléseiben gyakran előfordul, l. pl. *Az eladó birtok*-ban (Krk 5. köt. 76. l.).
 107 : 38 *hőlyaghúzó izgonc* — kőrishogár.
 108 : 18 *Szentantal* — község Hont megye korponai járásában; eredetileg a gróf Koháry-, majd a Koburg hercegi család uradalmának központja.
 31 *Podhrágy* — szlovák község Trencsén megyében, a Vág balpartján.
 35 *Raksányi nevű kurtanemes* — A Raksányiak: régi birtokos család Turócbán, Nógrádban, Hontban.
 38 *Mohorai Vid* (vagy Muhoray Vitus) — történeti alak; fia, Muhorai (vagy Vidffy) János: 1450-ben kir udvarnok. — MK többször is szerepelteti írásaiban, főleg talán azért, mert Mohora község (Nógrád m.) az ő feleségének, Mauks Ilo-nának is lakóhelye volt. Így pl. Mohorai Vid előfordul MK: *Gertrudis hátulról* c. cikkében is (Az én kortársaim II. köt. Jk 21 : 222.)
 109 : 7 *Abellova* (Abelova vagy Ábelfalva) — kisközség Nógrád megye gácsi járásában.
 25 *Viszoka Hora nevű erdő* — valószínűleg a Hont megyei, Selmechányához közel fekvő Viszoka nevű falu erdejéről van szó.

- Lap Sor
- 109 : 25 *Dolinka* — helységnévtáraink csak Dolina nevű falut ismernek (Zólyom m., Besztercebánya közelében).
- 28 *Sztrecsnó* (Sztrecsnó vagy Sztrecsén) — Trencsén megyei község, a zsolnai járásban, a Vág balpartján; meredek kősziklán épült régi várát I. Lipót idejében rontották le. — MK említi a *Beszterce ostromában* is (Krk 6. köt. 10. l.).
- 29 *Illés próféta* — bibliai alak; megszüntette Izraelben a Baalkultuszt és visszaállította az egyisteniség hitét. — MK itt Illés próféta életének következő epizódjára utal: »Felméne azután Béthelbe; és mikor az úton felfelé méne, apró gyermekek jövének ki a városból, akik őt csúfolják vala, ezt mondván: Jöjj fel, kopasz, jöjj fel, kopasz! És hátratekintvén és meglátván őket, megátkozá őket az Úr nevében, és az erdőből két nőstény medve jöven ki, szétszaggata közülük negyvenkét gyermeket.« (Királyok II. könyve, 2: 23—24. Károli Gáspár ford.)
- 111 : 2 *garád* — kerítés, árok.
- 8 *Matica* — A »Matica Slovenská« Magyarországon 1862-ben engedélyezett szlovák irodalmi társulat; 1875-ig állott fenn. Naptárakat, történelmi, szépirodalmi tárgyú műveket adott ki. Magyarellenes szellemben működött. — Szerepel a *Beszterce ostromában* is (Krk 6. köt. 53. l. stb.).
- 33 *Zelevnyik* (Zselenyék, Zsihlevnyik) — község Nógrád megye balassagyarmati járásában.
- 113 : 30 *Sic transit gloria mundi* — így múlik el a világ dicsősége. (A pápai koronázás szertartásának szövegéből.)
- 114 : 21 *Kozsehuba* — A név előfordul *Az eladó birtokban* (Krk 5. köt. 115. l.), továbbá *A Noszty-fiú* c. regényben és *Mégis talentum Kyszlích* c. elbeszélésben is (Tövískes látogatóban c. köt.). E két utóbbi helyen a takarékpénztári igazgatót hívják Kozsehubának.
- 115 : 13 »az egész város bebiztosít a triesztinél« — a Trieszti Általános Biztosító Társulat (röviden: Generali vagy Trieszti) 1831-ben Triesztben alakult biztosító intézet, amelynek egész Európában kiterjedt üzleti hálózata volt.
- „ 24 *per associationem idearum* — képzetársítás következtében.
- 117 : 23 *resvedt* — petyhüdt.
- 122 : 7 *everlasting topánka* — erős szövetyanyagból készült divatos cipőfajta a múlt században (everlasting = öröklétartó).
- 124 : 20 »A szép Montmorency Blankát egyszer tűzvészkor egy szál ingben vitte ki az ágyból Pivardiére marquis...« — A történetet MK folyóiratban, vagy valamely »Híres szerelmesekről« szóló sorozatban olvashatta. Egy Pivardiére nevű francia nemes történetét a »Pitaval«-ban olvasta; fel is használta a *Kísérlet Lublón* c. elbeszélésben. L. jegyzeteinket a Krk 5. köt. 207—210. l.
- 128 : 11 *Brunkusz Nep. János megyei főmérnök* — A magyar nyelvben komikus hangzású Nepomuki János keresztnévet MK

- előszóval használta alakjai elnevezésében. L. pl. a *Beszérelce ostromában*: dr. Breke Nep. János katonarvos (Krk 6. köt. 116. l.).
- 128 : 19 *safranyik* — majoros, sáfár; itt: üzletember, kereskedő.
- 131 : 26 *Rafanidesz Sámuel luth. lelkész.* — A Rafanidesz-családnév a XVIII. század elejétől ismeretes. Egy Rafanidesz Sámuel nevű luth. lelkész már a XVIII. század végén is működött. Lehetséges, hogy a regény történetének idején is élt a családnak ilyen nevű tagja.
- „ 26 *Klempa* — Nyitra megyei birtokos család.
- 132 : 34 *szedátus* — nyugodt, higgadt, csendes.
- 133 : 22 *stuccer* — piperkóc, nyalka.
- 135 : 20 *amabilis conjusio* — kedélyes zúrzavar; étkezés utáni vidám hangulat.
- 136 : 9 *homéri kacaj* — hangos, szűnni nem akaró nevetés.
- „ 30 *Kléner szabó* — A név előfordul MK egyik korábbi elbeszélésében is: *Homályos ügy*, 1875 (Krk 2. köt. 242. stb. l.), és ennek bővebb kidolgozásában: *Az apám ismerősei* (uo. 30. stb. l.).
- 137 : 29 A felsorolt regényalakok a következő regényekből valók: *Elemér, a sas* — Jósika: A csehek Magyarországon; *Berend Iván* — Jókai: Fekete gyémántok; *Ankerschmidt Erzsike* — Jókai: Az új földesúr; *Béldi Aranka* — Jókai: Erdély aranykora.
- 138 : 21 *gyászpálást, admirál, papmacska, Apolló, Hébe* — díszes lepkefajták.
- 139 : 32 *Worth* — híres párizsi divatszabász.
- 140 : 14 *»visszaszállott a poharával«* — utalás a régi magyar pohárköszöntő hagyományos kezdőszavaira: »Szállok az úrnak! (L. bővebben a *Farkas a Verhovinán* c. elbeszélés jegyzeténél, Krk 4. köt. 248. lap 148 : 15. és 149 : 11.)
- 144 : 19 *Szitnya* — a Selmecbányai érchegység legmagasabb csúcsa. *Kriván* — Kis-Fátra vagy Kriván-Fátra, az északnyugati Kárpátok egyik jelentős hegyláncolata.
- 145 : 1 *Klenóc* — nagyközség a rimaszombati járásban (Gömör m.).
- „ 1 *ostyepka* — füstölt sovány sajt.
- 146 : 10 *»Tamás úr«* — utalás a bibliai Tamás apostolra, aki kételkedett Krisztus feltámadásában. A név általános jelentése tehát: hitetlen, kételkedő.
- 148 : 28 *íromba cica* — tarka cica.
- 151 : 33 *»Nem juhász az, aki a mért húst kedveli...«* — A »méretlen hús« motívuma MK-nál gyakran előfordul. L. pl. *Az eladó birtok* juhásztanya-jelenetének »a gyanús előéletű birkákata emlegető szakaszát, Krk 5. köt. 80. l.
- 152 : 28 *lésza* — vesszőből, nádból, gyékényből font sövény.
- 155 : 10 *kosztrosan* — borzasan.
- 156 : 2 *»Tepsit vitt jorrali tejjel«* — Mikszáth a »tepsi« szót többször

- is használja »lábos« értelemben ; pl. a *Beszterce ostromában* (Krk 6. köt. 166 : 32) : »a tejes tepszi kormát kapargatta...«
- 158 : 39 *sercsika* (vagy szerecsika) — kisebbfajta, kívül zöldes, belül narancssárga, igen fűszeres ízű alma. (Szerecsika-alma néven előfordul MK : *Egy éj az Aranybogárban* c. elbeszélésében is, Jk 23. köt. 182. l.)
- 160 cím stb. *Czobor Mária* — Az egykor dúsgazdag, főúri Czobor-családot MK többször is említi elbeszéléseiben. (Pl. *Beszterce ostromában*, Krk 6. köt. 20. és 26. l., és jegyzetek : 250. l.) — MK ezúttal vagy helyi mondára utal, vagy csak költött mesét ad elő.
- 161 : 29 *Makova* (Makov-Viszoka) — helység Trencsén megye bittsei járásában.
- 162 : 25 *Szlatina* — a régi Magyarországon több ilyen nevű falu volt. A regény történetéhez földrajzilag legközelebb áll Kis-és Nagyszlatina, Trencsén megye báni járásában.
- 165 : 1 *borzag* — bodza.
- 35 *Hatvani István* (1718—1786) — a debreceni kollégium tudós tanára. Természettudományi kísérletei miatt boszorkánymester hírébe jutott, aki az érdögökkel cimborál. Róla szól Jókai : *A magyar Faust* c. elbeszélése.
- 166 : 28 *fergettyű* (fergettyű) — fából való szekéralkatrészt, amelyet a tengelyszög erősít az alsó tengelyhez.
- 170 : 8 *kisafa* — szekérrész (hámfá).
- 171 : 4 *hályogmogyoró* (vagy hályogfa) — kecskerágó.
- 4 *kányafa* (Viburnum) — fehér virágzatú erdei cserje.
- 176 : 6 *jukkerkisasszony* — porosz dzsentri-kisasszony ; férfiasan bátor »sportos« kisasszony.
- 179 : 7 *Mátyás lustái* — A közismert anekdotát, amely egy perzsa meséből ered, Ráday Gedeon tömör verses feldolgozásában adjuk (Tóth Béla : *A magyar anekdotakincs* c. gyűjteménye 1. kötetéből, 137. l.) :
Mátyás király restjei
Helyes mondás : a rest csak földnek terhe,
Szép példát ad erről egy hajdani rege.
Mátyás király, mint tréfán kapdosó,
Mulatságból hízlalt egy házban három restet.
Egykor a ház történetből kigyúl.
„Jaj, ég a ház !” sikolt az egyik rest.
Felel a másika : „Kihordat a király,
Ha kellünk nékie !” — A harmadik szól haraggal :
„Hogy nem restelt a szátok szólni !”
Mint ment ki a dolog ? — A három rest ott égett.
- 180 : 15 »Az elnök megszírte pajkosan [*Veronka*] elhalványodott arcát...« V. ö. *Az eladó birtok* (Krk 5. köt. 120. l.) hasonló jelenetével, ahol Körmöczy, a nagybácsi szintén megcsipkedi a Borcsányi Erzsike állát : »Jaj, de szép karmin fes-

- Lap Sof
- ték van a körmöm alatt — selymáskodék, amint piros lett a leány álla...»
- 184 : 38 *Sancta Barbara, Sancta Rosalia, ora pro nobis!* — Szent Borbála, Szent Rozália, könyörögj érettünk !
- 185 : 3 *»a gyermekeknek diót osztogató Szent Miklós«* — Miklós, mirai püspök (meghalt 350 körül, dec. 6) ; legendakörében főleg gyermekek és ifjak megsegítése, megjutalmazása játszik szerepet.
- 22 *kazula, pluviálé, stóla* — a katolikus papi ruházat részei : miseruha, papi palást, nyak-szalag.
- 186 : 1 *Szklénófürdő* — község Bars megye garamszentkereszti járásában ; a fürdő a Tepla völgyében, fenyvesek közt fekszik.
- 189 : 4 *»Mikor az embernek meghal a kedvenc gyereke...«* — MK lírájának egyik megnyilatkozása : 1889-ben difteritiszben meghalt Jánoska nevű fiára utal.
- 190 : 9 *kipang az étel* — kiszárad, összehull.
- 19 *makkfűz* — makkász.
- 197 : 33 *ternoruha* — a terno : háromfonalas kötéssel készült gyapjúszövet.

Irodalom

I.

A REGÉNYRŐL

A *Szent Péter esernyőjét* Mikszáth pályája deledőjén írta, amikor már minden munkáját nagy érdeklődéssel várta és »aranyával fizette« a közönség. Terjedelménél fogva is jelentős alkotás, minden addigi regényénél testesebb kötet. Éppen ezért feltűnő, hogy az egykorú sajtó aránylag mostohán kezelte a regényt, s két közleményt — Murai Károly és Ambrus Zoltán cikkét — kivéve, érdemlegesen nem is foglalkoztak vele. A napilapok és folyóiratok túlnyomó részben beérték azzal, hogy hírt adtak »Mikszáth új könyve« megjelenéséről, néhány sablonos szóval dicsérték a kötet kiállítását, s ezzel sorsára hagyták. De néhány olyan újság is akadt (pl. a Pesti Napló), amely még egy kétsoros kommunikét is sajnált a könyvtől, minthogy szerzője nem tartozott a lap üzleti érdekköréhez. A korabeli sajtó kritikai »irányelveit« igen tanulságosan szemléltetik ezek a jelenségek. Mikszáth műve azonban a sajtó szerepétől függetlenül, saját értékénél fogva megtalálta helyét nemcsak a magyarság szívében, hanem a világ-irodalomban is.

Végigkísérjük a regény sajtóvisszhangját az első közlésektől napjainkig. A megjelenése óta eltelt több mint hatvan esztendő idevágó cikkei és tanulmányai híven kifejezik Mikszáth értékelésének szempontjait.

Az első kiadás sajtóvisszhangja (1895).

A *Szent Péter esernyője* könyvalakban a Légrády-Testvéreknél jelent meg először, éspedig 1895. december 17-én, alig másfél hónappal később, mint az 1894-ből való *Beszterce ostroma*. Mindkét kötet a karácsonyi könyvpiacra készült.

A napilapokban :

Pesti Hírlap (felelős szerk. Kenedi Géza) december 17. (17. évf. 346. sz. 4. l.), kommuniké: »*Mikszáth legújabb műve*. A Légrády-testvérek kiadásában most jelent meg MK-nak legújabb regénye : a *Szent Péter esernyője*. A magyar irodalom e legjobb ízű elbeszélője igen kedves történetet mond el a vaskos kötetben, amelynek kiállítása valóban pazar. Mikszáth históriáját Neogrády Antal művészi kivitelű rajzai illusztrálják. A nagybecsű mű negyedfélszáz oldalon lépett a karácsonyi könyvpiacra, s ennek kétségtelenül legkapósabb és legértékesebb darabját képezi. A *Szent Péter esernyője* igazi dísmű, amely úgy kiállításánál, mint kötésénél fogva is becses ajándéktárgyat képez. Hogy MK mit mesél el abban a könyvben, arról pár nap múlva számolunk be. Most csak azt jegyezzük még meg, hogy a *Szent Péter esernyője* kötve 6 frt 50 kr., egyszerű példányban pedig 5 frt-ért szerezhető meg.«

Uo. december 19. (348. sz. 1—3. l.) a tárcarovatban részletes ismertetés *Murai Károly* tollából. (Murai Károly MK István-szállóbeli asztaltársaságának kezdettől tagja volt. Ld. MK : Mikszáth-asztal. PH. 1893. 294. sz., kötetben : A sajtó ábrázatomról. Hi I. köt. 177—181. l.) Murai nagy szeretettel s elismeréssel szól Mikszáthról és legújabb munkájáról :

»A mindent összeolvasók s a sok olvasástól megcsömörlött urak és asszonyok, akik már le is mondtak talán arról, hogy egy kötetet átlapozzanak, a napokban nagy meglepetésben részesültek. Egy vaskos, díszes kiállítású könyv jelent meg, amely körül üde frissesség támad, amely messze kimagaslik társai közül, s amely nemcsak vágyat támaszt az olvasóban, de amely a legkiaszottabb olvasónak is élvezetet szerez, nem számítva az ifjúságot, az olvasók nagy táborát, amely amúgy is nagy mohósággal kapja, duzzadásában lévén az olvasási vágyának.

Ezt a könyvet MK írta, amit talán nem is kellene megjegyezni, mert hát ki írta volna más? MK írta, aki az utóbbi időben nagy kedvvel dolgozik, talán azért, hogy legyűrje azt a MK-t, aki tiz s egynehány éve Jókaihoz nőtt föl s aki minden írókat messze elhagyott. Persze hogy MK írta, aki felé évek óta csak kapaszkodnak, de akit nem érnek el. Ő írta meg az ő csodálatos jóízűségével, elbeszélési bravúrával, csöndes humorának teljes finomságával s poézisének minden üdeségével. Ő írta meg, akinek alakjaiban duzzad az élet és kiszól minden izükből az eredetiség, aki a maga egyszerűségében messze elhagyja a körmondfonsággal dolgozó szépírókat s ki pár sorban találójában jellemez, mint mások lapokon át. A *Jó palócok* írója állt elő újból, immár megint nagyobb szabású elbeszéléssel, hogy

győzelmesen vezessen az irodalomban s mestere legyen a többieknek, kénytelen-kelletlen elősmertette velük, hogy úgy írni, mint ő, senki sem tud, kivéven természetesen Jókait, aki versenyen kívül áll.

A *Szent Péter esernyője* nem akar regény lenni, de talán még olyan elbeszélés sem, amilyenekre a tanár urak az ő okos könyveikben szabályokat írnak, s amelyektől megkövetelik, hogy valami hős, vagy hősnő vezessen bennük s elejétől végig ők tegyék be a garast. Egy ütött-kopott esernyőről van benne szó, amelynek a körülményeknél fogva csodatevő hatást tulajdonítanak, amely vagyont rejt magában s amely két ifjú szívet hoz össze s boldogságot ad nekik. E körül a vén, színehagyott esernyő körül fordulnak meg MK színgazdag alakjai, gyönyörködtető változatosságban, különböző helyeken.* (Az I. és II. rész bő tartalmi ismertetése után.)

»Persze, ez a száraz mese nem mond semmit. Egyáltalában nem nyújt fogalmat Gregorius Pálról, erről a mesterileg festett alakról, akinek a szerencsétlenségében is van humor, s aki még a halála után is nagy stiklit csinál a végrendeletével. Hogy milyen ez a tapintatlan ember, azt Mikszáth nagy szeretettel mondja el, amint találóan mutatja be a testvéreket is, akik a hagyatékot keresve, egymás ellen acsarkodnak, s akik e küzdelmükben tönkre is mennek. Az egésznél sokkal érdekesebbek a részletek, amelyekben sok a finomság, nagy a humor és élénk a szín. Pompás ötlet az, amit Gregorius Pál megalkot, hogy két közművel a színpadra mulatságosan tárul elénk.« (Folytatja s befejezi a tartalmi ismertetést.)

»Ez, vagy legalább is ilyenforma a meséje Mikszáth új könyvének, a *Szent Péter esernyőjének*. De hát a mese Mikszáthnál nem a lényeg. Százan és százan gondoltak már ki különb mesét, mint amilyen az övé; de senki sem írta meg annyi bravúrral, a részletek annyi szépségével s az alakok annyi eredetiségével, mint ő.

Különösen zamatos az elbeszélés ama része, amely a bábaszéki intelligenciával foglalkozik s amely a Mravucsánék vacsorájáról számol be. Micsoda fölséges népség kerül ott össze a már ösmert szereplőkön kívül. Kriszba asszony, a bajor nevelőnő, Rafanidesz Sámuel, a lutheránus tiszteletes, Klempa Teofil, a kántor, Szliminszky Wladimir a feleségével és a többi. Isteneknek való mulatság az, ami ezekkel történik, s amit hatalmas jókedvében jegyez föl MK. Ezt a társaságot, ha a színpadra vinnék föl, egy ország nevetné meg a legizababb jóízűséggel.

Igen bájos az az enyelgés, az a kötődés, amit a fiatal pár visz véghez a megismerkedés után, mikor tudtuk nélkül hajt ki szíveikben a szerelem. Bájos a vallomásuk, a kibékülésük, amint végtelenül bájos az egész történet, amelyben az író talentuma, istenadta nagy talentuma mintegy játszva nyilatkozik meg, egyaránt mutatva hatalmas erejét a leírásoknál, a jellemzéseknél, s a dialogokban, amiket ötletek gazdag halmaza vesz körül, mint sűrű erdő, aminek nem akar vége szakadni.

És ha íróféle ember olvassa végig ezt a jóízű, kedves elbeszélést, és ha ez az író őszinte akarna lenni, egész meggyőződésből, egész bátorsággal szólhatna így :

— Arathatunk sikereket lassú, szorgalmas munkával; föl-
kaphat bennünket a változó ízlés s a változó divat; tapsolhatnak és
élnéhetnek bennünket, de azért múlásával az éveknek eltűnünk
nyomtalanul, s közülünk sokak közül csak MK marad meg, aki nem-
csak nekünk, hanem a jövőnek is ír.

De hát, én istenem, olyan magasan áll mindnyájunk fölött,
hogy nem is irigykedhetünk rá.*

Uo. december 25. (354. sz. 25. l.) a Légrády-Testvérek reklám-
hirdetése: »Diszes kiállítású képes könyvek, díszművek és ajándék-
könyvek«, köztük a *Szent Péter esernyője*.

Budapesti Hírlap (főszerk. Rákosi Jenő) december 17. (16. évf.
345. sz. 8. l.) szűkszavúan csak ennyit írt: »A Légrády-testvérek
kiadásában megjelent MK *Szent Péter esernyője* című műve. Ára . . .«

Nemzet (főszerk. Jókai Mór) december 17. (14. évf. 347. sz.
2. l. Reggeli kiad.): »Új Mikszáth-kötet. Ismét egy hatalmas kötet el-
beszélés [!] jelent meg a magyar elbeszélő-irodalom jelesétől, MK-
tól. Csak a napokban jeleztük *Beszterce ostroma* című kötetét, melyet
nyomon követ a ma megjelent *Szent Péter esernyője*. Új kötetében a
humor a kiemelkedő, amivel sok derűt visz majd be a magyar családok
közé, melyeknek ez a kötete bizonyára kedves olvasmánya lesz.
A kötetet Neogrády Antal gyönyörűen illusztrálta s a Légrády-
testvérek adták ki.«

Fővárosi Lapok (szerk. Porzso Kálmán) december 18. (32. évf.
347. sz. 3311. l.): »MK új könyve. A Légrády-Testvérek pazar kiállítá-
sban bocsátották ma közzé MK-nak *Szent Péter esernyője* című
pompás regényét, amely a kitűnő író legsikerültebb műveinek egyike.
A szép karácsonyi díszkönyv illusztrációit Neogrády Antal készítette.«

Pester Lloyd (szerk. Falk Miksa) december 18. (42. évf. 302. sz.
8. l.): »Im Verlage der Gebrüder Légrády ist soeben das neueste Werk
Koloman Mikszáth's erschienen. Der Titel dieses Buches, in welchem
Mikszáth eine an humoristischen Pointen reiche, überaus amüsante
Geschichte erzählt, heisst *Szent Péter esernyője* (Der Regenschirm des
heiligen Petrus). Die genannte Verlagsfirma hat dieses jüngste Kind
der Muse des genialen Schriftstellers in ein glänzendes Gewand ge-
kleidet. Den auf feines Papier gedruckten Text schmücken überaus
zahlreiche prächtige Zeichnungen Anton Neogrády's. Diese sowohl,
wie der Prachtband, in welchem das Buch gebunden ist, verleihen
dem schätzbaren Werke den höchsten Werth.«

Egyetértés (szerk. Csávolszky Lajos) december 22. (29. évf.
350. sz. 9. l.): »*Szent Péter esernyője* címen bájos regény jelent meg
MK-tól, elbeszélő irodalmunk kifogyhatatlan vénájú mesterétől.
A gyönyörű kiállítású könyvet, melyet Neogrády Antal szebbnél
szebb illusztrációi díszítenek, a Légrády-testvérek könyvkiadóhiva-
tala bocsátotta közre.«

Magyarország (szerk. Holló Lajos) december 29. (2. évf. 355. sz.
10. l.): »*Szent Péter esernyője*. Mikszáth irodalmi munkásságának
legújabb eredménye. Az a népies humor, mely Mikszáth zsenijét
jellemezi, itt sem hagyja cserben, sőt még fokozottabban nyilatkozik

meg. A mű méltó szerzőjéhez. Könyvének, mely a Légrády-testvérek-nél jelenik meg, értékét növelik Neogrády Antal hángulatos illusztrációi.◊

Folyóiratok :

A *Hét* (szerk. Kiss József) december 22. (6. évf. 51. sz. 821 — 822. l.), ism.: *Tiborcz* [Ambrus Zoltán] ily címmel: »Szent Péter, az esernyője és még valami«. A cím az ismertetés hármias tagolását jelzi. Az első részben arról elmélkedik, hogy Szent Péter a magyar mesevilág legnépszerűbb szentje. »... Szent Péter az ég humoristája. A földi humoristák, kiváltképpen az erre, mifelénk lakozók, mindig meg is becsülték azt az égi kollegát. S íme MK se haladhatott el a népronda e derűs alakja mellett anélkül, hogy tolla hegyére ne vegye a szentnek legalább az esernyőjét.«

A második rész a regény tulajdonképpeni ismertetése :

»Ez idő szerint már tudni való, hogy *Szent Péter esernyője* címen MK-tól egy nagyon bájos könyv jelent meg, mely tele van finomságokkal, ötlettel, s a megírás ezer apró kellemetességével. Ez az új opus egy regényes históriát mond el; a szerkezetében nincsen semmi divatos, s egész alkotására nézve ama régi módí, de szolidan csinált s kellemes formájú bútorokra emlékeztet, amelyeket ma már csak régi úri házakban láthatni.

A mese egy ütött-kopott esernyő körül forog. Erre az esernyőre ráfogják a parasztok, hogy csodákat tesz, és valóban az esernyő, mint a mesék bűvös tárgyai, szerencsét hoz tulajdonosának, sőt Boldogházává teszi az egész falut, amelyben a Fortunatus lakik. Az esernyő nyelvén különben egy vagon van elrejtve ; egy regényes elbeszélés nem is képzelhető egy kis elrejtett pénzmag nélkül. Akit az eldugott kincs illet, rájön erre, s megindul az esernyőt megkeresni. De az esernyővel magával is kalandok történnek ; a nyelét elégették, s így az Árgirus az esernyővel nem jut vagonhoz, ellenben megszerzi Tündér Ilonát.

Ki ne emlékeznék az „Egy gombostű emlékiratai”-ra ? A genre ugyanaz, csakhogy *Szent Péter esernyője* sokkal szellemesebb amannál. Aztán meg az esernyő története tele van bájos apróságokkal. Mindjárt az elején egy kedves kép : terhes szekéren visznek egy kosarat, a kosárban egy kislány, meg egy liba. Ez a liba a kislány öröksége. Majd : a szegény föld, mely nem anya, csak anyós ; a falu, ahol a gyerekek mind a tanítóra hasonlítanak, mert nyáron át a tanító az egyetlen férfi a faluban, a többiek máshová mentek, kenyeret keresni télire ; a pap, aki kéri az istent, tegyen vele csudát, s engedje meg, hogy a kis húgát fölnevelhesse ; az özvegy kereskedőné, akit más faluba visznek el zsidónak. Aztán : sok örökség-lesés, a jogos örökség-vadászat, egy kis véletlen és a szokásos szerelmi regény. Mindez bájos, rendkívül bájos, s kritikusaink ki fogják fejteni, mennyi gyönyörűség található ebben a kötetben.◊

A harmadik rész különösen figyelemre méltó a századvég magyar kritikai irodalmában. Ambrus Zoltán bírálatának ez a szakasza határozott, helyenként gúnyos hangon teszi szóvá a századvégi magyar szépirodalom legfeltűnőbb fogyatkozását : hogy íróink több-

sége mily óvatosan kerül meg a társadalmi és politikai problémákat, azokat a dolgokat, »amik a felnőtt embert szokták érdekelni!« Ambrus Zoltán kitűnő érzékkel s alapos tájékozottsággal utal az egykorú orosz, német, skandináv, francia, spanyol és olasz irodalomra, amelyek mindenike híven tükrözi a kor küzdelmeit s a nemzet érzésvilágát. Ezzel szemben — úgy látja — a magyar irodalom szívesen feledkezik bele a naiv, romantikus mesékbe. Bírálataiban nem kíméli Jókait sem, kinek »A két Trenk« című regénye kevéssel előbb, 1893-ban jelent meg. Ambrus Zoltán okos és találó megjegyzései ellen legfeljebb azt a kifogást tehetnők, hogy mindezt éppen Mikszáth egyik regényével kapcsolatosan fejti ki, s a valóban kevés problémát érintő *Szent Péter esernyője* mellett nem mutat rá MK-nak kora társadalmát bátran s élesen bíráló műveire (*Galamb a kalitkában*, *Beszterce ostroma*), amelyeket már szintegy ismerhetett. Teljes egészében közöljük Ambrus Zoltán cikkének e harmadik részét is:

»Nem találják önök különösnek, hogy a mi kitűnő íróink Trenk Frigyes változatos kalandjaival mulattatnak bennünket, vagy egy esernyő hányattatásait mesélik el pompás előadásban? Hogy azok, akik auktoritással szólhatnak akármiről, nagy előszeretettel keresik azokat a témákat, amelyek kiváltképpen a naiv lelkeket érdeklik, s óvatosan hallgatnak arról, ami a felnőtt embert szokta érdekelni?

Mintha csak arra való volna nekik az írás, hogy eltitkolják vele a gondolataikat.

Mindezek, amikkel koronkint megörvendeztetnek bennünket, gyönyörű dolgok. De legyünk őszinték: mindezek a nagymama meséi. S nekik nem volna egyéb mondanivalójuk?

Tessék elolvasni egypár orosz regényt, összehasonlítani a Gogoly és Tolsztoj írásait. Micsoda más szellem! Mintha egy század választaná el őket. Tíz-hús regényből megérthetjük, micsoda általakuláson ment át Oroszország az utóbbi évtizedekben, s Tolsztojban megtaláljuk a jelen Oroszországot összes ideáival, minden küzdelmével, egész sajtászerű érzésvilágával. Kinek a könyveiben keressük a mai Magyarországot?

Vagy ne sajnáljunk egy-két pillantást vetni a sokat gáncsolt új német irodalom érdekesebb munkáira. Mind a jelen nagy küzdelmeiről szólnak; mindegyiken rajta van a jelen idők bélyege. Hauptmann, Sudermann, Wildenbruch, Fulda stb. emberei mai emberek, munkáik egy új világ gondolkozását, forrongását tükrözik, másról, más tónusban, más nyelven szólnak, mint azok, akik hús évvel előttük német nyelven írtak. A mi remekeinket, melyek éppen most jelentek meg, épp így, majdnem szóról szóra ekképpen megírhatták volna a harmincas években.

Mily mélyen járnak az emberi lélek mélységeiben a mai északi írók! A mai francia irodalom a minden embert egyaránt érdeklő erkölcsi problémáknak micsoda tömegét dobja az ideák vásárájára! Micsoda szenvedély szól az újabb spanyolok és olaszok, Echegaray, Alarcon, Verga és Annunzio írásaiból! Mi még a Trenk Frigyeseknél és a gombostű vagy esernyő-történeteknél tartunk. Be kell érnünk a régi kanavásszal.

De hát igazán nem történnék ebben az országban semmi, amiről kitűnő elbeszélőinknek érdemes volna egyetmást mondaniok? S hol van a nyoma munkáikban, hogy egyebet ne mondjak, például annak a roppant fejlődésnek, melyen ez az ország 1867 óta keresztültment?

Pedig bizonyára sok érdekeset tudnának mondani erről is, meg egyéb komoly témákról is. De ennek még az alkalmát is kerülik.

S meglehet, hogy nagyon igazuk van. Ki tudja, nem vesztenének-e a népszerűségükből, ha véletlenül olyan dolgokról szólnak, amelyek nem érdeklík a naiv lelkeket?! A komolyság, a mélység nem igen populáris dolgok. A népnek nem kellene a tragédiák; a népnek anekdota kell.

Vasárnapi Ujság (szerk. Nagy Miklós) december 29. (42. évf. 52. sz. 868. l.), névtelen cikk: »MK-tól ismét egy díszes kiállítású kötet jelent meg a Légrády-testvérek kiadásában; hasonló kiállítású és terjedelmű a néhány nappal [= hat héttel!] ezelőtt megjelent *Beszterce ostromához*. Ez új kötet címe: *Szent Péter esernyője*. Tulajdonképp nem regény ez, hanem hosszabb elbeszélés, telve azzal a pompás humorral, amit Mikszáthtól már annyira megszoktunk, s amilyenre még a legelső külföldi humoristák munkáiban is ritkán akadunk. A könyv külső kiállítása is méltó a tartalomhoz; a díszesen kiállított könyvet a kiadó Légrády-testvérek nem kevesebb, mint 67 rajzzal illusztráltatták Neogrády Antal jeles festőművészünk által. A szép könyvből mai számunkban egy önálló részletet közlünk mutatványul.» [A mi Rozálink c. fejezetet.]

Képes Családi Lapok (szerk. Tolnai Lajos) 1896. január 26. (18. évf. 4. sz. 63. l.), névtelen cikk, bizonyára Tolnai Lajos tollából: »*Szent Péter esernyője* címmel a múlt hóban MK-tól egy rendkívül érdekes mű jelent meg, mely a jeles írónak legjobb művei közé sorozható. Emeli még érdekességét azon körülmény, hogy Neogrády Antal számos rajzai vannak a szövegben, melyek szintén sikerülteknek mondhatók. A kitűnő mű kiállítására a Légrády testvérek kiadócégg nagy gondot fordított. Ajánljuk előfizetőink figyelmébe.»

A 2. és 3. kiadás sajtóvisszhangja (1901):

A Szent Péter esernyője 2. kiadása (MKm. Új sorozat 2. köt.) 1901. évjelzéssel 1900 december elején jelent meg, a 3. kiadás (Magyar Könyvtár 241—245. sz.) 1901 június elején. Ezeknek megjelenésére az egykorú sajtóban csak szórványos közlések utalnak.

A Pesti Hírlap 1901. március 24-i számában (23. évf. 83. sz. 25. l.) a Légrády Testvérek könyvkiadóhivatalának hirdetése: »Most jelent meg *Szent Péter esernyője*. Írta MK. Új, olcsó kiadás, ára fűzve 3 kor.» stb.

Új Idők 1900. december 2. (6. évf. 49. sz. 496—497. l.) t. r. [Tábori Róbert]: MK összegyűjtött munkáinak újabb három kötetét ismerteti s említi köztük a *Szent Péter esernyőjét* is. (Az ismertetet idézzük a *Beszterce ostroma* jegyzeteiben: Krk 6. köt. 263. l.)

A Vasárnapi Ujság 1901. június 23-i sz. (48. évf. 25. sz. 408. l.) szintén megemlékezett MK összegyűjtött munkáinak fenti kötetéről.

De csak a sorozatot ismerteti, a műveket csupán cím szerint sorolja fel.

Uo. értesülünk a regény 3. kiadásának, a Magyar Könyvtár-beli kiadásnak megjelenési időpontjáról is (1901. június 2., 22. sz. 359. l.): »A Magyar Könyvtár legújabb füzetei közt találjuk MK egyik legszebb és legkedvesebb regényét, *Szent Péter esernyőjét*, mely a vállalat öt füzetnyi terjedelmét foglalja le.«

Itt említjük meg, hogy a *Borszem Jankó* o. élelapp (szerk. Csicséri Bors) [= Ágai Adolf] 1910. június 5. sz., 4. l., a *Szent Péter esernyőjével* kapcsolatos következő sorokban búcsúzott a halott írótól: »A mennyország kapujánál. *Szent Péter*: — Ki az, aki kopogtat? *A hang*: — Mikszáth vagyok. *Szent Péter*: — Vagy úgy? Te vagy az, aki az én esernyőmet csináltad? Mondhatom, remekbe készült. Eltart a világ végéig!«

Az 1941. évi könyvnapra megjelent kiadásról a *Magyar Kulturszemlében* (1941. május 15., 4. évf. 5. sz. 118. l.) névtelen cikket találunk: »MK két legismertebb, legkiválóbb remekművét [*Szent Péter esernyőjét* és *A vén gazembert*] egy kötetbe összefoglalva adja a könyv. Mikszáth alakja a századvége forrongó világából emelkedik ki a magyar irodalom halhatatlan alakjai közé. Valahol Jókai és MórícZ Zsigmond között áll. Attól a bő mesélőkédvet örökölte, ennek meg szinte előhírnöke fanyar mosolyba burkolt kritikájával és azzal a vérbő készséggel, ahogyan a magyar életet ábrázolja. Nincs még írónk, aki a remekbeszabott típusok oly gazdag arcképcsarnokát vázolná fel, mint ő; nincs, aki nála közvetlenebb hangon és hitelesebben örökítene meg egy lassan elkallódó világot. Ki ne ismerné *A vén gazember* páratlan biztonsággal megfestett alakját, s kit ne bővölt volna el a *Szent Péter esernyője* igazi mikszáthi meséje, különös világa s felejtethetetlen légköre? Ez a két könyv méltán állítható a nagy klasszikusok mellé. A könyvnap kiadások között egyike a legnevezetesebb művekenek.«

A monográfiákban és tanulmányokban :

Lázár Béla »A tegnap, a ma és a holnap« c. tanulmánygyűjteményének (1900. II. sorozat) »A kilencvenes évek novellájá«-t tárgyaló fejezetében a szubjektív kritika sajátos hangján számol be MK e művéről (195—197. l.). Dolgozatában Wibra Gyuri nevét mindvégig hibásan Widra Gyurinak írja. Ezt kijavítva közöljük ismertetését: »A groteszk alak [gróf Pongrácz István, a *Beszterce ostromának hőse*] után kapunk egy modern embert, a *Szent Péter esernyőjének* hőseit, az éleseszű, törekvő, pénzsóvár fiatal ügyvédet, Wibra Gyurit, a mai kor emberét. A kisvárosi kapacitás rajzban pompás típust teremtett, melynek ereje mindenütt hat, valahol helybéli nevezetességek, felfújó nagyságok és lokálpatriotizmus dühöngenek. Hat itthon és hat idegenben. Hat Erdélyben és hat a svédoknál. [Utalás arra, hogy a regény svédül is megjelent.] — Micsoda egyszerűséggel s realitással beszél el a történetét! Igaz, az átmenet a régi mesemondó hangból az újabb satirikusabbá nehéz, ilyenkor egységes alakot

nem tud kiformálni. De micsoda kabinetalakjai vannak! *Szent Péter esernyőjének* különös örege, Gregorics, aki úgy ragaszkodik az esernyőjéhez, amelyet sohasem hagy el magától, még akkor sem, mikor elmegy Szegedre, a törvénytelen fiát, a Wibra Gyurit meglátogatni. Furcsa egy külön! Mikor meghalt, nem találtak a tömételten vagyonából semmit. Mit csinált vele? Hol a bécsi ház? Hol a fekvőség? Annak ugyan nyoma veszett. A Gyurira egy kis házikó ha maradt, de a fiú jól tanult, ügyvéd lett, s odaköltözött Besztercére. Fúrta azonban az oldalát, hogy mit tett vajon az apja a nagy vagyonnal? Ha bankba tette, hol a könyv róla? Lelkébe egészen belevette magát a pénzsóvárgás. Az apja halálos ágyán meg akarta volna mondani a titkát, de hirtelen halt el, s így titok maradt a titok. Hej, pedig be szeretett volna Wibra Gyuri ügyvéd úr nagy urat játszani. De meg mikor jussa lenne hozzá. Addig keres-kutat, míg rájön az esernyőre. Annak a belsejében lehetett elrejtve. De hol van az esernyő? — Pompás rész annak az elbeszélése is, hogyan jön rá Wibra Gyuri, hogy hol van az esernyő? A történetnek nincs egy fordulata sem, mely ne volna megokolt, ha nem is ragvog az újság fényében. Csak a befejezés lélektanát nem értem. Wibra Gyurit véges-végig a számok emberének jellemezte, aztán hirtelen egy melodramai fordulattal — merő konvencióból — szerelmes trubadúrrá teszi. Itt a realitás hiját érzem, mely az érzelmekek fokozatos fejlődését ösmeri, a környezet átalakító erejét unosuntalan tapasztalja ugyan, de a hirtelen fellobbanások csak nem semmisítenek meg, csak nem változtatnak át, csak nem forgatnak ki egy jellemet? — Ez diszharmonia. Ezt megmagyarázza írói fejlődése, mely erőszakos volt. A mesemondó hirtelen — minden szubjektív, belső tragikusabb élmény nélkül, tisztán külső megfigyelésből — vált szatirikussá és ideális érzése egyre folytatja a harcot sivar alakjainak rajzánál. Következetessége szenved e harcban...»

Vincze József modoros és mesterkéltnyelvű tanulmánya (Mikszáth munkái. 1900: 9—10, 35) nem ismerteti részletesen a regényt, csak egy-két mozzanatát emeli ki. Mikszáth jellegzetes figurái között utal a Gregoricsokra és Wibra Gyurira: »A Gregoricsokba beférkőzött az élelmes fortélyosság. Ne említsük az örökséget hajszáló [!] rokonságnak francia regényekre emlékeztető cselvetéseit. Érdekes Gregorics Pál magában is; ez az utószülött, aki mindenkit félreismer és őt is az egész világ. Szomorúság lengi be ennek a nagyszívű embernek összes tetteit, humorossá teszi az egész világot meggyőzni akaró törekvése, holott szeretetreméltóságát tolakodásnak, egyszerűségét fősvénységnek minősítik, uraskodása gőgös pazarolás, a szerelem csak töviseket hoz számára. Az érzelmek csak szélsőségükben érintik, tetteiben a túlzott szeretet, az óriási gyanakvás, oroszlánérő és szolgálai meghunyászkodás jellemzik. Wibra Gyurinak kidomborításában nehéz feladatot kellett megoldania. A körülmények csoportosulása lerontja a fiatalság eszményvilágát, megtöri a munkaalkotta pálya egyenletességét, megzavarja jól kiforrott egyéniségének harmóniáját. A szerencsétlen örökségnek legendája a testi, lelki derékséggel megáldott romantikus alakot kalmárszellemmé alakítja át...» A baboná-

nak Mikszáth elbeszéléseiben uralkodó szerepét vizsgálva a szerző, a *Szent Péter esernyőjét* is példaként említi: »A babona hatalmas ereje játsziabban sehol sem szeszélyeskedett, mint a *Szent Péter esernyője* kedves jeleneteiben, ahol a ridegséget jószívre, a szűkkeblűséget áldozatkészszégre, a nyomorúságot jólétre varázsolja át. Mi mindent képes eltakarni, megoldani, szinte felsorolhatatlan...«

Beöthy Zsolt idevágó megállapítása (Jelentés az 1908. évi nagyjuttalomról. Akadémiai Értesítő, 1908. évf. 19. köt. 263. l.): »Nemcsak előadásának sokban Jókaira emlékeztető módjával kapcsolódik be Mikszáth irodalmunk történeti fejlődésébe, hanem azzal a műformával is, melyben művészete legtisztábban ragyog. Ez a rajz, mely nála az adomák művészi fejlesztése, egy-egy helyzetet megértető történetnek érzelmes vagy humoros csattanóra vezetése. Még nagyobb munkái közül is a legnépszerűbb, a *Szent Péter esernyője*, bármily sokféle szálból van fonva, lényege szerint ezek közé tartozik. Ez a műforma Kisfaludy Károlyra vezet vissza, munkásságának ha nem is a legfontosabb, de kétségtől legeredetibb, legmagyarabb ágára: úgynevezett víg elbeszéléseire. Ezt a régi magyar formát, melyben Jókai is annyi kitűnőt adott, fejtette ki a maga legsajátabb művészetévé s mai irodalmunk egyik legnépszerűbb műalakjává Mikszáth.« (Beöthy Zsolt e méltatása némi módosítással, »MK költészete« címmel megjelent még MK-né Visszaemlékezéseiben, 1922: 240. l., és Romemlékek című tanulmánygyűjteményében, 1923. I. köt.)

Reger Béla (Mikszáth, Herczeg, Ambrus. Ismertető felolvasások. Szentgotthárd, 1908) MK regényeinek bemutatását — az időrenddel mit sem törődve — a *Szent Péter esernyőjével* kezdi (7–12. l.): »Hosszabb-rövidebb időközökben egész sereg munkája jelent meg — úgymond — nagyrészt novella, de regény is. Ez utóbbi téren szintett alkotott kiválókat; bár úgy látszik, nem nagyon szerette ezt a műfajt. Eleven szellemének inkább megfelelt a rövidebb, csattanósabb rajz, ötletes elbeszélés, drámai erejű novella.

Sajátságos dolog Mikszáthnál, hogy minden munkájában, még a legkisebb novellájában is folyton látjuk egyéniségét. Meséje, ha még oly szövevényes, ha még oly megragadó is, nem köti le annyira a figyelmet, hogy az íróra ne gondolnánk. Műveinek olvasásánál az ember állandóan résen van, hogy mikor találkozik az író szubjektív fel fogásával. Úgy vagyunk vele, mint a rendszerint gúnyolódó emberrel, akiben — ha még oly komoly arcot vág is — nem bízunk eléggé, s folyton attól tartunk, hogy egyszer csak szemünkbe kacag. Olyanok Mikszáth munkái, mint a bájos rét: tele virággal, de a víz — az ő erős egyénisége — minden virág tövében megcsillan.

Nagyobb elbeszélései közül tán a legolvasottabb a *Szent Péter esernyője* c. regénye, amely kompozíció dolgában kívánni valót hagy ugyan hátra, de alakjainak eleven jellemzése, a mese romantikus volta sok olvasót szerzett Mikszáthnak. Részletes tartalmi kivonat után így folytatja: »Látnivaló, hogy a regény meséje igen szövevényes és tulajdonképpen két történetből kapcsolódik össze: az egyik a pap története, a másik Wibra Gyuri örökség-ügye. Ha a két

történet összekötése rontja is a cselekvény ideális egységét, mégis annyi az érintkező pont, oly lényeges részek forradnak össze a két mesében, hogy bizonyos kerekdedség nem vitatható el tőle. Ez a regény különben egyike Mikszáth legérzékenyebb históriáinak, melyben humora inkább csak a tót parasztok festésében érvényesül. Kitűnő humoros alak a halápi bíró is. Csupa új alak, eredeti jellem. Minden ízében különbözik a megszokott formáktól...»

Kiss Ernő tanulmánya (MK. Kolozsvár, 1910 : 29, 48, 57, 58) nem ad összefoglaló képet a regényről. Csupán a szerkezetre, az alakok jellemzésére és az előadás módjára tesz néhány megjegyzést: »Ha a lelki motívumokat nem érvényesíti is Mikszáth kellően meséje szövéseben, ahol jobban törődik ezekkel, helyesebben és ügyesebben is szerkeszti meg művét. A *Szent Péter esernyője* ellen például alig tehetünk kifogást. Kettős ágban indul ennek eseménye; de a két ág művészen fonódik egybe. Egy kissé talán hosszadalmasabban foglalkozik Gregorics Pállal az író, mint kellene; de ez kisebb baj, mint a bábaszéki intelligenciának szentelt kitérés.« Az alakok jellemzését illetően: »Wibra Gyuri közel rokonságban van a *Beszterce ostroma* Tarnóczy Emiljével, de mégis több igazság van benne. A rejtélyes vagyon után való vágyakozása ragadja magával és már attól féltjük, hálójába keríti egészen, mikor végre Veronika iránt való igaz szerelme győzedelmeskedik rajta. E változásnak azonban nem adja meg az író kellő magyarázatát. Lelkének hullámsását még annyira sem rajzolja, mint Mácsiknél (*Nemzetes uraimék*) tette.« Leírásainak élenséget azzal is fokozza Mikszáth, hogy érzelmeit viszi bele a természet képeibe: »A *Szent Péter esernyőjében* mennyivel szemléletesebbé lesz Glogova leírása azzal, hogy az író saját emlékeit viszi bele, mintha a képek egész garnadáját halmozta volna össze.«

Oláh Gábor Mikszáthról szóló írói arcképét (Írói arcképek, 1910 : 53) — egypár találó vonás mellett — annyi indulattal és elfogultsággal rajzolta meg, hogy az inkább torzkép, mint reális ábrázolás. Kiegyensúlyozatlan, ellentmondásos. »Milyen Mikszáth legtöbb alakja?« — kérdi, s nyomban így felel: »Erkölcsei nyomorék, hibbant lélek, vagy bizarrságok színes foltjaiból összefércelt emberfigura«. Ilyen például a *Szent Péter esernyőjében* »az extravagáns Gregorics Pál; nem annyira hihetetlen, mint inkább megbillentlelkű ember, akinek tragikumai is van: minden jóakarátát félremagyarázzák az emberek.« Oláh Gábornak egy másik axiómája: »Mikszáth jobban szereti az ötletet, mint az igazságot, mint a szépséget«. Szent Péter piros esernyőjének »babonás földreszállása«-ban sem lát egyebet »kedves ötlet«-nél.

Várdai Béla könyvében (MK. 1910 : 19, 79, 128 — 129, 139 — 140, 147) különböző szempontokból érinti a regényt. Színterére, mese-szövése, előadásának hangjára, világsikerére egyaránt kiterjeszkedik: »Földrajzilag is, de Mikszáth szeretetében is, szorosan kapcsolódik honi tájköréhez a bájós Garam-vidék; ez a Lapaj vidék, s azon játszik le a *Szent Péter esernyőjének* cselekvénye is.« De a regényben »a szegedvidéki milióból [szintén] kapunk egyaránt jellegzetes vonást. A Sárga nevű Tisza-szigetre csónakázik ki halászlére, amint

azt Mikszáth bizonyára nem egyszer megtette, az öreg Gregorics Vibra Gyurival . . . » Várdai elsőnek mutat rá a *Szent Péter esernyőjé*-nek *Az eladó birtok*kal lényegében azonos jellemzésére. Másítás helyett csak hozzá kell még tenni valamit: »A szerelmi történet, mely itt is két fiatal léleknek gyorsan az eljegyzésig fejlődő szerelme, s éppúgy diadalmaskodik a hős eredetileg önző célzatai felett, mint amott, ezúttal már részletesebb miliőbe van elhelyezve, mely a humoristának pompásnál pompásabb, gyakran a bohózatot is érintő genre-alakok beállítására ad alkalmat. (A Gregoricsok Besztercén, a bábaszéki társadalom.) A szerelmi történetet továbbá itt egy mesteri stílszerűséggel megírt legendával való kapcsolata teszi még bájosabbá, melynek aztán reális nyitja okozza rövid időre az összeütközést a szerelmesek közt, de juttatja egyszersmind őket az egymás önzetlenségének megismeréséhez s így a tiszta szerelem boldogságához is. A legendaris rész a népköltészet üde naivságával, a szerelmi történet mintha csak a Veronka szívéből kelő hangulatosággal volna előadva. Az előadás ez érzelmes hangjait a humorista itt-ott elmélázó, de többnyire pajzán vidámságú hangja egészíti ki valami különös varázsú harmóniává. E könyv, mely ismét csak egyszerű lelkek szerelmét rajzolja igen költőien, méltán a legnépszerűbb magyar művek egyike, külföldön is. Olvasóját valami idilli hangulatban bocsátja el . . . » A *Szent Péter esernyőjében* is, mint MK műveiben általában »a népi műza regélő hangja, a népmesének és regénynek eredeti vegyülete« nyilatkozik meg. MK külföldi olvasótáboráról szólva, Várdai megállapítja, hogy »legkedveltebb Angliában, hol régiebb könyvei közül *A jó palócokat*, az újabbak közül a *Szent Péter esernyőjét* olvassák a legszívesebben. Mindkét mű igen díszesen jelent meg angolul.«

A következő két dolgozat kizárólag a zsidóság szempontjából vizsgálja és magyarázza a regény vonatkozó részeit.

Krausz Mór kis füzeté (A zsidó MK munkáiban. Komárom, 1910 : 10—13) a regény zsidó alakjainak jellemzését a szerző reflexióival egybeszóve közvetíti: »A zsidó őszinteségét és becsületességét személyesíti meg — mondja Krausz Mór — *Szent Péter esernyőjében* Müncz Salamon [helyesen: Jónás] Móric fiában is, ki pirul amiatt, hogy az esernyő hovatűnéséről való felvilágosításért 50 frt. jutalomban részesül, és legalább tanácsadással kívánja a honoráriumot kiérdemelni . . . A nagy író szerint a nép szeme is látja a zsidó szorgalmát. Nem kicsinyli azon hasznot, melyet a zsidó azzal hajt, hogy az ipart és a kereskedelmet emeli és felvirágoztatja. Tudja a nép, hogy csak azon városnak van jövője, hol zsidók telepednek meg, mert a zsidók ott nem léte a forgalom hiányát, az ipar és kereskedelem pangását vonja maga után. Hogy a nép ezt tényleg elismeri, azt *Szent Péter esernyője* című művében tünteti fel az író, mikor a bábaszékiekkel ha nem is zsidót, de legalább zsidónőt szeretet városuk lakójául . . . Nem vagyunk elkényeztetve, sem annyira elkapatva, hogy a tenyereken való hordozásra reflektáljunk, amint ezt a bábaszékiek a zsidókkal tették. Mikszáth azonban, úgy látszik, lehetségesnek tartja a tényleg csak mesében létező boldog állapotokat, éspedig oly módon, ha a népnek moghagnák romlatlan érzelmeit s azon egyenes meg-

győződését, hogy a zsidók sem haszonvehetetlenebbek a többenél, hogy a zsidók is legalább úgy kiveszik részüket a közjótékonyosság áldozásában, mint mások, úgy áldoznak a nemzet erejének növelésére szellemileg és anyagilag, ha nem tövekednének az egyenlenség lovagjai a széthúzás, a faj- és vallásgyűlölet, a türelmetlenség átkos maszlagját a nép közé hinteni. Jó ellentét az ilyenmű tanítások ellen a nagy író *Szent Péter esernyője* című művében az igénytelen, puritán Müncz Salamon, az öreg, törődött, beteges, szegény házaló alakja, ki napról napra száraz kenyér után jár életének nemcsak képletesen rögös útján, s ki sokat szenved, nem annyira keresztény társai gyűlöletétől, mint inkább gúnyjától. Mert megcsúfolják, csupa pajzánkodásból megrugdossák és mulatságból kutyát uszítanak reá, és ennek ellenére eső és vihar idejében egyetlen védelmére, mostoha sorsában egyetlen hű kísérőjét, piros esernyőjét feláldozza, hogy egy védetlen, előtte teljesen ismeretlen, idegen gyermeket, keresztény gyermeket a pusztulástól megmentsen és ezzel — önkéntelenül bár — megállapítja [= megalapítja] nemcsak a gyermeknek jövőjét, de gyámja, a glogovai plébános és az egész község szerencséjét. Igaz, hogy mindjárt utána két zsidó gyereket fest le Mikszáth, kik angyalos krajcárral akarják becsapni a tudatlan embereket. — Mindezekből azon zárótételt vonhatjuk le, hogy az ünnepektől irónak sikerült az, ami sok kor- és pályatársának nem sikerült, hogy külön tudta választani alakjai egyéniségét vallásuktól; zsidó- és nem zsidóban egyaránt ostorozza a bűnt és egyképpen emeli ki dicséretre az erényt. Nincsen soha figyelemmel a faj- és vallásra, kizárólag csak a jellemre és cselekedetekre. Igaz, hogy nagybecsű művei néhány helyén szívesebben látnók, ha a „zsidó” kifejezés helyett egyéni, illetve személynevet használt volna, de ez nálunk utóvégre is megbocsátható, mert ez a kifejezés hazánk nyelvében szokásjogot élvez s annyira átment a nép vérébe — pardon! nyelvébe —, hogy valószínűleg akaratlanul is rájárt itt-ott az író tolla...»

Radó István »Zsidó vonatkozások Mikszáth műveiben« című dolgozata (Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat XXXVI. évkönyve, szerk. Bánóczy József. 1913 : 179—184, 194—195. l.) még részletebben fejtegeti a kérdést: »A zsidónak a felvidéki tót kisvárosban foglalt helyzetéről Mikszáth a *Szent Péter esernyőjében* külön fejezettel emlékszik meg. „A mi Rozálina”-ról, a Bábászékra telepített zsidó kisboltosnéről szól a fejezet... Mikszáth szerint nagy becsben és nagy tiszteletben áll a zsidó a falu és város lakóinak szemében. A magyar paraszt magánál ugyan alábbvalónak tekintti a zsidót, de szereti, sőt néha tiszteli is. Egyik alakjával mondatja Mikszáth: „Hitvány ember, nem becsül az semmit, se Istent, se papot, se zsidót”. A *Szent Péter esernyőjében* is megkapja az őt a falusiak részéről megillető tiszteletet mindegyik zsidó, és mégis másképp vannak Münczék festve, mint Gelbstein Dávid és Eszter. [MK *A batyus zsidó lánya* című, 1871. évi elbeszélésében. Ld. Krk 1. köt. 33—69. l.] Mikor ez a regény megjelent, Mikszáth — akinek érzékeny lelkén minden impresszió nyomot hagyott — már itt fenn volt a fővárosban, és épp ez az idő nem volt különösen kedvező a zsidókra nézve. Az Istóczy-

féle hosszú ideig tartó antisemita mozgalmak egyes hullámai még gyűrűztek a közéletben, mikor Mikszáth ezt a regényt írni kezdte. Nem bírt kiszabadulni a hatás alól, és sem Müncz Jónást, sem a többi zsidó alakokat nem ruházta fel azokkal az igazi jó tulajdonságokkal amelyek az előbbi [t. i. *A batyus zsidó lánya* című] elbeszélésben voltak. Szimpátia és szeretet most is látszik az írásában, de már valami szelid gúnyt is lehet érezni abban, amilyen tulajdonságokkal alakjait felruházta. Ebben a munkájában ugyan még nem mutatja őket furfangosnak, agyafurtnak, mint egynémely későbbi írásában, de itt már a pénzsóvárság nagy szerepet játszik a cselekvény előbbrevitelénél... A kapzsiság és velejárói mellé, mint a zsidók jellemzésének gerince mellé, még egy-két apróbb jellemvonást tesz. Így gúnyosan — de mégis szelid gúnyal — emlékszik meg a zsidónak a fizető közönséggel szemben tanúsítani szokott alázatosságáról, amely tényleg nem mindig őszinte. Egy mondásban a zsidó asszony szájából hangzó anyai büszkeséget teszi visszataszítóvá és változtatja önhiúsággá. A bűnlista betetőzéséül pedig Móricznak egy borjú-vásárlását írja le, melyben — hogy olcsóbban vásárolhasson — mindenféle kifogásokkal nyomja le az árat... Hogy e sok felhalmozott rossz tulajdonság mellett a zsidó alakok mégsem lesznek ellenszenvesekké, annak Mikszáth nagy művészete az oka. Nem bírt ugyan felszabadulni némely olvasmány és polémia hatásától, de viszont a szimpátia, amelyet már régen érzett a zsidók iránt, és amely mélyen lelkébe vésődött, amikor végignézte a tisztaeszlári pör tárgyalását, a szimpátia szordinót tett a hegedűre. A gúny, a megrovás és a humorizálás mindenütt megmarad a sértő szándék határain jóval innen...»

Riedl *Frigyes* »MK«-ról tartott 1913—14. tanévi egyetemi előadásában (megjelent a Magyar Irodalmi Ritkaságok 47. kötetében, 1940) három regénnyel foglalkozik részletesen: a *Szent Péter esernyőjével*, a *Beszterce ostromával* és az *Új Zrinyiással*. Fejtegetései közben szemelvényekkel tűzdelt részletes tartalmi ismertetést ad a regény szerkezeti vázát — gyöngébbek kedvéért — grafikus ábrázolásban is szemlélteti. Előadásának lényeges szakaszai a következők (81—93. l.): »*Szent Péter esernyője*. Mikszáth leghíresebb regénye; a leghíresebb, de nem épp a legjobb. *Szent Péter esernyőjének* tárgyát úgy lehetne kifejezni, hogy detektívregény, de mégsem az, mert lélektani regény. A piros esernyőt kell keresni; ez egy nagy hajszja; éppúgy, mint a detektívregényekben, valami nagy bűnügyre igyekeznek fényt deríteni. — A regény alap gondolata hasonlít egy német regény alap gondolatához, nem gondoljuk azonban, hogy e részben bármilyen hatás kimutatható volna Mikszáth kárára. Gustav Freytag írt egy regényt: „Die verlorene Handschrift”. Keresnek egy kéziratot. Vannak nyomok, hogy egy bizonyos helyen Tacitus örökök elvesztettek gondolt római története fellelhető; egy középkori klastrom feljegyzései bizonyos nyomra vezetnek egy tanárt. A kézirat ugyan nem kerül meg, de talál magának feleséget. Ugyanez van *Szent Péter esernyőjében*; az esernyőt nem találják meg, de a hős talál magának feleséget.

A regény szerkezete általában a következő: I. A cselekvény megindul, valami epizód fordul elő, aztán a cselekvény tovább bonyo-

lódik és így újabb és újabb epizódok segítségével folyik le előttünk a cselekvény. Ezt használja igen gyakran például Jókai. II. A második szerkezet, melyet a regényírók igen kedvelnek, melyet Dickens, Daudet is használ, a következő: a cselekvény megindul, egyszerre megakad s a regény egyik szereplője visszapillant a múltba; ez arra való, hogy a regény előzményeivel, az expozíciójával megismertessen bennünket. III. Harmadik mód, melyet Mikszáth ebben és több regényében is használ: a kétoszlopos rendszer. A cselekvény megindul egy bizonyos irányban és folyik, folyik, egyszerre csak megakad, arról nem hallunk többet, mintha csak egészen új regény kezdődne, s ez a cselekvény is folyik, míg egy ponthoz ér, mikor az első oszlop a másodikkal találkozik, összefolyik; valami mozzanat adódik, mely a két oszlopot összeköti. Ezt a szerkezetet az angol regényírók szeretik, ahol nem két, hanem három, négy ilyen oszlop van. Csupa új cselekvény egy harmadik, negyedik, még ötödik is; habozva olvasuk tovább, egyszerre valami meglepő fogást látunk s az esemény összefügg. Az összekötő mozzanat ebben a regényben egy fülbevaló; ezt tartjuk a regény egyik főhibájának, mert a két oszlop lélektanilag összefügg, de Mikszáth ezt elhanyagolja és egy fülbevalót vesz összekötő mozzanatul. Az egyik oszlop hőse Bélyi Veronika, a másiké Wibra György. Ez egy reá nézve roppant fontos esernyőt keres, ez pedig Veronikánál van. Azonban amint az esernyőt megpillantja, a vörös esernyőt, melyet annyira keresett, látja, hogy ezüstből van a nyele; tömör ezüsből. Tavaly a glogovai jámbor emberek a régi nyelet kivették és egy új ezüst nyelet készítették számára. Hová lett a régi? A régi nyelet elégették. — Tehát van menyasszonya, van esernyője, azonban ennek ezüst a nyele; nincs meg a vagyona. Elhatározza, hogy a leányt mégis elveszi; ezzel végződik a regény. Ez a befejezés, hogy elvegye, vagy nem, igen tapintatlan; vagy-vagy.«

Nagy Sándor »Mikszáth humora« c. dolgozata (Irodalomtörténet, 1914) voltaképpen nem más, mint a mikszáthi humor megnyilatkozási formáinak példatára. Többek között a *Szent Péter esernyője* néhány részletére is utal (387, 388, 390. l.): »Mikszáth humora elsősorban tárgyainak kiválasztásában és feldolgozásában jelentkezik — mondja. A »tárgyak« közé sorozza MK kedvelt típusait és jellegzetes alakjait is. Ilyen humoros alakjai például: »az önérzetes közigazgatási tisztviselők. Elsősorban a községi bírák, a maguk fontosságának erősen kidomborodó tudatával. Nagy Mihály halápi bíró arra a kérdésre, hogy mennyi ideig kell még a kis Veronkát házanként tartani, ekképpen felel: „Míg nem méltóztatom másképp intézkedni”. A törtető városok humorral rajzolt példája Bábászék. Mily rátartó vásárjára! Kitűnő a községi kupaktanács rajza. Altalánosabb, külső vagy belső humoros vonásaikban rajzolt jellem- és életképei genréképeihez képest kevesebb számban vannak. Kedves humorral festi a fiatal leányt naiv szemérmével, mellyel a macska előtt is szégyenkezik s le nem fekszik, míg szemét be nem köti.«

Rubinyi Mózes „MK élete és művei” (1917) c. munkájának három fejezetében érinti a regény némely elemeit (48—49, 51, 57—58,

83—84. l.). Mikszáth »Alakjait és motívumait« vizsgálva megállapítja, hogy: »Életének élményei alakulnak, formálódnak benne egész életén át. Ugyanazt a motívumot szedi elő bizonyos helyzetek megrajzolására, amint ugyanazt a szót alkalmazza bizonyos hangulatainak kifejezésére... Sokszor megesik, hogy csak úgy mellékeesen beleszó dolgozataiba egy-egy novella-csírát, egy-egy alakot, melyet egyszer már kifejtett, avagy majd ki fog fejteni.« — Mikszáth humorának egyik megnyilatkozása »a cselekményben jelentkező humor — mondja Rubinyi. Ez »rendszerint valami fájó, sőt megrázó esemény előadásánál jelentkezik, szinte a könnyes szemek mosolyát mutatja ilyenkor ő is. Sokszor összekapcsolja a halál és az élet törekvéseit a kiegyenlítő humor selyemszálával. A *Szent Péter esernyőjében* pl. haldoklik a besztercei polgármester... A haldokló polgármester véletlenül említést tesz a Gregorics Pál vörös esernyőjéről. Wibra Gyurival forogni kezd a világ. A haldokló e szomorú hangulatú szobájában az ifjú, fantáziája ragyogó jövőt fest magának... Íme a pályája elején álló ifjú s az élettől búcsúzó öreg így találkoznak egy jelenetben s a remény és megsemmisülés képei így adják harmonikus együttesben a tiszta humor e remek példáját.« — Végül MK meseszövést és szerkesztő módszerét is jól szemlélteti ez a regény: »A cselekmény megszerkesztése nem tartozik legerősebb oldalaihoz. Mikszáth kedvelte egész pályáján a detektívkutatásokra emlékeztető, az érdeklődést mindvégig feszülten tartó történeteket. Egy ilyen kutatás valami után, ami elveszett, tárgya leghírveesebb regényének is, a *Szent Péter esernyőjének*, mely jó példa cselekményszerkesztő módszerére is. A gerinc: Wibra György kutatása az elveszett apai hagyaték után, két ága: a glogovai papéknak s márárszét Gregoricséknak története. A regény végén találkozik a két csoport s egy szerelmi házasság kapcsolja össze kedves tagjaikat. A hagyatékot nem találják meg, aminthogy efféle történeteiben nem igen szokott kiderülni a kutatott igazság: a könyvek végén feltűnik a mosolygó poéta s elterel bennünket a kutatott ügytől, mellyel eddig csalogatott, csak ürügy volt ez, hogy valami szép, meleg képhez vezessen el bennünket. — A szerkesztés e módja magyarázza, hogy a Mikszáth-féle regényeket akár a közepükön is be lehetne fejezni. Közbeszótt epizódok, dialógusok tologatják ki a kifejlést, így lesz a novella-témából regény...«

A *Magyar Irodalmi Lexikon* (szerk. Ványi Ferenc. Bp. 1926: 751—752. l.) a regény tartalmát közli.

Zsigmond Ferenc tanulmányában (MK. 1927: 18, 23—24, 29) kevés helyet szentel a regénynek, de megjegyzései figyelemre méltók: »Mikszáth, akit a teljes fokú lírai őszinteség jellemez, világszemléletének középpontjává avatja az emberi lélek és test legegységesebb ösztönét, a szerelmet, de ezt csaknem mindig az *illúzió* távol-ságából szemléli, hogy mindannyiszor újra átélhesse a maga szűzi tisztaságában a fiatal szív virágzásának elfelejtethetlen és visszahozhatatlan szépségű korszakát... Felrajzik emlékezetünkben az a sok harmatos üdeségű, leheletszerűen gyöngéd bájú jelenet, melyeket Mikszáth két-két fiatal szív szűzies vonzalmáról festett; elvonulnak

előttünk az ifjú párok: Gyuri és Veronka (*Szent Péter esernyője*), Borly László és Inokay Mária (*A vén gazember*), Marjánszky Mihály és Torpányi Erzsike (*Az eladó birtok*), Buttler János és Horváth Piroska (*Különös házasság*), Fabriczius és Rozália (*A fekete város*) stb. Mikszáth elbeszéléseiben és regényeiben gyakran »kicsinyes okok lesznek nagy eredményeknek a forrásává. Az ócska esernyő körül szövődő legenda a glogovai szegény káplánból híres és gazdag papot, az ismeretlen kis Glogovából pedig búcsújáróhelyet csinált. Mikszáth szócsovéként kiált fel ebben a regényben Wibra György: „Ah! szegény legendák! Ha ráfújna az ember egy-egy ilyen szép legendára és lefújná róla az arany zománcot, a szent illatot, a titokzatosság füstjét, — milyen furcsa, igénytelen valóság maradna az alján”...» Természetleírásáról ezt mondja Zsigmond Ferenc: »Szépprózairóink között alig néhány van olyan, aki a természetfestés színező melegségében, hangulatos gyöngédségében Mikszáthtal egy sorban említhető. Patétikus hangon hirdeti, hogy a természet az egyedüli, melyet a fantázia nem szépiíthet, nem nagyíthat, csak törpíthet...» Mikszáth természet-ábrázolására jellemző a regényben a Liskovina-erdő leírása. Eszerint: »Az erdő természetes világa úgyszólván szép és kedves, ahogy a naiv néplélek illúzióin szűrődik át, de ezektől függetlenül is megmarad a szabad természet bűbája, nem kell ezt félteni a realista hajlamú ember szemléletmódjától sem.»

Herczeg Ferencnek (MK. Emlékbeszéd. 1928) a regénnyel kapcsolatosan nincs egyéni megjegyzése. Megismétli azt a közhelyet, hogy »*Szent Péter esernyője* a költő legnépszerűbb könyve és »a *Szent Péter esernyője* elbájolta az egész angolszász világot.«

Pintér Jenő »Magyar Irodalomtörténete« (VII. köt. 1934. 396—397. és 406. l.) ennyit mond a regényről: »Mikszáth nagyobb novellái lassanként átvezettek a regényíráshoz. Már negyedszázados írói munkásságra tekinthetett vissza, mikor kibocsátotta első [...] regényét: a *Szent Péter esernyőjét* (1895). Egy csodálatos falusi történetével.« (Rövid tartalmi kivonat után:) »Az égi adomány hírében álló esernyő története kissé mesészerű, a regény nem mutatja az író későbbi elbeszélő remeklését, mesemondása azonban kétségtelenül kedves és vonzó. A felvidéki élet találó képei és a tót néplélek rajza mellett sok eleven jelenet sorakozik egymás mögé. Emberszerető szív, világos elme, bölcs humor ontja sugarait az emberi törekvések gyarlóságára.«

Szerb Antal (Magyar irodalomtörténet. Kolozsvár, 1934. II. köt. 127—131. l.) Mikszáthról csak rövid, összefoglaló vázlatot ad. MK világának három rétegét különbözteti meg; ezek: a paraszt, a kisvárosi polgár és végül az apró gentry s a vármegyei urak társadalma. »Mikszáthnak látszólag oly egyszerű és házias művészete nagyon sok szálból tevődik össze. A magyar XIX. század tendenciáinak utolsó összefogása és ugyanakkor szintézis Európával is. Eleven benne még a romantika hagyománya.« A *Szent Péter esernyőjére* vonatkozó egyetlen megjegyzése — amelyet helytelenül MK összes regényeire általánosít! — a következő: »Regényeinek középpontja egy folklorisztikus, babonás és sejtelmes mozzanat, mint Jósikánál

és Keménynél: az esernyő, melyet Szent Péter az árva gyermek fölött felejtett, a török úr beszélő köntöse...» stb.

Takács Béla dolgozata (»Olvassuk el Mikszáthnak Szent Péter esernyője című regényét!« *Pestvármegyei Népművelés*, 1934. január. 6. évf. 1. sz. 18—22. l.) módszeres feldolgozás a regénynek a falusi népművelési munkában való hasznosítására.

Fábián István szerint (Mikszáth világnézete és az adomák. Debreceni Szemle, 1938. április—június. 122. l.): »Mikszáth regényeiben a kiindulópont mindig a fura, komikus környezet. Ez a környezet gyakorlatilag adomákból és a belőlük kilépő alakokból tevődik össze. Ebbe a fura világba került bele a főhős. A regény és novella meséjét a főhős jelleme általában háromféleképpen színezheti.« *A Szent Péter esernyője* főhősét Fábián István az első csoportba sorolja: »komoly ember, aki nem veszi észre környezetének bolondságait és észszerűen igyekszik viselkedni...»

Császár Elemér (A magyar regény története. 2., átdolgozott kiad. 1939. 361—363., 368, 370. l.): »MK mint kiforrott író tért a regény művelésére, mikor rövid elbeszéléseivel és hosszabb novelláival már legjelesebb prózaíróink közé tartozott. Egyéniségéhez nem igen illett az új műfaj, regényírói pályája nehezen is indult. Első kísérletei még alig nevezhetők regényeknek... Első [1] nagyobbszabású alkotása, a *Szent Péter esernyője* — mindmáig legnépszerűbb regénye — nagyterjedelmű, bonyodalmas eseménysorozat, de a bonyodalmat nem regény módjára fejleszti: az események három különböző pontból megindítva csak a végén futnak össze és nem egymást fejlesztve kapcsolódnak zárt sorozattá. Nincs is központi hőse; az érdeklődés tengelye egy esernyő, s az egész történet, mint valami ördögmotolla, kedves gyorsasággal forog körül. A cselekvény egyik ága egy mindennapi történet, amelyet a szerző a legendák csodás misztikumába borít.« (Veronka története.) »A másik ág egy emberöltővel korábban indul meg.« (Gregorics története.) »E kettős expozíció után következik, 14—15 évvel később, a tulajdonképpeni mese. Látnivaló, hogy a *Szent Péter esernyője* nem igazi regény, hanem novellák sora, amelyet az író a sok szál mesteri összesodrásával tesz egységessé és hatásossá. Elbeszélő művészetével ezt a reális, sőt mindennapi történetet szinte romantikus érdekességűvé emeli; el-árasztja kedves epizódokkal, szellemének gazdag ötletességével, megtámasztja kitűnően rajzolt mellékalakokkal, előnti rajta előadásának báját, amely a két fiatal szerelmes viselkedésének rajzában meghittten meleg és páratlanul vonzó.«

Mikszáth regényköltészetének általános jellemzéséül ezt írja Császár: »Majd minden regénye kisebb jelenetek, képek, történetkék sorozata, nagyrészként nem is tartozik a meséhez, mert hőseik epizód-szereplők, csak annyi részüik van a cselekvényben, hogy egy-egy lökés-sel tovább gördítik a mese szekerét. Ezek az epizódok, valamint a főcselekvény egyes mozzanatai, alapjukban véve önálló rajzok vagy kisebb novellák, s az író velük átjátssza a regényt arra a térre, ahol tehetsége a leginkább tündöklök. Amit a műfaj ezzel a tudatos eljárással veszít, azt megnyeri az olvasó a részletek művészi hatásában

Mikszáth a jellemábrázolás terén is a feladat ügyes félretolásával kerüli meg azt, amire nincs tehetsége. Bonyolult lelkivilágú regényhősöket nem szerepeltet, főhősei is rendszerint egyszerű lelki szervezetű emberek. Mélyebb lelki problémákkal nem próbálkozik meg, nagy szenvedélyeket s azok pusztító hatását nem festi, a könnyed kedélymozgalmak s azok harmonikus elsimulása az igazi eleme. Élsebb jellemzésre nincs is szüksége: a bonyodalom szárait az író szövegveti s nem hősei lelki világából fejleszti . . .

Annak a nemzedéknek, amely a kiegyezés idején ért íróvá, Mikszáth volt a legnagyobb hatású regényírója, az egyetlen, aki népszerűségben megközelítette Jókait. Egyik-másik regénye, különösen a *Szent Péter esernyője*, szinte elhomályosította az akkor már munkássága délpontján áthaladt ősz író dicsőségét s olyan kedvelt könyve lett a közönségünknek, mint Jókai legnagyobb sikerű regényei. A közönség ítéletét megerősíti a tudomány is: Mikszáth regényköltészete igazi érték, túlélté szerzőjét s nem veszít becséből a tünő évtizedekkel.

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. 1941: 14, 15, 18—19, 31, 35, 45—46, 101—104, 106—110, 117—118, 124, 140, 152, 155, 156—157 l.) a regény jogi elemeit vizsgálja, részint bő tartalmi ismertetés keretében, részint egyes fejezetekhez fűzve megjegyzéseit. A regényben előforduló hagyatéki, gyámi stb. kérdésekkel kapcsolatosan megállapítja, hogy MK kitűnő jogász volt, aki igen jól ismerte a törvényeket és jogszabályokat. Jogászai pályájának tapasztalatai, emlékei híven tükröződnek írói alkotásaiban. »Úgy gyámsági, mint örökösödési jogi (hagyatéki tárgyalási és végrendeleti) mozzanatok sűrűn szerepelnek regényeiben, részben mint a cselekmény elválaszthatatlan láncszemei, részben mint epizódok. Mily gazdag például a *Szent Péter esernyője* örökségi mozzanatokban!« — A végrendeletnek a kilenc matróra vonatkozó tapintatlan rendelkezése » a végrendelezőnek önmagától markáns vonásokkal adott önarcképe. Ezeknek a végrendeleti rendelkezéseknek a bennük foglalt jogtartalom túlmenő jelentőségük van; a nagy író a végintézkedési jogi mozzanatot és általában a jogi formanyelvet szereplő személyei jellemábrázolására használja fel. Általánosabban szólva: Mikszáth a jogi mozzanatokot és a jogászai formanyelvet írói kifejezőeszköz gyanánt használja fel. Azt a megismerést, hogy Mikszáth, az író, Mikszáthnak, a jogásznak, elméleti és gyakorlati jogi iskolázottságát az írói alkotás szolgálatába állítja és a jogi formanyelvet írói kifejezőeszközüül használja: éppen a végrendeleti motívum sűrű szerepeltetése és változatos alakzatokban való felhasználása által látjuk verifikálódni és megerősítettetni. Hogyha ezeket a végrendeleteket és bennükfoglalt rendelkezéseket továbbmenően elemezzük, akkor azt látjuk, hogy feltűnően sok bennük a különös és groteszk rendelkezés . . .« — Kráhl Vilmos külön fejezetben foglalkozik Mikszáth ügyvédjellemével. »Mikszáth gyakran szerepeltet műveiben ügyvéd-jellemeket. Ügyvédalakjai erőteljes körvonalakkal megrajzolt, életszerű alakok. A *Szent Péter esernyője* c. regény főszereplője ügyvéd, egyben kifogástalan jellem. Komoly és becsvágyó ember, aki korrekt eszközökkel törekszik céljai felé« — mondja Kráhl Vilmos, de idéz a regényből efféle megjegyzéseket is:

Ilyen fiatal és már is ilyen szép fogatot hazudott össze», és Veronka »szavait: »az ügyvédnek az a dolga, hogy olyat magyarázzon bele az ember szavaiba, amit az nem akart mondani...« Ámde MK ügyvéd-jellemrajzaiban végül is az erkölcsi mozzanatok győznek az anyagi érdek fölött. (Példák: a *Beszterce ostroma* Tarnóczyja, *Az eladó birtok* Marjánszkyja, a *Szent Péter esernyője* Wibru Gyurija.) »Mily messze esnek Mikszáth ügyvéd-jellemei a Macskaházy [Eötvös József: A falu jegyzője] vagy Maszlaczky-féle típusoktól!« [Ez utóbbi Jókai: Kárpáthy Zoltán-jában.]

Az egész Mikszáth-irodalomban *Schöpflin Aladár* könyvterjedelmű esszéje (MK. 1941: 41, 77–92, 107, 128, 150–151. l.) adja a regény legrészletesebb s legalaposabb elemzését és kritikai méltatását. Idézetekkel sűrűn megtűzdelve ismerteti a mesét, feltárja MK alkotás módját s megmutatja a mű szerkezeti s nyelvi szépségeit. Schöpflin is osztozott abban a kiadásunkig fennállott balhiedelemben, hogy a *Szent Péter esernyője* korábbi műve Mikszáthnak, mint a *Beszterce ostroma*! Ezért ismertetését így kezdi: »1895-ben írta első [!] regényét, a *Szent Péter esernyőjét*. Mikszáth a *Nemzetes uraimékban* még messze áll a regényformától. A *Szent Péter esernyőjében* aztán, tíz évvel később, megfogta, és ezzel pályája új fordulóra ért, a rajzok és karcolatok írója regények írójává lett. Ezt a regényíró próbáljuk most meglepni írás-közben, hogy megismerjük módszerét, szerkesztési módjának titkait s legalább megközelíteni azt, ami varázslatának, a regény bűbajos hatásának titka.

„Mikor tanító hal meg, szomjasan maradnak a sírásók” — olvassuk mindjárt a második mondatban. Igazi jóízű Mikszáth-mondat. Megadja a hangnemet, mint mikor a karmester belefúj kis sípjába: falun vagyunk, mégpedig szegény kis faluban, szegénységről fogunk egyetmást hallani, érzékeny hangokat, de nem tragikusakat, mert tragédia aligha kezdődik ilyen hangon, az alapérzés humoros. Benne vagyunk Mikszáth világában, a rajzok világában; ami ezután következik, ismerős levegőben fog történni, olyan alakok között, akiknek rokonaival már sokat voltunk együtt a jó palócok társaságában: a tónus ugyanaz, mint ott. A kezdés formája is ismerős: néhány mondatban helyzetképet kapunk az özvegy tanítónéről, aki meghalt és nem hagyott maga után egyebet, mint egy kétéves kislányt meg egy félig hizott libát. A falu emberei tanakodnak, hogy mi legyen ezzel a hagyatékkal, tíz napig mindennap más portán gondozzák, míg végre a bíró rendeletére két falubeli fuvaros, akik Besztercebányára indulnak, felveszi szekereire a kislányt és a libát is, hogy útbajtve Glogovát, átadják őket az ottani papnak, aki a kislány bátyja. Ez a regény kezdőképe, de lehetne egy rajz is.

Glogovára a szekér előtt érkezünk, az író elvisz oda magával. Itt már tiszta tót vidékre kerülünk, egy nyomorúságos kis faluba, ahol keserves szegénységben küzdenek rossz földjeikkel a parasztok és a nemrég elhunyt pap is teljesen szegényen halt meg. Az író járt ott 1873-ban esküdt korában a szolgabíróval — visszaemlékszünk azokra a régi rajzaira, amik a szolgabíróval tett útjairól szólnak.

Ilyenkor mindig került valami anekdotás dolog s ez nem marad el most sem. Betérnek az iskolába és azt a megfigyelést teszik, hogy minden iskolásgyerek egyforma képű. A szolgabíró ezt szóvá is teszi s a fiatal tanító némi pirulással megmondja: — Hát az onnan van, tekintetes uram, mert nyáron az összes glogovai férfinép elszéled le az alvidékre mezei munkákra és ilyenkor magam vagyok itt egész őszig, mint az ujjam. Méltóztatik érteni?

Rá vagy két hétre híre jött, hogy egy fiatal káplánt kaptak oda papnak a glogovaiak, valami Bélyi János nevűt. A szolgabíró meg is jegyzi: — Legalább a mester nem lesz már egyedül nyaranta.

A két szál itt összeér, nem kell az olvasónak mondani: ez a Bélyi János az a pap, akihez az özvegy tanítóné árváját viszik. Szegénységbe viszik, azt is tudjuk már. Csak mikor a parókiáját elfoglalta, tudja meg, milyen nyomorúságos helyre került. Úgy ahogy berendezkedik kölcsönpénzen s egy reggel arra ébred álmából, hogy hozzák neki a kishúgát, meg a libát, velük az anyja halálhírét. Mélyen megrendül a szomorú híre és bemegey a templomba imádkozni a pléh feszület előtt. Imájába merülve észre sem veszi, hogy nagy záporosó támadt s ekkor jut eszébe a kis húga, akit az eszterhaj alatt hagyott a kosárban, amiben hozták. Szalad oda a templomból, hát a kislánynak nem történt semmi baja, egy hatalmas ócska esernyő van fölője borítva. Senkinek sincs fogalma róla, hogy került oda az esernyő. Glogován nincs senkinek esernyője.

Most már fel vagyunk hangolva arra a hangnemre, amelyet a történet mindvégig tartani fog, az érzelmes alapérzésre, amely fölött mint egy színes fedőréteg lebeg az előadás humora. A történetnek folyton érezhető atmoszférája van, az író észrevétlenül ott van az alakok és események fölött, nem avatkozik be, csak ahogy elmondja, érezzük az összetéveszthetetlen és utánozhatatlan hangját, mondatának numerusából, meglepő és mégis természetes, szinte önként felmerülő hasonlataiból, apró finom torzításaiából, melyek az alakok körvonalait csak annál elevenebbé teszik. Minden sajnátságos plasztikusan áll előttünk: Glogova, a tót hegyi falu, s benne az elszomrodott pap, és érezzük, hogy rendkívüli dolog fog itt történni; már az is, ahogy a kislány a paphoz került s ahogy az ismeretlen esernyő ráborult, olyasvalami, amiből csak rendkívüli dolgok következhetnek. A leánykát valami felsőbb hatalom vette oltalmába, hogy baj ne érje a zivatarban. Várakozásunk lapról-lapra erősebb lesz, már hiszünk abban, amit az író közöl velünk. Kitűnő példája ez az érdeklődést felkeltő intonálásnak.

A falu népe közt híre terjed az esernyő-ügynek. Az ilyen isten háta mögötti helyen soha nem történik semmi, az ilyen kicsi dolog is szenzáció, kivált ha közszemlére kiállított emberrel, az új fiatal pap-pal történik. Megindul a legenda-képződés. A tót parasztok közül sokan láttak egy szakállas zsidó-forma öreg embert előbb esernyővel, azután esernyő nélkül a falun végigmenni, — hamar kész a legenda: maga Szent Péter volt az a zsidó, egészen olyan volt, mint a templomi képen, egy leány mintha még a fénykarikát is látta volna a feje körül. A nép tudatában régi legendák révén Szent Péter a Jézussal faluzó

apostol, végre is mért ne kukkanthatott volna be egyszer Glogovára is? Bizony, csoda történt Glogován. A pap kishúgát körülveszi a csoda varázsa. A babonás nép elkezdí becézni, elárasztják tyúkkal, kaláccsal, még ingyen szakácsné is kerül a parókiára. A papnak szerencsét hoz a kishúga. Ő ezt úgy magyarázza, hogy a templomban a Krisztus-kereszt előtt elmondott imája fogant meg. Egy kicsit ő is hisz a csodában, hiába mosolyog a nép együgyű legenda-alkotásán.

Olyan ez, mint a mese, de olyan mese, amely bármikor megtörténhetnék. A néplélek kutatói sokat foglalkoznak a legendák képződésével, — Mikszáth elmond róla egy egészen hihető példát. Ő maga nem hisz benne, a magasban álló ember mosolyával nézi, humorral, de nem gúnyosan, tudja, hogy ez hozzátartozik a nép világgképéhez . . .

A legenda tovább fejlődik, bővül, gyarapszik, dagad, nagyon gyorsan. Meghalt egy gazdag paraszt felesége, a temetésen véletlenül esik az eső, a plébános, akinek szegénységében nincs esernyője, a csodálatos esernyőt tartja a feje fölé. A nép összeség. Meghal aztán egy gazdag paraszt. Annak az özvegye már kiköti, hogy a temetésen ott legyen az esernyő, fizet is érte tíz forintot. A temetésen az egyik koporsó-vívó megbotlik, ebből a másik három is megtántorodik, a koporsó lezuhan a földre, fedele kipattan s a zökkenéstől feléled a tetszhalott. Az esernyő csodatévő ereje immár kétségtelen, ott kell lennie minden valamire való alkalomkor, nemcsak temetésekor, hanem esküvőn, kereszteléskor, messze földről jönnek a lakodalmas párok az esernyő alatt esküdni, a közeli fürdőhelyről is jönnek úrihölgyek, öreg grófnők is, imádkozni árnyékában. A paphoz dől a pénz, aján-dék, vagyonos ember lesz belőle. Isten csodát tett a kis Veronka kedvéért, ahogy a bátyja imájában kérte.

Ez maga egy tiszta humorú novella a hozzáillő happyenddel, megállhatna külön, úgy ahogy van. A magvában finom idilli kis motívum, a kis Veronka, akiről Isten gondoskodik, e körül pedig a falu babonás, csodahívésre mindig kész naiv népe mint derűs, tréfás hangszerelés. Az író mintha csak nézné felülről, s a jóindulatú szkepticus enyhén ironikus hangján beszéli el, nem hisz a csodában, tudja a természetes magyarázatát, de ki tudja, hátha mégis igaz? Emlékszünk *A fekete fogat* rajzra, ráismerünk ennek hangjára. Ez a felülről néző, de nem lenező ironia, ez az emberek és dolgaikat megértő, emberséges bonhomia a mikszáthi hang lényege. Az egyszerű, sőt együgyű emberek és az író világfelfogásának szintézise fejeződik ki benne. Akármilyen messze esnek az emberek tőle, akármilyen kicsinyeknek, játékszer-formájúaknak tűnnek fel az író előtt, örül nekik, érdeklődik irántuk, szereti őket. A humor forrása benne van magában a látás módjában.

Az esernyő történetével egyelőre megszakad a történet szála, s új szálat vesz elő az író. Veronka történetében szünet áll be, ő még csak két éves, mi történhetnék vele regénybe illő? Meg kell várnunk, amíg felnő, addig is történnek, tőle távol, olyan dolgok, amelyek valamikor majd közeli kapcsolatba kerülnek vele. Át kell mennünk Besztercebányára, időben Veronika és a glogovai pap történeténél

előbbre, hogy ott megismerhessük Gregorics Pált, a „kit közönségesen tapintatlannak neveztek, pedig egész élete arra volt bazirozva, hogy másoknak tessék”. Különc ember, Mikszáth ártalmatlan különceinek egyike. Az teszi különccé, hogy akármit tesz, megszólják az emberek; ha költekeznek, pókhendinek tartják, ha takarékoskodik, zsgorinak, ha nem dolgozik, csak a vagyonából él, akkor lusta fráter, ha állást akar, akkor hogy meri az állást elvenni olyanok előtt, akik rá vannak szorulva, házasodni akar, a csúnya, szeplős, vereshajú ember nem kell a lányoknak, menyecskéknek udvarol, röstellnek hozzámenni. Csupa unalom az élete. A szabadságharc alatt beáll a magyar seregbe kémnek. Mesébe illő ügyességgel tud az ellenséges vonalakon át bújni, még ma is sokan emlegetik a vörös esernyős emberkét. — A vörösesernyős emberke maga az ördög, de a jó ördögök családjából!

Akik már olvastuk a glogovai pap és húga legendáját, felfigyelünk a vörös esernyő említésére, s az író nem is engedi, hogy ne vegyük észre, tizenkét sorban háromszor is említi, csak úgy mellékesen, hangsúly nélkül. De mi már tudjuk, itt „időzített” akna van elrejtve, amely majd valamikor fel fog robbanni, ha annak eljön az ideje. Nyilvánvaló, Gregorics és Veronka története össze fog érni, mint két villamos vezeték. A Veronka vezetéke egyelőre kábelen halad, a föld alatt, most a Gregoricsé mentén haladunk jó darabig. Ami eddig Glogován történt, az csak nekifutás, és tudjuk a rajzokból, hogy Mikszáth szeret messziről nekifutni a célnak és szélesen indulni, egyre keskenyebb úton a célig.

Tehát Gregorics más nőszemély híján beleszeret a szakácsnéjába. Ahogy a bocsületes tót lány végre enged szololásának, ez maga egy csintalan kis rajz. Így születik meg Wibra Gyuri, Gregorics törvénytelen fia, akit az öreg vakon szeret. Gregorics egészen elszokik az emberektől, ha néha kimegy az utcára, akárhova máshova, mindig ott van a hóna alatt az esernyő, nehogy megfélemedezzünk róla. Most már megtudjuk azt is, hogy annak idején, kém korában a belül üres nyelében hordta Gregorics a titkos iratokat. Az esernyő annál érdekesebb lesz.

Gregorics a fejébe veszi, hogy a rokonai, akik irigylik nagy örökségét s alig várják a halálát, a Gyuri életére törnek. Ez a félelem mániává lesz benne, egyre csak erre gondol. Nem meri adoptálni a gyereket; mikor az megbetegszik, mérgezésre gyanakszik, tekintetes úrnak szólíttatja magát vele, hogy azt higgyék, nem a fia, rossz ruhában járattja, az ételét előre megkóstoltatja, amikor felcseperedik, titokban messzire, Szegedre küldi gimnáziumba. Időnként meglátogatja, hetekig gyönyörködik a pompásan fejlődő szép gyerekekben. Közben lassanként eladogatja a fekvősegeit s azt híreszteli, hogy a pénzen nagy birtokot vett Csehországban.

Az ilyen alakokat, mint Gregorics, szereti Mikszáth, a furcsa, bolondos különcöket. Élvezettel beszél róluk, részletesen, apróra leírja őket, kifürkészi minden titkukat.

Gregorics aztán meghal. Nagy betegségében a feje alá teteti az esernyőt, sürgőnyt küld fiának, de a szakácsné késve adatja fel a sürgőnyt, nem hisz a betegség komolyságában. Gregorics elhivatja

a közjegyzőt, átadja neki a végrendeletet, majd mikor egy kicsit jobban lesz, kőműveseket hozat a kis kerti házba, hogy titkolózva befalazzanak egy katlant. Aztán újra rosszul lesz, égő türelmetlenséggel várja a fiát, valami titkot akar vele közölni, de a fiú csak nem jön, az öreg meghal, mielőtt beszélhetne vele.

Gregorics halála maga egy kis dráma. Feszültséget ad bele, ahogy a halálos beteg a fiát várja percről percre, rettegve, hogy nem jön, — mintha az író maga is izgalomban volna miatta. Tulajdonképpen nincs rá szüksége a kompozíciónak, csak betét, amilyenekkel Mikszáth szereti megtűzdelni történeteit, stuccodísz az épületen. Ha úgy vesszük, tragikus anekdota, a különö különös halála. Gregorics alakja maga is anekdotikus ötlet, egy különös szín a cselekvény szövetében, arra való, hogy az elbeszélést ízesítse. Ilyen díszekkel tele van Mikszáth életműve, elbeszélő stílusának ezek adják az elemezhetetlen bájt. Különben is módszere arra igyekezn, hogy minden alakot érdekessé tegyen, a többi alaktól feltűnő vonásokkal elkülönböztesse, néha túl is azon a terjedelmen, melyet a cselekvényben való szerepük megkíván.

Gregorics végrendeletében szakácsnéjára, Gyuri anyjára hagyja házat, fiára nem hagy semmit. Minden egyebét a kapzsi rokonok öröklik, de ez jóformán semmi a nagy vagyonhoz képest, aminek lenni kellene. Hova lett a nagy vagyon? Keresik a csehországi birtokot, nincs sehol. Rájönnek a befalazott katlan titkára, a katlanban csak szegek, deszkadarabok vannak; Gregorics halála után is megtréfálta őket. De hova lett a nagy vagyon? „Örökölték a mesék. Ezek rendelkeztek vele szabadon, hogy osztották, gyarapították, tették oda, ahova nekik tetszett.”

A mese közepén vagyunk. Az esernyőt a rokonok mindenféle lim-lommal együtt kótyavetyéire adták. Az író elérkezettnek látta az időt, hogy tudunkra adja: nagy szerepet fog még játszani, sőt főszerepe lesz a továbbiakban. Ha elveszett, keresni fogják és e keresés közben fognak történni a továbbiak. A bonyolítás módja nagyon egyszerű és átlátszó: az író hosszú kerülőkkel, sok közbevetett apró eseménnyel vezet vissza az ócska esernyőhöz, egyre nyilvánvalóbbá teszi a fontosságát, egyre többet céloz rá, amíg végül az a kérdés marad csak: hogy fog megint előkerülni. Mert már látjuk: a cselekvény folyamatát az író minduntalan feltartóztatta, új alakok bevezetésével és arcképük megrajzolásával, apró epizódokkal, de ezek adják meg az egésznek az érdekességét, az irántuk való érdeklődés izgatja tovább a kíváncsiságunkat. Kanyargós útra visz, de az út szélén virágok nyílnak, patak szalad csobogva, madarak dalolnak, s az úton járó egyre nagyobb érdeklődéssel megy tovább célja felé. Ez a romantikus mesemondó regényírás szerkesztő módszere, a cselekvény menetét időnként felfüggeszteni és aztán új nekiindulással folytatni, gyakori kitérésekkel. A romantikus szerkezetben azonban realizisztikus a részlet-rajz, az alakok valóságosak, erős helyi színük van, gondolkodásmódjuk, beszédük életizű s a kapcsolatok is reálisok köztük. Csak a nagyon figyelmesen ellenőrző olvasó veszi rajtuk észre, hogy nem maguktól mozognak, az író mozgatja őket, folyton ügyel arra, hogy a profiljuk

a végcél, a bonyodalom végső megoldása felé legyen fordulva és minden lépésük arrafelé vezessen. A tulajdonképpeni regény csak most kezdődik, az út idáig elég hosszú volt, de az író művészetete, hogy mindig érdekes. Tudjuk már, hogy az előkészítés, az előzmények közlése Mikszáthnál mindig, a novellákban és a rajzokban is szélesen folyik, a közepe táján kezd összeszűkülni és lépésről lépésre szűkebb mederben halad a vége felé.

Az esernyőt Wibra György keresi, Gregorics törvénytelen fia. Hogy idáig juthassunk, jókora időbeli árkot kell átlépniünk, amíg György szegényes körülmények közt felnő, ügyvéd lesz, ügyességével tekintélyt szerez és hozzálát a kereséshez. Emlékei alapján és másoktól hallott apró adatok alapján rájön, hogy az apja pénzének az esernyő nyelében kell rejtőznie. Megindul a nyomon s kiderül, hogy az ócska lim-lomot Gregorics hagyatékából egy Müncz Jónás nevű öreg zsidó vette meg, aki maga elkallódott ugyan, de az özvegye él még Bábaszék városkában, Zólvom közelében.

Így jutunk el Bábaszékre s két pompás ízű anekdota tartóztat fel kissé. Az egyik anekdota maga Bábaszék, a furcsa kis isten háta mögötti városka, furcsa, nagyzó, fél-polgár, fél-paraszta lakóival, város voltak gőgjével, nagyképtűsködő polgármesterével. Ők azt hiszik, mindenük megvan, ami egy városnak kell, csak egy hiányt éreznek: nincs zsidajuk. Fogadnak tehát maguknak zsidót, de kevés a pénzük, csak asszonyt kapnak, — ez a zsidóasszony Müncz Jónás özvegye. Ehhez állít be Wibra György, talál is ócska esernyőt a padláson eleget, csak a keresett esernyő nincs köztük. De a zsidóasszony emlékszik rá, hogy a férje ezzel ment el utolsó útjára, amelyen elpusztult. A további nyomozás során Münczné meszáros fiától megtudja Wibra György, hogy az esernyőt Glogován látták utoljára, ahol az öreg Müncz ráborította egy ház eresze alatt egy ázó kis gyerekre.

Itt most már összeér a két vonal: a legenda vonala és a Gregorics — Wibra nagyon józan vonala. Most már nagyon gyorsan véget érne a mese, ha az író engedné, de éppen most alkalmazza legjobban a késleltető módszert. El kell vezetnie Wibra Gyurit a bábaszéki városházára, tehát találta vele az utcán egy arany fülbevalót. A városházán éppen tanácskozás van, hogy mit csináljanak egy az erdőben talált akasztott emberrel s ezt a tanácskozást — groteszk képe egy igazi kupaktanácsnak — végig kell hallgatnunk. De mégis itt találkozik Wibra Gyuri a glogovai pap hűgával, Veronkával, aki úgy került oda — ezt is részletesen kell megtudnunk —, hogy kocsját elragadták a lovak, a nevelőnőjét sérülten kellett bevinni a polgármesterékhez. Ekkor vészett el a fülbevaló is. A találkozáson a leány bája nagyon megzavarja Gyurit, — nyilván ezért nem jut eszébe az esernyő. Ott kell maradni a polgármesteréknél éjszakára s ott marad Veronka is a nevelőnővel. A polgármesterék nagy vacsorát csapnak a vendégek tiszteletére, a vacsora menetét is részletesen megismerjük, furcsa alakjaival, furcsa beszédeikkel, de érdemes végigvárni, mert itt tudja meg Wibra Gyuri Veronka és az esernyő történetét. A vacsora után még egy csiklandósán szép jelenetkének leszünk indiszkrét tanúi: Veronka le akar feküdni, sorra veti le ruháit, amikor észreveszi,

hogy a szobába szorult macska nézi. Ezt nem bírja ki, ráborít valami ruhát a macskára. A kisleány szemérmességének olyan bájos és e mellett érzéki varázsszal teli képe ez, ahogy a férfikora delén túllévő író képzeletében megfogant, — ehhez fogható gyöngéd és finom erotikus kép nincs több a magyar irodalomban. Soha máskor ennyire költő nem volt Mikszáth és soha így nem árulta el az öregség felé haladó férfi öntudatlan érzékiségét. „A nő levetkezésében poézis van ; ha jól van írva, a női test finom, bódító illatát érzi ki a betűkből az olvasó a nyomdafesték helyett” — írja egy lappal hátrább — újra eszébe jut a vetkőzés képe. De eszébe jut később is, a reggelinél Mravucsánné, a polgármesterné, aki tud róla, beszél el Veronka nagy szégyenkezésére.

Újabb kísérletet: Gyuri álmatlanul töpreng az éjjel, hogy kaphatja meg a paptól az esernyőt. Álomban Szent Péter mondja meg neki, amire úgyszólamint rájött volna magától : vegye el Veronkát, akitől már az este öntudatlanul tüzet fogott. Reggelre kocsiba ülnek, indulnak Glogovára. Alig pár óra út, de Mikszáth-alakok nem indulhatnak rövid útra sem anélkül, hogy ne történjen velük valami kalandféle. Ezen az úton Gyuri közvetett szavakkal értésére adja a lánynak szándékát. Aztán eltörik a kocsijuk tengelye, Gyuri elindul dorongot keresni a helyébe s megtalálja a glogovai papot, aki az este beleesett a hasadékba s már kétségbe van esve az ember nem járta helyen. Tőle is megkéri, meg is kapja a hálás paptól a lány kezét.

Most már helyben volnánk, de közbejönnek új kísérletések. A glogovai parókián Veronka kihallgatja Gyuri beszélgetését az egykori gyámjával, mikor Gyuri kimondja, hogy az esernyőhistoria nélkül eszébe sem jutott volna elvenni őt feleségül. A kisleány elbujdosik bánatában. Az esernyő pedig megvan ugyan, de a pénz nincs, búvóhelyét, a nyelet, elégették és ezüstnyelet csináltattak helyébe. Természetesen Gyuri rájön, hogy Veronkát a pénz nélkül is szereti, Veronka is előkerül a bujdosásból és ezután már csak az ásó-kapa hiányzik. Az egész kis bonyodalom csak arravaló volt, hogy meg legyünk győzve: Wibra Gyuri a vagyonért kezdett érdeklődni a lány iránt, de igaz szerelemből veszi el. Ezt az érzelmes lelkekre örvendetes tényt szokása szerint egy kis kerülővel hozza tudomásunkra. Az ilyen kis kerülőkön derül ki Mikszáth invenciójának gazdagsága.

Olyan ez a mese, mint egy dúsan, sok színnel virító virág, s egy kis lelkiismeretfurdalást érzünk, amiért itt így szétszedtük és lepréeltük az elemzés durva papírlapjai közé. De talán nyilvánvalóvá tettük ezzel Mikszáth szerkesztő módszerét. Ez egy mondatba összefoglalva: vékonyszálú, nem is túlzigalmas főcselekvény, a szála teleaggatva apró kis eseményképek tarka lampionjaival, színező díszekkel, furcsa, érdekes alakokkal, — ezek adják meg érdekességét és szavóerejét. Az egész, ahogy van, egészen közel áll a meséhez, a hangjában naivitás csörgedezik, a fordulatai nem lélektani motiválásokon, hanem a mese kacsalábain állnak, a mesélő maga is gyönyörködik abban, amit kitalált, nem lép saját személyével előtérbe, megbúvik a szavak mögött, de érezni a mosolyát mesélés közben, elárulja fölényét a

történi dolgok és szereplő alakok felett. Egy a valóságtól távol álló világba vezet, amelyben minden kedves, vidám és mulatságos, a konfliktusok nem komolyak és könnyen, maguktól megoldódnak, az emberek mind jók és kedvesek, mert meg vannak illatosítva a humor édes nedűjével. Hogy az ember a mesét élvezni tudja, maga is naivvá kell hogy váljon s félretegye másféle tapasztalatait a világról. Akik a mesében szerepelnek, azoknak nincsenek súlyos lelki problémáik, örökös játékban élnek, kicsi emberkéik, mint a gyerekek, nem történhetik velük nagy dolog. Mikszáth, a satirikus, az okos ember, kemény bírálója a körülötte folyó életnek, ebben a könyvében félretette satiráját, okosságát, bíráló kedvét s kitárta a világ elé emberszeretetének mély érzelmességét.»

A regény nagy népszerűségéről, a közönség végleges meghódításáról a következőkben számol be Schöpflin: »A *Szent Péter esernyőjének* sikere rendkívüli volt. Ezzel a könyvével nyerte meg magának Mikszáth végképpen a hölgyközönséget, amely eddig kissé tartózkodó volt vele szemben. Országszerte olvasták, élvezték, örültek neki, íróját közvetlen Jókai mellé helyezték . . . Ennek a regénynek a bája ellenállhatatlanul hatott, a szerelem élére állított cselekvénye, Veronka alakjának elragadó szépsége, az egészen eláradó érzelmesség, az alakok iránt mindig érezhető rokonszenv kielégítette a nők szentimentális igényeit, a humor, mellyel a paraszt és vidéki kispolgári alakok meg vannak édesítve, lehetővé tette élvezésüket még a bagariaszagra fintorgó sznoboknak is . . .«

Várkonyi Nándor (Az újabb magyar irodalom 1880—1940. Bp. 1942: 72—73): »Leghíresebb regénye, a *Szent Péter esernyője*, egyáltalán nem rajzolja erősebb vonásokkal Mikszáth egyéniségét, mint a többi. Szerkesztése itt a rendesnél is szakadozottabb; először, de nem a legnagyobb szerencsével használja benne az angolos, többégy mesebonyolítást, amelyet egyébként már Jókai is meghonosított nálunk. Viszont sem lélektani érdekességet nem vet föl, mint másutt igen sokszor, sem művészi célzatú bonyodalmat nem csomóz: az egész történet detektív-histórián alapszik, melyet Mikszáth szokott elbeszélő művészetével tesz élvezetessé.« Megemlíti, hogy Amerikában diszkiadásban adták ki a *Szent Péter esernyőjét*.

Karácsony Sándor »A cinikus Mikszáth« c. tanulmányában (1944: 85, 109) két helyütt említi a *Szent Péter esernyőjét*. »Mikszáth és a vallás« c. fejezetében így értelmezi a regényt: »Isten törvénye nem engedi, hogy Wibra Gyuri megtalálja az esernyőnyélbeli kincset, mert akkor nem szerethetné igazán Veronkát, csak számításból venné el. A maga módján lenne boldog. Veronka pedig boldogtalan lenne. Pedig mindkettőjüknek boldogoknak kell lenniök, de Isten módján. Most boldogok, s Szliminszkyné jól ismert mondásán nyeli be alakjukat a mindennap, mint egy kapun.« »Mikszáth és a magyar ember« c. fejezetében a polgármester halálának jelenetét e bevezető szavakkal idézi: »Nemcsak a magyar paraszt hal meg nagy magátólértetődöttséggel, a magyar úr is. *Szent Péter esernyőjében* a polgármester végórájának lehetünk tanúi . . .«

Király István monográfiája (MK. 1952) Mikszáth társadalomkritikájának elemzését tekinti főfeladatának. Ennek megfelelően a regénynek azokat a fejezeteit tárgyalja, amelyekben Mikszáth társadalomszemlélete tükröződik (96, 99, 142—3, 146, 160, 220. l.). Schöpf-lin nyomán utal arra, hogy »Mikszáth művészetében a kilencvenes évektől kezdve milyen nagy szerepet játszott a pénz. A pénz hajhászása mozgatta csaknem mindegyik művének a cselekményét. Hősei bankigazgatókká lettek, mint *Az új Zrinyiászbán* Zrínyi Miklós. Kapitalista vállalkozásokon gazdagodtak meg, mint a *Két választás Magyarországon* Katángy Menyhértjéről sejtette a befejezés; vagy a pénzéért akartak megházasodni, mint a *Galamb a kalitkában*, *Az eladó birtok* vagy a *Szent Péter esernyőjének* hősei. Mikszáth észrevette a kapitalizmus nagyarányú előretörését s észrevette az ennek nyomán mindjobban felszínre bukó társadalmi válságot.«

Egy másik helyen Király MK kilencvenes évekbeli idilljeinek sajátos szerepét vizsgálja meg: „szépség és jószág után vágyódó lelke az idillbe sáncolta el magát. Mennél inkább erősödött azonban Mikszáthban a realista, annál inkább érezte, hogy ez a félmúltba vagy régmúltba vettett idilli világ is hazugság. A romantikus elemek fokozott háttérbe szorulása figyelhető meg magukon az egyes romantikus alapkoncepciójú műveken belül is. A nyolcvanas évek romantikus írásai még társadalmi idillek voltak. A *Szent Péter esernyőjében* a glogovai parasztokat rajzolva már sokkal inkább ott volt a realista Mikszáth. Idillnek indult ugyan ez a világ is: „Szegénység és nyomor van itt, és mégis valami báj, valami édes poézis” — írta Mikszáth rögtön bevezetőben a glogovai tájról. De ezt az álpoézist csakhamar szétszaggatták a folyvást közbeszúrt s a valóság szürkésege felé rést nyitó, gúnyos mosolyú anekdoták. Nem *A jó palócoknak* a maga egészében idilli világa volt ez többé, hanem az istenes Adamecznéé, aki szeretett felönteni a garatra, s egy ilyen alkalommal megnyílt előtte az ég; a birkákká profanizált babonás parasztké, akiknek csak a csoda-hit ollójával tudta lenyírni gyapjukat a pap. S maga a Szent Péter esernyőjéről szőtt legenda is komikus történeté csúfult arról, „hogyan ajándékozta meg Müncz zsidó a kereszténységet egy szent ereklyével”. A kilencvenes évek Mikszáthjánál a társadalmi értelemben vett idillt mindinkább felváltotta a magánélet idillje. A romantika számára nem volt többé menedék az egyszerű emberek világa, a félmúlt vagy a történelmi keret — a kiegyezéskori világ elaljasodását látó realista író kételye itt is a romantikus nyomában lopózott. A romantika még mélyebbre fészkelte be magát: a mesterkéletlen emberi érzések világában húzódott meg. A gyermeki lélek vagy az olyanfajta önzetlen nemes érzés, mint például a szülői szeretet, leggyakrabban azonban az ébredő tiszta szerelem adta Mikszáth ekkori romantikus meséinek témáját. De távolról ott settenkedtek már ezek mögött is a hétköznapok árnyai. A *Szent Péter esernyőjének* fiatal párja mögött ott állt az esküvőn Szliminszky Wladimírné testes alakja, amint parancsolón minduntalan hátraszólt urához: „Gombold be a kabátodat, Wladin!” A próza sötétlett fel az idill mögött.

A *Szent Péter esernyőjében* vagy *Az eladó birtokban* többről volt szó, mint két szerelmes egymásra találásának idilli történetéről. Mind a két elbeszélés főhőse úgy indult útnak, hogy anyagi megfontolásból feleségül vesz egy fiatal lányt. A keresett vagyont egyikük sem találta meg. Meglelték azonban valami mást, ennél sokkal lényegesebbet: kinyíltott előttük az élet szépsége. A *Szent Péter esernyőjének* Wibra Györgye, míg apja eltűnt vagyonát hajhászta, nem volt önmaga. Olykor úgy érezte, „hogy sokra vitte a saját eszével és egyéniségével és boldog, megelégedett volt, a munka nemes vágya hevítette. De egy szó kellett, egy gondolat s átfordult más emberré”. Derűjét befelhőzte, érzéseit meghamisította a pénz utáni vágy, csak akkor válhatott felszabadult emberré, akkor érezhette meg az igazi szerelem jó ízét, simogató melegét, mikor levállott érzéseiről az önzés fojtogató burka. Csak azok előtt tárul fel az élet szépsége, gazdagsága, akik szét tudják szakítani az egyéni érdekek lefogó hálóját, akikről tiszta, nemes érzések izzásában lemállik az önzés salakja, akik ismerik a másokért élő életet — ez volt Mikszáth romantikus meséinek eszmei mondanivalója. Ha az idill kerülő útján is, de dac és tiltakozás rejlett bennük a félfudális társadalom kicsinyes, aljas önzése ellen. Ezért rajzolta Mikszáth annyi odaadással a tiszta szerelmet. Ezért volt olyan csodálatosan szép és felemelő műveiben a fiatal lányok alakja. Az ő lelkekre még nem rakódott le „az önző érzések iszapja”. „A feslő bimbó belsejében még egy porszem sincs a földiekből” — írta róluk. Fiatal lányalakjainak szerelmébe nem vegyült árnyalatnyi önző mellékgondolat sem: odaadás, jóság, önfeláldozás rejlett csupán benne. Irodalmunk legszebb alakjai közé tartozik a *Szent Péter esernyőjének* Bélyi Veronkája, *Az eladó birtok* Torpányi [= Borcsányi] Erzsikéje, a *Prakovszky, a siket kovács* Gál Piroskája, s a Mikszáth-regények többi felejthetetlen fiatal lánya. Nincs ugyan egyéni arcuk, de az élet zenéjét felszabadító szép emberi erő öltött testet bennük: az önmagán túlnézni tudó, a másokért élő, tiszta, mesterkéletlen érzés.

Mikszáth lényegében sosem, a 900-as években pedig kiváltképp nem tartozott a patriarchális falusi Magyarország reakciós eszményítői közé. Nemcsak az úri világ pusztulását látta: bírálta a falusi Magyarország kispolgári rétegeinek maradiságát, szűk látókörét is. A *Szent Péter esernyőjének* komikus bábaszéki figurái s kitűnő novellák tanúskodtak róla. Sőt még a babonákba zárt patriarchális paraszt együgyűségét is mindjobban megmosolyogta. Elég csak a *Szent Péter esernyőjének* glogovai parasztjaira utalni.

Mikszáth »különceiről« szólva, e regénnyel kapcsolatosan Király István ezeket írja: »Mikszáth tollát sosem az öncélú érdekesség-hajhászás ragadta el a groteszk, a különleges felé. Nem Jókai excentrikus figuráira, hanem sokkal inkább Balzac „mániakusaira” emlékeztetnek az ő különcei. Nem a realizmus törvényei ellenében, hanem azok szellemében formálta őket az író. Nem excentrikus figurák voltak a *Szent Péter esernyőjének* bogaras bábaszéki polgárai sem: a nyárspolgári szűk látókör és korlátoltság öltött testet bennük. Nem különöket festett bennük Mikszáth, hanem épp az erős egyéni-

téssel a tipikus tulajdonságoknak szinte végleges felnagyításával jelenítette meg felejthetetlenül az általánost. (A regény rövid jellemzését ugyancsak Király István tollából, ld. alább, az 1957. évnél!)

Mészáros István »Szatíra és valóság« című könyvében (1955: 119) a mű értelmét nem Mikszáth fejlődéséből és szándékaiból fejti ki, hanem utópisztikusan azt magyarázza, hogy mi lett volna e témából Szaltikov-Scsedrin orosz szatirikus kezében: »Scsedrin a *Szent Péter esernyőjét* nem boldog házassággal, hanem a hozománykereső ifjú családott hazautazásával végezné. Így tudná felemelni e művet a legnagyobb szatírák színvonalára; az egész pénzhajhászó, emberellenes kor igazi törekvéseinek feltárásával...«

A regény 1956. évi kiadásának utószava (417–421. l.) ezeket mondja: »A *Szent Péter esernyőjét*, egyik legismertebb és legnépszerűbb művét, 1894-ben írta Mikszáth. Ez első regényszerű regénye. A *Nemzetes uraimék* kísérlete után ebben találja el először az ötvözésnek azt az utánozhatatlan arányát, az előadásmódnak azt a sajátos varázsát, amivel novellisztikus anyagát, egymásból kifejlődő anekdotáit regénnyé bővíti. Ezután élete végéig a szerkesztésnek ezt a bűvészműtatványát variálja a kritikusok fejszoválválása közepette: regények sorát írja a regénytechnika megszokott és elfogadott eszközeinek csaknem teljes mellőzésével. Igazában egy testére, írói alkatára szabott új műformát teremt, amelyet csak jobb, pontosabb kifejezés híján nevezhetünk regénynek.« A *Szent Péter esernyője* »végérvényesen meghódította számára az olvasóközönséget, legfőképpen — mint a korabeli kritika feljegyezte — a „hölgyközönség szívét”. Mikszáth népszerűsége eléri Jókaiét.« Ezután idézve a *Látogatásom Rooseveltnél* c. cikk és az 1903-i Almanach idetartozó részletei, ezt követően: »Nem szűnő sikerének titka kétségtelenül magávalragadó, mélyen humánus érzelmességében rejlik. Az író *A jó palócok*, *a Tót atyafiak* idilli világának és *A Noszty-füv esete* *Tóth Marival*, *A fekete város* kíméletlen dezilluzionizmusának felettjén megejtő harmóniába békíti az ellentétes erőket. Ezt a harmóniát emberileg az élet szeretete, a jó, a szép végső győzelmébe vetett szilárd hite, művészileg pedig a népmesei témakezelés, az irreális eszközök játékos használata teszi meggyőzővé. Hiszen az ellentét a regényben a tiszta szerelem s a mohó pénzkergetés között mély és nyilvánvaló. Az egész mű derűs alaphangját és happy endes befejezését elfogadhatatlannak éreznénk, ha nem borítaná az író a mesék optimizmusának, csodahitének égboltját az egész történetre, éppen mint Müncz zsidó „Szent Péter” esernyőjét a kis Veronka fölé. Mikszáth maga is érzékelteti az esernyőnek ezt a szinte szimbolikus szerepét, jelentőségét.« Rubinyi a regénynek tizenhét kiadásáról tud.

A regény legújabb népszerű kiadásában (A Szabad Föld Könyvtára. 1957. 359–360. l.) *Király István* tömören így jellemzi a *Szent Péter esernyőjét*: »Ez a műve nem tartozott a bíráló látású írásai közé. Itt nem a kritikai realista művész beszélt, hanem a meséket szerető, továbbbővíti romantikus író. Nem arról vallott benne, milyen az élet, hanem arról, milyennek kellene lennie. Álmodott a lélek. Mintegy pihenésként szötte a könnyed, finom mesét Wibra György

és Bélyi Veronka könnyes-mosolygós szerelméről. — Úgy indult a regény, mint egy detektívtörténet. Wibra György útnak eredt, hogy megkeresse elveszett legendás örökségét, apja pénzt rejtő vörös esernyőjét. Az eltűnt kincsre nem bírt ráakadni. De talált helyette valami mást, ami minden vagyonnál többet ért: megtalálta az igaz szerelmet, az önzetlen, tiszta érzést, a boldogságot, a lélek békéjét. — Összes írásai közül ezt a regényét szerette legjobban Mikszáth. Nem mintha ez lenne a legnagyobb műve. De legdrágább kincsét rejtette belé: embert és életet szerető, érző, meleg szívét.«

II.

A FORDÍTÁSOKRÓL

Mikszáth összes művei közül — *A jó palócok* mellett — a *Szent Péter esernyője* aratott legnagyobb sikert külföldön. Az megalapította, ez elmélyítette hírét a világban.

Nem lehet feladatunk annak vizsgálata, hogy Mikszáthnak miért éppen ez a regénye vált világszerte legnépszerűbbé. A kérdés teljes megvilágításához szükséges volna előbb a rávonatkozó világirodalmi anyag összegyűjtése, ami a Mikszáth-filológiának még mindig égető hiánya.

A regény fordításairól négy különböző bibliográfia tájékoztat, éspedig a következő munkák: Szinnyi József: Magyar Írók; Heinlein István: Mikszáth művei idegen nyelveken (1910); Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven (A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke IV. 1917); Magyar Márta és Kemény Béla: Ungarn—Hungary—La Hongrie c. háromnyelvű bibliográfiája (1931). Fordítás-lajstromunk — e bibliográfiákat felhasználva és nagykönyvtáraink újabb anyagát is figyelembe véve — tizenhét különböző nyelvű fordításról számol be; ezek összesen huszonkilenc-féle kiadásban jelentek meg.

Az alábbiakban bemutatjuk az idegennyelvű kiadásokról szóló *hazai irodalmat*. A közlemények feltűnő szegénysége és egyoldalúsága önmagában is jelzi a mulasztásokat Mikszáth világirodalmi kapcsolatainak feldolgozása terén. Feltűnő, hogy csupán az angol nyelvű kiadásról szólnak részletesebb beszámolók, míg a többiről csak futó megjegyzéseket találunk. E ténynek megfelelően csoportosítjuk s időrendben közöljük az idevágó anyagot:

Elsőnek az *Új Idők* hívta fel a figyelmet a regény külföldi sikereire. 1898. március 20-i számában (4. évf. 12. sz. 266. l.) olvassuk ezt a hírt: »*Szent Péter esernyője*. MK regénye, melyet az *Új Idők* közölt először, hamar megtette dicsőséges útját a világirodalomban. Csak az imént jelent meg német és cseh fordításban, most meg angolra fordíttatja Doubleday, a legelső amerikai könyvkiadó. Francia fordítása most folyik a *Journal des Débats*-ban. Tudnivaló, hogy a *Débats* az egész európai sajtóban a legkomolyabb, sőt legráterőbb újság, amely közléseit úgy választja ki, mintha egy külön akadémia lenne.

Tudtunkkal ez az első magyar regény, mely a Débats-ban megjelent.*

Uo., az 1900. október 14-i számban (6. évf. 42. sz. 342. l.) újabb híradás: »Szent Péter esernyője angol nyelven. MK regénye, Szent Péter esernyője, melyet annak idején az Új Időknek írt, most megjelent angol nyelven, illusztrált kiadásban, mely olyan szép és díszes, hogy még Angliában is ritkítja párját. A Yerold et son [helyesen: Jarrold & Sons] cég kiadásában jelent meg, egyidőben Londonban és New-Yorkban. Angolra fordította R. [helyesen: B. W.] Worswick.*

Ezután a *Vasárnapi Ujság*, MK írásainak egyik legfőbb orgánuma veszi át a hírverő szerepét a regény külföldi sikereit illetően. Az 1900. november 18-i számban (47. évf. 46. sz. 759—760. l.) *Szikra* [gróf Teleki Sándorné szül. Kölcsei Kende Juliska] »Szent Péter esernyője« címmel hosszasan ismerteti a mű amerikai sikerének útját. Erősen lírai hangú cikkét teljes egészében adjuk, megjegyezvén, hogy a dolgozatot újraközölte a *Képes Folyóirat* (1901. 29. köt. 292—293. l.):

»Néhány héttel ezelőtt a North American Review-t lapozgattam, s íme — a borítékján hirdetett legújabb könyvek között — ez a cím tűnik szemembe: „St. Peter's umbrella by Kálmán Mikszáth.”

Istenem! milyen jól esett ezt olvasni!

Elhihetik, hogy éppen, de éppen ellenkező érzés volt az, mintha p. o. a jó glogovaiak vagy bábaszékiek kivándorlását kürtölte volna az az amerikai folyóirat. Az csupa nyomorúság, ez csupa dicsőség. Amiazt szinte szégyenkezünk más nemzetekkel szemben, ezért büszkén verjük a mellünket, hogy: „anch io” stb.

S mégis, ki hinné! azok a földhöz ragadt koldusok, azok a nyomortól, éhségtől elcsigázott számkivetettek sokkal, de sokkal hamarabb értek ám el az újvilágba, mint a magyar szellemnek akár vasszárnyon szálló, akár pillangószárnyon röpködő termékei. S valószínűleg ma, mikor a mi utólérhetetlen Mikszáthunk végre szintén kikötött az operenciás tenger túlsó partjára, — már azok a glogovai és bábaszéki jó palócok fogják polgárjogokhoz protegálni, akiket húsz év óta a halhatatlansággal megajándékozott.

És most is, ki tudja meddig maradt volna a hírneve csupán csak azon a körön belől, amit a magyar akácfa árnyéka határol, — ha a jó öreg Müntzre nem bizza, hogy vigye odább is!

Persze Müntz! az ő batyujába sok minden jó elfér. Hát ment is az öreg hegyen-völgyön átal, — piros esernyőjét kezdték jól ősmerni. Előbb Németország hívta pihenőre, és ott úgy megszerették, hogy évek és évek óta ezrével vették és veszik a szép „portékáját”. Most meg már elérkezett Angolországba, sőt ugyanakkor — tán telegráfön, dróton is tud járni az öreg? — jelezték Amerikába is. Bizony, a jó Müntz bácsi valamivel hasznosabb tagja a társadalomnak, mint alkalmatlan hitsorsosa: Ahasverus uraság!

Hanem, hogy az angolok méltányolni tudják azt a kincset, amit az öreg zsidó számukra hordozott, egy nagy műveletet kellett eszközölni, csak úgy, mint mikor az ország határát átlépve a zsebünk.

ben lévő magyar aranyat olasz vagy német vagy angol aranyra kell átváltani.

Még ezer szerencse, ha nikkelt nem kapunk helyébe. S én, aki az öreg Müntzöt mindig biztattam, hogy sohasé féljen a vámtól, majd csak „átsikklik” a piros esernyő is minden baj nélkül, s ha egyszer túl lesz, még meg is bámulják, még meg is dicsérik különös, soha nem látott, idegen szemeknek újdonságú mivoltát, — mála én is, mondom, sokáig szepegtem attól az átszámítólástól. De, hála Istennek ; hiába remegtem. Miss B. W. Worswick, a Müntz bácsi valutarendezője, egész lelkiösmeretesen színaranyat adott a magyar aranyért. Nincs az az angol bank, mely kifogásolná! — És így hála néki : „St. Peter's umbrella” ma már közkinccsé vált, háromszáz millió emberrel több gyönyörködhetik benne, mint ezelőtt!

S reméljük, hogy fog is gyönyörködni, mert R. Nisbet Bain, (a British Museum tudós könyvtárnoka, aki maga is tömérdek művet fordított oroszból, olaszból, svédből, dánból és magyarból) melegen ajánlja azt honfitársainak, mint egyikét a legszerencsésebben átültetett s így mindenképpen kitűnő munkáknak. S hogy a könyvnek külső sikerét is biztosítsák, Jarrold, a kiadó, nagy gonddal, igen tetszetős kiállításban indította útnak. Még alig-alig múlt el három hét, mióta megjelent, s már is a negyedik kiadást jelentik Londonból. Furcsa lenne, de cseppet se bánám (már azért se, mert nekem magyarul is megvan), ha az angol kiadások messze a hátuk mögött hagynák az eredetit ; de persze — a gyermek mindig sebesebben tud szaladni, mint az édesanyja! Aztán meg, egy anyának lehet sok, sok gyermeke is! De meg megeshetik egy másik dolog is, — az, hogy ha a hazában egyszer csak meghallják, hogy azok a csemeték ott a messze idegenben milyen nagy hírre vergődtek, milyen dicsőséget szereztek a magyar névnek, lehet, hogy annak a t. olvasóközönségnek, aki eddig leginkább csak hallott valamit a *Szent Péter esernyőjéről*, most egyszerre az jut majd eszébe : mi volna, ha megfogadnók a példabeszédet, amely azt mondja, hogy : „nézd meg az anyját . . .” s megvennők a könyvet? Nem úgy, mint eddig, öt-hatezer számra, hanem úgy, hogy legyőznők az angol konkurrenciát, — s mégicsak elsősorban mienk maradna Mikszáth, akit az Isten jókedvében teremtett magyarnak, a mi örömlünkre!

Uo., a következő számban (1900. november 25., 47. évf. 47. sz. 784. l.) újabb hírközlés : »*MK regényei angolul*. Mikszáth *Szent Péter esernyője* című regényét, mint említettük, miss Worsley Worswick fordította le angol nyelvre. A fiatal angol miss alig néhány éve lakik Budapesten, mégis annyira elsajátította nyelvünket, hogy a legfinomabb árnyalatok visszaadása is sikerül neki. Nagy kedvvel, nagy lelkiismeretességgel végezte munkáját s egyáltalában nem angolosított, hogy a tucat-fordítók szokták tenni. Megtartotta a magyar neveket s nem siklott el a magyarizmusokon, hanem azokat is átültette, miáltal rajta leng a könyvön a magyar lélek, ami csak növelheti értékét az angol olvasó előtt, sajátoságos zamatot adva annak. A legelkelőbb angol lapok nagy elismeréssel írnak Mikszáthról a *Szent Péter esernyője* angol kiadásának megjelenése alkalmából ; legközelebb nehány szemelvényt is közölni fogunk ismertetéseikből.

[Ezt az ígéretét a folyóirat — sajnos — nem váltotta be!] Mint értesülünk, a Jarrold & Sons cég megbízta Worsley Worswick [a Vas. Ujs.-ban a név itt hibásan : Worsich] kisasszonyt, hogy gyors egymásutánban fordítsa le Mikszáth többi munkáját is, amihez már is hozzáfogott, úgyhogy remélni lehet nemsokára, hogy egy teljes angol Mikszáth lesz a világirodalmi piacon.«

E hirt a *Képes Folyóirat* is közölte: 1901. 29. köt. 348. l.

A *Budapesti Szemlében* (1901. 106. köt. 316. l.) —/—s. [*Gyalui Farkas*] tollából rövid könyvismertetés B. W. Worswick : St. Peter's umbrella c. angol fordításáról : »A Jarrold and Sons cég újabb érdemeket szerzett magának a magyar irodalom körül azzal, hogy MK *Szent Péter esernyője* angol fordítását igen csinos kiállításban kiadta. Bain, Jókainak angol fordítója, írt hozzá előszót, melyben rövid rajzát adja a magyar szerző életének és írói működésének, melyről igen hízegőleg nyilatkozik . . .« (A továbbiakban a cikkíró — tárgytól eltérve — *A jó palócok* angol, francia és svéd fordításával foglalkozik.)

Végül ismét a *Vasárnapi Ujság* (1908. november 29., 55. évf. 48. sz. 979. l.) és ennek nyomán a *Képes Folyóirat* (1909. 45. köt. 638. l.) közli a Mikszáth népszerűségét hangsúlyozó következő hirt : »A „Times” Mikszáthról. A nagy angol világlap, a „Times” mostanában ismertette mellékletén Forster-Bovill-nek Magyarországról angol nyelven írt könyvét. Az egész könyv nem valami nagyon nyerte meg az ismertető tetszését, — mireánk nézve azonban az az érdekes, hogy különös hiányával rója fel, hogy nem emlékezik meg benne MK-ról, aki a magyar szellemnek ma egyik legkiválóbb képviselője. Azért érdekes ez a megjegyzés, mert kiviláglik belőle, milyen nagyra tartják az angolok a mi fényes tollú írónkat, s művei mily jelentékeny tényezői a magyar műveltség világszerte való elismertetésének.«

A *Szent Péter esernyője* angol fordítását — részint e kiadvány nagy népszerűségének szemléltetése, részint pedig a magyar arisztokrácia sznobizmusának kipellengérezése céljából — Mikszáth maga is említi két cikkében. Egyik az 1903. évi Almanach előszava. Címe : *Egy kis vidám locsogás az olvasóközönségről és egyébről.* (Újabban kiadva : MK : Tudós írások. Év nélkül.) Idézzük az idevágó részletet :

»Néhány hónap előtt egy kis történetkét kolportáltak a képviselőházi folyosón ; egy gróf képviselővel történt, én csak passzive szerepelek benne. A gróf neje magyar születésű báróleány, hosszas lábfejés miatt ki nem mozdulhatván szobáiból, gyorsan kiolvasta londoni szállítója legutolsó könyvküldeményét s megkérte az urát, hogy új seriest rendeljen.

— Milyen könyveket parancsol? — kérdezte a fétj, a levél-íráshoz fogva.

— Angolt, kedves barátom, angolt.

— Kiktől?

— Kiplingtől, ha van valami új tőle, Crawfordtól és . . . megálljon csak, édesem, egy ismeretlen író munkája tetszett meg nekem a múltkori küldeményből, de nem jut eszembe a neve.

— Conan Doyle?
— Ah, menjen! Conan Doyle nem ismeretlen. Nagyon furcsa név, meg kellene nézni . . .

— Megkereshetem a könyvek közt, de ehhez mindenekelőtt a könyv címe kellene. Nem emlékszik rá?

— Oh, hogyne! »St. Peter's umbrella.«

A gróf kotorászik a szomszédszobában a kiolvasott könyvek közt, aztán nagy nevetve jön be.

— Hisz az Mikszáth!

— Igen, igen.

— De hiszen az nem angol író.

— Hát mi? Honnan tudná maga?

— Hiszen ösmerem. Képviselőtársam. Mindennap találkozunk a klubban.

A grófné ezen se csodálkozott (egy grófné különben sem szokott talán csodálkozni), unottan jegyzé meg:

— Úgy? Nem tudtam. Akkor hát hagyjuk ki!»

E jelenetre *Király István* is hivatkozik Mikszáth-monográfiájában (63. l.), a következő megjegyzést fűzve hozzá: »Mi sem jellemezte jobban az uralkodó osztályok pakfon műveltségét, mint a Mikszáthtól megörökített kis anekdota . . .«

Mikszáth másik cikke, mely a regény angol nyelvű fordítását érinti: *Látogatásom Rooseveltnél*, 1907. (Kötetben: Hátrahagyott munkák. Emlékezések, tanulmányok. MKMR-Fr. 20. köt. 240—246. l.) Theodore Roosevelt, az Amerikai Egyesült Államok elnöke, európai körútján Budapestre is ellátogatott, s Mikszáthot személyesen meg akarta ismerni. Az író a Hungária-szállodában kereste fel az elnököt. Beszélgetés közben Roosevelt szóba hozta a regényt:

» — Olvastam az ön regényét, a *Szent Péter esernyőjét*, s mondhatom: azóta ön az én kedvenc íróm. Roosevelt asszony adta kezembe egy nap a könyvet: Olvasd el ezt — mondá —, ez valami neked való. S elolvastam egy lélegzetre, aztán újra és újra elővettem a szebb helyeket.

— Volt tudomásom róla — feleltem.

— Hogy-hogy?

— Hja, amit a Fehér Házban csinálnak, annak messze elmegy a híre. Apponyi gróf beszélte el nekem, mikor Amerikából megjött.

— Kerestem a könyvkereskedőknél azóta több könyvét, de alig találtam valamit.

Megígértem, hogy ami nálam megvan, megküldöm neki.

Beszélgetésünk ideje alatt szorosán megmaradt az irodalomnál. Jókaitól is olvasott, úgymond, néhány kötetet.

— Fordításban sok elvész az eredeti zamatból — jegyeztem meg.

— Jókaiából igen, de önből semmi se vész el. Kitűnő fordítás volt. Ki fordította?

— Bizonyos Worswick kisasszony.

— Miért nem fordít szorgalmasabban?

— Férjhez ment, s vége az angol karriéremnek.

Újra visszatért a regényhez s bámulatraméltó memóriával szólott egyes alakokról; milyen pompásan mulatott a bábászéki intelligencia leírásánál, különösen a tanító rajzát nem bírja felejtani, általában a zólyommegeyi alakokat, s olyan részleteket hozott fel, hogy azokra már magam sem emlékeztem. Megjegyezte, hogy az a könyv adta neki az első impulzust, hogy megnézi ezeket az embereket.

Panaszkodtam, hogy nálunk a legmagasabb helyeken nincsenek annyi előszeretettel az irodalom iránt, mint Rooseveltt úr, s néha bizony az írónak nevét sem ismerik.

— Hja, nálunk is van sok író, akiket én nem ismerek.*

*

Az egyéb idegen nyelvű fordításokról mindössze a következő szórványos följegyzéseket találtuk:

Országos Hírlap (1899. január 8., 10. l.), rövid közlemény a román fordításról: »*Szent Péter esernyője*. MK munkái közül talán ezt a novellát fordították le a legtöbb idegen nyelvre. A *Szent Péter esernyőjét*, mely a lipcei könyvpiacra, a franciáknál és az amerikai újságok közönségének is megjelent már, most román nyelvre fordította le egy kolozsvári román író, Joan Nițu Pop. (Parapleul Sântului Petru. Novela. Prelucrată în traducere după Coloman Mikszáth de Joan Nițu Pop.) „A Mikszáth neve — mondja a fordító az előszóban — nemcsak nálunk, hanem a németeknél és a franciáknál is ismeretes. Novellái az olvasóközönség kedvencei, és azt hiszem, nem végeztem hiábavaló munkát, midőn itt a román közönségnek bemutatom egyik legfényesebb és úgyszólván legérdekesebb novelláját.” A könyv Temesváron jelent meg.*

Vasárnapi Ujság (1905. március 5., 52. évf. 10. sz. 155. l.), a francia fordításról: »MK *Szent Péter esernyője* című szép regénye, melyet annak idején lapunk részletesen ismertetett, most francia fordításban is megjelent Párizsban élő kiváló hazánkfi, Horn Emil fordításában. A kötet izléses kiállításban, Székely Andor illusztrációival jelent meg mint a Félix Juven-cég kiadása. Angol és német fordítása már korábbi évekből van.*

Ugyancsak a *Vasárnapi Ujság* summázza (1909. febr. 7., 56. évf. 6. sz. 119. l.) a regény addigi fordítás-irodalmát: »*MK a világ-irodalomban*. MK egyik legbájosabb munkája, a *Szent Péter esernyője* olyan népszerűsége jutott külföldön, amelyet magyar irodalmi mű még alig ért meg. Eddigél tizennégy nyelvre fordították le; egyik-másik nyelven, például angolul, a kiadások egész sorozatában jelent meg. Most, miután a nagy európai nyelvek mindegyikén olvasható már, a kisebb irodalmak fordítják. Egyszerre két ilyen fordításról kapunk most hírt. Hollandi nyelven De Wonderparaplu a címe, fordította T. Beets Damsté; Amsterdamban jelent meg a Goede és Goedk-cég kiadásában. Cseh nyelvre Gustav Narcis Mayerhoffer fordította Destnik Svátého Petra címmel, s Jos. R. Vilímek

prágai kiadó adta ki.» (E hírt a *Képes Folyóirat* is közli: 1909. 45. köt. 765. 1.)

Az *Irodalomtörténet* c. folyóiratban (1913. 2. évf. 400—405. l.) *Elek Artúr* »Petőfi és Mikszáth olasz földön« c. kis cikke említi a *Szent Péter esernyője* első olasz fordítását. A fordító: Rina Larice milánói tanárnő, aki több magyar regényt ültetett át olaszra; így Mikszáth: A két koldusdiák, Jókai: Egész az északi pólusig és Ambrus Zoltán: Midás király c. műveit.

Révay Mór János emlékirataiban (Írók, könyvek, kiadók. 1920. II. köt. 202. l.) Mikszáth külföldi megismeréséről ezeket írja: »Nemcsak Mikszáth vette észre korának nagy külföldi íróit, hanem a külföld is észrevette MK-t, hamarább, mint bármelyik más írónkat. Szinte egyidejűleg azzal, hogy Magyarországon is észrevették. Talán azért volt ez, mert azzal a kis zaánerrel, a rajzzal tűnt fel, amely oda-künn is népszerű volt. A *jó palócok* és *A tót atyafiak* egy-egy elbeszélését közölték valamelyik külföldi lapban, talán legelőször svéd nyelven, ennek híre ezután tovább ment és egyszer csak észre lehetett venni, hogy Mikszáth a nagy külföldi sajtóban polgárjogot szerzett magának, anélkül, hogy valamit is tett volna ő vagy más ennek érdekében.

A Mikszáth itthoni népszerűségének igen nagy előnyére vált ez; a külföldi portéka mindig imponál a magyar embernek; az, hogy Mikszáthot a külföldi lapok közölni kezdték, itthon is nagy elismerést szerzett neki; és ha semmit sem tehattünk akkor annak az érdekében, hogy munkáit eljuttassuk a külföldre, mert hiszen ez magától ment, megtettünk mindent, hogy külföldi híre eljusson Magyarországra. Gyors itthoni népszerűségének talán ez egyik fő-tényezője volt: a külföldi elismerés helyes adminisztrálása. Tényleg alig van Mikszáthnak szebb elbeszélése, mely ne volna több nyelvre lefordítva... A *Szent Péter esernyője* le van fordítva angol, francia, cseh, holland, német, olasz, román, svéd, lengyel, horvát nyelvre. Franciául és németül kétféle kiadás is jelent meg. — Heinlein István, volt múzeumi bibliográfus, egyetemi tanár, [1910-ben] 99 oly munkáját sorolja fel MK-nak, amelyek egy vagy több idegen nyelvű fordításban megjelentek. Helyesen mondta Beöthy Zsolt, midőn Mikszáthot ünnepelte, hogy Mikszáthnak köszönhetjük, hogy „kultúránknak legalább egy ágával oly magaslaton lengethetjük győzelmi lobogónkat, honnan az egész művelt világ megláthatja”, mert Mikszáthot tényleg észrevette, meglátta és méltányolta az egész művelt világ.«

III.

A SZÍNPADI VÁLTOZATOKRÓL

A *Szent Péter esernyője* Mikszáth első magyar nyelven dramatizált regénye. Egyszersmind a műveiből készült egyetlen színdarab, amelyet nálunk még életében játszottak. (Német színházak számára már előbb feldolgozták két elbeszélését.) Sajnos, az első hazai kísérlet egyáltalán nem volt méltó az alapul vett regényhez!

A *Szent Péter esernyőjének* színpadi változata úgy keletkezett, hogy Beöthy László 1907-ben átvéve a Magyar Színház vezetését, az addig énekes-zenesé műintézetet prózai színházzá szervezte át, s munkájához segítségül hívta Jókai, Mikszáth és Herczeg Ferenc nevét. Pályázatot hirdetett a három író egy-egy regényének dramatizálására. Be is érkeztek a pályamunkák. Mindegyik regénynek akadt egy színre viheto feldolgozása, de a díjat egyiknek sem adták ki. Beöthy László úgy oldotta meg a kérdést, hogy előadatja a »díjazásra ajánlott« három darabot, s amelyek a legnagyobb színpadi sikert aratja, azé lesz a díj. Így került színre elsőnek a *Szent Péter esernyője*. Beöthy László utólag súlyos sérelmet követett el Mikszáthtal szemben azzal, hogy sem a színlapon, sem a hirdetésekben nem tüntette föl az »ismertlen« átdolgozó nevét, és így a rossz színpadi átdolgozás kizárólag Mikszáth nevével, az ő írói nimbusza mögé bújva kezdte meg pályafutását. Ez a különös eljárás annyira felháborította az írot, a sajtót és a közönséget, hogy egyhangúan követelték az átdolgozó nevének közzétételét. Ilyen előzmények után került nyilvánosságra a regényt dramatizáló *Martos Ferenc* neve.

Az alább bemutatott 1907. évi sajtószemle tanúsága szerint az átdolgozást a kritika szigorúan elítélte, a közönség pedig hét előadás után sorsára hagyta.

Annál feltűnőbb, hogy amikor a Magyar Színház 1924-ben ismét új igazgatás alá került, megint felújították ezt az avatatlan kézzel »gyúrt« színdarabot. Az ezerkilencszázhuszas évek színi kritikáját és színházi közönségét illetően éppen nem hízelgő az a körülmény, hogy a darab — szerkezetében alig módosítva — aránylag kedvező fogadtatásban részesült, — bár sikert a repriz sem aratott.

*

Az átdolgozásról Mikszáth két ízben nyilatkozott. Előbb *Az Újság*, majd pedig a *Magyar Színpad* című lap közönségének. Az időben igen közelálló két nyilatkozat nem mindenben fedi egymást; az ellentmondások minden bizonnyal az újságírói tollat terhelik . . .

Az Újság Ry. jegyű munkatársa [*Szomorú Emil*] »Látogatás MK-nál« címmel számolt be az íróval folytatott beszélgetésről (1907. október 12. sz., 13—14. l.):

»A *Szent Péter esernyője* mindenkit megkap, magával ragad, aki olvassa. És mivel közkinces, hát mindenki úgy tartja, vehet belőle. Csak úgy, mint MK egyéb írásaiból . . . De hadd számoljak be szép sorjában ma délutáni látogatásomról, mely a legbecsesebb valamennyi között. Hogy Beöthy Lászlónak az Isten még egy színházat adott, hát keresett hozzá egy megnyitó darabot. A gárdája ötletességében nemigen bízhatott, hát felkereste a régieket, köztük a legelső, MK-t. Engedelmet kért, hogy valamelyik regényéből darabot csináltasson. Mikszáth megengedte és a darab ma este színre kerül. Ezért mentem el hát MK-hoz, ezért zavartam roppant munkájában, tőle akartam megtudni, mit szól a *Szent Péter esernyőjéhez* mint drámához.

MK otthon! Látni kell őt, hogy fogalma legyen az embernek a valóban nagy kortársairól és hallgatni az ő búbjajos beszédét, melyet

úgy, ahogy elmondja, ki lehetne nyomtatni. Ragyogó ötletesség minden mondásában, — előadása művészetének felfedezésével fájdalom, elkéstem néhány évtizeddel.

Mikor bekopogtattam Reviczky-téri lakásán, az erkélyen ült, élvezettel szívta virginiáját és olvasott. Szinte röstelltem, hogy zavarom. De ő megnyugtatót :

— Csak bátran, ezt a könyvet — mondotta — már rég ismerem.

Azzal megmutatta. *Szent Péter esernyője* volt. Megmondtam, hogy éppen emiatt jöttem, — mit gondol a darabról?

— Hát semmi jót. Regényből nem lehet jó darabot csinálni ; megmondtam ezt én már sokszor, meg is írtam. A színházban az írói alkotás egy nagy közönség jelenlétében lép ki a világba. Másnap azonfelül az összes lapok referálnak, s a mázsálókon át legalább hozzátétőleg megállapítható, mennyit nyom az író es darabja.

Az elbeszélő sorsa nem ilyen. Az nem kerül együttesen ítélő sokaság elé. Az író a szíve vérével, lelke lobogásával alkotott virágokat, hogy ott az asztagnban egy nap alatt elszáradjanak úgyszólván nyomtalanul.

Látja, én meg sem próbálkoztam színműírással, mert úgy tartom, hogy az író és szerző két ellentétes pólus. A regény akkor jó, ha a szerző nincs jelen, nem ő beszél, nem ő cselekszik. A darabnál meg minden a szerző. Ha nincsen jelen, nem jó a darab. Meg aztán még valami. Egy emberélet legfőlebb arra elég hosszú, hogy az író elbeszéljen és olvasson. Színműveket is írni, arra igazán nincs ideje.

Regényből pedig egyáltalában nem lehet jó darabot csinálni. Ezért nem hiszek a *Szent Péter esernyőjében* sem. A darabot én nem ösmerem ; bevallom, nem is érdekel valami nagyon.

— De a színházba csak elmegy ? — vetem közbe bátortalanul.

— Nem én — feleli MK —, mert ma fáj a fejem. De ha jó, hát majd megnézem valamelyik este. De nem hiszem, hogy jó lesz. Nekem például ahhoz se volna szívem, hogy végignézzek egy Dickens-regényből készült színművet, mert fájna a szívem például Copperfield Dávidért. Mondom, nem ismerem a darabot és a *Szent Péter esernyőjét* azért olvasom most, hogy gondolkozzam kissé fölötte, hogyan lehetett abból drámát csinálni. A személyek névsorát láttam. Ott ki van hagyva például a regényből a legkedvesebb alak, a Gregorics, a tapintatlan Gregorics. Mert ez mindent tapintatlanul csinál. Minden asszonynek, akinek udvarolt, végrendeletében hagyományoz kétezer forintot. Pedig nem is volt viszonya velük. Amikor Glogován híre megy, hogy Gregorics minden asszonynek kétezer forintot ad, hát összebújnak és nem fogadják el a tapintatlan ajándékot. Ennyiben marad a dolog, s nem fogadja el senki a két ezrest, csak az Akadémia, mert az mindent elfogad.

— Hát íme — folytatja MK —, itt van mindjárt ez a Gregorics, aki hiányzik a darabból. Aztán meg nincs is valami nagy szerencsém a regényeimből készült darabokkal. Egy német *A fekete folt* című elbeszélésemből operát csinált, meg se hívott a premierre. Az igaz, hogy el se mentem volna. Aztán most Drezdában is adnak, éspedig nagy sikerrel, egy operát : Die Schönen von Fogaras a címe, a librettó

a *Szelistyei asszonyok*. Ezzel jártam a legfurcsábban. Se szó, se beszéd, operát csináltak a regényemből. Még csak engedelmet se kértek rá. A német lapok el voltak ragadtatva, de rólam csak azt mondták, hogy nem ismerjük se kezit, se lábát. Hanem a szövegíró, azt hiszem Leon-nak hívják, dicsérték agyba-főbe, hogy ilyen meg amolyan nagyszerű szöveggönyvet írt.

Továbbra nem is igen érdekl MK-t ez a mai újdonság és cseveg másról, rendkívül kedves, elmés dolgokról és főként régi időkről, amikor az efféle irodalmi gurmandériák még nem voltak divatosak. A régi társaságról, a régi tarokkpártiról a szabadelvű klubban, és az újról, mely most indul meg vele a Lipótvárosi Kaszinóban, ahová belépett tagnak.

A színházat, úgy vettem ki, nem igen szereti, a színészeket se valami nagyon.

Aztán megint visszatér beszélgetésében a *Szent Péter esernyő-jére*.

— Volt-e a főpróbán? — kérdi. — Azt nem szeretem csak a dologban, hogy a szerző neve nincs a színlapon. Nem tudom, milyen ez a darab, de azt semmi esetre se szeretném, ha a közönség tájékoztatlanabb része engem gondolna szerzőnek. Ugyan, ha megteheti, mondja meg az újságíróknak, hogy írják ki a lapjukba, ki csinálta ezt a darabot, nehogy tévedés legyen.

És én, ime, e cikkem által készséggel teszek eleget Mikszáth Kálmán kérelmének.

A *Magyar Színpad* (1907. október 15. sz., 2. l.) »A kulisszák mögül« c. rovatában közli a Mikszáthtal folytatott interjút, adalékul »a Magyar Színház előadásához«. Idézzük az idevágó szakaszokat :

»Az új drámai színház első újdonságát tudvalevően MK híres regényéből írta az ismeretlen szerző, és így különösképpen érdekelheti a közönséget, hogy mi a véleménye a *Szent Péter esernyőjéről* a nagy magyar írónak, MK-nak. MK a következőket mondotta :

— Valóban nagy volt az örömöm, amikor felkeresett Beöthy László, s engedelmet kért tőlem a *Szent Péter esernyőjének* színpadi átdolgozására. Szívesen nyújtottam felé mind a két kezemet. Hiszen összes írásaim között ez nekem a legkedvesebb . . . A darabot nem láttam még, majd csak ezen a héten nézem meg. Nagyon beteg voltam a múlt héten, nem volt kedvem színházba menni. Pedig ugyancsak kíváncsi vagyok rá, hogy mit csinált regényemből az ismeretlen átdolgozó. A regényről azt mondják, hogy jó. És ha ez úgy van, bizony nem tudom, hogy mit tartsak a darabról. Mert véleményem szerint jó regényből rossz darab lesz a legtöbb esetben. Hogy jó legyen, ahhoz legalább is az kell, hogy az átdolgozó nagyobb író legyen, mint az, aki az eredetit megcsinálja.

E nyilatkozat után a darabot még csak három esti és egy délutáni előadáson mutatták be. Aztán lekerült a műsorról. Az egykorú sajtóban semmi nyoma annak, hogy MK megnézte volna. Igen valószínű tehát, hogy nem is látta a dramatizált *Szent Péter esernyőjét* . . .

»Az Ujság« idézett közleménye szerint Mikszáth többek között kijelentette : »Regényből nem lehet jó darabot csinálni ; megmon-

dottam ezt én már sokszor, meg is írtam». Ez a célzása nyilván az 1907. évi Almanach-előszavára vonatkozik. (Önálló kötetben is kiadva: Tudós írások. Bp. Révai. Év nélkül. 106—111. l.) Minthogy az Almanachok a jelzett év januárjában már megjelentek, Mikszáthnak a szóban levő előszót legkésőbb 1906 végén kellett írnia. Az egykorú sajtócikkekből nem lehet megállapítani, hogy vajon Beöthy László mikor tette közzé pályázati hirdetését? Amennyiben a Beöthy-féle pályázat, vagy legalábbis annak terve már 1906 végén kialakult: úgy Mikszáth 1907. évi Almanach-előszava éppen a *Szent Péter esernyője* dramatizálására utal. Ha nem — s ez a valószínűbb! — akkor két másik elbeszélésének korábbi, német nyelvű dramatizálására céloz. Idézzük az Almanach-előszó néhány idevonatkozó szakaszát:

»Mesékben nagy a kereslet. A civilizált városi embernek immár életszükségei közé tartozik reggel egy új krágli és este egy új színdarab. Az új színdarabhoz ismét majdnem elengedhetetlen kellék az új mese. De honnan vegyen a világ annyi mesét? A színműírók vagy színműgyártók (mert ez utóbbi mesterségen van a legtöbb) természetesen nem bírnak annyi sujet-t kigondolni...« A színműgyártó tehát »kölcson vesz mesét valamely elbeszélő műből; regényt vagy novellát átcsinál színdarabnak. Rendesen jó művet választ (annyi esze van), minélfogva rendesen rossz színművet ír belőle. Mert a jó regényből minden valószínűség szerint rossz színmű kerekedik. Ej, ugyan mi haszna van ebből az irodalomnak? Gyakran vetem fel ezt a kérdést a színműíróknak, de mert most majd minden fiskális színműíró, roppant értenek a disputához, és kis hűja, hogy ki nem fordítanak az igazságból...« Majd így folytatja Mikszáth:

»Egy jó regénybe annyira beleéli magát az olvasó, hogy az, amit a költő ott alkotott, ihletében érzett és látott, lemásolódik az olvasó kedélyvilágába. S szinte bántó, mikor mindez átídomítva, kitoldva vagy megcsönkítva, szóval szép formáiból kivetkőzve jelenik meg előtte a színpadon. Hát mindez csak „csinálmányi”, hát mindaz nem volt igaz? Az illúzió elszáll, mint a pára, a búfajos mese összeomlik, két összekevert különböző festékből egyik szín se marad meg, hanem egy harmadik áll elő. A színdarabok fölfalnak minden mesét, amelyeken egy kis hús van. Az enyém-tied korlátai ledőltek. Hajrá, szabad a vásár. S maholnap úgy állunk mi, elbeszélő írók, hogy már nem a közönségnek komponálunk, hanem a színműgyártóknak...«

a) Az 1907. október 11-i bemutatóról

Alkotmány (szerk. Turi Béla), okt. 9., 9. l., kommuniké. — Uo., okt. 12., 8. l., ism.: (sz. l.): »Roppant gyengéske színművek vehettek részt a Beöthy-féle pályázatban, hogy győzhetett e hihetetlenül laza, naiv kis valami, amivel a Magyar Színház az új igazgató alatt bemutatkozott. Egyetlen mentsége, hogy a szerző igen bölcsen máig se merte levetni az inkognitóját. Az erőltetett, kusza kis mese — már amelyenre elrontotta Mikszáth regényét az ismeretlen kéz — elmondásra som érdemes, de annál több dicséretet érdemel a szereplők többsége...«

Budapest (szerk. Szatmári Mór), okt. 9., 11. l.: kommuniké. — Uo., okt. 11., 15. l., névtelen ism.: »Főpróba a Magyar Színházban. A *Szent Péter esernyője*, mely MK közkedvelt regényéből készült, mindvégig lekötötte a közönség figyelmét. A kedves, idilli előjátékot három felvonás követi, csupa vigjátéki mulattató, jellemzetes fordulatokkal és váltakozó szerencsés hangulatokkal...« [!] — Uo., okt. 13., 12. l., hír a darab előadásainak rendjéről.

Budapesti Hírlap (főszerk. Rákosi Jenő), okt. 8., 14. l. és okt. 9., 13. l.: kommunikék. — Uo., okt. 12., 1–2. l., ism.: — *U*—: »Igazétesen szép történet a *Szent Péter esernyője*, MK-nak talán a legkölteibb alkotása. Ebből a regényből, mikor angol nyelvre lefordították, pár hónap alatt nyolc kiadás kelt el, és ha nem is vagyunk Angliában, a meséjét talán idehaza is fölösleges lenne elmondani. — Helyes dolog-e egyáltalában az, hogy regényből drámát csináljanak, erről a kérdéstől már sokat írtak. Eldönteni azonban bajos a kérdést, mert — regénye válogatja. Van regény, melynek a témája szinte kínálja magát a színpadi földolgozásra: van, amelyeknek a lelke elvész, ha a formája megváltozik. Vannak végzetes és határozó erejű lelki harcok, amelyek egy élet sorsáról döntenek anélkül, hogy az ajkak egy szót ejtenének. Az elbeszélőnek módjában van, hogy lefesse a vívódó lélek minden rezdülését, megmagyarázzon minden fordulatot: de hogy a lelkek mélyén lefolyt harcok eredményét a színpadon megokoltak, logikusnak, természetesnek érezzük, ehhez a megszólaltató erőnek olyan készsége kell, amilyen csak a legnagyobbaknak adatott. Márpedig ami a *Szent Péter esernyőjében* drámai elem, az ilyen belsőleg természetes. Meg kell hajolni az ügyesség előtt, amely a regény meséjét a színpadi akció formáiba foglalta, de viszont konstatálnunk kell, hogy az új formát nem melegíti át teljesen az eredeti lelke. Szárazon szólva, a darab ügyesebben van megkonstruálva, mint megírva. Az események következetessége kifogástalan, a jelenetek megépítése hatásos, de az emberek inkább mintha csak elfogadnák ezeket a helyzeteket, semmint előkészítenék őket. Ahogy beszélnek, amit mondanak, nem oly karakterisztikus, hogy a fölfogó képességünk hidat verhetne belőle egyik cselekedetüktől a másikig. Hiátusokat értünk, amelyeknek a betöltése még a leggazdagabb tehetségű színész vállára is túlságos föladatot hárít.«

Budapesti Napló (főszerk. Kabos Ede), okt. 12., 11. l., névtelen ism.: »Az új Magyar Színházat Beöthy László egy Mikszáth legkedvesebb regényéből gyártott drámával nyitja meg ma este. Mondják: a dramatizáló régi, praktikus színházi ember, Martos Ferenc. A színlap nem árulja el a nevét, a darab igazolni látszik a sejtést. Csakugyan olyanfajta színházi praktikus végezhetette a dramatizálás munkáját, aki elég okos, hogy annyit markoljon a Mikszáth poéziséből, amennyit csak lehet, s elég mesterember, hogy csak annyival pótolja a magáéból, amennyivel éppen muszáj. Szóval: nagyon valószínű, hogy a dramatizáló Martos Ferenc. Nem szabad ráfogni, hogy meggyalázta Mikszáth kedves regényét, bár valószínű, hogy se Mikszáth, se a regény kedvelői nem fognak ráismerni a bájos legenda: De ez nem egészen a dramatizáló hibája. Nagy nehézségekkel

kellott megküzdenie s — mint a tegnap esti főpróbán meggyőződtünk — nem ügyetlenül küzdött meg velük. Legfőkébb azt lehet szemébe vetni, hogy az örökség-hajszoló besztekeri fiskálist ellenszenvesebbé tette, semmint a történet harmóniája megengedné. De az új glogovai pap beiktatását, magát a legenda születését, a legenda anekdotás részeit formásan, határozottan, kedvesen dramatizálta. A darab második felében a fiskális nagyon kellemetlen fiúvá lesz s attól kezdve a darab nagyot esik.»

Uo., okt. 13., 9. l., névtelen cikk: »Szent Péter esernyője. Az új Magyar Színház megnyílt s a Mikszáth-regényből összerótt dráma csakugyan nem vált be, amint azt a főpróba után is megírhattuk...«

Egyetértés (főszerk. Pap Zoltán), okt. 9., 14. l., színházi hír: »A darabot értesülésünk szerint Martos Ferenc írta.« — Uo., okt. 11., 19. l., kommuniké a darab főpróbájáról. — Uo., okt. 12., 13. l., ism.: *R. F.*: »Az „ismeretlen” szerző kiléte nyílt titok, úgy tudom, hogy már sok színpadi sikerre tekinthet vissza, de ha ma még nem hajlandó levetni az inkognitóját, én is tartozom respectálni azt. Ezzel az új művével nem gyarapította babérjait — amint előre is sejtettük —, ami másnak nem sikerült, abban neki se volt szerencséje. A Mikszáth művének harmatos, kakukkfű-illatú poézise elsikkadt az átdolgozásban, a leírások báját nélkülöznünk kellett, az alakok vagy bántóan nyerseeknek, vagy durván bohózatosoknak, vagy együgyűeknek tűntek fel, és a mese érthetelenné szakadozott, ellapult. A „színmű” beállításában nagyon szívtelen, hálátlan, kapzsi fickónak látszik az a Vibra György fiskális, aki az atyja elveszett hagyatéka miatt olyan durván bánik az ő áldott jóságú édesanyjával, és aki feleségül venné szerelem nélkül a kis Veronkát, mert megtudja, hogy a Szent Péter esernyőjének tartott óska parupli egykor az ő atyjáé volt, s hogy annak nyelvébe rejtette a nagy vagyonát. Milyen egészen más ez a Mikszáth elbeszélésében! Nem békíthet ki többé „a vége jó, minden jó” — amikor felébred a szunnyadó szerelem s kisül, hogy elégett a pénz, mert felvonásról felvonásra esik a lazán összerótt darab, s a végén csak az vigasztal, hogy módunkban van elolvasni s élvezni az eredeti szépségeit. — A közönség leginkább az epizódokat méltányolta, melyek majdnem változatlanul vétettek át a regényből s melyek úgy hatottak, mint a mazsolaszemek a keletlen kugliban.«

Uo., okt. 13., 16. l.: *Váradai Antal* »Színházi szemle« c. cikkében a regények dramatizálásának kérdésével foglalkozva, a szóbanlevő darabot is érinti: »A *Szent Péter esernyője*, mint kritikánk kiemelte, sok gyengeségben szenved, s hatása is a közönségre nem volt egységes. Nem is lehet másképp. Mindenki mást várt, tehát keveseket lehetett kielégíteni...«

Friss Ujság (szerk. Habár Mihály), okt. 12., 3. l., névtelen ism.: »A Magyar Színház új igazgatásának munkája ma kezdődött. Mikszáth *Szent Péter esernyője* c. regényéből csináltatott színdarabot a színház, és ezzel a gyöngé frásművel indult az új szezon. A regény minden kedves részlete elveszett a színpadon, és a közönség unalommal ülte végig az estét. Réthey, Vágó, Papp, Törzs igyekeztek meg-

menteni a darabot, de sikertelenül. A szerző előérzete súgta a bukást, névtelen akart maradni. Megérdemli, hogy ideírjuk a nevét: Martos Ferenc.»

A Hír (szerk. Braun Sándor), okt. 12., 7. l., névtelen ism.: »*Szent Péter esernyője*. Ez egy regény címe volt eddig, amelyet MK írt. A Magyar Színház lendíteni akart a Mikszáth dicsőségén és a *Szent Péter esernyőjét* dramatizáltatta. Kivel, azt gondosan eltitkolja a színlap. A titokzatos lovag sisakellenzője különben valószínűleg föl fog repülni, mert tudomásunk szerint MK energikusan követeli a színháztól, hogy írja ki az átdolgozó nevét. Ez a név — rászolgált, hogy leleplezzük — Martos Ferenc. Igen gyenge munkát szállított a pályadíjért. Az előjáték — mert az is van — az egyetlen sikerült része a darabnak, itt csak másolni kellett Mikszáthból; a felvonások azonban ötlettelenek, unalmasak. Igazán kár volt a bájos regény alakjait ilyen sánalmasan életre varázsolni. Néhány jelesebb színészben volt csak vigasztalása a közönségnek.»

Magyar Állam. (Idők Tanuja, szerk. Szemnecz Emil), okt. 9., 9. l., kommuniké: A Magyar Színház bemutatásra váró újdonságai, köztük a *Szent Péter esernyője*. — Uo., okt. 12., 9. l., kommuniké a Magyar Színház megnyitásáról; elsőnek a *Szent Péter esernyője* kerül színre. — Uo., okt. 13., tárcsa, B. M. [*Berki Miklós*] tollából. Bevezetőül idézi Kemény Zsigmond »Eszmé a regény és dráma körül« c. tanulmányát, amely szerint a regénynek és a drámának más a természete, más a történelmi fejlődése és így a legjobb regényből is csak ritkán lehet jó drámát írni. A regénynek csak regényalakban van jövője, de már dráma alakjában kevés sikerre számíthat. A cikkíró ezután Beöthy László pályázatára utal: »Az első fecske megjelent. A regényhez képest a drámai földolgozás roppant színtelen. Egyetlen jelenete sincs, mely gyors menetben peregne le; csupa vontatott, hajuknál fogva előranciaigált jelenetek vannak benne, melyeket semmiféle dialógus sem tart össze. Minden elvész benne, ami a regényben vonzó volt. Az esernyő legendája és az a hit, hogy benne van elrejtve a szegedi nábob vagyona, a regényben érdekes bonyodalmakat idéz elő, melyek a drámai földolgozásból mind hiányzanak. Az átdolgozó csupán a Veronka és György szerelmi epizódját tartotta meg s ezt is oly gyámoltalanul, hogy egy órával előbb György még nem szerette Veronkát és egy óra múlva már szenvedélyesen szereti; annyira, hogy ekkor már az esernyőről is le akar mondani. Ily hirtelen történő lelki változásokat az írók mindig érthetőkké szoktak tenni. Mikszáth regényében csakugyan finom művészettel van érthetővé téve, de a sebbel-lobbal készült átdolgozás ezt is mellőzte.«

Magyar Nemzet (szerk. Lándor Tivadar), okt. 12., 10–11. l., *Benedek Marcell* »Az új Magyar Színház. Kapunyitás« c. cikkében Beöthy László műsortervét bírálja. Az első előadások műsorán szereplő négy darab kivétel nélkül regényből vagy novellából készült. Hibáztatja Beöthyt, amiért a színházi mesteremberek drámagyártását pályázattal, megrendeléssel is segíti. — Uo., okt. 13., 8. l., ugyan-csak *Benedek Marcell* ismerteti a *Szent Péter esernyője* bemutatóját. Előljáróban megállapítja, hogy a regényt dramatizáló Martos Ferenc

színművészítő tevékenysége egyre alacsonyabb szinten mozog. »A *Szent Péter esernyőjének* nem is tudok haragosan nekimenni, mint egy gaz számítással írott Machwerknek nekimennék. Ha a szerzőnek végig sikerült volna megőrizni inkognitóját, maga bámulna rajta legjobban, hogy fedeznék fel benne az összes bírálók — csekély magammal együtt — a gyakorlatlan naiv kezdőt — ezúttal tehetség nélkül.

Hogy a *Szent Péter esernyőjében* nincs egy emberi alak, akiben két jellemvonásnál több volna (az se megrajzolva, inkább ráfogva, sőt sokszor még az a kettő is ellentétben áll egymással!) — ez csak a költői tehetség ellen bizonyít. Martos talán tudja is már régen, hogy ő nem költő s a markába nevet, hogy ezt milyen soká el tudta a közönség előtt titkolni. De, amit Martos még nem tud, s amit egyszer már meg kell neki mondani, az, hogy fogalma sincs a darab-komponálásról.

Igaz, az is ügyetlen ember volt, aki Mikszáthnak ezt a bájosan laza szerkezetű, leheletszerű — színpadon elvesző — finomságokkal ható idilljét drámai tárgyul jelölte ki. De aki a szerencsétlen téma megírásához hozzáfog, legalább komprimálja a mesét valami központ körül, válasszon ki magának legalább egy alakot, vagy egy párt, akiket pszichológiailag érdekesen feldolgoz. Mit csinált Martos Ferenc?

A regény előzményeiből csinál egy egész, elejétől végig üres, unalmas első felvonást. Ha az egészet elhagynák, úgyse venne észre senki semmi hiányt: a szemünk előtt történt, mégis százszor elmondják később a tartalmát. Jön a második felvonás, tizenhat évvel később. A felénél több elbeszélés; egy gimnazista ügyetlenségével úgy megcsinálva, hogy mindent olyan emberek mondanak el egymásnak akik az egész ügyet egyforma jól ismerik. „De hiszen jól tudod” — „elmondtam már sokszor” — ilyenforma, már nem egészen ismeretlen, eszközök támogatják ezt a kissé kései expozícióit.

Sőt jön furesább is: tizenhat évi együttlét után még új dolgok is derülnek ki, minden különös ok nélkül, ami eddig hallgatásra készítette volna, vagy éppen most megszólaltatná a beszélőt. „Te még ezt nem tudtad?” Ezt is mintha hallottuk volna már. A harmadik felvonás vége a leginkább Rührscene, hallatlanul unalmasan előadva, hiszen előre tudjuk nemesak a végét, de az összes fordulatait is. A negyedik csak arra való, hogy minden rendbe jöjjön.

A darab kiállításáról csak annyit, hogy a szabad teret ábrázoló, vagy tárlatot mutató díszletek hihetetlenül levegőtlenek. Mintha nagy skatulyákban mozognának a színészek. A rendező elég tapintatosan halkította le a színészeket, munkája egyébben nem kifogásolható, csak a negyedik felvonásban hozza be kissé boszorkánygyorsasággal az éjjeli álmából fölvert falut.

Sikere a darabnak abszolúte nem volt. Még a harmadik felvonás holdvilága sem ugratta be a közönséget. A szerzőre jóformán senki sem volt kíváncsi. Az első bukáson tehát szerencsésen túlésett a színház. Talán éppen babonából nyitották meg ezzel a darabbal.

Magyarország (főszerk. Holló Lajos, okt. 10., 17. l., kommuniké. — Uo., okt. 12., 13. l., ism.: (h. f.) [*Hervay Frigyes*]: »Ezt a

darabot készítették és nem írták. Készítették pedig a legöregebb recept szerint. Érdekesen, jól és sokat ígérően indul. Az előjáték nagyon szerencsésen oldja meg a darab legnehezebb földátát. Az első felvonásban, amely némi eltérést mutat a regénytől, szintén vannak kedves momentumok, de már a második és harmadik felvonás gerinctelen, hazug érzelgősségében, színpalhasogatásában végképp elsikkad a regény csodálatos derűje és édes humora. A szerző jó ízlésére vall, hogy ezt a dramatiszálást, amelynek második felén erősen érzik az izzadságszagú tákolás, nem tekinti irodalmi munkának s nem hajlandó fedezni azt a nevével. Az előadásról csak annyit említünk meg, hogy van egy-két mozzanata, amelyen a rendező tompíthatott, simíthatott volna . . .» — Uo., okt. 13., 12. l., »Magyar Színház« címmel névtelen cikk, a bemutató előadás újabb ismertetése: »A Szent Péter esernyőjének bemutatója határozottan mérsékelt tetszésre talált. Az előadás nem tartozott a jobbak közé. A darabnak nemcsak a szerzője, de szereplői sem tudták éreztetni a regény színét és hangulatát. Egy-két jelenetnél a közönség fölmelegedett, tapsolt is, végeredményben azonban megállapíthatjuk, hogy a darab nem lesz hosszúéletű.«

Magyar Színpad (szerk. Márkus József), okt. 11–17. és 27. sz. : a szereplők névsora és részletes tartalmi ismertetés. — Uo., okt. 14., 2–3. l. : »A sajtó bírálataiból« : sajtószemle. — Uo., okt. 15., 2. l., »A kulisszák mögüle« c. rovatban névtelentől : »MK a Szent Péter esernyőjéről«. Interjú MK-nal. (Mikszáth nyilatkozatának egyik részét *A regény keletkezése* című, másik részét pedig *Irodalom* című jegyzeteink III. fejezetének élén közöltük!)

Magyar Szó (szerk. Pályi Ede), okt. 10., 6. l. : kommuniké. — Uo., okt. 12., 7. l. : (p.) [*Pályi Ede*] : »A Magyar Színház megnyitása. Az első újdonság — a mai bemutató — egy pályázat eredménye. MK-nak a *Szent Péter esernyője* című bájos legendáját kellett átdolgozni. A nyertes darab szerzője — a színlapon nincs ugyan megnevezve — Martos Ferenc. A szerző darabjának alakjaiban, cselekményben teljesen Mikszáth nyomdokain haladt. [?] De e gyönyörű novellában az egyes helyzetek mind kellően vannak előkészítve és indokolva, vagy színdús előadásban megmagyarázva, míg a színdarabban több rész szinte érthetetlen.« — Uo., okt. 13., 6. l., ism. : (p.) [*Pályi Ede*] : »MK bájos novellájának alakjai, amelyeket a szerző változtatlanul [?] átvett, a derűs jelenetek, amelyeket a könyvből mintegy kivágott, őszinte, nagy hatást keltettek. De az ügyvéd ellenszenves alakja, az anya tehetetlen szerepeltetése sehogy sem tudott teteszeni. Ezekben a részletekben esett a darab. A szereplőket nem érheti gáncs.«

A Nap (szerk. Braun Sándor), okt. 8., 7. l., kommuniké a Magyar Színház bemutatóra szánt újdonságairól. Köztük : »Ismeretlen szerzőtől *Szent Péter esernyője*, MK dramatiszálta regénye«. — Uo. október 13., 9. l. (n. s.) betűjeggyel *Braun Sándor* kritikája : »A derék irodalmi kocavadászok tegnap este MK-t terítették le a Magyar Színházban. *Szent Péter esernyője* című búbajos regényt idomították át színdarabbá, megfosztva, kirabolva a mesét minden gyönyörűségéből. Nem volt szerencsés est, az új színészek sem játszottak jól, a közönség pedig kínosan fogadta az újdonságot, melyről

egész határozottsággal megállapítható, hogy nem lesz hosszú életű a földön. A darab szerzője úgy látszik érezte a vihart és igen szellemesen nem íratta ki nevét a színlapra. Ismeretlenül tehát nem gorbáskodunk vele. És kimélni is kell. Mert nagyon csúnyán megbukott. — Uo., ua. lapon kommuniké: »E héten négyszer kerül színre a *Szent Péter esernyője* . . .«

Népszava (szerk. Garami Ernő), okt. 12., 6. l., névtelen ism.: »*Szent Péter esernyőjéből* csak a tánc és zenebetétek hiányoznak, különben operett. Az ember, a néző, a jámbor, csak ül ott s várja, hogy a glogovai pap befejezze unalmas prózáját, mely után az üdítő kuplé, vagy a felvillanyozó macsics következik, és vár egy felvonást, két felvonást, sok felvonást és nem jön semmi: mert itt most irodalmat játszanak. Hiszen bajos dolog a regény dramatizálása (az új irodalmi színház műsorán négy ilyen dramatizált regény van) s Mikszáth regényeinek alig van valami cselekménye; az egészek az ő sajátos humora, elbeszélési módja, hanglejtése ad értéket. De hova sikkadtak ezek az értékek az átdolgozásban; vaskosságokká, unalmasakká váltak. Mikszáth kedves tót falujából kulisszahalmaz lett s elbeszélése az átdolgozás révén szöveggé alacsonyult. Nagyon nehéz e színházból exorcizálni a „Vig özvegy” levegőjét.«

Ország-Világ (szerk. Falk Zsigmond), okt. 20., 28. évf. 42. sz. 877. l.), ism.: *F. [Falk Zsigmond]*: »Az első két felvonás általános tetszést aratott. A harmadik felvonás már csak kevéssé hatott, míg a negyedik felvonás némiképp erőszakolt, nagyon hirtelen és kevéssé indokolt fejleményeivel nem elégitette ki a várakozást. Nagyjából azért a darab barátságos fogadtatásra talált. A közönség örült, hogy MK bájos meséjét élő alakok hozzák szeme elé és nem igen kutatta, hogy a színdarabíró nem vitt bele elég drámai erőt. — Teljes elismerésre méltó az az igyekezet, hogy kitűnő szépirodalmi termékeinket a színpadra vigyük és így még közelebb hozzuk a közönség szívéhez. De őszintén szólva nem hiszem, hogy az elbeszélések, a novellák, avagy a regények dramatizálása valami nagy sikerrel biztasson. Színdarabot írni már magában is a legnehezebb irodalmi vállalkozás. Még súlyosabbá teszi ezt a munkát, ha már megírt anyagot kell feldolgoznunk. Bárhogy sikerüljön ez a művelet, az összes jó tulajdonságai az eredeti eszme írójának számítanak, valamennyi hiba pedig a színmű csinálójának nyakába szakad. Pedig igen sok tárgy nagyon megfelel a könyvben való közlésre, de sehogyan sem helyezhető bele a színpad sajátosság, egészen elütő világitásába.«

Pester Lloyd (szerk. Schiller Zsigmond), okt. 12., 4. l., ism.: *E. G. [Edmund Gerő = Gerő Ödön]*: »Dramatisierung! Das Wort klingt jedem Verständigen nicht anders, als Vergewaltigung, Verstümmelung, Vergröberung. Und es gehörte jetzt schon viel Optimismus dazu, um sich zu sagen, dass Herr Beöthy auf diesem unkünstlerischen, aber praktischen Wege wohl nur zu ein paar bühnenfesten und brauchbaren ungarischen Originalstücken gelangen wollte, nach denen seit jeher die Nachfrage erheblich grösser ist, als das Angebot. Und man durfte sich ferner sagen, dass — mag gleich jeder Versuch szenischer Umformung ein episches Kunstgebilde zerstören

— doch ein verstehendes Dulden am Platze ist, wo eine grandios bewegte Aktion starke Bühnenwirkungen verheisst oder reiche, fesselnde Gedanken von den Brettern herab weiterhin vernehmbar gemacht werden sollen.

Was aber soll man sagen, wenn ein so feines und zartes Werk wie Mikszáth's *Szent Péter esernyője* mit barbarischer Gewaltsamkeit zu kraftlosen Bühnenbildern zerrissen wird, wie es heute hier geschah? Welch sachgemässer Einwand kann solches Beginnen entschuldigen? Der Hinweis auf das Interesse, das etwa die Handlung erregt? Sie ist vom Anfang bis zum Ende von rührend schlichter Belanglosigkeit. Es ist nicht neu und nicht wesentlich, dass naiver Kirchenglaube einen unerklärten Zufall zum Wunder werden lässt. Legenden sind immer so entstanden. Und es ist noch unwesentlicher, dass man sich um das verschwundene Erbe des sonderlichen alten Gregorics herumbalgt und am allerunwesentlichsten ist es, dass schliesslich Herr Gyuri Wibra das kleine Pfarrfräulein heimführt. Und müsste nicht auch Der, der trotz alldem den seltsamen Drang verspürt, aus diesem Anekdotenwerk ein Drama zu zimmern, vor der zeitlichen und örtlichen Zerklüftung einer Geschichte innehalten, die damit anhebt, dass Veronka als Säugling nach dem Pfarrhof gebracht wird, sich dann viele Jahre im Gregorics'schen Hause zu Beszterce fortsetzt, zwischendurch nach Szeged hinüberspielt, wo dem jungen Wibra das Latein beigebracht wird, um, neuerdings Jahre überspringend, in Bábászék wieder anzuheben, von wo nach dem wundervollen Symposion im Hause des braven Mravucsán dann erst die Fahrt nach Glogova geht . . . Die Fabel selbst also motivirt die Dramatisirung gewiss nicht. Der ideelle Gehalt vielleicht? Mikszáth liesse sein breitestes Lachen hören, wollte man bei ihm nach Derartigem suchen. Nein, weder die Geschichte selbst, noch weniger ihr gedanklicher Inhalt geben ihr ihren Werth, ihren Reiz, ihre verehrungswürdige Schönheit, ihr künstlerisches Schwergewicht. Wie bei allen grossen Erzählern, bei Gottfried Keller, wie bei Konrad Ferdinand Meyer, bei Wilhelm Raabe, wie bei Balsac, Dickens oder Gogol, ist auch bei Mikszáth stets das Wie das eigentlich Schöpferische, Grosse und Kostbare. Was er mittheilt, mag unbeträchtlich sein und ist es wohl auch oft. Aber die wunderbar breite Behaglichkeit seiner Art zu erzählen, die lächelnde Liebenswürdigkeit, mit der er uns über die vertrauten Bergpfade des slavischen Nordlandes und das holperige Pflaster seiner bürgerstolzen Krähwinkel zu zarten Mädchen, schwatzhaften Frauen und wunderlichen Käuzen hinführt, mit denen Allen er in der Sprache heimathlicher Zugehörigkeit zu reden weiss, die herzfrische Lebensfreude und Wärme, die solche Wege besonnt, und der milde, heitere Spott ob all der Menschenthorheit und Menschenschwachheit, der immer wieder durchklingt — das allein ist es, was uns Mikszáth so liebenswerth macht, und uns in *Szent Péter esernyője* ein Juwel ungarischer Erzählerkunst sehen lässt. Und all das fehlte in der heutigen „dramatischen Bearbeitung“ völlig . . .«

Pesti Hírlap (szerk. Légrády Imre), okt. 8., 10. l., kommuniké :
A Magyar Színház játékrondje. Az előadására kitűzött színművek,

köztük »Szent Péter esernyője, MK dramatizált regénye«. — Uo. okt. 9., 7. l., kommuniké : a főszereplők. — Uo., okt. 11., 11. l., kommuniké : A Magyar Színház megnyitása. — Uo., okt. 12., 7—8. l., ism. : *Kézdi-Kovács László* : »Szeretném letépni az ideai csodaszép ősz leg-szebb virágait, hogy Mikszáth íróasztalára tegyem. Ő, aki költészetének annyi bűbajos illatú virágát adta nekünk, aki meseszövéseiben, stílusában, írói egyéniségében annyira zamatos, annyira közvetlen, annyira nagy mester, és mindenekfölött annyira magyar, megérdemelne, hogy mai premiéreje alkalmából velem együtt valamennyi igaz szívű magyar eláraszsa a hála virágaival.

De nincs öröm üröm nélkül. És az a lelkesedés is, amit Mikszáthnak előlegeztünk, mindjárt lelohad, ha megtudjuk, hogy Mikszáth csak az apja a mai darabnak ; az anya, aki világra szülte, ama névtelen leányszók közé tartozik, akikről jobb hallgatni. — A regényből írt színmű mindig gyanús. Olyan, mint a kokott. Sohase tudhatjuk, mi rejlik a szenzációs toalettek alatt.

A Mikszáth-regény szűzies falusi levegőjét, hála istennek, a színpadra is tisztán vitték be. Veronka, a hősnő, tizenhétéves ártatlanságával nem is alkalmas arra, hogy kabaré-hangulatban várjuk a darab fejleményeit. — Az átdolgozás hibája éppen a másik végletben rejlik. Nagyon is falusias, szinte pórias néhol a hangja, melyet súlyosbít a sok riktóan színezett szenzáció és a nagy adag érzelgősség. Az a csodálatosan finom cizelláló művészkezd kellett volna a darab átdolgozásához, mely Mikszáth íróművészetét annyira jellemzi.« — Uo., okt. 13., 8. l., kommuniké a darab előadásainak rendjéről.

Pesti Napló (szerk. Szerdahelyi Sándor), okt. 9., 16. l., kommuniké : A Magyar Színház megnyitó előadása és a főszereplők. — Uo., okt. 11., 19. l., kommuniké : Főpróba a Magyar Színházban. — Uo., okt. 12., 10—11. l., ism. : *E. N. [Erényi Nándor]* : »A Szent Péter esernyője a színpadon azoknak talán élvezetet szerezhetett, akik a regényt nem ismerik. Nem minden dramatizált regénynél van ez így. „A kaméliás hölgy” és „A vasgyáros”-féle színdarabok sokkal nagyobb hatást tettek mindenkor és tesznek ma is, mint a regények, melyekből készültek. A MK regénye még olyan eléggé sikerült dramatizálásban sem kívánczozott színpadra, mint amilyenben ma bemutatatták. A magát megnevezni nem akaró szerző (vagy szerzők, mert a mai premiéren híre járt, hogy a darabot ketten írták) ismeri a színpadot, sőt rejtett titkait is fürkészgeti. A színpad ismeretével oldotta meg azt a nehéz feladatot, hogy a sok-sok szentendő alatt történő cselekvényt harmadfél óra alatt kell lejátszani, sőt maga a darab — az előjáték után, amely tizenöt évvel előbb játszódik — huszonnégy óra alatt perog le. A Mikszáth csudálatos humorából is jól tudott táplálni egynéhány jelenetet és egyik-másik alakban szerencsével tudja megjeleníteni azt, akit Mikszáth az ő finom vésőjével szinte márványba faragott az olvasó számára. Az is a színdarab szerzőjének az érdeme, hogy ott, ahol a cselekvény folytonossága, közvetlenítése megkívánta : tudott hidat építeni a maga kitaláló erejéből. De e készségnek olyan motívumok estek áldozatul, melyek

utóbb kiderül [az átdolgozó módosítása szerint:], az apja volt az a bolygó zsidó, aki vörös esernyőjét ezelőtt tizenhat évvel kitárta Veronka felett. — A vége a darabnak persze házasság, de előbb Vibra ügyvédnek a drámai igazság tízparancsolata szerint egész mártíriumot kell szenvednie, amiért az apja vörös esernyője révén, illetőleg a nyelében gondolt bankutalvány által gazdaggá, híressé akart lenni. — Sok bizalommal, úgy tetszik, a szerző sem lehetett drámája iránt, különben odanyomatta volna nevét a színlapra, annál is inkább, mert neve néhány operettje révén jóhangzású. Az előadás nem sokat lendített a felemás darabon. — Uo., okt. 13., 15. l., a »Magyar Színház« c. kommunikében a *Szent Péter esernyője* előadásainak rendje.

Vasárnapi Ujság (szerk. Nagy Miklós), okt. 20., 54. évf. 42. sz. 839—840. l., ism.: *Palágyi Lajos*: »Petőfi „János vitéz”-ének zenés színművé történt átdolgozása s közismert színpadi sikere arra bírta a Magyar Színház igazgatóját, hogy más nagyírú elbeszélő műveket is színdarabokká dolgoztasson át. Legünnepelebb regényíróink legismertebb műveit választotta ki e célra, s a sorozatot Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyőjével* nyitotta meg, amely nemcsak hazánkban ünnepelt munka, hanem számos fordítás révén mindenféle nyelven ismeretes és népszerű.

Mikszáth művének e kiváló híre, meséjének, alakjainak, humorának, elbeszélő hangjának közismert volta eleve nagy érdeklődést biztosított a színpadi utánzatnak — de egyszersmind fokozott mértékben hívta ki a közönség összehasonlítását. Mindenki, aki olvasásból ismeri Mikszáth alkotását — s ilyen a nézőközönségnek javarésze — az előadás folyamán egyre csak összehasonlítást végzett az eredeti s a másolat között, kereste azokat a részeket, melyeket az eredetiben különösen kedvel, s meglepődött azokon a részeken, amelyeket az ismeretlen színpadi szerző az eredetihez költött. S ez a folytonos összehasonlítás — bármily szép tehetségű is a színpadi szerző — nem válhatott előnyére.

A közönség ama része pedig, amely még nem olvasta Mikszáth művét vagy pedig nem emlékezett eléggé rá: természetesen nem érthette meg eléggé a színpadi terméket. Hiszen a rövidre foglalt színdarabból ki kellett maradnia számos olyan részletnek, amelynek helye van az elbeszélő műben, s amely az egész történetet egybefűzi és magyarázza. El kell azonban ismernünk, hogy egyes mozzanatokban, különösen midőn a szerző ragaszkodhatott Mikszáth leleményéhez és előadásához, de némely önálló részletben is zavartalan hatása volt a színműnek.

Maga a Mikszáth-féle mű pompás alapötlete, az esernyőtörténet, amely igazán jóízű humorral gúnyolja ki egy babonás legenda keletkezését s kacagtató módon tárja fel, hogy egy öreg zsidó ócska esernyője miként válik jámbor tótok között vallásos kegyelet tárgyává s miképp lesz Szent Péter esernyőjévé: — nem érvényesült a színdarabban úgy, mint a regényben...»

Ugyanezen ismertetést teljes egészében közli a *Képes Folyóirat* is: 1908. 43. köt. 123. l.

b) Az 1924. június 14-i felújításról

Budapesti Hírlap (június 14., 7. l.), kommuniké: »A Mikszáth-darab bemutatója. Ma este van a Magyar Színházban a *Szent Péter esernyője* felújítása, amely iránt igen nagy az érdeklődés. A kitűnő szerepekben a színház legjobbjai lépnek föl...«

Uo., június 15., 15–16. l., ism.: (*D. L. L.*): »Mikszáth halhatatlan regényéből, *Szent Péter esernyőjéből* drámát formált Martos Ferenc és Bakonyi Károly. A dráma régebben — körülbelül két évtizeddel ezelőtt — a Magyar Színház repertoárjának egyik erőssége [!] volt. A mai felújításnak az adott érdekességet, hogy a darab fő női szerepében, a kis Veronikában [igy!] lépett fel először Blaha Gitta, Blaha Lujza asszony unokája...«

Az *Est* (június 14., 9. l.), kommuniké: »A Mikszáth-darab bemutatója.«

Uo., június 15., 11. l., névtelen ism.: »MK világljáró regényéből vagy tizenöt évvel ezelőtt csinált Bakonyi Károly és Martos Ferenc drámát, szelíd, csendes folyású, idilli színművet, amelyben csak jó emberek szerepelnek. A Magyar Színház bölcsen cselekedett és megértette korunk szavát — erre különben *A vén gazember* nemzeti színházbéli sikere nyomatékosan figyelmeztette —, mikor elővette Mikszáthot és színpadra vitte a halhatatlan mester bájos figuráit, tiszta erkölcsét és tiszta levegőjét...«

Esti Kurír (június 8., 12. l.), kommuniké: »*Szent Péter esernyője* felújítása«. Uo. (június 11., 9. l.), hír: »Szombaton mutatja be a Magyar Színház a *Szent Péter esernyőjét*.« A cikk felújítja a darab keletkezésének körülményeit; bemutatásának emlékét e téves közlésekkel igyekeznek megszépíteni: »A bemutatáson, amelyen MK is megjelent [?], nagy volt a siker« [?] Uo., ua. sz., ua. l., kommuniké: »Mikszáth-darab a Magyar Színházban«. Uo., június 12., 8. l., hír: »Blaha Lujza a Magyar Színházban. Blaha Lujza ma délelőtt megjelent a Magyar Színházban, a *Szent Péter esernyője* próbáján...« Uo., június 13., 9. l., hír: »Éjjeli próba a Magyar Színházban.«

Uo., június 15., 10. l., ism.: *k. i.*: »A Magyar Színház újból életre támasztotta Mikszáth–Bakonyi–Martos *Szent Péter esernyője* című színművét, amely 1907-ben került először színre. Az akkori tudósítások szerint a darab, amely egyébként koszorúzott pályamű volt, megérdemelt sikert aratott. [?] — A ma kritikusa sem mondhat sokkal többet: a darabnak megérdemelt sikere volt. De amíg évekkal ezelőtt ez csak köteles bókot jelentett Mikszáthtal szemben, ma nem csupán komplement, hanem örömünk kifejezése... Kemény munkát végzett Bakonyi és Martos, amikor a *Szent Péter esernyője* meséjének szertelen áradását egy mederbe, egy színpadra szorította. S amikor azt mondjuk, hogy ez a munka legalább részben sikerült is nekik, máris annyit mondtunk, amely minden dicséretet kifejez...« — Uo., június 17., 9. l.: reklám cikk a bemutató sikeréről.

Magyarország (június 14., 11. l.), kommuniké. — Uo., június 15., 14. l., ism. (*f. m.*): »A Magyar Színházban ma este új életre kél a színház műsorának egyik régi, sőt legrégibb darabja, a *Szent Péter*

esernyője, melyet Martos Ferenc és Bakonyi Károly dramatizáltak MK világot járt regényéből. Szerencsés a darab, melynek halhatatlan mikszáthi ötlete dacol az évek múlásával, s ha nem is ad alkalmat nagy szerep hiányában kimagasló színészi alakításokra, derűjével, bőjával, izességével, mesélő jókedvével élvezetet nyújt mindenkinek, akinek szíve nem tompult el a mindennapi életet ötletekkel megszáptó költészet kedves fogásaival szemben.◀

Magyarság (június 14., 10. l.), kommuniké. — Uo., június 15., 21. l., ism.: (B.) [*Bodor Aladár*]: »Ennek a Mikszáth—Martos—Bakonyi-szindarabnak a mai időkben — hogy kereskedelmi nyelven szóljunk — kurzusa jött meg. Nemcsak az ajánlja, hogy a párja, a *Vén gazember*, a Nemzetiben komoly sikerrel virágzik, hanem mert a receptje egészen a mai gyöngélkedő időknek, gyenge gyomornak való főzet. Nincs benne semmi nehezen emészthető, semmi probléma, semmi fárasztó, semmi erős fűszer. Minden jó ebben a kis darabban, ami mikszáthi és ami novellai, mind gyöngö s patikaszagot éreztet, de elnyelhető a tűrhetően kellemes és rózsaszínű ostyában, ami Martosé és Bakonyié. A Magyar Színház igen okosan cselekedett, amikor élete első kasszadarabját [?] föllevenítette, ma éppolyan jóindulatú közönséget fog tudni találni hozzá, mint annak idején, rég-rég a háború előtt, amikor bemutatta, amikor ez nem volt még meglehetősen történelmi darab is...◀

Magyar Színpad (június 14., 1. l.), névtelen cikk: »A „nagy palóc” halhatatlan szellemét idézi ma este a Magyar Színház. Mikszáth jegyében — ez annyi, mint a magyar irodalom jegyében. Az előadás művészi szempontból és kiállítás dolgában egyaránt a legkényesebb igényeket is kielégítheti. A *Szent Péter esernyője* tizenhét esztendő távlatában is frissen, s ha lehet, még üdítőbben hat Martos Ferenc és Bakonyi Károly kegyeletes és briliáns [!] színpadi átültetésében...◀ — Uo., 1., 3. és 6. l.: a darab előadásainak rendje, részletes tartalmi ismertetés és szereposztás. — Uo., június 16., 2. l. és június 18., 2. l.: kommuniké a repríz sikeréről. — Uo., június 29—30. sz., 1. l.: »Az Unió-színházak 1923—1924-iki évadja» c. beszámoló-cikkben »az évad utolsó eseményeként» említve.

Nemzeti Újság (június 15., 14. l.), ism.: (g—ly.) [*Gergely István*]: »Valamikor nagyon szépen intonálta új korszakát a drámai szakmára áttért Magyar Színház *Szent Péter esernyőjével*, ezzel a jóízű darabbal, amelyet MK híres regényéből Martos Ferenc és Bakonyi Károly dramatizált. A mai repríz elsősorban az elmúlt időkre emlékeztet, amikor új fiatalság új drámai színházzal ajándékozta meg fővárosunkat, olyan műintézettel, amely sokáig a helyzet magaslatán maradt. Akár babona, akár hitvallás az új rezsim részéről, hogy éppen ezzel a darabbal kezdi meg a maga működését, szívesen merülünk el Mikszáth költészetében, melyet óvatos és kegyeletes kézzel plántáltak a rivalda elé.◀

8 Órai Újság (június 14., 7. l.), ism.: (Li.): »A *Szent Péter esernyője*, MK zsenijének egyik legragyogóbb megnyilatkozása, a mai világban szinte gyógyító impressziókat ad a fáradt lelkeknek. Mert meglevenedik e költői műben mindaz, ami e szomorú világból hiány-

Ez az idillikus hang ma is megnyíthatja a nézők lelkét s a Mikszáth finom humorra közelhozza a színpadot. A repríznek legnagyobb érdekessége, hogy a darab női főszerepét Blaha Lujza unokája, Blaha (Gitta játassza. Az együttes nagyon jó.*

c) *A székesfehérvári előadásról (1915. január 26.)*

A Martos-féle színpadi átdolgozás 1907. és 1924. évi előadása között, 1915-ben Székesfehérvárt is bemutatták a *Szent Péter esernyője* egy színpadi változatát. Szerzője: *Hevessi Jenő* hírlapíró, a »Székesfehérvári Friss Újság« szerkesztője. A darabot egyetlen egyszer adták elő a székesfehérvári Városi Színházban, az egyik színész jutalomjátékkául. A darab kézírata nem maradt fenn; a színműről tehát csak annyit tudunk, amennyit a helyi lapok tudósításai följegyeztek. Részletes tartalmi ismertetés, illetőleg szerkezeti kép híján nem állapítható meg a közleményekből: hogyan viszonylik a Hevessi-féle átdolgozás a Martos-féle átdolgozáshoz? Ez utóbbit ugyanis a közlemények egyáltalán nem említik, mintha nem is tudnának a nyolc évvel korábbi pesti bemutatóról... Mindenesetre feltűnő, hogy a Martos-féle feldolgozás előjátékából és három felvonásból álló szerkezetének teljesen megfelelően a Hevessi-féle feldolgozás szokatlan felvonás-számra: négy felvonásra oszlik! Végül ha azt a körülményt is figyelembe vesszük, hogy a darabot mindössze egy alkalommal tüzték műsorra (tehát az átdolgozó fáradsága anyagilag sem indokolt!); joggal vehetjük fel a kérdést, hogy vajon a Hevessi Jenő nevével jelzett székesfehérvári bemutató nem pusztán a Martos-féle színpadi változat egy kézíratos példányának alkalmi felhasználása-e, esetleg némi módosítással?

Közöljük a székesfehérvári egykorú sajtó beszámolóit, a »szerző« szerkesztésében megjelenő lappal kezdve a sort:

Székesfehérvári Friss Újság (1915. január 22., 2. l.), színházi hír: »A színtársulat érdekes előadásra készül. Hevessi Jenő, a Székesfehérvári Friss Újság szerkesztője, feldolgozta egész estét betöltő színdarabbá MK *Szent Péter esernyője* című elbeszélését és azt kedden, e hó 26-án este mutatja be a színtársulat.« — Uo., jan. 24., 3. l. és jan. 26., 2. l. újabb hírek a készülő előadásról. — Uo., jan. 28., 2. l., ism.: *Reza Deza*: »Régi, sokszor tényekkel és levezetésekkel bizonyított igazság, hogy regényből nem lehet színdarabot írni. Eddig még csak egy regényből dramatizált színjáték állotta meg a sarat, az „Aranyember“. De az egészen más lapra tartozik... Hogy Mikszáth bűbájos *Szent Péter esernyőjéből* miért nem lehet drámát írni, azt — úgy hiszem — mindenki tudja, és tudta Hevessi Jenő is, akinek ilyen című darabját mutatta be színházunk. De vérbeli író létére — nem is akart. Tudja Pál, mit kaszál! A színlapon jelzett „nagyhatású mulattató“ epiteton csak a mi színházunkkal összehasznált kultúrátlanság vésztüze, s a szerzőtől csupán a meghatározásnak „életkép“ szava származik. A szerző Mikszáth egyik legkötőbb kompozíciójú és legmesteribb rajzú regényéből csak egy életképet altart írni, mely annak a tárgyát adja elő. Tessék ezt így értelmezni. Ez körülbelül

olyan, mint egy rapszódia, melyben a téma minduntalan megjelenik, de már nem mint népdal, hanem mint zenei gondolat. Ha pedig a *Szent Péter esernyőjét*, amelyet tegnap este láttunk, így fogadjuk, egészen más lesz az ítéletünk, mintha Mikszáth regényét keressük benne.« — Uo., jan. 29., 2., névtelentől: »Még egyszer a *Szent Péter esernyője*. Tegnap számunkban Rexa Dezső kiváló író, vármegyei főlevéltáros részletesen bírálta azokat a nehézségeket, amelyek a szerző elé tornyosultak, amidőn arra határozta el magát, hogy a híres beszélyt színpadra alkalmazza. Ezúttal röviden hadd szóljunk a közönség hangulatáról. A szép számban megjelent közönség élénk kíváncsisággal és nagy érdeklődéssel szemlélte a színpadon lefolyó cselekményt és többször adott kifejezést tetszésének...«

Székesfehérvári Hírlap (január 24., 3. l.), színházi hír: Hevessi Jenő helybeli szerkesztő MK *Szent Péter esernyője* c. regényéből négyfelvonásos színdarabot írt, mely Déri Béla jutalomjátékául január 26-án kerül színre a városi színházban.

Uo., jan. 29., 2. l., névtelen ism.: »Meg kell állapítanunk, hogy az életkép, ha nincs is fellengző költői eszmékkel túlszépelve nem is arrogált olyféle reklámokra, minőkkel a budapesti újságírók szokták egymás színtermékeit elárasztani, de mindenesetre egy igen tisztességes színvonalon álló szellemi munka, mely megérdemli az elismerést. Határozott előnye az életképnek, hogy nem hajszolja a modern pikantériákat, nem kérkedik izgalmas trükkökkel, hanem egyszerű, természetes humorral igyekszik szórakoztatni.« Kiemeli az érdemesebb szereplőket, de megjegyzi, hogy »az életképet jobban is lehetett volna előadni.«

Székesfehérvár és Vidéke (január 21., 2. l.), színházi hír a színdarabba átdolgozott regényről. — Uo., jan. 27., 3. l., névtelen ism.: »*Szent Péter esernyője*. A legnagyobb magyar elbeszélőnek, MK-nak e című pompás humorú beszélye közismert kincse a magyar irodalomnak. És épp e közismertség tette figyelemre méltó és nehéz vállalkozássá Hevessi Jenő azon igyekezetét, hogy a *Szent Péter esernyője* pompás alakjait színpadon szólaltassa meg. Mikszáth bizonyára nem vállalkozott volna arra, hogy Hevessinek színpadi terméke után írja meg beszélyét, és ha Hevessi komolyan hitte, hogy Mikszáth zamatos, utólrhetetlen közvetlenségű humorát színészek ajkain keresztül is élvezetessé tudja tenni, ezzel nagy magában bizásának adja bizonyosságát és olyan fába vágta fejszéjét, amely a komoly irodalom csekélyszámú fehérvári barátainak érdeklődését méltán fölkelthette. A *Szent Péter esernyőjét* mikszáthi hűségében sikerült visszaadni, a mese megmaradt egésznek, de mégsem döntötte meg azon komoly irodalmi faktorok véleményét, hogy Mikszáthot teljes hatással nem lehet színpadra vinni. Az ő finom humora, alakjainak művészi karikírozása, a „nagy palóc” telt szájú derűje [!] sokat veszít közvetlenségéből, színéből, zamatából, élvezetességéből a színpadon. Ezt, különösen ezt igazolta Hevessi, aki elismerésre méltó finomsággal háritotta el magától a könnyen kínálkozó alkalmakat, hogy Mikszáthból elvegyen és azt a sajátjából pótolja. Ő csak Mikszáthot akarta adni. Mivel pedig Mikszáth ismerte az ő írásművészetét és tudta, hogy annak a

színpad nem éltető levegője: Hevessi minden nemes igyekezete, ízlése, színpadtechnikai ismerete és humor iránti érzéke sem tudta meggyőzni a közönséget arról, hogy Mikszáth tévesen ítélte volna meg a saját képességeit és művészetének karakterét...»

Fejérmegyei Napló (január 22., 2. l.) színházi hír: »Kedden [január 26.] lesz Déri Béla jutalomjátéka, melyen MK híres, regényes elbeszélése, a *Szent Péter esernyője* kerül színre színpadi átdolgozásban.« — Az előadásról e lap nem közöl ismertetést!

IV.

A FILMVÁLTOZATOKRÓL

Tíz évvel a színpadi átdolgozás után, 1917-ben mozivásznon is megjelent a *Szent Péter esernyője*.

A magyar filmgyártás *Karinthy Frigyes* forgatókönyve alapján készítette el az első Mikszáth-filmet. 1935-ben újabb változat készült, most már hangosfilm, *Siklósi Iván* forgatókönyve nyomán.

Nem a második átdolgozás fölényét jelzi az, hogy ennek jóval terjedelmesebb sajtóvisszhangja van, mint az elsőnek. Más okokban kell keresni a magyarázatot. A főök az, hogy a film kezdőkorában a mozikritika még nem volt általános, s a lapoknak csak kisebbik fele foglalkozott a filmalkotásokkal is. A lapok egy részének valósággal »derogált« komolyan venni a »mozit«. A másik ok pedig az, hogy a Karinthy-féle filmváltozat bemutatására éppen 1917 október végén került sor, amikor — a háborús események, főleg pedig az oroszországi forradalom következtében — minden érdeklődés a világpolitika felé irányult. E történeti mozzanatok figyelembevétel nélkül a mai olvasó éppoly hibásan ítelné meg a kétféle feldolgozás minőségét, mintha a regény értékét kizárólag az egykorú kritikák terjedelme szerint mérlegelné.

a) Az első filmváltozatról (1917)

Az első magyar filmek — köztük a *Szent Péter esernyője* című film — szerepét és jelentőségét történeti szempontból, a fejlődés szempontjából *Kispéter Miklós* vizsgálja először »A győzelmes film« című monográfiájának »A némafilm«-ről szóló fejezetében (Bp., 1938. 80–86. l.). Főbb megállapításai a következők:

Az 1910-es években készült első nagyszabású filmekben a színház öntudatlan hatásának nyomai látszanak. »Ebben az időben a tőke, a reklám, de még a kritika sem vesz tudomást más művészi egyéniségről a filmmel kapcsolatban, mint a színészről. A közönség és a kritika szemléletében nem is szerepelhetett más a színészen kívül, hiszen a rendező művészi tevékenységének még nyoma sincs a filmen. — A háború [az első világháború] nálunk is nagy változásokat idéz elő. Az akkori ellenséges hatalmak filmjei (a francia és olasz filmek,

amelyek eddig a piacon uralkodtak) nem igen jöhetnek be hozzánk, a többi pedig már nem elégíti ki közönségünket. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar filmgyártás olyan lendülettel kezd dolgozni, amilyenre sem azelőtt, de aránylag azóta sincs példa. Egymásután jönnek létre a hazai filmalkotások, amelyeken a magyar színpad színészeinek legjava vonul fel. A háború elején alig egy-két vállalkozás hoz piacra magyar filmet, a háború végén 13 kisebb-nagyobb „filmgyár”, illetve vállalkozás dolgozik szorgalmasan. De míg kívülről a film példátlan arányú fejlődését a technika és a kereskedelmi apparátus tökéletesedése hallatlan arányokban bontja ki, a belső kialakulást számos akadály késlelteti. A film jelentőségét és szerepét ebben a korban még igen kevesen látják és sejtik. « Mégis akadnak néhányan, akik a tőke üzlet-filmjei mellett komolyabb művészi törekvések megvalósítására gondolnak. Ámde mik lehetnek a film komolyabb és művészeibb törekvései, akár tárgyválasztás, akár formaművészet szempontjából? A tárgyat az irodalom és a színház berkeiben keresik, formaművészete pedig a színpadból próbál megélni. Ezek a pseudo-törekvések a némafilmnek mitsem árthatnak. Mint-hogy a kép alkalmatlan az auditív kifejezésre, éppen szeplőtlen vizualitása az, ami az útkeresőket a filmszerű tárgyválasztásra rákényszeríti, szemben a tévesen erőszakolt színpadszerű és irodalmi tárgyválasztással. A fejlődésnek ebben a fázisában szinte kizárólag olyan filmekkel találkozunk, amelyek az irodalomból és a színpadról választják tárgyukat. Ezek a filmek azonban leginkább irodalmi és színpadi reprodukciók, híjával minden filmszerűségnek. « Felsorolja az 1910-es évek külföldi és hazai irodalmi tárgyú filmjeit, köztük a *Szent Péter esernyőjét* is. Majd így folytatja: »Ezek a produkciók a fejlődés második fázisába tartoznak, amikor a film már változatosabb és tartalmas meseanyagot keres. Saját hagyományok nélkül kénytelen az idegen művészetek (irodalom és színpad) mesetárához fordulni. Azonban már mindinkább jelentkeznek a filmszerű törekvések is... A fejlődésnek ebben a szakaszában egész sereg filmsztárt találunk, akik magukra vonják a tömeg érdeklődését. « Említi a *Szent Péter esernyője* c. film főszereplőit is, hangsúlyozva, hogy a magyar film erősen a színpad befolyása alatt állott. Sőt etekintetben nálunk a film sokkal nagyobb mértékben érezte hatását, mint külföldön, ahol a nagy tőke és nagyobb arányú kereskedelmi lehetőségek önállóbb életfeltételeket teremtettek számára. «

A Szent Péter esernyője filmváltozatát *Rubinyi Mózes* is számontartja »Huszonöt év MK életéből« c. tanulmányában (Irodalomtörténet, 1936. 25. évf. 16. l.). A dramatizált Mikszáth-regények szemléjét követően írja: »E színpadi sikerek már utalnak arra a hídra, amely természetszerűleg a színpadról a filmre visz. A Mozgókép-Otthon hozta a huszas évek elején [helyesen: 1917-ben] a *Szent Péter esernyőjét*, mint filmet. Korda Sándor rendezte és Karinthy Frigyes írta filmre. «

Az egykorú újságokban és folyóiratokban :

Budapesti Hírlap, 1917. okt. 31., 6. l. : a Mozgókép-Otthon reklámhirdetése a filmről és a főszereplőkről.

Magyar Hírlap (okt. 30., 7. 1.) névtelen cikk: »Az első Mikszáth-film. Belátható volt, hogy a film fejlődésének ebben a periódusában, amikor legnagyobb hatású művei a világirodalmi remekek átdolgozásából kerülnek ki, sorra kell kerülnie MK regényeinek is. Szinte várta már a közönség, hogy a magyar regényirodalomnak Jókai mellett másik világszerte ismert nagyságát, MK-t is üdvözölhesse a mozi vásznon. Az bizonyos, hogy Jókai mellett senki sem ismerte úgy a magyar zsentrit [így!], mint ő; de amíg Jókaiiban a fantázia sokszor szertelenségig csapongott, addig Mikszáth mindig élesen rajzol, mindig a földön jár és földi arányokat lát. Néha egy-egy szóval teljesen plasztikus rajzát adja hősének. Nehéz feladat tehát Mikszáth-filmet készíteni, mert minden regényének a köztudatban élnek az alakjai. Különösen nehéz feladat volt Mikszáth legismertebb regényének, a tizenöt nyelven olvasott *Szent Péter esernyőjének* filmre ültetése. Minden embere csupa karakterisztikum. Minden dicséretet megérdemel az a mód, ahogy ez a Corvinnak sikerült. Méltán fog a világpiacon feltűnést kelteni. Ebben mindenkinek volt érdeme, akik a film alkotóinak gárdájába tartoztak. A munka sorrendjében elsőnek kell említenünk Karinthy Frigyeset, a regény átíróját. Kitűnően operálta ki a regényből mindazt a humort és bájít, amit vásznon a regényből meg lehet jeleníteni, amellet tökéletes hűséggel adta vissza a mesét...«

Magyar Színpad (okt. 30., 3. 1.), rövid hír a Mozi-rovatban: »Mikszáth-regény filmen. Az egyik legjobb Mikszáth-regényt, a *Szent Péter esernyőjét*, a Corvin-gyár éppen most bocsátotta a közönség elé mozarab formájában...« — Uo., ua. szám 6. 1., a Mozgóképtothon reklámhirdetése: »MK regénye: *Szent Péter esernyője* négy felvonásban. Az idény nagy drámai alkotása.«

Uo. nov. 4., 3. 1., hír: »A Mikszáth-film sikere. A közönség a MK *Szent Péter esernyője* című regényéből készült filmdrámát állandó érdeklődéssel nézi. A Corvin-filmgyár, mely a regényt filmre alkalmazta, igen helyesen fogta fel a filmesítés célját, amikor első sorban arra törekedett, hogy a regény költői szépségei eredeti pompájukban jussanak érvényre a filmen is. Mikszáth nagy irodalmi kvalitásai nem mennek veszendőbe a filmen sem és ez magyarázza főképpen a nagy sikert.«

A Nap (okt. 30., 7. 1.), névtelen cikk: »Az első MK-film a Mozgóképtothonban. A magyar regényirodalom világhírű alkotása, MK regénye, *Szent Péter esernyője* kerül ma bemutatásra a Mozgóképtothonban. A filmet Karinthy Frigyes írta át bravúrral: csupa báj és humor. Korda Sándor nemcsak technikailag rendezte tökéletesen, hanem abban is remekelt, hogy a színészeket kitűnő érzékkel választotta a filmhez.«

Pesti Hírlap (okt. 28., 8. 1.) névtelen cikk: »A *Szent Péter esernyője* MK legszebb regénye. Csupa üde fantázia, ami azon a meze gyén kanyarog, amelyen a legendák születnek. Az egyszerű, falusi népek legendái. Miképpen születik meg a kis tót falucskában a *Szent Péter esernyőjének* legendája, arról szól ez a Mikszáth-regény. Irodalmi remek, ami Londonban éppoly népszerűvé tette írójának nevét, akár-

csak idehaza. A szívhez, a fantáziához szól elsősorban ez a regény. Filmre vinni tehát vajmi nehéz. A vászon néma, mit sem árulhat el azokból a melegeket sugárzó szavakból, amikkel ez a regény úgy tele van. Követni pedig a fantáziának azt a röptét, amihez az olvasó képzeletében eleven erőt az író fantáziája adott... nos igen, erre már nagyon is alkalmas a film, sőt csakis a film alkalmas, de vajon egy magyar filmben megvan-e ehhez az erő? — Azon magyar filmeknek ugyanis, amik regényekből vagy színdarabokból készültek, a legtöbbször megvan az a hibájuk, hogy nem írók viszik a filmre. Még abba bele lehetne nyugodni, sőt — mint Mikszáth esetében is — bele is kell törődni, hogy nem a szerző végzi el ezt a munkát. De hogy ne írómber végezze, ebbe már kissé bajos. Igaz, a rendezőnek van nagy rutinja, a dramaturgnak dramatikus érzéke, ámde vajmi ritkán van fantáziája. Márpedig éppen ez az, ami a filmhez elsősorban kell. De minek rekrimináljunk éppen most, amikor a *Szent Péter esernyőjé*-nél végre azt láthatjuk, hogy íróra: Karinthy Frigyesre bízták a filmrevivést. Fényesen sikerült. Benne van a filmben a teljes Mikszáth-regény: a romantikájával, a játékosságával, a humorával, sok drága furcsaságával. És ami itt-ott eltérés van, nem egyéb, mint ugyanannak a szárnynak, az írói fantáziának némi diverziója egy kissé jobbra vagy balra, ahogy ezt a film természetesen megkívánta. Ebben a filmben öröme telik még a legnagyobb Mikszáth-rajongónak is... « — Uo., okt. 30., 8. l., kommuniké a bemutató nagy sikeréről: »Már délután egy jegy se volt a Mozcókép-Otthon hétfői három premiere-előadására...« stb.

A *Pesti Napló* (okt. 28., 11. l.) filmkritika helyett szubjektív hangú beszámolót közölt MK fiának, *Mikszáth Albertnek* tollából »Az első Mikszáth-film« címmel. Megírja, milyen kedvezőtlen viszonyok között történt a film bemutatója 1917 őszén, a háború súlyos hónapjaiban: »A régi időkben fényes és ragyogó reklámokkal már messziről hivalkodó színház most sötétben ásit a belépő felé. Ez a háború... (De) a nézőtér színültig zsúfolva van nézőközönséggel... Félő aggodással néznek a vászonra. Nem fogja-e sérteni Atyám emlékét a regényéből átirrt film-darab? Milyenek lesznek a vásznon azok az alakok, kik az ő fantáziájában kiforrva indultak el a nagyvilágba millió és millió olvasóhoz? Milyen hatásuk lesz a jóízű beszédű figuráknak a — néma filmen? A gép gyorsan berreg, feszült idegzettel figyelek. Egyszerre csak jóleső, meleg érzés fut rajtam keresztül, mosolyognom kell. Huszár Károly és Hajdu József a kapzsi Gregorics-fivérek alakításában utólráhetetlen művészetet tolmácsolják a regény mélységes humorát. A kellemes és jó érzés aztán egy percre sem hagyott el; Rátkai, Lajthay, Várkonyi és Lenkeffy Ica mesteri játéka nagyszerűen, izgalmasan művészi. A fototeknika és a rendezés is elsőosztályú. A féltő gonddal és pazar bőkezűséggel készült filmet hibátlannak tartja. A mozgóképek játéka a zenekíséretet is fölöslegessé teszi: »A film finom kidolgozása, kedves beállítása és a regényt teljesen megértő rendezés többet ért minden muzsikánál.«

A *Színházi Élet* (október 28—november 4., 6. évf. 44. sz. 24—26. l.) névtelen cikkírója nyakatekert mondatokban, modo-

ros pesti argot-ban mond véleményt a filmről: »*Szent Péter esernyője. Mikszáth regénye a Mozgókép-Oththonban.* Körülbelül féltucat nyelvre [már a'kor több mint egy tucatra!] fordították le a *Szent Péter esernyőjét*, MK-nak, a drága mesemondónak ezt a vidám fordulatokban gazdag, szellemes regényét, és szerte a világon ezek gyönyörködnek még ma is a kiváló magyar író dickensi humorában, de ami a regény cselekményének talaja, a pompásan formázott eredeti figurák érdekesen színmagyarrá festenek. [így!] A *Szent Péter esernyője* volt az első magyar regény, ami [!] nemzetközivé lett. Mikszáth volt a fáklyavivője a magyar litteraturának a nemzetközi irodalomban. A legnépszerűbb regénye kétségkívül a *Szent Péter esernyője* volt, s most ez a regény — megint csak a Corvin-filmgyár finom ajánlékaként — filmre tevődött. Az első Mikszáth-film! Keresve se lehetne külön matériát találni kedves, elérzékenyítő, édesen elszórakoztató filmek számára, mint Mikszáth regényeit. Csupa charme és bonhomia, egy-egy irodalmi bizsu minden ragyogóan megkomponált, tréfával felcicomázott jelenete a *Szent Péter esernyőjének*. Mindenki olvasta ezt a regényt. És épp ezért, Mikszáthért, a kedves visszaemlékezésért, egy órai kellemes hangulatért mindenki látni akarja majd filmen is. — Megoldásában nagyon ízléses és kegyeletes kongenialitással teljes a Mikszáth-film. Az érdekes, csupa-típus Tótország egyszerű, sok küzdelemmel, de sok derűvel is megáldott földje vonul fel a három felvonáson át, benne furcsa, ám törülmetszett magyar alakokkal, nem ravasz, csak tréfát űzni szerető magyar kisbirtokos urakkal, falusi plébánossal, faluzó zsidóval, vidéki kisasszonyokkal. A legenda, ez az aranyszál, amellyel Mikszáth finom hímet varrt a mese szövegére, a filmtechnika csudálatos bravurosságában képeződött ki. Csodálatosan szép lesz az a film a varázsos illusztrációjában!« [így!] A továbbiakban a rendezést és a játékot dicséri. (A cikk keretében, a 24. és 25. lapon két kép a filmből: Hajdu József mint Münch Jónás és Rátkai Márton mint Gregorius Pál, a kőművesek közt.)

Uo., nov. 4—nov. 11., 45. sz. 31. l., névtelen cikk: »*A Szent Péter esernyője sikere.* A prolongált Mikszáth-film. Tudta mindenki, hogy nagy sikere lesz a filmnek, de a siker a várakozáson felül oda-szegődött a film mellé...«

Uj Hírek (okt. 30., nov. 5. stb.) a *Mozgókép-Oththon* reklámhirdetése a *Szent Péter esernyője* c. filmről, a főszereplők névsorával.

Az Ujság (okt. 30., 11. l.), névtelen cikk: »*Az első MK-film — Szent Péter esernyője a Mozgókép-Oththonban.* Kortörténeti és irodalomtörténeti szempontból is szenzációsan érdekes volt a *Mozgókép-Oththon* tegnapi bemutatója, amelyen az első Mikszáth-filmet, a *Szent Péter esernyőjét* mutatta be a főváros ez előkelő nagy mozgóképszínháza. Egy-két év óta egyre-másra készültek regénytémák át filmre, s így összehasonlításokat lehet tenni annak illusztrálására, hogy melyik regényíró mennyire ismert és kedvelt nálunk. Ebben a tekintetben hatalmas szenzáció volt a *Mozgókép-Oththon* tegnapi bemutató előadása. Az *Alagút óta* nem volt még akkora érdeklődés film iránt, mint tegnap a *Szent Péter esernyője* iránt. Százával távoztak emberek

jegy nélkül. Akik pedig láthatták, azok elmondják, hogy nemcsak a Mikszáth-névnek, de a magyar filmművészetnek is ünnepe volt tegnap. A mű várakozáson felül sikerült. Igaz, hogy olyan gárda állott megvalósításának szolgálatába, amilyen még kevés, vagy egyetlen magyar filmnek sem. Dramaturgia vérbeli íróember: Karinthy Frigyes, rendezője Korda Sándor. A mű technikai kivitelében méltó mása a gyönyörű regénynek. A regény báját, csillogó humorát részben az ügyes szcenárium őrizte meg a film részére, részben a remekül összeválogatott, elsőrangú színészek játéka...»

Világ (okt. 30., 13. l.) névtelen cikk: »Az első MK-film. A világirodalom legnagyobbjainak művei életre kelnek a filmen. Nem hiányozhatott MK sem, Jókai mellett legnagyobb regényírónk. Fantáziában nem éri el talán Jókait, de alaposabb megfigyelője az életnek. Élesebben nem látja Mikszáthnál senki a magyar embert, a dzsentrit, a parasztot, a hivatalnokot, az urat. Tizenöt nyelvre fordították műveit. Japán [?], Anglia, Amerika csakúgy ismeri pld. [a] *Szent Péter esernyője* regényt, mint mi, idehaza. Ezért volt a legszerencsésebb választás, hogy ezt a regényt ültették át filmre elsőnek. A szcenáriumot Karinthy Frigyes jeles tollának köszönjük. Az utóbbi időben túlságosan elkoptatott sablonná vált már, hogy a magyar filmek éppolyan jók, vagy jobbak, mint a külföldiek. Mi részt vettünk a Mozgókép-Otthon szűkebbkörű főpróbáján s nyugodt lélekkel annyit mondunk, hogy a *Szent Péter esernyője* világfilm.»

b) A második filmváltóatról (1935)

Budapesti Hírlap (november 15., 11. l.), ism. : r. i. »Csütörtökön [november 14.] este új magyar film került a moziközönség elé a Rádius-filmszínházban. MK egyik legaranyosabb, legbájosabb és legromantikusabb regénye, a *Szent Péter esernyője* szolgált az új magyar film témájául. A legteljesebb elismerés illeti elsősorban a filmet készítő Kolor-filmvállalatot azért, hogy a magyar remekirodalomnak egyik kincsét, talán már kissé elfeledett kincsét vitte vászonra és ezzel a ma már Mikszáthot bizonyára nem olvasó nagy tömegek elé. Elismerés illeti másodsorban Siklói Ivánt, aki a rózsaszín tavaszi hangulatot, a glogovai papkisasszony és Wibra György dr. fiatal jogász szerelmének tiszta, vidám romantikáját úgy tudta átvinni a legmodernebb művészetre, a filmre, hogy Mikszáth humorát és kedvességét minden szaván keresztül érezzük. A dialógus sokhelyütt követi Mikszáth regényét, sőt mintha egyes mondatok Mikszáth könyvének lapjairól ugrottak volna ki. A nagyterjedelmű regényt Siklói Iván igen ügyesen dramatizálta és kellő ökonómiával használta föl a könyvben szereplő motívumokat. A rendezőnek, Cziffra Gézának, könnyű dolga volt, amikor a jó szöveggönyvet a valóságba átültette. Kissé tempósabb ugyan lehetne a film, de a külső felvételek, a vihar képei és különösen a hintajelenet külföldi mértékkel mérve is kitűnően sikerültek. Ahhoz viszont nagyobb rendezőnek kell lennie a film megteremtőjének, hogy új, filmen még sohasem, vagy

csak keveset szereplő színészekkel tudja alakjait a közönség elé vinni.«

Élet (nov. 24., 26. évf. 47. sz., boríték III. 1.), ism.: *Somfay Margit*: »MK, ha az égi világból látja e filmet, ugyancsak csodálkozhat. Siklósi Iván, aki e kedves Mikszáth-regényt filmre írta, annyi fantáziával cselekedte ezt az átírást, hogy az eredeti mese és a film-mese között kevés a hasonlóság. Lehet, hogy ezzel a filmbe olyan jeleneteket ékelhettek, amely jelenetek a film irójának és rendezőjének tetszhettek, de semmi közülük a Mikszáth-regényhez. Függetlenül a mese kiforgatásától, a színészek nagyon jó együttest produkáltak. Mindenki jó volt.«

Katolikus Szemle (december, 49. évf. 12. sz. 781. l.), ism.: *Dénes Tibor*: »MK vonzó mese-erejét és kicsit érdes, kicsit megnyugtató humorát egészében átmentette a *Szent Péter esernyője* film. A rendező hűséges tolmácsolója volt irodalmunk e kedves alkotásának és éppen ezzel lett ez a film az, amelyről nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy idáig filmgyártásunk egyik legjobb darabja. Szép képek, ügyes helyzetek, a mese-adta filmszerű megoldások és tehetség film-színészek biztosítják a mű sikerét.«

Kis Újság (november 14., 7. l.), reklámhirdetés: »Ma nagy magyar premier! MK örökszép regényének filmváltozata: *Szent Péter esernyője* . . .« stb. — Uo. november 16., 8. l., (V.) cikke: »A mozikközönség nevében! A Radius filmszínház theatre-paré keretében mutatta be MK elbeszélésének, *Szent Péter esernyője*nek filmváltozatát. MK napsugaras, romantikus elbeszéléséből Siklósi Iván nagyon rossz filmdarabot írt. A darab muzsikája, amelyet Sally és Rezes urak komponáltak, élvezhetetlen kalfónia, a slágerszámnak szánt slow-fox pedig nem Mikszáth-darabba való. Cziffra Géza rendezése abesszíniai nívón áll . . .« Kifogásolja a szereplők játékát, akik »mint életelen papírmásé-figurák mozognak, ami természetesen a film irójának és rendezőjének rovására írandó, mert különben ezek mind egytől egyig jó színészek. A felvételek, a beállítások is technikailag a legprimitívebbek. A film hangja, a párbeszéd: olyan szegénylősen halkak és meg nem érthetők, mintha szegyéllnék magukat érte, hogy a közönség elé kerültek.«

Magyar Kultúra (december 5., 22. évf. 23. sz. 488. l.), ism.: *Molnár Lajos*: »Főlölsleges volna elmondanunk Szent Péter, illetve Münz Jónás esernyőjének történetét, amelynek a regénytől eltérően a filmben egyetlen szerepe és ténykedése az, hogy azt a kislányt, akit tizennyolc évvel ezelőtt megvédett az ég esőjétől, most a szerelem és a házasság boldog révébe viszi. MK, ha élne, bizonyára tiltakozott volna az ellen, hogy regényét ürügyül használja fel egy tehetéstelen pesti filmrendező (Cziffra Géza) arra, hogy két szerelmezt összeboronáljon: az operett szabályai szerint és főként tangók és egyéb jazz-nóták kíséretében . . .«

A Magyar Színpad (november 13–19., 2. l.) névtelen cikkírója »A hét filmjei« címen tömör, szigorú kritikát gyakorol e filmprodukció fölött: »A hét filmtermése egyáltalán nem felel meg az előrehaladott évadnak. Míg a színházak a karácsonyelőtti heteknek megfelelően

a legjobb darabjaikkal rukkolnak ki, a mozik egy-két kivételtől eltekintve, tucatfilmeket verkliznek egyre-másra... A *Szent Péter esernyője* sem méltó Mikszáth nagy nevéhez: nem adja vissza az eredeti regény édes, harmatos báját, finom költészetét.»

Magyarság (november 15., 12. l.), ism.: (v.): »A glogovai pap kis húgocskájának regényes története hangosfilmen is megkapó, gyönyörködtető. Az új magyar film legnagyobb értéke az a nap-sugaras mikszáthi levegő, amely valósággal bearanyozza a vásznat. A paphúgocska szerelmének és a rejtélyes esernyőnek üde történetét a hasonló című némafilm után hangosfilmen is szívesen fogadta a közönség.«

Népszava (november 16., 9. l.), névtelen ism.: »Bizony, Mikszáthból — úgy látszik — nemcsak a színpad, hanem a film is él még. Mintha a Palócföld dús nyara ontaná bőségét, olyan az ő szélesen hömpölygő írásművésze. Milyen sajtóságos gyöngyházfényű a derűje, és humorának könnyed játékosága alatt milyen súlyos problémák lapulnak el. Az öreg palóc egyik legpompásabb írását, a *Szent Péter esernyőjét* vitték filmre. A szöveget Siklósi Iván írta és a filmet Cziffra Géza rendezte. Valóban gondosat, szépet alkottak. Siklósi, amennyire csak lehetséges, Mikszáth költészetének sajtóságos, egyéni tüzét átmentette a filmre is. Cziffra pedig a környezetet, az alak beállításával tette elevené a regény hangulatát és annak szereplőit.«

8 Órai Ujság (november 12., 10. l.), reklámhirdetés: »*Szent Péter esernyője* — jön!« — Uo., november 13., 5. l., reklámhirdetés: »Végre egy nagy magyar író magyar filmje: MK zsenijének ragyogó alkotása: *Szent Péter esernyője*...« (Rendező, filmíró, főszereplők.) — Uo., november 16., 10. l., névtelen ism.: »Mint a májusi harmatcsepp, olyan üde és tiszta, és tavaszi verőfény, olyan édes és szívet-lelket melegítő MK gyönyörű regénye, amelyben a nagy író mesélő kedve, szelíd és megbocsátó humora a költészet legmagasabb régióiba vezet. Ez a költészet visszacsillog a vásznonról is, ahová Siklósi Iván, a szcenárium írója és Cziffra Géza rendező szerencsés ötlettel plántálták át az örökéletű mesét a kopott öreg esernyőről, amely áldást hoz a szerény glogovai paplagnak és boldogságot Veronikának, a glogovai pap árvaságra jutott kis húgának. A film szegényebb eszközökkel bár, igyekszik követni a regényt a költészet virágos mezőire, sok helyütt határozottan sikerrel, de az eredmény akkor is tiszteletre méltó, ha a vásznon nem tudja igazán élővé formálni az emlékünkből elevenen élő alakjait a regénynek.«

Pester Lloyd (Morgenblatt, nov. 15., 7. l.), rövid közlemény a bemutatóról: »Die Premiere von „Szent Péter esernyője“. Heute abend gelangte im Radius-Filmtheater unter festlichen Ausserlichkeiten der neue ungarische Film „Szent Péter esernyője“ nach dem berühmten Roman von Koloman Mikszáth zur Erstvorführung...« — Uo., nov. 16., 7. l., ism.: (h.): »Diesmal hat die ungarische Filmproduktion in den literarischen Bestand der Vergangenheit zurückgegriffen und damit — einen grossen Schritt vorwärtsgetan. Der

Roman Koloman Mikszáth's „*Der Regenschirm des Heiligen Petrus*” wurde zum Sujet gewählt, und es zeigt sich, dass der verstorbene ungarische Dichter heute frischer und lebendiger wirkt, als die meisten Filmautoren diesseits und jenseits der Grenzen. Das epische Geschehen des weltberühmten Romans wurde von Iwan Sıklósi geschickt zu einer gradlinigen dramatischen Handlung zusammengefasst, und Géza v. Cziffra war als Spielleiter bestrebt, das Filmbuch nicht bloss akustisch, sondern auch visuell erfassbar zu machen.*

Pesti Hírlap (november 15., 20. 1.), ism. : (—y.): »Milyen öröm — gondoltuk, mikor elfoglaltuk helyünket a Radius csütörtöki díszbemutatóján —, milyen öröm, hogy végre valahára nem a vezérigazgató és a titkárkisasszony szerelmének izgalmas történetét látjuk ezredik változatában a filmen, hanem Mikszáth, Mikszáth, Mikszáth szól hozzánk, a magyar mosolynak ez az örök fényforrása! Ez a született filmköltő! Tehát már eleve elfogultak voltunk a film javára. De íme, mi történik? Percről percre jobban hervad ez az előlegezett mikszáthi mosoly a lelkünkben, percről percre jobban érezzük, hogy itt valami végzetes tévedés lehet. Micsoda tévedés — nem is tudjuk. A mese ugyanaz, mint Mikszáth regényében, az alakok is ugyanazok, már mint név szerint, de hol van itt Mikszáth? Hol van a mosoly, a derű, a kacaj, az édes könny, a költészet, a romantika? Szárazon és kezdetlegesen, mint a némafilm őskorában, döcög előttünk egy ismerős mese, a „nagy palóc” élő, húsvér alakjai helyett különböző színészek szavalják, hol patetikusan, hol színészkiszkolás bádoghangan a legötletlenebb, legmikszáthiatlanabb párbeszédeket, olesó kis slágermuzsika hangzik fel itt-ott, a leghálásabb és szinte önként adódó mikszáthi hatások is úgy esnek le a föld e, mint ütődött alma a fáról. Mint az a bizonyos alma, amelyi messze esik a fájától...»

A *Színházi Életben* (november 17—25., 25. évf. 47. sz. 42—43. 1.) »Mikszáth mosolyog« címmel *Farkas Imre* ismerteti a filmet. Lírai hangú beszámolójának néhány szakasza : »Mikszáth az örök humor! Az örök mese! A kimeríthetetlen forrás! Ha színpadra kerülnek alakjai (*Nosztly, Akácfavirág* [= *Az eladó birtok*]), elég a nevük, a megjelenésük, pár szavuk... már siker! Mikszáth : az örök siker, mert az örök tehetség! A mosolygós tehetség, amikor „en garde” van, amikor szúr is, vág is (mert ezt is nagyon jól tudta), akkor is mosolyog... A világot jelentő filmvászon immár követeli a maga részét MK zsenijéből is. Im itt van, elkészült az első [!] Mikszáth-film : a *Szent Péter esernyője*. Ez a szép regény a múlt század utolsó évében [!] jelent meg.« Rövid tartalmi ismertetés után : »A film — dicséretére legyen mondva — híven követi a regény minden ötletét, mozzanatát, minden fordulátát. A rendezés kitűnő munkát végzett.« (A 42—43. lapon négy kép : 1. A kapzsi rokonok [a Gregori-ok] és az írnök [Klivényi] : Makláry Zoltán, Rátkai Márton, Peéry Piri és Pethes Sándor. 2. A lányok az intézetben. 3. Találkozás a búcsúban : Gombaszögi Ella, Básti Lajos, Gervay Marica és Réthy Annie. 4. A két szerelmes diák : Básti Lajos és Gervay Marica.)

Ujság (november 15., 11. l.), ism. : s. gy. : »A nagy színházi események külső képét mutatta csütörtökön este a Nagymező-utca, hol a Radius-filmszínházban új magyar filmnek volt a bemutatója. MK halhatatlan regényét, a *Szent Péter esernyőjét* írta át filmre Siklósi Iván és rendezte meg Cziffra Géza. A bemutató befejeztével felzúgó taps azt bizonyította, hogy akik eljöttek, nem csalatkoztak abban, amit kaptak. Mikszáth aranyos derűje, napsugaras humora szinte teljes egészében került a rendező és színészeink jóvoltából a vetítívászonra.«

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. *Szent Péter esernyője* első nyomtatott szövege (Uj Idők, 1895). A fejléc-rajz, melyet az Uj Idők több folytatás élén közöl, Neogrády Antal műve. A rajzoló nem figyelt kellőképpen a szövegre; a regény szerint magyar faluból, magyar ember, Billeghi Máté uram szekéren vitte Veronkát Glogovára. Ehelyett Neogrády rajzán jellegzetes öltözetű szlovák legény gyalogszerrel viszi a kislányt a kosárban.
- II. A regény első kiadásának címlapja, 1895.
- III. »A gyermek a kosárban ült . . .« Az angol kiadásból. A képet a Vasárnapi Ujság is közli (1900. 46. sz. 759. l.). A kínai kiadás is átvette.
- IV. Az angol (1900) és a francia (1904) kiadás címlapja.
 - V. »Hát persze, hogy a Szent Péter volt!« Neogrády Antal rajza az első kiadásban (1895. 37. l.). A Vasárnapi Ujság is közli (1900. 46. sz. 763. l.). A kínai kiadás is átvette.
- VI. A finn kiadás borítéklapja (1912). — Figyelemre méltó, hogy egyes külföldi kiadások rajzain (pl. a finn és a holland kiadás borítéklapjának rajzán) miképp érvényesülnek az illető nép etnográfiai vonásai.
- VII. »A házassuló párok az esernyő alatt.« Az angol kiadásból. A kínai kiadás is átvette.
- VIII. A holland kiadás borítéklapja.
 - IX. »Szaladj hamar, Veronka, az éléskamrába . . .« Székely Andor rajza a francia kiadásban (1904). A kötetben 24 képmelléklet van; ez a 23-ik.
 - X. Az 1953. évi olasz kiadás borítéklapja.
 - XI. A kínai kiadás borítéklapja (1953).
 - XII. A »Bolond Istók« megemlékezése Mikszáth halálakor (1910). Jeney rajza. A Baróti Lajos szerkesztette élelapp 1910. június 5. sz., 5. l. ezzel a rajzzal áldozott a május 28-án elhunyt

író emlékének. Jeney a lap állandó rajzolója volt. — A képet újrafőzli — Bisztray Gyula »Mikszáth és a kerülete« c. cikke keretében — a Tükör 1939. májusi száma, 379. l.

Az idegennyelvű kiadások borítéklap-képeinek kiegészítéseül :
Az angol kiadás kötetstáblájának képét közli a Vasárnapi Ujság 1900. évi 46. száma, 759. l. — Az angol, francia, román, német (két különböző kiad.), holland, svéd és cseh kiadások borítéklapjának képét pedig ugyancsak a Vasárnapi Ujság 1910. évi 20. száma, 422. l.

TARTALOM
SZENT PÉTER ESERNYŐJE

Első rész. A legenda

Viszik a kis Veronkát	7
Glogova régen	10
Az új pap Glogován	13
Az esernyő és Szent Péter	22

Második rész. A Gregoricsok

A tapintatlan Gregorics	36
Gyanús jelenségek	46
Gregorics Pál halála és hagyatéka	55
A kapzsi Gregoricsok	66

Harmadik rész. A nyomok

Az esernyő kibukkan	86
A mi Rozálink	96
A szálak Glogovára vezetnek	101
A fülbevaló	112

Negyedik rész. A bábaszéki intelligencia

Vacsora Mravucsánéknál.....	131
Az éj tanácsot ad	150

Ötödik rész. A harmadik ördög

A Czobor Mária rózsája, a földhasadék és a vén körtefa.....	160
Három üszög	175
Viszik a kis Veronkát	189

JEGYZETEK

Kiadások, fordítások, átdolgozások	201
A regény keletkezése	211
Szövegváltozatok	217
Tárgyi magyarázatok	246

Irodalom

I. A regényről	257
II. A fordításokról	287
III. A színpadi változatokról	293
a) Az 1907. október 11-i bemutatóról	297
b) Az 1924. június 14-i felújításról	308
c) A székesfehérvári előadásról (1915. január 26)	312
IV. A filmváltozatokról	314
a) Az első filmváltozatról (1917)	314
b) A második filmváltozatról (1935)	319
A képmelléletekről	324

